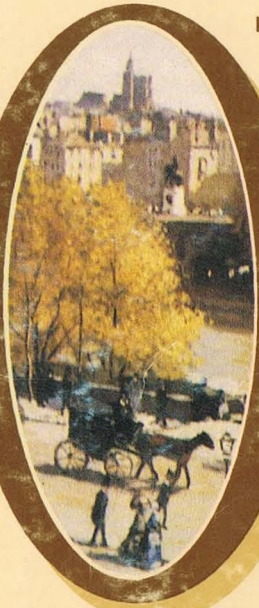
2
ROMAN
ÖYKÜ
DİZİSİ

erol toy • yitik ülkü I

EROL

TOY

YİTİK
ÜLKÜ I

EROL TOY

YİTİK ÜLKÜ

Birinci Bası:Şubat 1995

Kapak Düzeni:İsmail Gülgeç

Dizgi-Baskı:
YENİ GÜN HABER AJANSI BASIN VE YAYINCILIK A.Ş.
Türkocağı Caddesi No:39-41 Cağaloğlu-İstanbul
Şubat 1995

EROL TOY

YİTİK ÜLKÜ

BİRİNCİ CİLT

YAYIMLAYAN:
ÇAĞ PAZARLAMA A.Ş.
Türkocağı Caddesi No:39-41 Cağaloğlu-İstanbul
Şubat 1995
İstanbul

BİR

Omuzuna bir tüğ değdi.

İnce bir dokunuş sinirlerini ürpertti.

İçinin derin damarlarında ışıldayan bir demir, başının kuytularında katılaşan bir taşa çarptı.

Kıvılcım oldu çaktı. Alaz oldu yaktı. Eridi suya aktı. Soğudu buz kesildi.

Bir pençe yapıştı bilinçaltına. Bir kolla bütünleşti. Uzadı..Uzadı..Uzadı, bir bedene bitişti. Ordan ağdı bir başa. Sarığında ağardı. Döndü yaşlı bir yüze... Marsık gibi karardı. Bir gövdeye yöneldi. Kadifede allandı... Çuhada yeşillendi... Bir kaftanda simlendi. Sarardı soldu bezde, çakşıra döndü dizde.

Eğildi örs üstünde, çeliklere döğüldü.

Büküldü, çekiç altında hançerlere çekildi.

Saplandı beyninin ortasına.

Burkuldu, kıyım kıyım, bilisini doğradı.

Çevrildi, dilim dilim görüsünü buğuladı.

Bir yanı, közde kebap, kızarıp bozarmakta..Bir yanı, karda şerbet, tozlanıp buzlanmakta.

Başı zonkladı.

Yüreği, sızım sızım sızladı.

Beynine karıncalar üşüştü.

Doruktan, minik bir topak düştü.

Döndü...

Döndükçe şişti... Şiştikçe hızı arttı.

Sarp yamaçları aştı... Katı kayaları geçti... Düzde esti esridi..Tümseklerde zıpladı... Çukurlarda hopladı.

Çenesi kısıldı.

Dişleri gıcırdadı.

İrkildi!

"Olamaz!

Haksızlık bu!..

Hayır!.. Çok daha ağır.

Çünkü haksızlığın bir ucunda, hak, vardır.

Korkar, isteyemezsin... Güvenip alamazsın.

Kullanmadın, kullanamıyorsun, kullanmayacaksın.

Suç senin.

Kendi seçim ya da ödlekliğin.

Yanlışın özrü pek çok. Ama gerekçesi yok.

Bulamazsın!..

Haksa!..

Gerçekten haksa!

Engel... Güçlük..Baskı..Dayak..Yasa ve yasaklarla, zorbaların tümünü aşıp yaşama geçecek kadar güçlüdür.

Oysa bu?

Olur şey değil.

Apaçık kepazelik!..

Herkesin önünde aşağılanmak!..

Bilgi... Görgü... Yer ve durumuna zerre kadar önem verilmiyor.

Onurun iki paralık edilmiş. Yerlerde sürünmekte.

Utanç verici!..

Kimin aklına esti, hangi düşe yorduysa, mutlaka hesabını vermeli..Burnundan fitil fitil getirmelidir.

Kazık gibi, kakılıp kalırsan, yapılanı hakedersin.

Rezalet!..

Sultani öğrencileri..Beyoğlu avareleri... Kapıda, sübyan bekleyen, lala, ağa ve uşaklar... Kapıcısı kavası.. Kondüiti hocası gözlerini dikmiş, bakıp durmakta!..

Yoğun sessizlik, kalp atışlarını bile etkilemiş.

İğne düşse top patlamış... Karınca yürüse, Ordu-yu Humayun sefer eylemiş sayılacak sessizlik de cabası.

Ne böyle bir ortam bir daha doğar..Ne de sen bu fırsatı ele geçirebilirsin.

Davran da, bir iyi sıva tepeden tırnağa, seni sıbyan kundağında, beşiğe yatırmak isteyenlere...

Bu demi bir kaçırdın mı bir daha kurtulmamak üzere Galatasarayı veletlerinin ağzına düşersin ki!.. Gayrı, çürük sakız kadar hükmün kalmaya.

Hani üst sınıflardakiler sataşsa, bir daha!.. Döğüşür, hıncını alırsın. Nerde!.. Minnacık bebeleri sürerler üstüne, inat için..Hani, düzgün yürümeyi... Pantalon paçasını ıslatmadan işemesini beceremeyenler var ya, işte onları... Hele biri, lafı oturtmaya görsün... Tamamı, ötekinden önce alaya almak için yarışa girer ki, Tanrı bile, acıyacak zaman bulamaz!..

Pılını pırtını toplayıp kapağı Avrupa'ya atmaktan başka çaren kalmaz, bilesin!.."

Ayva tüyleri diken diken... Elma yanakları al al... Elâ gözleri çakmak çakmak, dönmek üzereydi ki;

- Paşa hazretleri rahatsızlandılar da beyefendi, - diye fısıldadı Beşir Lala!..

Sendeledi!..

Hücrelerinin bütün tıpaları fırladı.

Özsuyunun tamamı, şorladı. Saçlarının dibinden, tırnaklarının ucuna, sırılsıklam tere battı.

Çitişti...

Pörsüdü...

Gevşeyiverdi.

- Doktor, - dedi çatallaşan sesiyle.

- Hemen, Zairos Paşa Hazretlerine haber ettik... Allah bütün günahlarını afvfeylesin! İcabettiği an Hızır Aleyhisselam gibi eriştiler!

- Biz ne duruyoruz?

Az önce, utanç içinde yerlere serilmiş saydığı ne varsa, serildiği yerde bırakarak, yürüdü.

Beşir Ağa'nın mor damarlarını zor taşıyan kemik hurdası eline yapıştı. Sultani'nin demir kapısını, dayak yemiş bir küçük çocuk ezikliğiyle geçti. El ele koştular. Araba köşede onları bekliyordu. Arabacı, dizginleri kasmış... Bakımlı Macar atlarının yelelerini savurtarak, eşine kişneye açığa vurdukları sabırsızlığı engellemeye çalışıyordu.

Hızla, landona atladı.

Lala'nın ayağı, basamağa değer değmez atlar, kendiliğinden fırladı. Araba, yaylanarak Pera'yı geçti. Göz açıp kapayıncaya, Kazancı Yokuşu'nda kaydı. Tavukuçmaz'dan Fındıklı'yı aşarak, Kabataş kıyısında birden bire durdu.

Aynı anda yere bastılar. Aynı anda kıyıya yanaşmış çiftenin içine düştüler.

Sandal, boğaz sularında çırpınır çırpınmaz;

- Üç gündür köşkte ikamet buyurmaktaydılar, - diye başladı Beşir Ağa. - Bilirsiniz, Bağlarbaşı'nın ilkyazına pek düşkündürler. Orada hastalanmaları ne aksi tesadüf!.. Bu kuşluğa kadar, hiçbir şeycikleri yoktu. Gün ağarmaktayken bahçeye huruceylemişlerdi..Evlek evlek devcran edip her bir ağacı okşuyorlar... Çiçekleri, çenek çenek kokluyorlar... Asmaları, tefek tefek mübarek elleriyle yokluyorlardı. Nâfiz gözlerinin içi gülüyor... Her dokunuşlarından sonra, kulları bendenize dönerek; Tebdil-i mekâna hazırlanmalı Beşir Ağa, buyruklarıyla şereflendiriyorlardı. Öğleye doğru, birden fe-

nalaştılar. An kaybına mahâl vermeksizin yardım aramaya koştum. Allahtan, devletli efendimizin zevk-ı selimiyle müştemel dostları mevcut. Aynı ziyafet-i ilâhiyeye iştirak maksadıyla, yazlık mahallerine teşrif eylemişler. Telaşeyle huzurlarına varıp arzeyledim. Tabip Paşa hazretleri, entarilerinin üzerine latalarını geçirmeden, âzimet buyurdular. Tıbbıye-i Şahane'deki derslerine, muavini efendinin girmesi tembihine, yarı yoldan çevirerek kulunuzu vasıta kıldılar. Bendeniz, buyruğu yerine ulaştırdıktan sonra, eriştiğimde, çoktan muayeneye başlamışlardı. Neyi, nasıl, ne şekilde ihtiyâr edeceğimden aciz, dolanmaktayken, en seri vasıtayla, zat-ı devletlerinin haberdar edilmeleri emr-i kat'isi buyruldu.

Sandal, hamlacıların acı gücüyle inliyor... Her kürek çekişte Boğaz'ın delişmen akıntıları, serpintiye dönüşerek, yakamoz yakamoz üstlerine sıvaşıyordu.

Beşir Ağa henüz lafını bitirmemişti ki, Salacak İskele'sine yanaştılar.

Bir çift yağız atın koşulduğu kupa iskeleye onlarla birlikte yanaştı. Bindikleri an şaklayan kamçıyla, ok gibi fırladılar. Öküz İskelesi, gözaçıp kapayana arkalarında kaldı. Kaya Sultan'la, Piyale Paşa yalılarının aralığından, Doğancılar Yokuşu'na sardılar. İlkyaz'ın çatlayan baharı, bütün Üsküdar'ı, hanımeliye bulamıştı.

Burnunun direği sızladı. Nedeni belirsiz bir ürkünün sızısıyla derin derin soludu. Baharın kokusunu ilk kez babası gibi algıladığını sandı.

Sanki hava, toprak, su ve bütün canlı varlıkların kendine özgü kokuları, teker teker ayrışıyor..Her soluğunda, başka bir kokunun, ötekilerle kaynaştığını ayırıyordu. Bir an, hepsini yüreğinin simyasında, kendi özlerine döndürebileceğine inandı. Renk cümbüşünün kamaşmasında, koku ayrışımının tadını algılayınca, babasına da, lalasına da hak verdi.

- Fransa'dan dönüşlerindeydi, sanırım, - diye sürdürüyordu Lala. - Büyükefendi hazretlerinin, kapıya hemen eriştirmesi gereken

işleri vardı. Haremi müteakiben intikal ettirmek üzere, Paşamla başbaşa, ilk çıkışımızın resmini seyreder gibiyim. Evropa'daki uzun ikametleri sırasında hiç teşrif edememiş olmanın hasreti mi? Hatırlanması mecburi bir maziye kavuşmanın saadeti mi, hiçbir zaman çözemedim. Sanki, her otun kokusunu... Her çiçeğin rengini, birbirinden ayırarak..Her birini kur'an-ı azimüşânı ihtiram eylercesine muhterem bağırlarına basıyor gibiydiler.

Lalası birden silindi.

Gözlerinin buğulandığını ayırdı.

Kirpiklerini kırpıştırdı.

Ortalık berraklaştığında yakaladığı her şey aynıydı.

Lala, dünya ve insanlarla tüm ilişkisini kesmiş gibiydi.

Gözleri kapalı... Başı sallana sallana çok uzaktan taşıyıp getirdiği gömü sandığının kapağını açmaya uğraşıyordu.

Tekdüze ama, dingin ve yumuşak sesiyle, anılar yumağının bütün düğümlerini bir bir çözüyor... Her tümcesinin, birer hayat-ı hakikiye sahnesi haline gelen duyguları uyandırdığından habersiz, sürdürüyordu;

- O vakitten beri, eyyam-ı bahar hasretim olmuştur! Sandım ki, efendimizin emri âlileriyle, tabiatın derunundaki esrarı keşfedip, Lokman Hekim misali, ölüme çare bulduk. Nedense bendenize, her şey bunca kolay görünmüş idi. Belki, o gün bugündür aradığım hep aynı şey... Lakin, Büyükefendinin içinde bulunmak mecburiyetinde bırakıldığı mâlum dağdağalar... Paşa Hazretlerinin, mahludâttan dolayı, günün bütün vakitleri ve senenin her gününü Saray-ı Humayuna hasretme vazifesiyle birleşince, o şevkefza tesadüf, mütemadiyen tehire uğradı. Köşkün bahçesindeki haliyle, hayırlar bahşeden sözleri, kendilerinin de aynı duyguları hamil bulunduklarının arzamik beyânı idi. Biraz nefeslenebileceklerini tahmin ettikleri anda, Cuma Selamlığını müteakiben, kendilerini alarak, köşke çıkmamızı buyurmaları da, bunu gösteriyordu. Niyetleri, hem köşkü içi dışlı bir gözden geçirmek... Hem de çok uzun zamandan beri karşıla-

ma zevkinden mahrum kaldıkları ilkyaza hoşamedide bulunmak idi... Hastalanacakları kimin aklına gelir?

Güneş, ışıktan fırçalarla Dürrizadeler konağı camlarına çizdiği İstanbul resimlerini, Doğancılar Sarayının kesme taş duvarlarında, sergiliyordu... Hayal oyununun, büyüsü bozulmadan, yokuş sona erdi. Araba yeğnelmiş olmalı..Atlar, tırısa kalktılar. Arabanın sarsıntısı azaldı. Tekerlerin gıcırtısı düzeldi. Yolun çoğu gitmişti.

Miskinler Tekkesi, ağaçların arasında yitmiş... Civan Kapıcıbaşı'nın konağı, Maşatlık'ı gizlemişti. Yüksek duvarlar geride kalır kalmaz, Karacaahmet'in selvileri dimdik selam verdiler.

Dergâh, ıssız... Bargâh sessiz... Cami ışıksızdı.

Dervişler, tığ-ı bendlerinden üryan, sahipsiz tüm mezarların onarımına, dalmışlardı. İkindi ortasında, dörtnala gidenlere dönüp bakmadılar.

Tapının coşkusunda... Adanmışlığın esrikliğindeydiler. Kendilerinden başkalarının duymadığı ve belki de hiçbir zaman duyamayacağı kutsal bir ezginin eşliğinde, semaha durmuş gibiydiler.

Bedenlerinin duruşu... Kollarının gücü... Ellerinin hızı, yeryüzünde, yaptıklarından daha önemli bir şeyin mevcut olamayacağını haykırıyordu.

Gözlerinden ensesine, bir ışıltı yürüdü.

Bakışları... Duyuları... Düşünceleri dondu.

Ürperdi.

Kirpiklerini kırpmadan mezarlığa baktı.

Taşlar, İsrafil Sur'uyla yürüyüşe geçtiler.

Yürüdüler... Yürüdüler. Yanına eriştiler.

Biri yanına dikildi. Narin eli eline değdi.

Avucunda sımsıcak bir kavrayışın izini duydu.

Bedeni, sevginin tüm çağrışımlarına alkış tuttu.

Her hücresi teninden koptu. Vardı, babasının yüreğine kaynadı. Ve, onunki geldi, nabzında zonkladı.

El ele ilerlediler.

Boylu selvilerin kalın gövdelerini dolandılar.

Ulu çınarların koyu gölgelerinde durakladılar.

Asitane, gün ortasına sereserpe uzanıvermişti.

Boğaz, mavi göğü, ipiltilerinin firuze teknesine tıkmıştı. Yakamozlarında çitileyip dalgalarında çalkaladıktan sonra, apak kıyılarına seriveriyordu.

İstanbul bütün güzelliklerine bürünmüştü.

Yaşamın anlamı, kişinin iliklerine işliyordu.

Tabutu birkaç kez değişerek omuzladılar.

Karşılamak amacıyla yamaca doğru seyirttiler.

Soluk soluğa kaldıklarında, gözleri arkaya kaydı.

Babası, ilkin irkildi. Sonra kaskatı kesildi.

Bir süre, oğlunu dehşetler içinde bıraktı. Öyle dimdik, hep aynı noktaya baktı. Yüreği sancılanıyordu Vefik'in. Yanıbaşında katılaşan insan bedeninin bütün ağırlığını gövdesinde duyuyordu. Dipdiri... Capcanlı babasının taşlaştığını sandı. Gözleri yaşardı. Babasını bir daha göremeyeceğine inandı. Ve o an umulmaz bir biçimde, birden oğluna doğru eğildi. Yaşamın bütün gizini aktarırcasına;

"Görüyor musun?" diye fısıldadı; "Nasıl dimdik geliyor! Bu, o, işte! Hep kendine özgü..Hep bambaşka bir kimlik ve kişilik! Varsın merhum Keçecizade Fuat Paşa, her zamanki inceliğiyle; O, bir elmastır. Fakat, binek taşı büyüklüğünde. Ne atılabilir... Ne satılabilir... Ne de yüzüğe takılabilir! buyurmuş olsun. Seninle biz, hiç kimsenin eğilmesini istemediğini... Kimseye de eğilmediğini iyi biliyoruz!.. Buna çok saygı duyduğu, velinimeti, efendisiyle, çok sevdiği yakın dostları da dahildir. Bana öyle geliyor ki, nur-u aynım! O bizim aramıza yanlışlıkla katılmış, geleceğin insanlarından biri... Avrupalı, bir centilmendi. Bugünün koşullarında öyle olun, demek zor. Örnek alıp benzemeye çalışırsanız, ruhumuzu şadedeceğinizi biliniz!.."

Avucundaki sıcaklığı yitirdi.

Babasını da, ölüyle birlikte gömeceklerinden o kadar kork

muştu ki; "Bundan sonra aldığım her nefes fazla!.. Şimdi bu söz sana pek tuhaf gelebilir. Ama, bütün kalbimle bizimkine benzer bir dostluğun mutluluğuna ermeni *temenni eylerim*. Ancak o *vakit* şimdi içinde bulunduğum *hâlet-i ruhiyeyi* bütün boyutlarıyla kavrar... Bir aileye doğmanın *kader*... Bir dosta sahip olmanın bilinçli seçim olduğunu, anlar... Ve biri önden giderse, kalanın da birlikte gömüldüğünü kendi yüreğinde duyarsın." Diye kestirip attı.

Göğsünde bir kudüm zonkladı..Çevresindeki her şey o derin tıpırtının ritminde, dönmeye başladı.

Ağaçlar semaha doğruldu. Otlar ikrara durdu. Taşlar saf bağladı. Topraklar secdeye kapandı. Duvarlar rükua vardı. Evler, tekbire davrandı. Hisarlar kamet aldı. Burçlar ezan okudu. Dağlar, duaya katıldı. Denizler selam verdi.

Yer döndü...

Gök döndü...

Omuzda baş, gövdede yürek döndü.

Sarık fötre çaynaştı... Fes şapkaya kaynaştı... Takke miğferle oynaştı.

Öbeklendi, karmaştı...

Yığınlaştı, sarmaştı...

Kitleleşti, dolaştı.

Müslimle gayrimüslim..Osmanlıyla ecnebi..Aynı yelin hızında, tutam tutam toplaştı... Çoğaldı, çoğaldı aynı yere çokaştı. Hisar'ı doldurdu... İstanbul'dan taştı... Rumeli'ni aştı..Dünyayla kucaklaştı.

Ve bir tek hançereden hıçkıran, bir tek çığlık... Yüzbinlerin ağzında, bitmeyen ağıt oldu.

Ve çukurun dibinden, yerin yedi kat altına yağdı. Dalların tepesinden, göğün dokuz kat üstüne ağdı.

Ölüm o zaman aklına geldi!

Ahmet Vefik Paşa'nın ruhuna bir Fatiha okudu.

Sezgilerin ürpertisinden zorlana zorlana silkindi.

Araba, Karacahmet'i geçerek, Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa'nın, köşküne doğru ilerlemekteydi.

Gözlerine inanamadı.

İlkin yanlış bir yola saptıklarını sandı.

Daha şimdi, Rumeli Hisarı'nda Ahmet Vefik Paşa'nın cenaze töreninde dua ediyorlardı.

Kuş olsa, bir anda, oradan uçup buraya konamaz. Gözleri Beşir Ağa'nın yüzüne değer değmez, çağrışımların etkisinden sıyrılıverdi.

İhtiyarın suratı, her ağzını açışta, bürümcük topuna dönüyor..Derisinin derin kıvrımlarına yansıyan Nevruz güneşi, sarıya, mora banıp çıkarak, kararıyordu.

Gözlerinin kırpışmasında, yaşanan zamanı yakalayınca, bildik konakların pancurlarıyla burun buruna geldi.

Benzerini belki bir daha yaşayamayacağı, derin bir hüzne kapıldı.

İnanamadı.

Kapıların oymalı maunlarını... Pancurların renkli nakışlarını... Ahşap duvarların cilalarını denetledi.

"Tüh," dediğini duydu.

Sesini yutmak istedi.

Beceremeyince, derin derin soluklandı!

Sonra, kendini, öfkesinin selinde sürüklenirken buldu.

"Tüh sana!

Bunca zamandır, yavan nüktelerle hem kendini, hem çevreni kandırdın değil mi? Karşıdakinin hazırladığı muhavereye komik bir cinas katınca, kendini bir şey sanıyordun. Söz canbazlığı hüner miymiş? Pişekârın iyisine, herkes kavuklu, öyle ya!.. Bu fellahın, ta Bağlarbaşı'ndan, yel yeperek, yelken kürek seyirtip yetmesine, anında anlam veremedikten sonra, senin, neyine turp suyu! Neymiş efendim, kişizademiz küçük düşmüşmüş! Hay çok yaşa emi? Al, o, dev aynalarını da, başında parala,! Sözde, Kibarlık Budalası'nı ezbere bilirsin!.. Hem, le Bourgeois gentilhomme olarak, hem de Paşa amcanın nefis çevirisini! Aferin! Biraz okuyor, biraz da [illegible]

sa, kilise zangocu da Kur'an'ı ezberleyebilir! İmansız olduktan sonra! Tut ki, Ahmediye'ye hafız-ı kütübsün. Hamaldan farkın? O taşıdığını gösterir..Sen kofluğunu gömecek höyük ararsın.Bundan bir saat önce... Biri karşına geçse de, bunları söylemeye kalkışsa, dinler miydin? Haydi kibarlık ettin dinledin, anlar mıydın? Ne mümkün? Ölüm öyle inanılmaz bir gerçek ki!..

Lala, ya içine düştüğü karabasan'ın dehşeti... Ya önlenemez bunamanın, engellenemez dürtüsüyle, muhterem Paşazadesinin tarifsiz elemlerine yorduğu suskunluğa, konuşuyor... Konuşuyor... Konuşuyordu;

- Bendeniz çok kocadım Paşa efendiciğim, dedim. Artık eski kulunuz, değilim. Kapıları tutamıyor.. Sokaklarda koşamıyor..En küçük helecan vukuunda, elimin ayağımın boşanmasına mani olamıyorum. Allah muhafaza, bu kır yerinde müstacel bir şey lüzum ederse, korkarım hizmetiniz eksik kalır. Ferman buyrulursa, konağa haber salalım... İstemediler! Bir an evvel vaziyete el koyarak, icabeden tedabiri yerinde ve zamanında görmeniz zaruretini ifade eyledim... Zinhar kabul buyurmadılar! Pak bedenleri, ateşin suhuletile, titremeye başladığında, ızdırabın teessürüyle ısrara tekrar cür'ete kalkıştım... Yasakladılar! Bir kul, haddini, bu kadar bile aşamaz ki!

Birden gözü, çoktan düzlüğün tadını çıkarmaya başlayan atlara takıldı.

Bütün kış, tavlaya çekilmenin öcünü alıyor gibiydiler. Halâ yağmur kokan toprak, toynaklarının basıncında kütürdüyor... Nallarının tok sesi, yaylanın suskusunu balyozladıkça, iştahları kabarıyordu.Yele yeleye... Boyun boyuna... Ayak ayağa oynaşıyor... Biri başını dikince, öteki yelesini kabartıyor... Biri yürüyüş biçimini değiştirir değiştirmez, öbürü hemen uyuyor..İkisi de kuyruklarını aynı anda kaldırıp hızlanıyor... Aynı anda indirip, yavaşlıyorlar... Adetadan rahvana, dörtnaldan tırısa geçiyorlar. Işılamaya başlayan sağrıları... Pırıl pırıl tüyleriyle, biçimden biçime gide gele ilginç bir uyum ve ezgi oluşturuyorlardı.

Bakışı sürücüye takıldı. İrkildi! Arkaya kaykılmış, dizgin elinden kaymıştı. Gözlerini yumduğunu görmeden bildi. Olağanüstü türkünün coşkusuna teslim olduğu besbelli. At toynağının, toprak anadan püskürttüğü, o eşsiz ve doğal ezgi, insanı esrik özgürlüklere çekiyordu.

Kapılmamak öyle zor ki!..

Hüznünün, onlarda sevince dönüştüğünü, ayırdı... Hiç şaşırmadı!..

Gördükleri, düş olsa, Delfi Orakl'siz kalırdı... Hayalse, imgelemin en çarpıcısını şaşırtacak gerçeklikte.

Yoğun duyguların dikkati böylesine bilediği an kadar açık... Kendi tasalarının karabasanları kadar kesin. Ve yaşamın tekdüzeliğine atılan çifte kadar da ilginç.

Bir işaret olmasın?

Aklın üzünçler içinde çırpınışına, doğanın diriliş sevincinin şakrak bir kahkahası?

Mümkün!

Öylesine belirsiz bir ortam... Öyle karmaşık duygular içinde ki, her şey olası.

Sarsıntıyla kaykıldı!

Aklında dönüp duran ne varsa, nal şakırtısında, yamyassı yola yapıştı.

Avlu kapısı ardına kadar açıktı.

Araba, hızını hiç kesmeden, sayvanı geçti.

Atlar, oyunu sürdürme isteğiyle, birden durdular. Araba sarsıldı. Sallandı. Titredi.

Lala, yaşından ve durumundan umulmaz bir çeviklikle, indi... Kapıyı açtı... Basamakları sallandırdı.

Yanyana, harem merdivenlerini tırmandılar.

Salon büyüklüğündeki yatak odasına girer girmez, Bağlarbaşı'nda Nevruz kutlamaya gelenlerin tamamıyla, burun buruna geldiler.

- Yazık, - dedi omuzunu okşayarak Zairos. - Hekimliğin en zor yanı, evladın saydığın birine, çaresizliğini itiraf etme zorunluğudur. - Diye Fransızca başladığı konuşmasını birden Türkçe sürdürerek; - Allah'ın yüce meleği Azrail Aleyhisselam, emr-i Hak tebliğine teşrif etti mi, Zairos değil, Lokman Hekim yetişse kâr etmiyor. Paşa bizi çok erken terkeyledi. Bir evladın mı, bir dostun mu acısı daha büyüktür, bilinmez. Yerini doldurmak da harcımız değil. Başımız sağolsun, - sevecenliğiyle sarıldı.

- Babam, - hıçkırığı, Cerrah Paşa'nın göğsünde eridi. Ama, bütün kulaklarda... Bütün yüreklerde aynı anda gümbürdediğini, yanağında zonklayan atışlarda izledi. Babasının yerine itildiğini sezer sezmez, gözlerinin buğusunu kirpiklerinin ucunda gizledi. Derin bir soluk aldı. Yalın bir iç geçirdi. Ağır ağır başını doğrulttu. Yavaş yavaş gözlerini açtı. Yasın yüklediği, sorumluluğu taşımaya hazır olduğunu bilmeden sezdi. - Dostlar, zahmetlerinde nasıl ödeşirler? Kerem buyurup öğretirseniz, minnettar kalırım. Bir evladın tükenmez borcunu şimdiden arzedersem, kabul görür mü?

Büyü bozulmuştu.

Sanki herkes, yükünden kurtuluvermişti.

Selamlığı boğan ağır tütsü, buhar olup uçtu.

Diller çözüldü... Ağızlar boşandı... Çeneler düştü.

Susku, her kafadan çıkan seslere küstü.

Kasılan bedenler gevşedi, deviniye kavuştu.

Kimi Mushaf'ın altın bezekli kapağını açtı... Kimi aptes tazeleyip camiye koştu.

Avluda koyunlar kesildi...

Mutfakta kazanlar vuruldu...

Haremde sofralar, selamlıkta masalar kuruldu.

Minareden minareye selalar verildi. Ulaklardan konaklara haberler koşturuldu.

Akşam, uğrun uğrun çöreklenirken, nişlerdeki kandiller... Avizelerdeki mumlar... Konsollardaki karpuz lambalar... Sofalardaki gümüş şamdanlar yakıldı.

Acı haber önce Üsküdar'da yayıldı. Hemen ardından dalga dalga bütün İstanbul'a.

Komşular, tek tek komşuluk hatırını saydılar. Tanıdıklar, birer birer tanış borcunu ödediler. Bildikler, cümbür cemaat biliş görevini bildiler. Yakınların neredeyse tamamı, henüz karşıdaydılar.

Sofralar doldu doldu, boşaldı. Masalar kuruldu kuruldu, bozuldu.

Hafızlar, karınlarını doyurdular, Yâsin okudular. Hocalar, ağızlarının yağını sildiler, duaya başladılar. Kiliselerden papazlar... Havralardan hahamlar, ta'ziyete koştular.

Köşk, ikindi sonrasından, sabah aydınlığına, yas mı tuttu, şölen mi verdi ayrımsanmadı.

Gün, sabahın ilk ışınlarını, birdenbire Kayışdağı üstüne serpiverdi.

Önce Çamlıca'nın tepesi ağardı. Ardından, Bağlarbaşı'nın gölgeleri, kuytularına çekildi.

Nevruz, aydınlık gülüşüyle, gözleri kamaştırdı.

Sabahı köşkte selâmlayanlar, birer birer dağıldı.

Gece karanlığı aşamayanlar, [illegible] toplandı

Hafızlar sıra değiştirdi.

Mollalar yeni saflar oluşturdu

Dervişler, meydâna gelip zikre dalıldı

Zairos Paşa, bütün gece, ölünün başında, dimdik oturmuştu.

Vefik'in, son ricasını da kırmamak için isteksizce yan odaya geçti. Bir uyurgezer gibi, kravatını gevşetti. Gömleğinin kolalı yakalığını çıkardı. Ağır ağır divana oturdu. Yeni bir direnişe hazırlanırcasına gerindi. Parmaklarını çıtırdattı. Ve uzandığı an, uykuya daldı.

Hafif bir ayak sesiyle gözlerini açar açmaz, Aya Yorgi'nin papazıyla karşılaştı. Belli belirsiz ürperdi. Hemen doğrularak haç çıkardı. Ağır ağır kapıya yöneldi. Kapı kendiliğinden açılınca irkildi. Vefik eşikte belirdi;

- Vefik Bey oğlum, - dedi, onu görür görmez. - Bekletmemeliyiz! Konaktakileri aldırsanız iyi olur! Bahir Efendi merhum burda. Paşa merhum da ne zaman Karacaahmet'ten geçsek; Son durağım, buyururlardı. Gösterişten nefretimiz, kendilerinden saridir! Bize kalsa, Dergah'ta bir namazla, ebedi istirahatgâhına tevdi eyleriz. Velâkin, mülki erkândan bulunmaları münasebetile, resmi merasime icabet zaruridir.

- Aciz de bunu arza gelmiştim. Saray-ı Humâyun Çavuşbaşısı İmadettin Ağa Hazretleri, az önce teşrif ettiler. Merasimi zât-ı devletleriyle kararlaştırmalarını rica eyledim.

Zairos'un gözlerindeki sevecenlik bir anda, beğeniyle yer değiştirdi. Dudakları büzüldü. Sakalları titredi. Omuzları ağır ağır doğruldu. Elbisesinin kırışları ortaya çıktı. İvecen devinilerle çeki düzen vermeye çalışırken;

- Madem öyle münasip görmüşsünüz, - dedi,"üz"ün özellikle üstüne basarak; - Şeref duyarım.

Vefik sırtını dönmeden, ince bir davranışla kapıyı açtı. İmadettin Ağa, hükümdarının bütün görkemini pencerelerden taşıran bir çalımla içeri girdi.

Paşa'yı göğüsten etekleyen bir selamla;

- Efendimiz, namaza katılarak, taziyetlerini bizzat lutfetme şerefi bahşedeceklerinden, merasimin ifasını bana irade buyurdular. Bir vasiyetleri veya ailenin hususi talepleri var ise, nazarı dikkate alınacağı tabiidir!

- Ağa Hazretleri, - dedi Zairos, yan gözle Vefik'in mimiklerini denetleyerek. - Ulu Hakanımız, zat-ı devletlerini tayin buyurmakla, mükemmelin tatbikını temin etmişler. Siz de yakınen tanırsınız ki, merhum, Bektaşi sadeliğini şiar edinmişlerdi. İstirhamımız, ancak bu yolda olabilir.

- Merak buyurmayın!.. Efendimiz de, alayiş ve nümayişten uzak, bir merasim emrettiler. Zat-ı Şahaneyi fazla yormamak maksadile, merasimi Yeni Valide'de icra eylesek bir mahzuru olur mu?

- Nasıl münasip görülür, nasıl tatbık buyrulusa makbulümüzdür Ağa hazretleri!

- Makberlerinin, Pederi merhum Abdürrezzak Bahir Efendinin yanına kazılması münasip olur mu?

- Hep öyle arzu ederlerdi.

- Başüstüne!.. Gönül rahatlığıyle taziyetleri kabul edebilirsiniz... Tekrar başımız sağolsun, - der demez, bütün çalımını da ardınca sürükleyerek çıktı gitti.

- Efendimiz tam zamanında, Hızır gibi eriştiler, - dedi Çavuşbaşı'nın arkasından Zairos. - Bari biz de üstümüzü değişelim. Merhum, bütün sadeliği içinde, şıklığın abidesiydi. Mahcubolmayalım. - Sözleriyle kapıya yönelirken, Vefik'in kolundan tuttu. - Her ne kadar mümkin olmasa da, biraz dinlenmeye çalışın. Harem neredeyse intikal eder. Kadınları memnun etmek de, teselli eylemek de müşkildir. Yardıma ihtiyacınız olacak. Gider gitmez bizimkileri gönderir... Değişir değişmez de kendim gelirim.

Papazı çekiştirerek odadan çıktılar.

Kiliselerin çanları tam o anda, yasa katıldılar.

Selâlar yinelendi.

İstanbul, dalga dalga Üsküdar'a yöneldi.

İmadettin Ağa, şaşırtıcı bir kararlılık ve şaşmaz bir zamanlamayla, her şeyi anında ve yerinde uyguladı.

Kuşluk güneşi yalı pencerelerinde kendi ışınlarıyla oynaşırken, cenaze alayı usullacık yola koyuldu. Kayarcasına, Bülbülderesi'nden aşağı inmeye başladı.

Ev, bağ, bahçe ve bostanlardan sökün eden yayalar... Köşk ve konaklardan yürüyen arabalılar... Yalı, kasr ve saraylardan katılan atlılar... Öğrencilerini toplayan okullar... İşyerlerini çıraklarına bırakan ustalar..Dairelerini tatil eden memurlar..Rahipler..Hahamlar. Oluk oluk camiye aktılar.

Boğaz, balık akınlarında görmediği kadar kalabalık bir günü yaşıyordu. Çift kürekli memur sandalları, beş, yedi, dokuz çifteli

paşa kayıklarına geleneksel saygılarıyla yol veriyor... Paşalar, her törendeki gibi, Şemsipaşa rıhtımına yanaşabilmek amacıyla acele ediyorlardı. Memurlarsa, Salacak'ta karaya çıkıp camiye yürüyorlardı.

Müezzinler, öğle ezanını okumak üzere apteslerini tazelerken, Hünkâr kayığı, bir kuğu inceliğiyle, Ortaköy'den koptu. Aynı anda, Selimiye'den indirilen saltanat arabası'nın yürük atları, iskelede eşindiler.

Leventlerin katı kasları, Boğaz'ın sert akıntılarını kırdı. Kayık, dalgaların üstünde uçarcasına kaydı. Hükümdar, iskeleye ayak basar basmaz, müezzinler, birbirlerini ayrı makamlardan yanılsayarak, olağanüstü bir oratoryo sundular.

Hıristiyanlar bir yere toplaşarak haç çıkardılar.

Yahudiler, kocaçınarın altında karargâh kurdular.

İmam-ı Sultani, Kezubi Hayrullah Efendi, mihraba geçti. Abdülhamid Han-ı Sani, hemen imamın arkasında, saf tuttu. Sağ yanına, Sadrazam Kâmil Paşa, Vefik, Şeyhülislâm Kâzım Efendi ve cami imamını alarak minbere dayadı. Solunaysa, kıdem sırasına göre, paşalar sıralanmıştı. Geri kalan saflar, göz açıp kapayıncaya ulema, ümera ve ukalâ tarafından kapışıldı. Ahaliye kala kala son cemaat yeriyle, avlu kalmıştı.

Tekbirler, Itri'nin ruhunu şadeyledi.

Salâvatlar, III. Selim'e rahmet söyledi.

Namaz, herkesi ölümün gerçeğine zincirledi.

Tesbih duası ertelendi. İmam yerinden doğrulmadan, gözucuyla Hakan'ın buyruğunu diledi. Sonra, Şeyhülislam'la, Kezubi Efendi'ye baktı. İkisinin de gözleri kapalıydı. Bir kez daha Abdülhamid'e yöneldi. Kirpiklerinin titreşiminden anlamlar çıkararak yerinden doğruldu. Cemaati yara yara avluya yürüdü.

Musalların önünde durdu. Abdülhamid'e saf bağlatan Refik Paşa'nın tabutunu okşadı.

- Er kişi niyetine, - diye açıkladıktan sonra ellerini kulaklarına götürerek tekbir getirdi.

Cenaze namazı, dev bir koronun göklere yükselen tekbirleriyle başlayıp, bitti.

Eller yeniden gökyüzüne açıldı..

Dudaklar yeniden Tanrısına yakardı.

Tabut son yolculuk için yeniden omuzlandı...

Ve kitle, adım adım... Gövde gövde... Kol kol... Omuz omuz, değişe dönüşe Ahmediye'den, Toptaşı yokuşuna sardı.

Arastanın bütün çırakları sokağa dökülmüştü.

Kendi takvimlerinin, dönüm noktalarından birini aşma sevinciyle, cenaze alayına bakıyorlardı.

Hükümdar, kalabalığın ucu Ahmediye'yi aşar aşmaz, kayığına yönelmişti. Ama, Kâmil, Sait, Rıza, Saffeti, Mehmet, Yusuf , Fethi, Nedim, Ömer, Besim, Osman, İbrahim Hakkı, Tunuslu Hayrettin, Prens Sait Halim, Faik, Süleyman, Sava, Marko, Zairos ve daha pek çok paşa... Şeyhülislâm Kâzım, Hayrullah, Ataullah, Mahmut Esat, Ahmet Mithat, Hoca Fehmi, Hoca Rıfat ve nice efendiler, her adımda artan kalabalıkla birlikte, Karacahmet'e doğru yürüyorlardı.

Mezarlıktan içeri adımını atar atmaz, irkildi Vefik. Dün öğleden sonra buralardan geçerken, belirenlerin bir simetrisini yaşıyordu. Hemen her şey, belleğindeki tablonun üzerine çakışıyordu... Töreni, bin ikiyüz doksandokuz yıldır değişmemişti...

Dualar da!

Ölüm değişmiş miydi ki?

Oysa, ne mezarlık aynıydı... Ne kalabalık.

Kaç kişi Hünkârı görmek... Kaç kişi Hükümete görünmek... Kimbilir kaç yüz kişi de, güçlülerin ölüm karşısındaki çaresizliğini seyreylemeye gelmiştir?

Ve kimbilir, kaç kişi, sadece sevginin anlatılmaz burukluktaki hüznünü yaşıyordur?

Sultani'nin yerli, yabancı bütün hocaları.

Başta müdürleri, Monsieur de Salvé, Vahan ve Ohannes Efendiler..

Messieur Blanchon, Magna, Coeur, Marcéle, Isovoir, Vathillo.

Ali Nâzıma, İzzet, Sâbir, Todori, Avakyan, Aleksiyan, Hristaki, Kostaki, ve Sarkis efendiler...

Sıbyanlar da içinde, Sultanililerinin tamamı.

Sınıf arkadaşları, Lâmi... Cevat... Saffet... Zühtü... Namık... Cavit... Ahmet... Nail.. Reşit... Nafiz... Nadra... Jak... Herkül... Mişel ve diğerleri...

Eğer sevenleri sadece bunlarsa, Ahmet Vefik Paşa'yla karşılaştırılabilir. Çünkü gözden düştüğü sırada öldüğünden, orada da gerçekten sevenler... Mutlak dokunulmazlık sahibi yabancılar ve bu tür etkilere aldırmayacak dostları vardı.

İlginç.

Ölüm, içi yanarken bile insan düşüncesinin zincirlerini boşaltıveriyor.

Mutlak çaresizliğin önünde,yenilgiyi başka nasıl sindirebilir ki, insan dediğin? Anlaşılan, düşünürlerin bize sınırsızmış gibi görünen hoşgörülerinin gizi bu...

Derin ve yoğun düşünce, pekâlâ tepkiyi geciktirir.

Kendi durgunluğundan ürettiği savlarla, daha da derinlere inmeye hazırlanıyordu ki;

- Sen indirmelisin, - diye yumuşacık buyuran Kâmil Paşa'nın yüzüne, baktı. - Yoksa bana düşer.

Öyle ya!..

Oğul bu ödevden kaçınır..Baba da olmazsa, yerine yerleştirme görevi kardeşindi... Ve şu an burada toplanan herkes, babasının has biraderleriydi!..

Ve Osmanlı Sadrazamı, bu açık buyruğuyla, sevginin bütün atardamarlarını, yüreğinin içinde zonklatıyordu.

Hemen çukura kaydı.

Kefenin başucundan yakaladı. Kuş kadar hafifti. Hiç zorlanmadan, oyuğa yerleştirdi. Üstüne birkaç avuç toprak serpti. Tahtaları yerleştirdi. Çukurdan çıkar çıkmaz eline tutuşturulan küreği, biri kapıncaya kadar doldurup savurtmaya girişti.

Kürekler elden ele dolaştı. Topraklar havada uçuşarak, yerlere serpildi.

Ve ölümün derin suskusu, hafızların yalın salâvatlarıyla, yırtıldı.

Sesleri, ilkin selvilerin dallarına asıldı. Sonra dalga dalga yankılanarak yüreklere işledi. Herkesi varlık ve yokluk düşüncesinin ürpertisi kaplar kaplamaz da, yerden göğe ağdı gitti!..

Mezar örtüldü.

Dualar bitti. Fatihalar, aminle noktalandı.

İmam, pörsüyen kalabalığı süzdükten sonra, mezara doğru eğilip talkına başladı.

Zairos, bir önseziyle koluna girdi.

- İlkin bize gidelim de, bir soluklan, - diye çekiştirdi.

Yoğun bir düşün kalın bulutları arasında, arabaya bindiler... Karacaahmet gerilerinde kaldı. Yusuf Kamil Paşa'nın konağını geçtiler. Bağ içindeki Zairos Köşküne indiler. Tadı damağında kalan bir kahve içmeden, suyuyla iki hap yutturdu Paşa.

Çok geçmeden, bedeninin ağırlaşıp gözlerinin baktığı halde görmemeye başladığını nasılsa ayırdı. Eklemlerinin ince ince terlediğini sezince, zorla doğruldu. Ne dur diyen oldu... Ne oturmasını isteyen. Kapıya yöneldi... Patikayı geçti. Köşke, bir uyurgezer gibi ayak yordamıyla vardı.

Beşir Lala, onu görür görmez, rahatlamışcasına, latasını kapıyordu ki, tuttu. Kapısının önüne dikerken;

- Tabip paşa ilaç verdi, - dedi. - Çok güçlü olmalı. Nerdeyse, sızacağım. Biraz uzansam iyi olacak.

*

* *

Odanın kapısı usulcacık açıldı.

Şetaret Kalfa, gözleri ayaklarının ucunda, sessizce girdi. Başörtüsünü düzelterek;

- Bir efendi, sizi istoor fem!..- diye eşiğe dikildi.

- Buyursunlar, - der demez, kalfanın kıpırtısız duruşu şamar oldu yüzüne çarptı.

Haremdeydi!..

İrkildi.

- Geliyorum, - diye tamamladı sözlerini. - Salona buyursunlar!

Kalfanın yüzünde gülümseyen hoşnutluktan, sınavı geçtiğini anladı.

Haremi, selamlığa bağlayan geçide yürürken, kalfanın, o an yitiklere karıştığını ayrımsadı.

Selamlığa adımını attığı an, salonun kapısı kendiliğindenmişçesine açıldı. Önceleri hiç önem vermediği ayrıntılar gözüne batıyordu. "Galiba birden büyüdüm," düşüncesiyle irkildi. "Her şey anında ilgimi çekiyor."

İlk kez karşılaştığı yabancı, belli belirsiz bir saygıyla,yerinden doğruldu. Sözcükleri yuvarlaya yuvarlaya;

- Vefik Bey'le teşerrüf ediyorum, değil mi? - diye yaklaşırken; - Bendeniz, Büyük Britanya Sefareti Baştercümanı Henry Sandison!..

- Şeref bahşettiniz efendim!.. Oturmaz mısınız?

- Teşekkür ederim!.. Burada, ekselansları Sefir hazretlerini temsilen bulunuyorum. - Diyerek, gösterilen koltuğa oturdu. - Bizzat kendileri ziyaret etmekten onur duyacaklardı. Çok acele Saray'dan çağrıldıkları için, kuryenizi benimle göndermek zorunda kaldılar.

Koltuğunun altındaki deri çantayı özenle açtı. İçinden çıkardığı mühürlü zarfı uzatırken;

-Eğer merakımı bağışlarsanız, Sir Henry Layard'ı nereden tanıdığınızı öğrenebilir miyim?

- Bendeniz pek tanımam efendim, - dedi son derece sakin bir sesle. - Yalnız, rahmetli babamın çok eski, çok yakın arkadaşlarından biri olduğunu biliyorum.

- Oh My God! - Diye toparlandı Sandison. - Lütfen bağışlayı-

nız!.. Son zamanların yoğunluğu belleklerimizi de etkilemeye başladı. Sir, okul arkadaşı olduklarını söylemişlerdi.

- Babam da!..

- Yeni bir unutkanlığa meydan vermeden belirteyim, Ekselans Büyükelçi, Sir'le haberleşmek istediğinizde, aracılıktan mutluluk duyacaklarını bildirmemi de emrettiler.

- Teşekkür ederim, - derken Şetaret Kalfa'nın kapıyı yine usulcacık açtığını... Uşağın elinde gümüş tepsiyle süzüldüğünü, gördü. - İçecek ne emredersiniz?

- Daha fazla rahatsız etmesem!..

- Rica ederim, onur duyarım!..

- Madem emrediyorsunuz!.. - çıtkırıldımlığı üstünden aka aka uzandı. Lodos sıcağında, buğulu kristal bardağın çekimine, dayanamamışcasına kavradı. İnce bir yudumla, dudaklarını ıslatarak; -Ekselanslarını yakından tanırdım, ancak sizinle ilk kez karşılaşıyoruz.

- Bendeniz Sultani'de yatılı okuyorum. Derslerden başka şeyle ilgilenmemem için gerekli önlemi almış olmalılar. Tanıdığınıza göre, bilirsiniz. Çok sade bir insandı... Yaraşır olabilir miyim? Bilmiyorum!..

- Çok bilgili, kültürlü ve buyurduğunuz gibi son derece sade bir insandılar. İlk görüşte hepimiz yanıldık. Aynı özellikleri sizde de bulmak, şaşırtıcı gelmiyor.

- Sizde, yıllar sonrasında da aynı izlenimi uyandırmayı çok isterim.

- Hiç kuşkunuz olmasın, - dedikten sonra, şerbeti bitirdi. Uşak, boş bardak sehpanın üstüne değmeden girdi. Bardağı kapmasıyla yitmesi bir oldu. - Bundan sonra sık görüşmek üzere, izinlerinizi dilesem.

Vefik, elçilik başçevirmenini selamlığın sokak kapısına kadar geçirdi.

Elindeki mektubu sallaya sallaya dönerken, Şetaret Kalfa'nın;

- Hay akıllarıma turplarımın sularını sıkayım feem! - Diye döğünmeye durmasıyla, dikilip kaldı.

- Yine ne oldu dadı?

- Nelerim olmadı!.. Ah nelerim olmadı ki!.. Oysa Paşam, o kadar kat'i tembihde bulunmuşlar... Sakın unutmayayım için, yemenime düğüm bile attırmışlar idiler!.. Acı, vazifeyi unutturmalı mı? Beyfendinin katı hışımlarına uğransa haktır!..

- Nedir? Söylesenize kuzum!

- Ah ben, yüzlerinize nasıl bakiim fem!.. En mühim emri, böyle elinizde mektup görünce mi hâtırlamalıydım!

- Allah Allah!.. Söylesene canım!..

- Babanız, Allahım korusun, kendilerine bir şey olduğu takdirde, size verilmek üzere, bendenize, bazı emanetler bırakmışlar idiler. Unutmuşum gitmişim!..- Döğünmeleriyle, harem yönünde gözden yitti.

Aynı anda, iki değişik yerden yüreğine çöreklenen basınçla her yanı kasıldı.

Toparlanma gereksinimiyle gözlerini oğuşturmak üzereydi ki, Kalfa geri döndü. Elinde bir mektupla, anahtar vardı. Uzattı;

- Paşama kendimi nasıl affettireceğim?

- Tasalanma dadı..Büsbütün unutabilirdin! - Demek zorunluluğuyla bir an önce çalışma odasına gitme ivecenliğine sarıldı.

İçi içine sığmıyordu. Sir Henry, mutlaka baş sağlığı dilemekteydi. Acaba babası ne diyor? Anahtar nereyi açıyordu?

Çalışma odasına girer girmez, anahtarı uydurabileceği bir kilit bakındı. Bulamayınca, Layard'ın mektubunu masaya bıraktı.

Babasınınkini açmadan evirip çevirdi. Son günlerin koşuşturmasının, bütün düş gücünü silip süpürdüğünü o zaman ayırdı.

Hiçbir varsayımda bulunamıyordu.

Divitliğin yanına boylu boyunca uzanmış, gümüş açacağı kavradı. Zarfın üstündeki mühre zarar vermeden mektubu çıkardı.

Babasının bildik yazısıyla karşılaşmak, kendisiyle de buluşacağı izlenimini veriyordu.

Alışkanlıkların izdüşümü nasıl da etkili!..

Çünkü, son yılların dışında, babasını daha çok mektuplardan tanıyordu. Sürekli yurt dışı görevlerde bulunması nedeniyle, konağa seyrek uğrardı. Ama, mektupları hiç aksamazdı. Bazen kendi mektubundan önce gelir, postanın işleyişiyle alay ede ede birlikte okurlardı.

Kaç gün vardı ki, bunaldıkça onları yeniden okumak istiyor. Bir türlü zaman bulamıyordu.

"Sanki içime doğdu. Karşıya geçmemem ne raslantı!.."

Mektubun geleneksel; "*Nur-u aynım,*" başlığı, belleğindeki baba resimlerinin tamamını gözlerinde çakıştırıverdi.

"Sakın okuduktan sonra bizi yargılama.

Yaşamaya mecbur olduğumuz hadiselerin, bizi ürkütmesini tabii sayamasan da hoşgörmeye çalış. O vakit, sebeplerimizi muteber addetmesen de, üzerinde düşünmeye değer bulursun.

Ve eğer, vicdan muhaseben, ricalarımı, bir hüsranın vasiyeti sayarsa, hemen hüküm vermek yerine, üstüne yüklenen vazifeyi ifa veya ihmal kararı verinceye sabret. Zannederim, o an gelip çattığında, vicdani kanaatin dahi, zaman ve zemine göre değiştiğini, kabul eyleyeceksin.

Ben bu mecburiyeti yaşadım.

Ümidim, senin aynı vaziyete düşmemendir.

Çünkü, benim nur-u aynım, hayr-u'l halefim, sevgili evlâdım!..

İnsanı en yüksek fikirlerile, en ulvi vazifelerinden dahi caymaya sevkeden öyle vaziyetler meydana gelir ki, tasviri, tasavvurundan fazla tesir icra eyler.

En iyisi, vakıayı, zihni karışıklığa ve fikri münakaşaya mahal vermeden, olduğu gibi anlatmaktır.

Belki o vakit, vazifeyi ihmal ve vasiyeti imhalin affına mazhar olunamasa da, mazereti izaha imkân verebilir. Bittabi, içinde bulu-

nulan hal ve şerait iyi izah edilebilirse. Çünkü, insanın kendi nefsinde kanayan bir yarayı, kendi evlâdına açıklaması pek müşkil. Kudret ve cesaret numunesi olarak görülenin, aczini itirafı sayılsa da vazifemi tamamlamanın başka bir yolunu bulamadım.

Dehşetin insana nasıl bir cür'et ve cesaret verdiğini anlayacağına itimat etmesem, ricaya kalkışmazdım.

Yine de Hak teala muinim olsun!

Bu sabah!..

14 Receb 1301, 27 Nisan 1300, 9 Mayıs 1884 cuma...

Daireye gider gitmez, makine başında mürsel bir telgrafla, neye uğradığımı bilemedim.

Tabip Yüzbaşı Mehmet Neşet tarafından hazırlanıp Kumandan Osman Paşa imzasıyla irsal olunan şifrede aynen; "Taif'deki canilerden Midhat Paşa'nın üç ay evvel çıkarmış olduğu evvelce arzolunan şirpençe'den azim zaafa mübtela olduğu halde yirmi gün mukaddem sol kasığının üzerinde hıyarcığa müşabih bir çıban çıkarmış olmasından Nisan'ın yirmibeşinci günü saat onikide müteessiren vefat ettiği tabip tarafından mersul raportta, ba'd-et-techiz makbere-i İbn-i Abbas'ta defnedildiği muhafaza memurlarının jurnalında beyan olunduğu maruzdur. Cenab-ı Hak Hazretleri velinimet-i alem efendimize ömürler versin, amin.

21 Nisan 1300"

Beynimden vurulmuş gibi oldum.

Bütün gün, halet-i ruhiyemi ele vermemek için çektiğim azabı anlatmak kabil değildir.

Akşamı nasıl ettiğimi bir kendim bilirim bir de Zülcelal!..

Kendimi buraya, kitaplığın sükûnuna attığımda, bütün hayatımın muhasebesi gözlerimin önünde tezahür eyledi.

Meğer, biz, mes'uliyetini, yok firar eylediler... Yok İngilizler tarafından kaçırıldılar gibi tevatürlere, tahmil etmenin Cennet'indeymişiz!..

Her hâl-ü kârda bizzat ifa etmemiz icabeden ne varsa, istinka-

fımızı müdrik olduğum an, Cehennem'in vicdan muhasebesinden ibaret olduğunu dehşetle kavradım.

Ve Labirent'ine kapanmış bir Monitor kurbanı gibi, aczin sokaklarında dönmeye başladım.

Lanetlenmesi icabeden babam mıydı? Yoksa, ona sebep olanlar mı? Bilemiyorum...

Onlar, kendilerinin Dédale'lığını tasavvura kalkışınca, biz ister istemez İkar'lığı tevarüs ettik.

Dédale, bir deha idi!..

Minos'un, işi bitince, işini bitireceğini daha baştan anlamış.

Bal sızdırmış, mumunu... Kaz kestirmiş, tüğünü biriktirmiş.

Gün çatıp, ölümün sıcak nefesi ensesine değince, mumla tüğü kaynaştırıp kanat imal edivermiş. Bir çiftini kendi aldıysa bir çiftini oğluna vermiş. Ve kanatlarını çırpıp, havalandıklarında, elveda ölüm, merhaba hürriyet!..

Ne güzel bir "revanche!.."

Onlar Dédale'sa, bizim İkar olmamızdan tabii ne olabilir? Ne kolay bir savunma!

Cehennem'de bir sokak daha!

Efsane bilinmekteyken!

Tarihin hükmü açık ve kesin.

Bilen, kendi kanatlarıyla, zındanları aşarak, özgürlüğe kavuşuyor. Bilmeyen, mum yeliyle, güneşi fethe çıkıp, zulmete ulaşıyor!..

Bilmeliydik!..

Babalarımızın bağışladığı kanatlarla, labirenti altetmiştik. Zından ne kadar küçük, ne kadar acizmiş tepeden bakınca. Yeryüzü ne kadar değişik.

Dağlar kubbe... Ovalar habbe... Nehirler bir silkimlik, denizler bir tutamlık sıvılar... Canlı cansız her şey, basit birer oyuncak!

İnsanlar?

Onlar öyle minnacık, öyle zavallı, öyle aciz ki!..

Ol, dediğimiz oluyor... Öl, dediğimiz, ölüyor!..

Ne kadar yazık!..

Hiçbirimiz, hiçbir Dédale'ı, hiçbir biçimde dinleme niyetinde değildik.

Bize uçun, denilmişti...

Uçuyorduk!

Kanatlarımızı çırptıkça, yükseldik.

Yükseldikçe dünyanın küçüldüğünü bildik.

Sorunlar basitleşti..Dertler dermanla bütünleşti. İnsanlar görünmez hale geldi...

Uçsuz bucaksız gökyüzü... Dev bekâretiyle güneş... Ve bir de biz vardık!.. Onlarca İkar!..

Güç, karar, azim ve istekle doluyduk.

Hiçbir engel yoktu... Olsa da biz tanımıyorduk.

Uça uça gidecek, güneşi fethedecektik!..

Ne cehalet!..

Balmumları eridi...

Kaz tüğleri çürüdü..

İkar, denize düşmüştü... Biz yere çakıldık.

Birazımız, öldü, kurtuldu.

Pek çoğumuz, korkuya tutsak oldu.

Ve acımasızlık, dehşet mengenesinin milini biraz daha burktu.

Yüzbaşı Çerkes Bekir'in Daire-i Mahsusa'dan cakayla çıkıp gidişinden beri, benim dehşet, o'nun pusudaki avcı dinginliğiyle beklediğimiz haber, elimdeydi. Bir an önce, Despot'un kanlı avuçlarına uzatmak zorundaydım.

Hayat, taşınması zor fakat, ne tatlıymış!

Bütün gün, şair Deli Hikmet'in; Kal'a-i Taif'te zalim etti ihnakan şehid... / Kıldı tarih-i mücevher burc-ı matemden sünuh, / Kalb-i viran-ı vatandan çıktı bir suzişli ah, / Döndü Beytullah'a Midhat eyledi teslim-i ruh... Dizeleriyle, gönlümün bütün deliklerini tıkamaya çalıştım.

Bilmem, bunları yazarken yılgınlık boyutlarını aktarabiliyor muyum? Çünkü aklım, celladın boynumuza doladığı kemende takılı.

Yapılması gerekeni bilseydim, yapabilir miydim?

Sanmıyorum!..

Yazık!..

Babamın vasiyetini oğluma havale ederek yükünü daha da ağırlaştırmaktan öteye gidemedim.

Tek dileğim, bizim çekingenliğimizin, onlarda, akıl, bilgi, önlem ve sarsılmaz dayanışma olmasıdır.

Çünkü, elbette bizde de, zulmü kaldıracak insanlar çıkacak..Bizde de özgürlük güneşi yeniden doğacaktır.

Hem de terkeylediğimiz yerden başlayarak.

İşte nur-u aynım!..

Senden ricam, o anın geldiğine karar verir... Babandan devreden vasiyet borcuna, seninkini de ekleyerek, ödediğinde, ruhumu acıdan kurtaracağını bilmendir.

Şetaret Kalfa'nın bu mektupla birlikte verdiği anahtar, sağır duvardaki gizli kasaya aittir.

Kitaplıktaki Voltaire ciltlerinin sol yanını yoklarsan, yerini kolay bulursun.

İçinde, babamla benim vasiyetlerimi ve yerine getirilmesine yetecek miktarda nakit bulacaksın.

Zamanı, kendi düşüncen çerçevesinde değerlendir.

Yeter ki, sen, çocuklarına karşı, benim bunları yazarken ve okuduğunu varsaydığım zamandaki utancımdan kurtulmuş olasın."

Bir süre koltuğa yapıştığını sandı.

Babasının ölebileceğini varsaydığında, öldüğünü öğrendiğinde bile, böylesine çaresizlik ve halsizlik duymamıştı. Parmağını kıpırdatacak güçten yoksun kalmıştı.

Sanki bedeni eriyor, koltuğun derisine sıvaşıyordu.

Gırtlağına yapışan bir hıçkırığın burgacında kendini zorladı. Beline, ellerini, kollarını, dirseklerini destek vererek güçlükle doğruldu.

Döner dönmez, Voltaire'in, altın bezekli, maroken ciltli ilk basımlarına değdi. Parmağı, rafın sol yanağında gezindiği an, ince bir çıtırtıyla kayan rayın hışırtısına irkildi.

Kasa, tam karşısındaydı.

Yeleğinin cebinden anahtarı çıkardı. Kasanın kapağı umduğundan kolay açıldı.

İki kalın parşömen defter, üstüne saldıracak gibi, pusuya yatmışlardı.

Dipte bir deri kese... Altında yığınla yabancı tahvil vardı. Üstteki defteri aldı. Kasa kapanır kapanmaz, ray kendiliğinden kaydı. Anahtarı yeleğinin cebine koyarak, koltuğa oturdu.

Defterin kapağını açtı.

Dedesinin yazısıyla karşılaşmak sürpriz olmuştu. Bir an duraksadı.

Sonra okumaya başladı.

İKİ

Sefarette, günün en önemli ve anlamlı işi başlamıştı.

Bu yerebatası küffar diyarına gelirken kendimize çok güveniyorduk. Kalemde Frenkçe öğrenmiş... Paris'e Ortaelçi olarak gönderilen Mustafa Reşit Bey'in, erkânına dahil edilmiştik. Hepimiz aynı yaşta ve pek gençtik. Frenkçemizin yetersizliğini buraya gelir gelmez anladık. Belki, diplomatique bir toplantıda, anlar-konuşur isek de, pazar yerinde apışıp kalmıştık.

Bunun üzerine, Başçevirmen Hristo Efendi'nin yakasına yapıştık. Bu kâfir, bir garip âdem. Dervişle keşiş karması bir bilge. Paris avucunun, Frengistan yüreğinin içinde. Bilmediği yer... Tanımadığı âdem... Görmediği olay... Duymadığı haber yok... Routine kançılarya görevi biter bitmez, kaybolur. Cibali Feneri gibi döndüğünde, günlük rapport'un içeriği hazırdır.

Bize, onun söylediklerini yazıp şifreledikten sonra ariza kasasına yerleştirmek kalır.

Doğrusu, ilk günler, o'na hiç güvenmediğimizi belirtmeliyim.

Anlattıklarını, hep, bir ayyaşın hezeyanları diye değerlendirdik.

Elçiliğe sığınmış mı? Kol kanat mı germekte, bir türlü çözememiştik. Durum ve tutumu, bizim anlayışımızla bağdaşmıyordu. Kâfir olmasına karşın Agop Efendi dahi, yadırgamıştı. Hakkı bar

kalarının sonradan duyup öğrendiğini, o'nun önceden bilip haber verdiğini çabuk anladık. Biz o'na güvendik. O bizi sevdi... Et tırnak misali kaynaşıverdik.

O gün bugündür, hem gözümüz kulağımız... Hem elimiz ayağımız. Hiç sezdirmedi. Fakat, sağolsun aynı zamanda, frenkçe muallimimiz. Daha ilk gün, günlük dilin, günlük gazete okunarak kavranacağını söylemişti. Bunun tiryakiliğe dönüşeceğini gizlemiş olmalı.

İlk günler çektiğimizi, yüce mevlâmla, biz biliriz.

Sıbyan mektebinde tecvid talim eyleyen bebelere taş çıkartıyorduk.

Bir küçük haberi heceleye heceleye saatler boyu okumaya çalışıyor. Hiçbir şey anlamadığımızı görerek hüsrana uğruyorduk.

Bereket Hristo Efendi, yanımızdaydı. Dört ya da beşinci gün, bazı tümceleri anlamaya başladık. İçimizi öyle bir tutku sardı ki, okumanın tiryakisi olduk çıktık.

Bu adı batası keferenin nizam-ı âlemi bir tuhaf! Geberesi Kralları, başlarında sağ esen oturmakta. Nimetine şükr, hizmetine zikr eylemeli değil mi?

Hayır!..

Kralcıların en aşırısı diye tanınan ünlü Chateaubriand Kontu François René dahi, Monarchie selon la Charte diye tutturmakta.

Bu cenabetlerin parlement diye bir berhaneleri var. Sözde, Meclis ve Senato'dan oluşuyor.

Bir zamanlar mülk-i şâhanede de bulunduğunu, Hristo Efendi'den öğrendiğimiz bu Chateaubriand, işte oranın en keskin sözcülerinden biri imiş. O cehennem zebanilerinin istediği gerçekleşirse, Parlement hükümeti yalnız denetlemekle yetinmeyip, gerektiğinde devirebilmeliymiş. Çünkü,; Hükümetin, kendi önlerinde Kralı değil, Kral katında kendilerini temsil etmesi, demokrasiye daha uygun imiş!..

Bu yüzden olsa gerek, parlemet dedikleri berhane, yamalı bohça misali... Bölük pürçük partilere ayrılmış. Kralcıların aşırılarına,

Ultra deniyor. Hafazanallah sadece parlement yönetimi isteyenlere, Republicaine... Hem Kral, hem de parlement olsun diyenler Liberal... Halâ Napolyon'un hayaletiyle avunanlar Bonapartiste partilerde toplaşmışlar. Bulunduğumuz yerlerden ırak olsun, papazların bile bir partileri var. İşin aslı açık. Cümlenin maksudu bir de, tarikı ayrı.

Koltuk kavgasını sadece parlement dedikleri yerde yapmakla yetinmiyorlar.

Kulüpler, salonlar açıyor... Her gün, dört ilâ altı yaprak olarak yayınlanan gazeteler... Birkaç cüzden meydana gelmiş, haftalık, aylık dergiler çıkarıyorlar. Buralarda, hem birbirlerine, hem hükümete, hem de efendilerine öyle verip veriştiriyorlar ki, akıl havsala alır gibi değil.

Yazılanları anlar hale gelince, kahrolası kâfirin, neden ikide bir revolution ya da restauration yapıp durduğunu da bir iyice kavradık. Kul, haddini bileceğine efendisine akıl satarsa, başka ne olabilir?

O nedenle, günlük işler biter bitmez, gazeteleri okumak, bize çok şey kazandırmakta idi.

Paris'te ne kadar süreli yayın varsa, aboneydik.

Her gün, ikindiye doğru, salonu mürekkep kokusu sarardı. O an, hepimiz, sevinçli bir telaş içine girerdik. Evraklar toplanır... Çekmecelerimizden Meynard'ın pek ünlü Dictionnaire Turc'ü çıkarılır... Ölçe biçe, en kolay erişebileceğimiz yerlere yerleştirildikten sonra gazeteler paylaşılırdı...

Reşit Bey, bir Le National tiryakisiydi.

Okumaya, Viyana'dan geçerken uğradığımız, Metternich'in özenle işaret ettiği, Thiers'in yazısından başlardı. Şansölye Prens'e göre, bu adam, Meclis'e istediğini yaptırabilecek etkin bir politikacı... Sokağı dilediği yöne çekip götüren, yaman bir demagogue... Ve Fransanın ruhunu temsil eden usta bir yazardı.

Hristo Efendi'ye göre ise; Banale polemique'ler ve edepsiz küfürlerle ödlek takımını sindiren çıkarcı, rezil bir dönek.

Ne olursa olsun, o'nun ya;" Meclis, ulusun gerçek temsilcisi olarak şunu yapmalı... " Ya, "Halkın zararına olacak bu girişimden vazgeçmeli..." Ya da, "eğer bunu dayatmaya kalkışırsanız, karşınızda bizi bulursunuz!.." Çıkışları öylesine yabancımızdı ki, çok etkileniyorduk.

Meclis... Ulus... Halk!..

Nasıl bir şey olmalıydı ki, bir güç gibi, ortaya sürülebilsin? Herhalde bir efsun... Belki bir büyü!..

Allah, yüce Efendimizin saltanatını dâim eylesin. Bizim gibilerin hiç bilmediği, hiç öğrenemeyeceği birtakım ayıp ve günah işareti safsata!

İlk günlerin, bütün uzun geceleri, bu kavramların tartışmasıyla geçti.

Sonunda, her birimiz, kendine göre bir sonuca varabildikse... Hristo Efendi'nin, derin bilgisi... Keskin zekâsı... Ve sivri dili sayesindedir.

İnsan bilgi sahibi olunca, görüşü de başkalaşıyor. Artık, karşılaştığımız her yeni olay ve durum, düşünce dağarımıza kendimize özgü süzgeçten geçerek yerleşiyor.

Hristo buna, görüş sahibi olmak, diyor.

Haklı!..

Çünkü, hepimiz, birkaç gündür, sözcükler yerine, konunun özünü tartışmaktayız. Bu da, hem belletileni yeniden öğrenmeye, hem de konum ve durumları kendi açımızdan özetlemeye yarıyor.

Henüz, yolun başındayız.

Ancak temelimiz sağlam. İyi kötü, ortak bir görüş sahibiyiz.

Her ne kadar, kırkaltı yıl önceki başlangıcına yaşımız elvermese de, kaleme girdiğimiz günden beri neredeyse bütün çalkantılarını günü gününe yaşadığımız Büyük Devrimden haberliydik.

Teneşire gelesi cahil halkın, velinimeti efendisine başkaldırdığını... Kan kokusu almış kurt sürüleri misali kibarların üstüne üşüştüğünü... Azgın seller gibi, her şeyi önüne katarak, sürükleyip götürdüğünü... Bir araya gelen, kadın-erkek, sergerdelerin, sözde Halk

Mahkemeleri kurarak, önüne geleni yargıladığını... Yasalara aykırı... Hak ve adaletten yoksun... Devrim'den yana, Devrim'e karşı gibi soyut değerlendirmelerle hükme varıp pek çok masumu boşu boşuna kestiklerini... Sokaklarda, kan gölleri... Meydanlarda, ceset ehramları oluştuğunu... Ananın evlâda... Kardeşin kardeşe düşman kesildiğini... Soysuzun soyluya... Yoksulun zengine... Kısanın uzuna... Kulun efendiye eşit sayıldığını... Mümeyyizlerimizle, olayları gören, bilen ve içinde yaşayan hâcegân büyüklerimiz dehşetler içinde kaç kez anlatmışlardı.

Kaleme devamdan beri de, Kralı imparatoru, zengini papazı, beyi paşası, seçkini bilgesiyle bütün soylu Fransız efendilerinin, restauration didinmelerini gözlemleyip duruyorduk.

Biliyorduk ki, nizam-ı alemi bozduğundan, her ne kadar resmen kınansa da, Devrim, başta Sultan Selim Han-ı Salis efendimiz hazretleri olmak üzere herkesi içten içe pek sevindirmişti.

Çünkü, İngilizlerden, 140 yıl sonra, Fransızların da hükümdarlarını idam eylemesi, yere batası kafirleri, korkunun cehennemine salmış... Devlet-i Aliye zararına dolap çeviren bir nice mel'un var ise, kendi kellesinin derdinde, Efendimize muhtaç hale düşmüştü.

Böylelikle, Zitvatoruk'ta, yücc Efendimizin, kabul buyurmak zorunda kaldıkları, Nemçe'nin cehennemlik kralıyla eşit sayılma utancıyla... Devlet-i Aliye'nin terk eylediği haracın ayıbı..Ziştovi'de kendi kırılası elleriyle, silinmişti.

Hele Napolyon, İtalya'yı bir çırpıda ele geçirip kötü kralını kovalayınca... İngiliz'inden Nemçe'sine... Prusya'sından Rusya'sına, öyle bir kargaşa başlamış... Öyle bir tufan başgöstermiş ki!.. Keferenin dehşeti, Alem-i İslam'a bayram olmuş... Sabahtan akşama, beş vakit Cehennemlik kâfirlere hadlerini bildiren, kutlu Napolyon'a duaya oturmuştuk.

Ya çok saftık!

Ya kendimizden iyice umut kesmiştik ki, gizlice Müslüman olduğuna inananlar... Hatta, yokluğunda sünnet mevlidi okutanlar bile çıkmıştı.

Bir keferenin, biraz yakın durması..Yahut kendini ona yakın saymakla, din-i mübin'in ilişkisini anlamak kolay değil!

Ama, horlandıkça horlayana..Ezildikçe, ezene yılışmak, köpeklerle insanların içgüdüsü olsa gerek!

Neylesin?

Devlet-i Aliye'nin mecali tükeneli üç yüzyıl olmuş.

Şimdiye kadar her parçası, kapanın elinde kalmadıysa, mihrabın yerinde durmasından, bir!.. Yüzyıllar boyunca kendisiyle birlikte dünyanın da mecalini tüketmiş olmasından, iki!..

Biz, ikisinin de sonuna yetiştik.

Nitekim, bizim kaçırıp da, onların yakaladığı, kalkınma ve gelişme, eski çamları bardak eyledi. Düne kadar uyurkluğumuza can atan, bir nice voyvoda, boyar, knez, kral ve hatta imparator var ise, pay kapmak adına, hıyanet yarışına girdiler.

Memleket-i Şahanenin, orası, burası Şeytan alası kâfir eşkıyasınca, yağlı lokma misali yutulmaktaydı.

Tam bu sırada, birbirinin sıkılasıca gırtlağına sarılıvermeleri, yüce Allah'ın mucizesi değil midir?

Mucizeler, insanların, gerçekleri öğrenip anlama... Bilip kavrama... Özümseyip kabullenmedikleri anlarda, gündeme gelmez mi?

Beceriksiz aventurier!..

Birazcık, ümmet-i muhammede kulak verse de... İtalya'dan, Akdeniz'e yöneleceğine, Avusturya... Rusya... Ya da İngiltere'ye, yürüseymiş... Kendine yüce bir komşu... Gücüne, tükenmez destek bulacakmış.

O ise, suya tersinden dalmış.

Burnunun dibindeki İngiliz'i, çölde arayarak, Mısır'a çıkmış... Ve, Akka'da, nur içinde yatası, Cezzar Ahmet Paşa'nın önünden kaçmak zorunda kalınca, bütün büyüsü bozuluvermiş.

Sınıraşırı yenilen asker, yurduna belâdır.

Kendini, ancak, ötekileri pislerse temizler.

Napolyon da, anında bu temel kurala uyar!..

Bir serüvene atılmış... Yenilmiştir!..

Suçludur!

Güçlüdür de!

Devrim, darbenin bir dokunuşuyla sizlere ömür!

Paris'ten consul olarak çıkan yenik komutan, İmparator olarak geçer tahta oturur.

Zorla tâc-ı-dâr olan, güzellikle cülus eylesin mümkün mü? Tacını, İtalya'dan zorla getirdiği Papa VII. Pius'nun elinden giyer. Papa, Tanrı'yı bir ölümlüye suç ortağı etmenin cezasına çarpılır. Tutuklanır.

Artık İmparator da, askeri de dokunulmazdır.

Her haksızlığın bir bedeli vardır.

Kendi diyetini Devrime ödeten, tahtınkini elbette başkasına ödetecektir. Varır, Nemçe'nin ümüğünü sıkar!

Avusturya, teslim olur.

Azan, haddine sınır tanımaz.

Ama, arayan, belâsını da, mevlâsını da bulur!

Elbette el uzatıp tutmacasına değil... Hayrın da, şerrin de zamanı vardır.

Sonunda vade yeter.

1812 Haziran'ı, Temmuz'a geçer.

Avrupa baharı yeni tomurcuklanmıştır.

Napolyon Fransa'nın gücünü askerlerine yükler.

Niemen çayını aştığı gibi, Rusya üstüne hörler!..

Hem de, Versailles bahçelerinde gezercesine!

Adı batası Çar'ın, lanet olası Mareşali Kutuzov, hemen geri basar...

Napolyon ilerler.

Mareşal, kendi eliyle, kendi ülkesini yaka yıka, geriler.

Bahar meyveye durur... Yaz, güzü önüne katar.

Moskova'ya, yenginin umut çelenkleriyle giren İmparator'u öyle bir kış karşılar ki, yüreği donar.

Od, ocak yere batmış... Aş, ekmek göğe çıkmıştır. Askerin sırtı yüklü, karnı boştur... Ayağında potin, dizinde derman kalmamıştır.

Kış'a İmparator emri geçmez. Hâşâ huzurdan, tanrı olmalı!..

Olunmuyorsa, yağla tabanı.

Kaçanın anası, hiçbir zaman ağlamaz!..

Sarınır pelerinine, papağına... Biner doru atına!..

Boru trampet, kazaskaya çağrıladığı yavrucukları, kor buz dağlarının altına... Savuşur!..

Ne var ki, ülkesinin gücünü boşa tükettiğini düşmanları ondan önce anlar. Güç dengesi, bir dengesiz yüzünden yer değiştirir. Moskova'da, tamtam çalmaya sıvanan Napolyon, Paris'te, valse kalkarak döne döne, Elbe'ye kadar gider.

Sonrası, restoration... Monarchie de Juillet... Günümüzün koltuk ve çıkar kavgaları!..

O yüzden, ben daha çok, Moniteur Universel'i yeğlerim. Biçim ve içeriğiyle, "Takvim-i Vekayi"yi andırıyor... Bizim Sârım Efendi'nin, yüce Hünkârımızın Çanakkale'yi onurlandırmalarını anlattığı o unutulmaz yazıdan olsa gerek... Benzerliği, hoşuma gidiyor. Üstelik Meclis tartışmalarıyla, Hükümet kararlarını, bazen bir türlü anlayamadığım ayrıntılara kadar iniyor... Raporun hazırlanmasında, çok büyük kolaylık sağlıyordu.

Gerçi zaman zaman, imansız Hristo'nun, "tam nazırına müslim, âmirine teslim, ahaliye zalim, küçük memur gezetesi, "alayına hak vermiyor değilim. Ama, nasıl onun eli, kendiliğinden "des Débats "a, gidiyorsa, ben de ilk olarak "Moniteur"a uzanıyordum.

İşgüder Ruheddin Efendi görevi olmasa, gazete okumaz.

"İkindide Meclis'e bir gir, çık... Akşam üzeri, Café de la Paix'de iki tek at... Gazetelerin tamamının yazdığından çok haber toplar... Atışma dinler... Tartışma duyarsın," der çıkar.

Onun tutkusu, şiir.

Hem de, öyle bir okuyup geçen cinsinden değil.

Boş kaldığı an, çekmecesinden ya Hugo'nun, Les Chants du crépuscule'ünü, ya Lamartine'nin Jocelin' ini, ya da Beranger'nin Chansons'unu, dostunu pusattan çıkarırcasına şehvet ve özenle çıkarır... Okşayarak açar... Her dizeyi sökünceye... Her sözcüğü bütün

anlamları, renkleri ve hazlarıyla duygularında resmedinceye hafızlar.

Elbette bu arada biz de nasibimizi alırız.

Şöyle bir nefeslenmek için başımızı kaldırdığımız an, sessizliğin ortasına bir; -écoutez messieurs - patlattıktan sonra; - Je sentais dans mon coeur, au rayon de ce jour, / Des élans de désirs, des étreintes d'amour... - Diye ya ezberinden, ya da açtığı sayfadan başlar.

Sesinin hüzzamını, Itri'nin Neva-Kâr'ına uydurarak bir söyleyişi vardır..Frenkler, Fransızcasının güzelliğine, biz şiirin musikisini yakalamaktaki ustalığına hayran kalmaktayız... Eğer birkaç yıl daha eğitirse bizi, birer şiir sevdalısı olup çıkacağız. Bundan yakınmak bir yana, o musikiyi kendi içimizde de duymaya başladık desem, yalan olmaz.

Bu o kadar açık ki, sapkın Hristo bile;

- Bizim İşgüder Efendi, bu tarzıyla, Beranger'i, Paris kardinaline, Mevlit niyetine dinletir, - dedikten sonra! Gazeteleri, iş olsun diye okuduğu açık.

İşte böyle!.. Öğrenim diye başladık... İş olarak sürdürüyoruz... Hazırladığımız günlük raporların en büyük dayanağı gazeteler. Elbette özel ya da resmi ağızlardan duyduklarımız... Çağrılarda öğrendiklerimiz ve karşlıklı verilen notalar da çok önemli. Ancak, bütün bunların gizini çözecek anahtar, genellikle günlük polemiquelerin içinde yatıyor.

Anladığım kadarıyla, basının serbestliği, ülkenin ve hükümetin gücüyle orantılı... Toplum güçlüyse, yenilgileri eteğindeki çamur izi gibi çitileyiveriyor... Hükümet güçlüyse, eleştirinin en ağırını bile kendi yararına kullanıyor... Ve bunların birleşmesinden doğan kırılmaz direnç, gelişmeyi daha da hızlandırıyor. Bu sanayi toplumu olmaya mı dayanıyor? Yoksa Avrupa'nın karakteri mi? Henüz bir kanıya varamadım. Ne olursa olsun, yaralarını çok kısa sürede sardıkları açık.

Son yıllarda, onlar da, biz de hem içimizden, hem dışımızdan sürekli dayak yedik...

Biz, yediğimiz her sopayla biraz daha yerlere serilerek bunlardan yardım dilenmeğe seyirttik!.. Onlar sırtları yere geldikçe, Ante gibi daha bir diri, daha bir canlı doğruluyorlar. Kendi yaralarını sardıktan öte, bize de yardım ediyorlar. Hani Waterloo'da tükenmişlerdi?

Hem Manş kıyılarından, hem Alsaz-Loren'den toprak yitirdiler. Ülkeleri işgal edildi. Milyarlık ödenceye mahkum oldular... Aradan 15 yıl geçmeden doğrulup kalktıkları yetmiyor. Kendi ödencelerini, savaşa hiç bulaşmayanlara ödetmeye kalkışıyorlar...

Yanlış!

Bizim görevimiz bu yanlışı düzeltmek.

Cezair, kaçandan büyük balık olabilir... Ancak, her büyük balık gibi, kılçığı da büyüktür. Boğazlarına takılması bize bağlı. Silkinip kalkabilirsek, onlar gibi... Yaralarımızı sararsak... Haklarından gelmesek bile, hakkımızı alabiliriz.

Bunun yöntemini onlar bulmuş. Bir an önce biz de öğrenip aktarmalı... Ve, onlar gibi olmalıyız.

Yoksa, işimiz biter!..

Elde ne Mağrıp kalır, ne Maşrık.

Ucundan kemirebildiler mi? Tümünü yutmadan durmazlar!

Bitirdiğim gazeteyi, yenisiyle değiştirirken, düşüncemin zenginliğine şaştım. Serbestliğin, insanı bu kadar çabuk ve derinden etkilediğini bilmezdim.

Dalmışız...

Derin sessizliğin ürpertisi, hepimizi irkiltti.

Vasili, üstüne dikilen beş çift gözün altında ezildi büzüldü, inceldi saydamlaştı.

Sonunda bir an öce yükünden kurtulurcasına;

- Banker d'Aramont, sizinle görüşme isteğinde bulunuyorlar, - diyerek, olduğu yerde sallandı.

- Bekletmescydiniz, - dedi yumuşacık, Reşit Bey.

Kavas, aff-ı şahaneye uğramış kürek mahkûmu coşkusuyla, soluğunu salıverdi. Galiba biz de o'na katıldık. Sanki odanın içinde

top patladı. Gümbürtüsü fırtınaya dönüştü. Kapıya doğru Vasili'yle yarıştı. Biz hangisinin önce ulaştığını ayıramadan, Jean-Cloude d'Aramont, aralıktan sızdı. Başının ince bir hareketiyle, hepimizi birden selâmladı. Ayak seslerini halıya sindirerek Reşit Bey'e sokuldu;

- Önceden haber veremedim, bağışlayınız, - dedi. Reşit Bey sevincin ve sevecenliğin sımsıcak bakışlarla ayağa fırlamıştı. Yer gösterdi. Otururlarken;

- Sizinle mutlaka tanıştırmak istediklerim, programlarını ancak düzenleyebildiler. Eksik kalsın istemedim. Gerginliği çoktan sezmiş olmalısınız... Her an bir değişikliğe gebe... Böyle durumlarda, herkesin kendi adaylığına inanması, politik hak sayılıyor.

- Bilirsiniz, - dedi Reşit Bey!..- Bizde ne politika yapılır... Ne de aday olunur. Herkes, efendimize hizmetle yükümlüdür. Herhangi bir görevi, herhangi birimize bağışlarlar!

Vasili, kapıyı tıklattıktan sonra, elinde simkeşhane dövmesi tepsiyle girdi. Kallavi fincanlardaki, Yemen kahvesinin kokusu, tadından önc damaklara yayıldı. Jean-Cloude'un gözlerinde sevinç fenerleri şavkıdı. Fincana uzanırken;

- Ellerin dert görmesin Vasili Efendi, - dedi.

Girdiğinden beri aynı dili konuştuğumuzu, ancak o an ayrımsadım. Galiba bugün dalgınlığım üzerimde. Olan bitenle neden sonra bağ kuruyor... Bağlantıyı ayırdığım anda da şaşırıp kalıyordum. Oysa, Jean-Claude'un Osmanlıca bilmesi doğaldı.

Kanuni Süleyman Han zamanında François I.nin elçisi ilk d'Aramont, çok akıllıymış. Banker Nassi'yle ortak Paris'te açtığı bankanın, şimdi hemen her yerde şubeleri var. En çoğu da, elbette memalik-i şâhanede. Bu yüzden d'Aramont'lar kaç yüzyıllık Osmanlı... Hepsi, merkezde işin başına geçinceye Galata'da otururlar. Bu hem gelenek, hem işi yerinde öğrenmek için zorunlu.

İlk nerede karşılaşmıştık?

Banka da mı? Kalemde mi?

Soru ne zaman aklımıza gelse, güleriz. Yanıtın izdüşümünün bile simetrik oluşu ilginç!

Üstelik bu konuda yalnız da sayılmam. Hepimizin yakın dostu. O kadar ki, nerdeyse kaleme yazılacaktı. Dilinin belasına uğradı. Çetrefil bir sözleşmenin çözümünde, Ohannes Hoca'dan daha iyi Fransızca bildiğini kanıtlayınca, bütün şansını yitirdi! O zaman ne çok gülmüştük!..

Gözgöze gelince, bakışlarımız bizi ele verdi. Aynı şeyleri düşünüyormuşuz.

Bir anda Asitane'ye döndük... Beyoğlu burnumuzda tüttü... Hatta kalem bile boğazımıza yapıştı. Bir özlemi yutkunmak isterce, fincanlarımıza sarıldık.

Höpürdete höpürdete bir yudum içtikten sonra;

- Sonunda listemi tamamlayabildim. Yalnız, size haber vermekte geciktim. Bağışlayın!.. Umarım, akşama bir sözünüz yoktur!..

Reşit Bey, hiçbirimize sormadan, anında yanıtladı;

- Yok!.. Emrinizdeyiz!..

- Öyleyse, oyalanmayayım, - diye kahvesini bitirdi. Kalkarken; - Hazırlıklara bir göz attıktan sonra, sizi almaya gelirim.

Ayağa fırlayıp, kapıya kadar geçirmekten başka bir şey yapamazdık.

Hazırlanmak amacıyla odalarımıza dağıldık.

Daha o kadar yeni ve yabancıydık ki, ev bulup taşınamamış... Hepimiz birer odaya yerleşerek, işe koyulmuştuk. Allah'tan konak çok büyüktü. Bir katını bizim kullandığımız belli bile olmuyordu.

Odama girdim. Banyoda bir kova dolusu sıcak su bulunca, duramadım. Alelacele dökündüm. Kurulandım. Çamaşırlarımı, gömleğimi, çoraplarımla pantalonumu değiştirdim. Smokinimi giydim. Sakalımı, bıyığımı düzelttim. Kalıplı fesimi başıma yerleştirdim. Aşağıya salona inmek için koridora yürüdüm.

Ruheddin Efendi'nin odasında toplandıkları seslerden belliydi. Kapıyı vurdum. Açar açmaz, gözleri gülen, Ruheddin;- Hızır Aleyhisselâm gibi yetiştin, - dedi. - Gel de şu kâfirlere haddini bildirelim!.. Bakarsın şu şölen, hoş bir tesadüf eseri, doğar dememe kal-

madı. İkisi birden sarakaya çöreklendi. Neymiş, bizim Fransızcayla, ancak kuş avlanırmış. Eğer kafalarının tası atar da, bizi şallak mallak ortada bırakırlarsaymış, dilberlerle fink atmayı bir yana koy... Şu diyar-ı küffarda acımızdan ölürmüşüz!..- Der demez, Agop Efendi, ancak çok içten olduğu zamanlardaki sevimli şirretliğiyle;

- Yalandır!..- Diye çırpındı.

- Bize, kalemde, - diye ağız çaldım. - Sır katipleri doğruyu, sadece ve sadece yüce efendimize arzeylemek zorundadır... Yeri geldiğinde kendi efendisinden bile saklamayı bilmeli, diye belletmişlerdi. Bunlarda doğru arayan eğrinin ucunu bulamaz. En iyisi, sırlarını içinde bırakmak ki, çatlasın.

- Sır kâtibinde evladım, - dedi hemen Agop. - Hamam külhanı gibi karın vardır. Neleri istifler nerden bilesin? Ecnebiyle çatapat konuşanı, İkinci Kâtip, İşgüder, hatta elçi yaparlar da, yalnız dilini tutabilenı, sır kâtibi atarlar!.. Anladın?

- Yahu onu anladık da, - dedi Ruheddin. - Bu çağrı nerden çıktı şimdi? Bütün işimi allak bullak etti... Oysa ben, bu akşam için neler neler düşünmüştüm..

- Düşünmeye yasak konamaz ki beyim!..- Diye sözü kaptı Hristo. - Hele hiçbir biçimde açıklamıyorsan, düşün düşünebildiğin kadar. Zararını görmezsin. Ama, sakın yakınma bu gece için, sonra pişman olursun. Çünkü, bu, d'Aramont'ların şölenleri, her zaman Paris'in dilinde destan olmuştur. Saray balosuna burun kıvıran, nice köşek var ise bunların çağrısına göbek atarak koşar. Bu yüzden yosmaların tamamı, kapıdan bakmaklığa, canını verir...

- Desene, akşama düşündüklerimizden çok ve dahi muhyi dilber göreceğiz desene Hristo Efendi!. - Derken, Agop'un bütün yüzü yayılmıştı...

- İşte, - dedi Hristo sözü kaparak; - Benim asıl belirtmek istediğim de bu... Ağzınızı açacağınıza, gözünüzü açarsanız, seyretmekle kalmaz, keklikleri kafese dolduruverirsiniz!..

- O nasıl oluyor öyle? - Sorusuyla Hristo'nun gözlerine baktı Ruheddin. - Biz yanıbaşlarındaki keklikleri kafese doldurmaya sı-

vandığımızda, herifler aman ne iyi, ben yiyemiyorum buyur sen ye mi, diyecekler? Buralarda düello diye bir şeylerin geçerliliğini duymuştum.

- Geçerli olmasına geçerlidir de, - dedi bu kez Hristo. - Ucunda ölüm olduğundan, çok da ciddi bir karardır. O yüzden de zırt pırt uygulamak kimsenin aklından geçmediği gibi, yosmalardan biri için düelloya kalkışmak da, onur getireceğine, insanı aşağılar.

Bu kez de climde olmaksızın ben;

- Anlamadım, - diye atılmışım!..- Adam yosma için vuruşmayacak ki!.. Kendi onuru söz konusu!..

- Pöh!..- Dedi Hristo... - Lise bitirme balosuna değil, önemli bir politik toplantıya gidiyoruz..Fransa'nın efendileriyle tanışacaksınız... Onur, bunlara selâm verse, yüzü kızarır..Çıkar ve koltuklarını tehlikede görmesinler. Yapmayacakları yoktur... İçlerinde Devrim'e katılanlar vardır... Direktuar terörüne hiç gözlerini kırpmadan kardeşlerini sattılar. Erdem'e gerekçe bulmak kolaydı; Devrim için tehlikeli! Devrimi, Napolyon'a sattılar. Açıklama, hazır : Uğruna can verecekleri Fransa tehlikede! İmparator'u Metternich'in Kutsal İttifak'ına sattılar : Devlet tehlikede! Cumhuriyeti Krala sattılar, çıkarları tehlikedeydi! Aramont Kontu sizi mutlaka Talleyrand'la görüştürsün. Çakalların, en bilgesidir. Seksendört yaşında... Nekristen ayakları tutmaz. Termidor gençliği taslamakta üstüne yok... Sizin gelmenize yakın, Meclis'te Thiers'le bir atışması oldu. Evlere şenlik! Koca demogog, nasılsa boş bulunup, ihtiyarı hıyanetle suçladı! Allah!.. Kötürümlüğünden umulmaz bir hızla çıktığı kürsüden kibirli bakışlarıyla bütün Meclisi eze eze ne dese beğenirsiniz? Evet, her şeye, kendim de içinde herkese hıyanet ettim... Ama, Fransa'ya asla!.. Peki siz Baylar? Ortalık bir anda, suspus oldu. Yani, kurtlar sofrasına çağrılısınız. Ya kurt olacaksanız, ya çıtır çıtır yenen kuzu.

Agop, bozguna uğramış fincan gözlerle, bir süre Hristo'ya baktı. Sonra birden bire;

- Reisülküttap Paşa hazretlerinin, Beyefendi'ye Hristo'nun dediğine aldırma, bilgisinden yararlan, demesindeki hikmeti şimdi anladım. Frenk keferesini kendinden iyi bellemişsin...

- Yok, daha neler!.. - dedi Hristo. - Bir toplumu bütün özellikleriyle öğrenmek o kadar kolay olsaydı!.. Ne bizim bunca uğraşmamızın değeri kalırdı. Ne onların üşüşmelerinin anlamı!..

- Onlar da mı merak içinde? - Diye canlandı yeniden Agop.

- Elbette!..

- Eğer öyleyse, yaşadık! Peşreve girecekler!.. Eh, Osmanlı'yla peşrev atan, kündeden gitmesin, yazılı mı?

- Siz isterseniz öyle yorumlayın. Ben, yarış derim. Sizinle tanışma yarışı değil. Kendi aralarındaki sidik yarışı. Kulis, café ve salonlarda, filanca yokmuş, dedirtmeme çabası, anlayacağınız.

- Keklikler n'oluyor? - Sorusunu dayayıverdi Ruheddin.

- Onlar, vitrindir ekselans. Daha, İmparatorluk zamanında, âhı gitmiş vâhı kalmış, kart horozlarla yumurtadan yeni çıkmış civcivleri iyi inceleyin... Yine de bu pimpirikler, bu haspalarla hangi tezgâhta, hangi sevdanın bezini dokuyor, diyebilirseniz sorun yok. Afiyet olsun!.. Diyemezseniz, biraz daha dikkatli süzesiniz. Her birinin alnının çatında uzayıp giden boynuzlar gelip gövdenize dayanıverir de şu boynuza bir çatal da biz çentelim demeye dursunuz!..

- Sakın ha! - Diye atıldı Agop. - Bu sapığa kanıp iş tutmaya kalkmayasınız..Arımız namusumuz yerlerde sürünür... Çünkü her ne kadar kendim sınamamış olsam da, duyduğuma göre; Bu Paris'in yosmaları, ne sizin Kel İpek gibi gözü... Ne bunların Matmazel Eftali'si benzeri gönlü... Ne de bizim Madam Surpik kadar sinesi tok karılarmış... Rab İsa korusun, bir yol eline düştünüz mü? Bir daha siz, sizi arayasınız ki, bulasınız! Nedeni bu kim; Napolyon orduları, bütün Evropa'nın hakkından gelmiştir de, bunların kucağında per perişan olmuştur.

- He ya, - dedi, alayla Hristo. - Sank Georg papazları, Metternich'in, Viyana Kongresi'ni asker toplamaklığa değil, yosmalara peşkeş devşirmekliğe topladığını az mı söylemişlerdir?

- Gördünüz, - diye atıldı Agop. Hristo'nun alayına aldırmadan; - Tecrübe konuşoor! Yoksam bu, Hristo Efendi, Kançılarya çevir-

menliğinde sürtecek adam mıydı? Nur içinde yatsın, Baba Kosta, oğlu okusun da, Tıbbıyeyi Şahaneye müderris olsun deyi, kendisi aç gezer iken, Asitane'den buralara Bizans hazineleri aktarmaktan... Marsilya'dan vapur var, diyene muştuluk dağıtıp iskeleye koşmaktan... Fersiz gözleriyle ufkun ötelerini görmeye debelenmekten helak olmuş... Diyar-ı küfürde tabip çıkarak, Lokman'ın ilacını yeniden bulacak oğulu bekleye bekleye nalları dikmiştir... Ne çare!.. Oğlumuz, Montmantre'da tatbikata girişeyim der iken, Sorbonne'daki nazariyattan çakınca, Paris'e de çakılıp kalmıştır.

Ruheddin bana baktı, ben ona.

Kendimizi el oğuştururken yakalamıştık.

Hristo, bu ağır suçlamanın altında kalmazdı...

Gözleri kısılır. Hepimize tepeden bakan, ayyaş kibrine bürünür... Bilgeliğine alay karıştırdığı için, hep kuşkuyla izlediğimiz tiradlarından birine girişirdi.

Yanılmışız!..

Agop'un sözleri onu çok etkiledi.

Bir an soluksuz kalmışçasına dertop büzüldü.

Çıpındı... Titredi... Odadaki bütün havayı sordu.

Derin bir solumayla, umarsızlığının bütün irinini yüreklerimize fışkırtınca, rahatladı.

Gözlerini kırpıştırarak, yüzlerimizde dolaştırdı.

Kirpiklerinin ucunda yakamozlar uçuştu... Gözbebeklerimizden yüreklerimize parıltılar yansıdı... Gövdelerimiz saydamlaştı. Büyüden kopmak amacıyla silkinmemize kalmadan, ipek yumuşaklığıyla;

- Agop Efendi çok doğru buyurdu, - dedi. - İnsan gençliğin harmanında, kendi geleceğini savurduğunu bilemiyor. Bor'un pazarı geçtikten sonra, eşeği Niğde'ye sürmek neyi çözer ki!

Bu değişimin çarpıntısında katılıp kalmıştık.

Ne tartışmayı sürdürecek söz buluyor..Ne içimizin derinlerinde uç veren sızıyı engelleyebiliyorduk.

Hristo'ya sımsıkı bağlandım... Yalnızlığın çelik çekirdeği, göz-

lerimin içinde çatladı. Ve o sürgünden, sarsılmaz bir dostluğun çınarı köklendi.

Elimi uzattım.

Üç çift el birbirine kaynadı.

Hepimiz, aynı duygunun yoğunluğunda, hüngür hüngür ağlamak üzereydik.

d'Aramont'un, çift atlı kupaları, çıngıraklarını şıngırdatarak imdadımıza yetişti.

Elçiliğin önü, bir anda bayram yerine dönmüştü.

Aynı anda toparlandık.

Merdivenleri ikişer ikişer atlayarak, kapıya yöneldik.

Kendimizden kaçıyorduk.

İlk arabaya Reşit Bey'le Hristo'yu bindirdik.

Agop, bir an duraksadı. Sır kâtibi olarak yanında bulunması gerekiyordu. Ama, Başçevirmenle, ekselansın konuşmalarında kayda geçmesi gereken ne olabilirdi ki?

Varsın, Paris sokaklarını gönlünce tanıtsın!..

O da aynı kanıya varmış olmalı.

Üstelemeden bizim arabaya yöneldi.

Biner binmez, eşinen atlar, eşkin yürüdü!

Bu kupalar çok rahat... Kapalı bölümü, yayların üzerine oturtulmuş... Tekerlekler ister çukura düşsün, ister tümsekten aşsın sarsıntının zerresi duyulmuyor.

İki yanımızda gözalabildiğine işlenmiş tarlalar, yeşilin her tonuyla sereserpe uzanıyor. Yollar, çukur, tümsek ve su birikintileriyle eğri büğrü... Fakat biz, sanki mermer bir yolda kayıyoruz.

Bizim elçilik, saraya yakın sayılır.

Diyebilirim ki, Clamart'ın en görkemli konağı.

Bois de Meudon'u tam ortasından geçen bir patika ile saraya ulaşmak çok kolay.

Orman, büyük olmasa da, ağaçları diri ve yüksek.

Av hayvanları resmigeçitte.

Tavşanlarla, geyikler atlarla yarışıyor. Sülünler, kaçmakla

umursamamak arasında şaşkın. Yol kıyısında boy atmış çalılıklara sapacaklarına, atların önü sıra uça koşa gidişleri, pek eğlenceli.

Yönümüz kentin merkezi.

Geldiğimizden beri, çevrede küçük gezintilerimiz oldu. Seine Doğusuna hiç geçmemiştik.

Değirmenlerin yanındaki köprüyü aşıp d'Aramont konağına gelince, Hristo'nun abartmadığını anladık

Elçilikten daha görkemli bir konağa gidecceğimiz belliydi. Yine de Versailles'ın birazcık daha küçüğünde ağırlanacağımızı düşünemezdik.

Akşam alacası, uğrun uğrun Paris'i tütsülüyordu.

Aynı bahçıvanın elinden çıktığı besbelli ağaçların dallarına kandiller asılmış... Konakta ne kadar kandil, şamdan ve avize varsa yakılmıştı.

Pencerelerden taşan ışıltı, fener ve kandillerinkine kavuşup Seine'in sakin sularında oynaşmaya başlamıştı.

Paris'in, dar..Karanlık..Dolambaçlı..Gürültülü ve pis sokaklarının, bir hayal şatosuna çıkacağını kim düşünebilir ki?

Çağrılara, sadece yosmaların değil, kalburüstü insanların da can attığı, ilk bakışta anlaşılıyor.

Tanıştıklarımı aklımda tutmak bir yana, kayda kalkışsam, başedemezdim. İyisi, sözlük yardımıyla hecelediğimiz gazetelerde adı geçen bir nice âdem vâr ise, hepsi orada idi, deyip kesmek.

Öylesine kalabalık.

Bu imansızlarda kaç-göç olmadığından, harem-selamlık da yok. Herkes, tanısın ya da yeni tanıştırılsın, her kadının elini öpüyor. Cehennem zebanisine benzer herifler, kıskanacaklarına keyifle seyrine bakıyorlar.

Ne kadar çok salon var.

Kimi, birbirinin içine geçiyor. Kimi, büsbütün ayrı bir yer ya da katta. Taş duvarlar, birinde kıyamet kopsa, ötekini habersiz kılacak kadar kalın. Yüksek tavanlara uzanan sütunlar, kalabalığı ustaca bölüyor.

Hemen her salona, her biri ayrı telden çalan bir orkestra kurulmuş. Kimisi, ağzı açık, kendinden geçmiş bir halde onları dinliyor.

Ne acayip insanlar!..

Kimileri tıkınma yarışında. Masadan masaya dolaşarak, lüp lüp atıştırıyor... Kalabalığa aldırmadan sarmaş dolaş danseden... Bağıra çağıra tartışan... Kıkır kıkır gülüşen... Hatta, fıkır fıkır oynaşan yüzlerce kişi... Hani bir gereksinim olsa da, insan birini arasa, bunca salon ve kaynaşma içinde zor bulur.

Yazık, olduğu gibi anlatamıyorum. Biçemim bir türlü rapor kuruluğundan arınmayacak.

Oysa, daha kaleme girdiğimizde bir güzel bellettikleri Yirmisekiz Çelebi'nin anlatımı ne hoştur!..

Ol vilayetlerde zenanın hükmü yürür... Hatta Fransa avratların cennetidir. Zira, hiç zahmet ve meşakkatleri yoktur...

Bizim dışımızda, herkesin yanında mutlaka bir kadın var. Hatta aralarında, iki üç dilberle salınanlara da rastlanıyor.

Bazıları torunlarını ergenlik balosuna getirmiş dedeler gibi... Ya kır atlı şehzadeyi birlikte bekliyorlar. Ya, sıbyancılık burada da hükmünü yürütmekte.

Kınamak mümkin değil!

Bizde de, saçı sakalı ağarmış bir nice pir-i fâni, gulâm ya da cariyelerle meşk eylemiyor mu?

Ne var ki, bizim reziller, zinalarını haremlerin gizine gömerler. Bunlar ise tersine... Ayş-u işretlerini herkesin gözüne sokuyorlar.

Oğlanlar, birer tıfl-ı nâtüvân.

Kadınların her biri bir âfet-i devrân.

Servi boylu... Dal endamlı... İnce belli!..

Bürümcük giysileri, boncuk oyalı, sim işlemeli.

Mahremi saklamaktan ziyâde, teşhirine meyilli.

Ellerinde, ağızlarına kadar dolu, billur bardaklar.

Yüce Tanrım! Burda sâkiliği erkekler yapıyorlar.

Ve kadınlar, onların, oraların kadınları!.. Lıkır lıkır içtikçe, şarapları, şampanyaları... Boğazlarından aşağı boğum boğum ateş

topları töperleniyor. Bir alaz yürüyor, damar damar... Dal gövdelerini kora buluyor. Ve bir şimşek çakıyor gözlerinden... Bir yıldırım akıyor.

Çarpıyor önüne geleni. Kendi de çarpılıyor.

Böyle bir Kıyamete, otuz yaşın aklı neyleyebilir?

Yüreğimiz ağzımıza geldi.

İçimizin şavkında çin fenerlerine döndük.

Şaşkınlığımızın topu, dehşet kalelerimizi yıktı.

Ezildik... Büzüldük... Çözüldük... Ve teslimin beyaz bayrağını, burçlara diktik

Müzikli, danslı bir dinner'ye, dame'sız gelinmesi de, onları, hayretlere garkeyledi... Ödeştik!..

Yine de aklımızın almadığı... Bir türlü içimize sinmeyen bir şeyler vardı. Yaşlı başlı insanların, kof yiğitlikleri mi? Kadınların, yapay fıkırdaklıkları mı? Yoksa bütün bunların kişilik gösterisi olarak sergilemesi mi, çıkaramıyor... İçimdeki eksiklik duygusunu bir türlü neşeye döndüremiyordum.

İnsan, çok varlıklı, çok bilgili ya da güçlü olabilir.

Ne denli çekici olursa olsun bir dame, bunun hangisini ispatlar ki!..

Herkes, kendi insanlığıyla değerdir!

Ev sahibimiz biraz daha gecikse, kaçardık.

Hristo dışında, hepimiz, bozguna uğramıştık.

Hepimizin haline gülebilen tek kişi, o olsa gerekti.

Hem Paris'te yaşamanın birikimi... Hem Devlet-i Aliye Elçiliğinin Başçevirmenliği, besbelli ona çok şey kazandırmış. Hem yaşamak, hem tanıklık etmek zorunda kaldığı hayat tarzı, midesini manda işkembesine çevirmiş olmalı.

İmansız kâfir, keh keh gülüyordu!..

Jean-Cloude, tam zamanında yetişti.

Bizi konuklarıyla tanıştırmaya başlar başlamaz, bir şey hemen dikkatimi çekti.

Hepsinin gözlerinde, merak kadar, korkunun da izleri vardı. Çok şaşırdım.

Bunlar hâlâ, geçmişin etkisindeydiler.

Yüreklerinde, Attila'nın onbeş yüzyıl önce saldığı dehşet... Bilinçaltlarında, Haçlı Seferleri'nin onulmaz ezikliği... Belleklerinde, Rabelais'nin Gargantua öyküleri taptaze duruyor olmalı. Bu korkulu saygıyı kazanmak için biz, bir şey yapmadık ki!

Ülkedeyken, içten içe çürüyen Devlet-i Aliye'nin çatırtıları, bütün dünyayı kaplamış... Avrupa'da çoktan yankılanmıştır sanıyorduk.

Yanılıyormuşuz.

Kimsenin bir şeyden haberi yok!..

Demek ki, sanmak iyi bir şey değil!

İnsan gerçeğe ya ulaşamıyor, ya ötesine geçiyor!..

Üstelik şaşacak o kadar şeyin, hangi birinden başlayacağımı da bilemiyorum.

Bunların tutum ve davranışları, bizimkilere ters.

Örneğin, henüz tanışmamış olsak dahi biz, her insana, hoşâmediyi terbiye icabı sayarız. Oysa, kâfirler, tanıdıklarına bile ya başlarıyla hafif bir selâm veriyor... Ya ince bir révérencela yetiniyorlar.

Meğer, kalemdeyken, saygısızlık sanıp kızdığımız davranışlarının kaynağı, görenekleriymiş!..

Biz de mi kadınların elini öpecek... Erkeklere révérence yapacağız? Kaygılarım ne kadar yersizmiş.

Öyle tatlı gülüyor. Öylesine incelikli révérence yapıyorlar ki, insan başka türlü davranamıyor.

O harika kadınlar, kalem parmaklarının tüğ hafifliğini avucuma bırakıverdiler. Bütün bedenim fırın ateşlerinde kavruldu. Cemaate uymaktan başka ne yapabilirdim?

Dudaklarımda bal tadıyla, genzimde hafif bir leylak kokusunun izlerini yakalamak ne hoş!

İlk sınavı atlatmanın sarhoşluğu her adımda biraz daha arttı. Hristo'nun bütün uyarıları, savrulan eteklerin yelinde uçtu gitti. Başımın dönmesini engelleyebilsem, belki çevreme daha dikkatli bakacağım.

Ne mümkün!..

Kadınların pürüzsüz tenlerinin göze gelen her noktası pudrayla matlaştırılmış.

Yanaklarıyla dudakları allığın alazında kıpkızıl.

Kaşları bizimkilerin tersine ipince birer çizgi.

Sürmeli kirpikleri, yüreklere saplanan birer ok.

İnce uzun boyunlarında, ışıldayan gerdanlıklar, tuvaletlerinin yakasından fırlamaya hazır güllelerin bütün çizgilerini ortaya çıkarıyor. Özellikle dizlerini kırarak hafifçe eğildiklerinde, insanın önünde bir evren açılıyor, bir uzay kapanıyordu.

Her yanımdan varolmanın dayanılmaz dürtüsü fışkırmaktayken, Jean-Cloude hafifçe koluma girdi.

- Bakanlar biraz sonra sökün ederler, - dedi usullacık. - Toplantıları bitmek üzereymiş. Onlardan önce, tanışmanızı istediğim üç özel konuğum var...

Tanrı, tanığım...

Onca yıllık dostumun günahını aldım.

Kadınların özgür kalabalığı içinde, başım dönmüş olmalı. Özel konuk deyince, bir türlü tanımlayamadığım yosmalarla ülfete hazırlandım.

Her ne kadar çocukluk arkadaşımız olsa da, keferenin mezhebi geniş biliyoruz ya!..

Reşit Bey, Ruheddin Efendi ve beni, kitaplığının maun kapılarından içeri soktuğunda, tam anlamıyla düş kırıklığına uğradım.

İçerdekileri tek tek tanıştırdığında, özelin anlamı da yerine oturuverdi.

Jacques Laffitte...

François Guizot...

Louis Adolphe Thiers.

Tanışma faslı biterken, d'Aramont'un sözlerindeki gerçek, çok zaman sonra bile geçerliğini sürdürecek ölçüde yalındı.

- Bu üç ortak, - dedi, dostumuz. - Fransa'nın bugün ve yarınını, ellerinde tutan insanlar... Bunlarsa, Osmanlı'nın geleceği!.. Söy-

leşinin herkese olağanüstü kazançlar sağlayacağı açık. Yazık ki, ben bu şölenden yoksun kalacağım. Çünkü, ev sahibiyim. Ve Hükümetin ötcki üyeleri de gelmek üzereler.

Dedikten sonra, yeni tanışmış iki gurubu, kırk yıllık dostmuşcasına, başbaşa bırakarak, çıktı gitti.

Bir süre gülümsemekle, şaşmak arasında bakıştık. Yaşlı kurt Laffitte, hepimizden önce toparlandı.

- Siz de bizim kadar yakından tanırsınız. Bütün d'Aramont'lar böyledir. Kendi kafalarında sonuçlanan bir şeyi, yaşamda da bitmiş sayarlar...

- Bankerlik pratiği olmasın, - diye atıldı Guizot. - Biraz sizin davranışlarınızı andırıyor da!

Bizim bir şeyler gevelememize kalmadan ortalık ısınıvermişti. Artık, herkes ipin ucunu yakalamaktan hoşnut, bir gözüyle gümüş kovalar içinde boylu boyunca karlara yatırılmış şampanyaları... Ötekiyle de, herkesin birbirini görebileceği biçimde yerleştirilmiş koltuklardan birini kollamaya başlamıştı.

Thiers, bildik adımlarla, kovanın başına yürüdü. Kara gömülü bardakları, özenle çıkardı. Her birini, her birimize uzattı. Sonra, öğrenme tutkusuyla açılmış bakışları, parmak uçlarında sezmekten hoşnut, şişeyi kavradı. Telini ustalıkla büktü, kopardı. Mantarı, baş ve işaret parmağıyla okşarken, şişe, "pat" diye açılıverdi. Billur bardaklara köpük köpük dökerken;

- Uzun sürmesi dilenen dostluklarla, çabuk bitmesi umulan aşklar başlarken şampanya patlatmak uğurdur, -dedi.

- Doğrusu, dostluğunuzla onurlanmak, düşlerimin ötesinde sürpriz oldu, - girişiyle, kadehini kaldırdı Reşit Bey. - Bir hayranınıza bağışınızdan pişman olmamanızı dilerim.

- Bakın bu bakımdan içiniz rahat olsun, - dedi derinden gelen sesiyle Laffitte. - Thiers, gerçek bir politikacıdır. Ve politikada pişmanlığa yer yoktur.

- Ustası söylediğine göre!..- Derken koltuklardan birine oturdu Guizot. - Doğrudur!

Hepimiz o'nu izledik. Şampanyanın buğusu damaklarımda, miskete dönüştü. Tadı, kulaklarımdan, iliklerime yayıldı.

Thiers, dişlerinin arasında şampanyanın tadını arıyormuşcasına, dilini ağzının içinde gezdirdi. Bütün gözlerin üzerine dikildiğini bilerek;

- Monsieur Lafitte'in söz ve davranışlarından ders almayana yuf!.. Yazık, iktidarın ele geçirilmesiyle, elde tutulmasını hiçbir zaman öğrenemeyecekler!..

- Yazılarınızdaki açıklık ve kesinliğin kaynağı bu, - dedi Reşit Bey. - Güven!

- Güven zorunlu... Yurttaş çıkarlarında, kimsenin yanılma hakkı yok. Hele politikacının asla! Sürçen, düşer... Ve, politikada düşeni yemek, yasadır.

- Ya, sözünü ettiğiniz çıkarlar, çelişikse?

- Tarafsanız, hiçbir zaman çelişmez. Çünkü, aykırı çıkarı, nasılsa karşı taraf savunmaktadır.

- Demokrasi buysa, bunca kan nedir?

Üç dev politikacının, Reşit Bey'e bakışlarındaki tarifsiz hayreti, ömrümce unutamam. Bizi önemsemenin zorunluluğunu, sanırım, ancak o zaman kavradılar. Oturuş biçimleri aynı anda değişti. Gözleri, aynı anda kısıldı. Bakışlarında, aynı beğeni yandı söndü.

Guizot, kalktı... Boşalan kadehlerimizi doldurdu.

Onca garsondan biri bile, bulunduğumuz yere uğramıyordu. Anlaşılan, ev sahibi, bizi başbaşa bırakmak için önlem almıştı.

Thiers, bu kez biraz daha yumuşak başladı;

- Gücün hakkını kanıtlamak, diyemez miyiz?

- Madem, hak gücündür, gürültüye ne gerek var?

- Güç tek odakta toplansaydı, hiç gerek yoktu. Bir koalisyonun elindeyse, savaşım kaçınılmaz. Egemenlik, bölünmez, parçalanmaz ve devredilmez bir bütündür... Doğru! Bütünün içinde, fikir, düşünce, görüş, ve çıkar ayrılıkları bulunduğu da doğru... Öyleyse kavgadan kaçamazsın. Ve kavga varsa, kandan sakınılamaz. Bakın halimize! Fransa, yarım yüzyıldır o kadar çok kavga etti ki! Hepimizin

elleri kan içinde... Tartışmayı seçmemiz, biraz da bundan... Ne ki, her iki yöntem için de örgütleneceksiniz. Gizli ya da açık. Ama mutlaka!.. Ya silah gücünüz olacak, ya da oy... İşte gazete, dergi, ve gizli, yasal kulüplerin işlevi" Sokak sözkonusuysa, inancı bir olanları aynı barikatın... Demokratik tartışma geçerliyse, çıkarı uzlaşanları aynı kulübün içinde, bütünleştirmenin büyüsü budur. Ve büyü, bir kez tutmaya görsün... Yaygaranız, öyle yankılanır ki!.. Yönteminizin geçerli... Kişiliğiniz vazgeçilmez olur.

Der demez;

- Kim tarafından? Kral mı? - Diye atıldığımı, adam bana dönerek konuşunca kavradım. Ve belki çok anlamsız ama, buna herkesten fazla kendim şaştım.

Thiers, kadehindeki içkiyi, yudum yudum, içip bitirinceyc beni süzdü. Sonra gülerek;

- Ne münasabet!.. - dedi. - Kral, sadece saltanat sürer... Ülkeyi hükümet yönetir.

- O zaman, Hükümete, - dedim bilgiç bilgiç...

Bu kez gülen Guizot oldu;

- Hükümet bunu kabul ettirdiği için Hükümet ya!..

Ruheddin benden önce davrandı;

- Öyleyse geriye, yalnız, halk kalıyor! Devrim ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin yaratıcısı... Erkin asıl sahibi, halk!..

Aman Allah'ım!..

Sanki, kovadaki şişeyi kapmış da, başlarından aşağı boca etmişti...

Sıçrayışlarından pot kırdığımızı sandık.

Meğer yanılmışız.

Yaşlı Lafitte;

- Demek, sizin oralardan öyle görünüyor, - dedi ince bir alayla. - Öyleyse, İmparator'a, bravo!..

Ruheddin, bütün cesaretini yitirmiş gibi duruyordu. İş yine bana kalmıştı.

- Hükümdar, kabul edildiğinden tahtta... Hükümet, kabul ettir-

diğinden görevde..Halk, söz konusu bile değil. Kendisi seçildiğinden Meclis de olamıyacağına göre, geriye ne ya da kim kalıyor ki?

- Seçmenlerimiiiz, - diye üstüne basa basa atıldı Guizot. - Yurttaşlar yani!..

- İyi ya işte, - girişimiyle, kendini toplamaya çalıştı Ruheddin. - Benim de söylemek istediğim buydu.. Seçmenler!.. Yani, halk!..

- Haa!.. Şimdi anladım, - diye açıklamaya başladı Thiers. - Biz, alan, salon ve cafélerde, coşkun söylevler... Gazete ve dergilerde keskin yazılarla, halkı eyleme sürüp, sık sık seçim yapıyoruz ya!.. Anlaşılan bu, milletvekillerini halkın... Daha da doğrusu, sokaktaki adamın seçtiği, izlenimi doğuruyor. Hay Allah!.. İnsan, kendisi bir şey bilince, herkesin öğrendiğini sanıyor. Bizim seçmen kitlemizin tamamı; Büyük toprak sahipleri... Papazlar... Subaylar... Ve vergi ödeyenlerden oluşan 234 bin kişiden ibarettir. Fransa için neyin iyi ve kimin yararlı olacağına bunlar karar verir.

- Geri kalan 23 milyon neci? - Diye atıldım. - Küçük toprak sahipleriyle topraksız köylüler... Esnaf ve zenaatkârlar... Memurlar ve işçiler? Halk denildiğinde asıl anlaşılması gereken bunlar değil mi? Bir ülkenin üreticileri olmazsa, sadece yöneticiler ne yapabilirler? Daha doğrusu neyi yönetirler? Bizde de yönetici sınıf var... Sizin yöntemlerinizle olmasa da, postlar her zaman doldurulur. Yüce efendimiz kimi beğenirse, onun tarafından... Hiç ayırımsız. Üstelik kansız ve devrimsiz olarak. Oysa sizde Devrim yapan yurttaş sayılmıyor da parası.. Toprağı... Kılıcı olan yönetme hak ve yetkisine sahip yurttaş sayılıyor. Bizim bir padişahımız var... Sizin 234 bin... Bu, Atina'nın, yurttaş - köle, Roma'nın patrici - pleb ayırımcılığına dönmek olmuyor mu?

- Yok, yanılıyorsunuz, - diye karşıladı Guizot. - Yurttaşlık hakkında hiçbir ayırım sözkonusu değil. Herkes yasalar önünde eşit. Yalnız, kabul edersiniz ki, seçim çok önemli ve sorumluluk gerektiren bir görevdir. Asıl büyük yanlış, halkı seçime karıştırmaktır. Haklarla ödevlerde eşitliğin hiçbir sakıncası yok! Kullanabilen, sahiplenir!.. Söz konusu olan yetkiyse? Bilgi, görgü ve incelik zorun-

ludur. Oysa, halk, kendi suçu olmasa bile, cahil, yoksul, ilkel ve güçsüz bir sürüdür. Özel işini gördürürken, uzmanını arayan bilgeler, ülke ve toplumun yazgısını bu güruha nasıl teslim ederler? Hayır!. Böyle bir şeyi düşünmek bile eşitliğe aykırıdır. Çünkü, bilmeyen, bilenle hiçbir zaman eşit olamaz. Anlayış, kavrayış, düşünüş, yarar ve değer ölçülerinin hangisiyle yola çıkarsanız çıkınız, bu, böyledir... Eşitlik konusunda düşünmüş bütün bilgelerle..Uygulayan, İngiltere, Prusya, Avusturya ve hatta Amerika da içinde, bütün ülkeler, seçen ve seçilen yurttaşla, halkı ayırmışlardır.

Reşit Bey;

- Bağışlayınız!..- Ricasıyla, tartışmaya katıldı. - Çok olasıdır ki, alışkanlık ve düşünce yapımız nedeniyle bir türlü kavrayamayabiliriz. Çünkü bize; Fransa'da halkın, Devrim öncesinde yurttaş olduğu... Fakat, seçim hakkının bulunmadığı öğretilmişti. Buyurdunuz ki; Şimdi de yok!.. Öyleyse, neden başkaldırdı? Kaç yüzyıllık efendilerini niçin devirdi? Kendi önderlerini nasıl giyotine gönderdi?

- Çok basit, - dedi içtenlikle Laffitte. - Bütün bunları, size öğretildiği gibi 23 milyonluk Fransa halkı değil... O, 234 bin yurttaş yaptı da ondan!..

Donup kalmışım!..

Ancak gerçek, bu kadar yalın ve kısa açıklanırdı.

Biz Asyalı kullar için Devrim, eşitliğin batmayan güneşi, sönmeyen umuduydu... Bastille'in kubbesini gören bir odada... O, kölelik zındanının kapısını kıranlardan birinin düşlerimize getirdiği yorum ne kadar çarpıcı!

Cehennemlik Hristo'nun gelmeden söyledikleri ne kadar doğruymuş. Herifler, tam merd-i kıpti... Şecaat arzederken sirkatin söylüyorlar. Uyarmamış olsaydı, bunların sözlerine kapılır giderdim... Oysa içten içe öfkeleniyorum. Düşlerimizi çalmaya ne hakları var?

Demek, yoksul halk, yüzbinlerce yoldaşının kanını boşa akıtmış... Canını boşa harcamış... Kendi yaşam biçimini değiştirmek amacıyla yaptığı Devrim... Tek efendiyi başından indirip, sırtına 234 bin efendi bindirmekten başka işe yaramamış!

Ne büyük hüsran!..

Anlaşılan Ruheddin Efendi, diretecekti; - Sadece terör, onbinlerce cana kıydı!.. İşli işsiz.. Sivil asker... Esnaf tüccar... Kadın erkek, yaşlı genç, halkın tamamı ölümle aşık attı!.. Bastille'i alan... Meclis'i koruyan..Alan sokak... Garnizon barikat ve mahkemeleri dolduranlar!.. Onlara hiç hak verilmedi... Yurttaşlıkları söz konusu edilmedi mi? Nasıl olur da, başkaldırmış toplum, bunca haksızlığa katlanabilir?

Laffitte, canlı tanık olmanın rahatlığıyla;

- Yanıtı verilmiş sorular soruyorsunuz ekselans, - dedi. - Bunu, o dehşet günlerinde, sıcağı sıcağına Babeuf de sorduydu... O dediklerinizi adına ve onlar için. Ama, Darthé'yle giyotine giderlerken yapayalnızdılar... Bu, sizin halk dediğiniz, kendi aklıyla başkaldırıp, kendi gücüyle Devrim yapmadı ki!.. Devrim, onların, kapısından kovulacağı, kulüplerin... Jakobins, Girondins, Montagnards ve Feuilleutslerin eseri... Ha!.. Ağzınızı, ve belli ki yüreğinizi de dolduran kalabalıklara gelince; Evet, kitleler de yığınsal olarak devrime katıldı. Ne var ki, onların, Devrimle bütün bağı, devrimci yurttaşların işyerlerinde çalışmak ve emirlerine uymaktan ibaret.

- Anlıyorum, - dedi anında Reşit Bey. - Tıpkı tarlalarda, yapılarda ve fabrikalardaki gibi, Devrim'de de çalışmışlar. Ve görevleri sona erince, yeniden asıl işlerine dönmüşler. Ya, yeniden sokağa çıkarlarsa?

- Elbette, biz istediğimizde! - Diye güvenle atıldı Thiers. - O zaman yine başlarında biz oluruz. Fakat, bize karşıysa, bunu düşünmek bile doğru değil...

- Neden olamasın? Bu 234 bin kişi, kendi arasında çıkar kavgasına girip de dağılırsa, - sorusunu gözlerinin içine bakarak yöneltiverdim.

- Böyle bir durum, Fransa'nın dağılması olur, - dedi gülümseyerek Guizot. - Dünyaya mal, para ve akıl satan onca bilge adamın topunun birden çıldırması gerekir... Bilmem, böyle bir varsayım üzerine fikir cimnastiği yapmak ne kadar gerçekçi olur?

- Yani, - diye özetlemeye girişti o zaman Reşit Bey. - Size göre, Devrimi yapan halkın tamamı değil... Ötekileri de ardından sürükleyebilen varlıklılar sınıfıdır. Ve bu yüzden de egemenliğini, başta Kral olmak üzere soylularla halkın tümüne kabul ettirmiştir.

- Bize de dostlarım, - dedi Guizot. - Bize bile, inanın!.. Kendimizi beğendirmedik mi, seçmeyiverirler. Kişisel olarak, daha çok kazanacağımız kesin... Lakin, şu, seçilmiş olmanın tadı var ya!.. Çıkardan vazgeçiriyor... Seçildin mi, yalnız kendini değil, bütün Fransa'yı temsil ediyorsun. Doğal olarak ülkenin bütün gücünü de... Egemenliği yani... Bu öyle bir duygu ki, ancak yaşanır.

- Kişiliğinde bütün bir toplumu kavrayabilmek, bize çok aykırı, - dedi Reşit Bey. - Efendimiz, hem Tanrısal, hem kamusal erkin kaynağı ve tek sahibidir. Göreve atanan sadece O'na hizmetle yükümlüdür. Ancak o zaman, değer kazanır ve görevini sürdürür.

- Biz de bu masallarla büyüdük, - diye söz attı Laffitte. - Efendimiz, gözümüzde de kutsaldı. Hatta, başkaldıran Meclisi de o atamıştı. Yani, hem bireysel, hem toplumsal borç duymamız gerekiyordu. Çünkü, o Tanrısal bir varlıktı... Bizse, Bastille'i bastığımız an, kulluktan yurttaşlığa yükseldik. Giyotine verdiğimizde, ne görelim? Efendimizin kanı da bizimki gibi kızıl değil miymiş!.. Yani, gerek birey, gerek kitle olarak kendi tabumuzu aşınca, efendimiz bizim düzeyimize inemediyse... Biz, onun düzeyine çıkıverdik.

- Eşitlik bu olsa gerek, - der demez, yakaladığım gerçekle ürperdim. Hayatımın hiçbir anında, aklımın ucundan geçirmediğim bir düşüncenin dehşeti, bütün hücrelerimi titretti. Buz kesildim. Korkuyla bizimkilere baktım. Birden, içim ısındı. Onlar da benim gibiydi. Ve biraz dolaylı da olsa anlatılmak isteneni hepimizin aynı an ve biçimde kavradığı, ortadaydı.

- Tam buyurduğunuz gibi, - dedi Thiers. - Kişinin devrimi önce kendi korkularına, sınırlarına, tabularına karşı yapması zorunlu. Bunu başarabilirse, eşitlik kim ve ne olursa olsun, başkalarıyla düzeyini paralel kılar. Sanırım, sizin oralarda, devrimi yücelten de budur. Her biriniz, bilincinizin bir yerlerinde, belki de bilinçaltında, onu sürekli besliyor, büyütüyor ve sahipleniyorsunuz...

- Eğer yanılmıyorsam, Fransız Devriminin öyküsünde asıl anlattığınız buydu. Ayrıntıları ince ince belirtmenizin gizinden anladığımı özetlersem; Kulun, eşit yurttaşa dönüşmesindeki zorluğun ve zorunluluğun gizemi, diyebilirim. Okuduğumda değişimin olağanüstü serüveninden çok etkilenmiştim, - diye atıldı Ruheddin.

- Kesinlikle!.. Yanılmıyorsunuz... Tersine, tam düşündüğüm, istediğim ve umduğum gibi anlamış... Can alıcı noktayı algılamışsınız. Mille merci!.. Onca Fransız aydınının anlayamadığını bir Osmanlının şıp diye kavrayacağını hiç düşünmemiştim.

- Fransızlar yaşadılar, - dedi yumuşacık Reşit Bey. - Biz düşlüyoruz.

- İlginç ama, doğru, - dedi Laffitte. - Olayların içindeyken yorumlamak gereksiz ve anlamsız geliyor. Şimdi, aradan 47 yıl geçtikten sonra düşünüyorum da, biz Devrimi hiçbir zaman bu kadar açık, kesin ve keskin düşünmedik. Yaşadık evet!.. Bütün dehşeti ve görkemiyle... Ne zaman anılarım tazelense, dehşet mi ağır basıyor, yoksa görkem mi, hiç ayıramadım... Oysa siz düşlüyor. Ve görkemine vuruluyorsunuz. Demek devrimin büyüsü tutuyor.

- Teşekkür ederim efendim, - der demez, Reşit Bey'in konuyu değiştirmek üzere olduğunu hemen anladım. Dikkat kesildim. - Metternich'in sizleri restorasyonun güvencesi diye tanımlamasındaki gizi düşünmeme gerek kalmadı.

- Ha!.. İhtiyar tilki, Devrim'de Necker'in rolünü iyi kavramış ki, restorasyonda bize görev biçiyor. Sağolsun. Ayrıca, Rusya ve Prusya'nın ihtiraslarına karşı, üçlü bir hazırlıktan da söz etmiştir umarım, - derken öyle bir kahkaha attı ki Laffitte, şaşırdım. Sonra, bizim alınganlığımızı önlemek amacıyla olsa gerek hemen sürdürdü. - Sanırım İmparator'dan dersini alınca, kendi müttefiklerinin kazanını kaynatmamayı öğrendi. - Bizim yine de anlamsız anlamsız baktığımızı görünce, - Öyle ya, olay henüz yayılmadı... Durun anlatayım da, biraz gülün.

Ağır ağır yerinden doğruldu.

Yumuşak adımlarla içki şişesine yaklaştı. Herkesin kadehini yeniden doldurdu.

Bütün bakışları üzerinde topladığından emin, dolanarak anlatmaya başladı;

- Biliyorsunuz, İmparator döndüğünde, Kral, çok acele kaçmıştı!.. Napolyon çalışma odasına girer girmez, gündem cetvelini yerde bulur. Masaya yürür. Sumenin üstünde, bir anlaşma durmaktadır. İhtiyar tilki, Kral'la, bağlaşığı Rus Çarına karşı gizli bir anlaşma yapmıştır. Tam o günlerde de, Çar'la, Napolyon'a karşı yeni bir antlaşma düzenlemek üzeredir. İmparator antlaşmayı hemen, bir zarfa koyar. Odaya giren ilk subaya; Çar'ı tanıyıp tanımadığını sorar. Raslantı, tanıyormuş. Zarfı eline tutuşturur. Hemen Viyana'ya git... Ve bunu benim armağanım olarak kendisine ver, der. Yüzbaşı, Çar tam antlaşmayı imzalamak üzere yola çıkarken, zarfı ulaştırır. Zamanlama harikadır... Çar, büyük bir keyifle Şansölye'nin söylevini dinler. Sonra yerinden doğrulur. Zarfın içindeki antlaşmayı İhtiyar Tilkiye uzatıverir. Nasselrod, öyküyü anlattıktan sonra, Prens, sanırım hayatında ilk kez bir yalan bulamadı. Öyle, dilsiz gibi baktı kaldı, diyordu.

Kahkahalarımız aynı anda patlayınca rahatladı.

Kendini Dünya düzeninin bekçiliğine adayan, bu soylu prensin, içine düştüğü acz, hepimizde gizli bir öcün kıvancına dönüşüvermişti.

Diyebilirim ki, bu küçük anekdot, geleceğimize ilişkin en önemli ders olarak belleklerimize kazıldı.

Gülüşmemiz sona ermeden, Thiers;

- Sanırım daha Kralla görüşmediniz, - dedi.

- O kadar yeniyiz ki, sizlerle tanışma onurunu bile mutlu bir raslantıya borçluyuz.

- d'Aramont'un dostluğuna, - diye tamamladı Guizot. - Sağolsun, kimin, kiminle iyi bağdaşacağını anlamakta eşsizdir.

- İnsanlar arasında sarsılmaz dostluk bağları kurmada Monsieur Laffitte'le yarışır desem, yanılmam.. - Açıklamasıyla Thiers, herkesten ayrı bir yerde bulunmamızın nedenine doğru dümen kırdı.

Reşit Bey, hiç zaman yitirmeden onayladı;

- Sağolsun, yabancılık çektirmedi. Fransızcamız yetersiz... Paris'in yabancısıyız. Yine de sizlerle dostluk ve dayanışma onuru kazanıyorsak, onun sayesinde...

Kaynaşma ortamı doğmuştu.

Herkes, aklındakini çekinmeden söyleyebilirdi.

Laffitte'in, bankacı ivecenliği öncelik aldı.

- Thiers, Carrel ve Mignet'yle, National'i çıkarmaya karar verdiğinde, siz para işine karışmayın, dedim. Orası bana ait. Ne gerekiyorsa sağladım. Gazete çıktı. Tutuldu da... Hem sokakta, hem Meclis'te etkin.. 500'e yakın abonesi, bine yakın satışı var. Günlük giderlerini karşılama bakımından hiçbir sıkıntısı yok. Ama, bir gazeteyi günlük yaşatmaya kalktınız mı, ölür. Baskı makinesi... Harf kasaları... Kalıp ve klişe gereçleri yenilenmezse, kısa sürede okunmaz hale gelir. Bu da yeni gider kapısı demektir. Biz bankacılar, insanların emanet bıraktığı paralardan bile kâr etmeye alışmışız. - Girişiyle sözü Thiers'e aktarıverdi.

- Biraz daha öyle gidebilseydik, bu bankacıların gözünü doyuramasak da, karınlarını tok tutabilirdik. Broglie, bizi iyi kıstırdı. Guizot'yla canımızı dişimize takıp bastırdığımız Lyon ve Paris ayaklanmalarının faturasını bize ödetti... Bakanlığının uygulayacağı bir konuda, danışma inceliğinden vazgeçtim... Haber verme gereksinimi bile duymadan, basına ağır kısıtlamalar getirdi. Katlanamazdım. Ayrıldım. Aklınca usta bir manevra çevirdi. Dostum ve müsteşarımı yerime İçişleri Bakanı yaptı. Aklı sıra bizi birbirimize düşürecekti. Öyle ya!.. Nasılsa National'da, eleştiriyle yetinmez... Düşünce özgürlüğü için bayrak da açardım. Eh, Guizot da, İçişleri Bakanı olarak, ister istemez yasaklardı. Biz, birbirimizi yerken, Louis- Philippe'le, Broglie dostumuz da, iktidarlarını biraz daha pekiştirirlerdi. Ne güzel? Bu kadarına, ancak Jacobin ve Montegnard kulüplerinin komplo dahilerinin aklı erer. Elbette karşılarında tarihten ders alabilen insanlar olmazsa! Ne yaparsınız ki var!.. Basın uyudu ve uydu... Ancak, bu uyum, sadece National'i değil, bütün

gazeteleri vurdu. Çünkü, basın, hangi kanattan olursa olsun..Kralcı..Liberal... Devrimci.. Aksaklık ve eksiklikleri eleştirmek zorundadır. Bunu yapamadı mı, satış tepetaklak gider. Aboneler, yenilenmez... Ve Bankacı bayların çeneleri düşer.

Reşit Bey'in en önemli özelliği, üstün kavrayış yeteneğidir. Hangi konuda olursa olsun, anlatılanın özünü anında görür... Yarısına gelindiğinde çözümü, bittiğinde de yanıtı hazır beklemektedir.

- Bizde, durum değişik. Devlet bütün gazeteleri destekler. Çıkarma izniyle birlikte ilk giderleri karşılar.. Sahiplerine her ay belli bir ödenek verir... Güzel şeyler yazanları bol bol ödüllendirir... Çok olağandışıdır ya, arada bir hoşa gitmeyen yazılar yayımlandığı da olur... Dil sürçer, kalem yazar. Baskı ve denetim gibi kısıtlama yöntemleriyle uğraşmayız... O özgür olmak istiyorsa, özgür bırakırız. Keseriz ödeneğini... Birkaç gün sonra işi biter. Bu nedenle bizim gazetelerimizde Efendimizi kızdıracak, bir tek satıra rastlayamazsınız. Eleştiri olmaz mı? Hem de nasıl? Bazı vezirlerimiz öyle ağır eleştiri karşısında kalmışlardır ki, öfkelerinden görevden alınmayı isteyenleri çıkmıştır. Çünkü, efendimiz, basın özgürlüğünü neden sayarak ödenek kesilmesini kabul etmemiştir. Bu, bir işarettir. Değerlendirirse, çekilmeyi bilir, köşede sırasını bekler. Değerlendiremezse, hem kovulur, hem canından olur. Sizin, fikir ve düşünce organı gazeteleriniz yanında, bizimkilerin değeri nedir? Bilemem!.. Yine de, pek çok iyi girişime önayak, pek çok olumsuz gelişmeye engel olduklarını söyleyebilirim. Siz, başkasınız. Düşüncelerinizi, apaçık yazıyorsunuz. Özgürlük ve bağımsızlığın bedeli ağır! Ödemişsiniz... Ödüyorsunuz. Yeniden ödemeye hazırsınız. Soylu bir davranış. Zorlu bir savaşım. Sürdürmeniz, yalnız özgürlük yandaşlarının katkısı.. Ve okurların desteğine bağlı. Yüce Efendimiz, fikir ve düşüncelerinizi yararlı buluyorlar... Bendeniz de sadık bir okurunuz olarak desteklemeyi onur sayarım.

Bu adam gerçek bir müzakere dehası!

Deminden beri, yüzlerinde çarpışan umutla düşkırıklığının, birden ışığa boğulduğunu görmemek için kör olunsa bile, odanın içinde esen meltem soluğunu sağırlar bile duyardı.

Guizot, hafifçe doğruldu. Gözlerini Reşit Bey'in gözlerine dikti. Sessizliği iyice yoğunlaştırdıktan sonra;

- İmparatorluğunuzun bütün zorluklara karşın, neden ayakta kalabildiğini şimdi anladım, ekselans, - dedi. - Tam zamanında, tam yerine, tam adamını gönderebilecek kadar zengin insan gücüne sahip... İşlek zekânıza... Derin kavrama gücü... Ve engin değerlendirme yeteneğinize hayran oldum. Beni, çok sık ve çok içten görüşebilecek bir dost sayarsanız, çok sevinirim.

Lafitte, gözleri ışıl ışıl kadehini kaldırdı.

Koca bir yudum içtikten sonra, yaşından umulmaz bir çeviklikle doğruldu;

- Biz zaten dostuz, - dedi.. - Jean-Claude'a söyleyeyim de, haftaya bizde buluşalım.

- Çok iyi olur, - diye onayladı Thiers. - Siz benden önce davrandınız. Hafta sonu da, bizde buluşur... Olaylar yoğunsa, döneriz. Değilse, sayenizde ben de bir hafta sonunu evimde geçirmiş olurum.

Laffitte, belli etmeden kapıya yönelmişti ki, kanatlar kendiliğinden ardına kadar açıldı.

Daha kaleme girdiğimiz günlerin efsanelerinden biri, Talleyran, d'Aramont'un kolunda, seke seke bize doğru geliyordu.

Dostlarımızı birer baş işaretiyle selamlayarak, olabildiğince hızla Reşit Bey'e yöneldi.

- Adınızı duyunca, yeniden görüşmenin sevinci hastalığımı unutturdu, - dedi, odadakileri şaşırtarak. - Viyana'dan beri, her karşılaştığıma, zekânıza duyduğum hayranlığı belirtiyordum. Kutsal Majestelerinin, âciz bendelerini son demlerinde doğrulaması ne soylu incelik.

- Lütfen bağışlayınız! Ziyaretinizle onurlanmakta geciktim. Paris'e geldiğim gün randevu istedim. - dedi hemen Reşit Bey. - d'Autun'da dinlendiğinizi söylediler. Dönünce bildireceklerdi. Monsieur d'Aramont'un bu hoş sürprizine sevinmeli miyim, üzülmeli miyim şaşırdım.

- Hayır!.. Hayır!.. Sürprizin asıl sorumlusu benim. Mâlikâne-

den bugün döndüm. Hem sekreterim, hem Jean-Claude randevu isteğinizden söz eder etmez, hastalığı da, yorgunluğu da unuttum. Zekânızı tanıtabileceğim bir şöleni kaçırsaydım, kendimi hiç bağışlamazdım. Sanırım, asıl geciken benim..Siz çoktan çağımızın efendilerinin gözlerini kamaştırmışsınız...

Laffitte, geri geri eski yerine dönerken;

- Gitmek üzereydim, - dedi. - Şimdi gidersem, kaçtı dersin. Biraz daha oturayım. Nasılsa arkamdan söyleyeceklerini düşünerek uykum kaçacak!..

- Kaygılanmayın eski Başbakanım!.. Kimsenin yüzüne söylemediğimi, arkasından söylemem... Uykunuz için de hiç tasa etmeyin!.. Metternich'in kaçıramadığı uykuya, Talleyrand'ın sözleri ninni gelir!.. Thiers, her zaman olduğu gibi benden daha başarılıdır.

- Bana sataşmadan duramazsınız Prens, - dedi Thiers. - Meclis'te yeterince çatışmıyor muyuz?

- Size yetiyorsa aziz dostum, bana fazla bile gelir. Reşit Bey'in hatırına, kısa kesiyorum. Yoksa, bugünkü yazınıza söyleyeceğim epey söz vardı.

- Tarafınızdan eleştirilme onuru, bana yeter Prens. İlginize teşekkür ederim...

- Grolier'ye teşekkür etseniz daha iyi.

- Ona da edeceğim. Yakında...

- Umarım, Majestelerinin de eski bir Jakobin olduğunu unutmazsınız. - Üçlünün, tam bir şaşkınlıkla suratına bakıp kalmalarından son derece hoşnut, sürdürdü. - Fuche'yle Saint Just'ün rakibi yıpratma yöntemlerini çok iyi bildiğine kuşkum yok. Dilerim, tepişmenizden Fransa zarar görmez.

- Teşekkür ederim Prens, - dedi Thiers. - Reşit Bey'e borçlandırıyorsunuz.

- Bakın bunu çok isterim. Değdiğini göreceksiniz.

Elimde olmadan Reşit Bey'e baktım.

Gözlerindeki ışıltı, gizi kavradığının belirtisiydi. Birden, içim ışıdı. Jean-Claude ne içten dosttu. Ne iyi etmişti de şöleni düzenlemişti. Sayesinde, pek çok sorunu birden çözmüştük. Hem kişisel

anlamda sağlam dostluklar kurmuş... Hem kamusal nitelikte pazarlıklar etmiş... Hem de Elçiliğin işlerini [illegible]ylaştırmıştık.

Talleyrand, içkisini bitirir bitirmez doğruldu. Bu kez yardımına koşan Thiers'ti.

Yerinden güçlükle kalktı.

Salt bunları uyarmak ve Reşit Bey'i görmek için geldiği açıktı.

Kapıya yönelirken;

- Haydi Laffitte, - dedi. - Gençleri, gençlerle bırakalım da, kuracağımız tuzakları hazırlamak için yorganlarımızın altına çekilelim. - Sonra birden durdu. - Ha sahi!.. Günü kârlıysa, fareyi kapana kıstırmış köylü kadar rahat uyuduğuyla öğünen sendin değil mi?

- Öyle Prens, - dedi hemen Laffitte. - Benim vicdanım rahat... Uykusuzluk olmayanların karabasanı.

Hepimiz onların gitmesini bekliyormuşuz.

Herkes, rastladığı ilk kadınla piste dağıldı.

Agop'la, Hristo'nun yanakları, kora dönmüştü.

Kapıdan girerken, kayıplara karışmalarının gizi yüzlerine vurmuştu. Yine de bizden sakınıyorlardı.

Zaten biz de, Paris sosyetesiyle tanışmaktan, helâk olmuştuk. Tanrım!.. Ne çok ve karışık, ad, sıfat ve ünvan vardı bu kefere milletinde? Biz, bunları hangi akıl defterine kaydedip de, saklayacağız?

Özellikle, mâli işlerin sorumlusu olarak, ben nasıl bir yöntem uygulayacağım? Bu cenabetlerin adları bile bizim yazıya uymaz ki!

Koyu koyu düşünmekteyken, Paris sokaklarının, ünlü fenerleri teker teker sönmeye başlamaz mı?

Az önce ışıl ışıl görünen ne varsa, derin bir zulmete garkoluverdi. Bu zifiri karanlıkta onca yolu nasıl gideceğiz?

Elçilik dışında karşıladığımız ilk geceyi, karabasanlara dönüştürmek üzereydim ki, Reşit Bey'in işaretini gördüm.

Can havliyle yanına seyirttiğimde;

- Jean-Claude her şeyi düşünmüş, - dedi. - Bu gece burdayız. Dileyen dairesine çıkabilir. Ama, önce aramızda bir toplansak iyi olurdu.

İçim öyle bir ferahladı ki, hemen;

- Başüstüne. Ben iletirim, - sözlerinin ağzımdan dökülmesiyle, geri dönmem bir oldu.

Kolumda bir mengene sızısıyla yerime çakıldım.

- Acele etmeyelim, - diyordu usullacık. - El ayak çekilinceye zamanımız var. Şölen bizim onurumuza. Ev sahibi sayılırız. Konuklara ayıp olmasın.

Başımı sallayınca kolumu kurtardım.

Adını çoktan unuttuğum insanlara, réverence'lar yaparak. Yüzünü anımsamadığım kadınlara gülücükler dağıtarak salonları dolaştım. Bizden her rastladığıma muştuyu yineledim.

Son fenerler de sönüp son konuklar gidince, Reşit Bey, Jean-Claude'la birlikte ağır ağır üst kata yöneldi.

Hemen onları izledik.

Ev sahibi teker teker dairelerimizi gösterdi. Her birimize, büyük bir incelikle iyi geceler dileyip çekildi.

Gözlerimizden uyku akıyordu.

Çok uzun zamandır, bu kadar geç yatmamıştık. Yataklarımıza girip derin uykulara dalacağımıza, Reşit Bey'e ayrılan dairenin salonuna doluştuk.

İzlenimlerimizi dinledikten sonra, özetledi.

- Yarın Asitane'ye bir kurye çıkaralım. Fransa'da, politik değişiklik görünmüyorsa da, kişisel değişiklikler gündemde. Bugün öğrendiklerim, beni çok etkiledi. Sanırım sizi de... Birbirine güven duyabilen üç adam, bir ülkenin yazgısını etkileyebiliyor. O an bir şeye karar verdim. Bundan sonra, ne yaparsak, birlikte yapacağız. Kurye, dönüşte, çocukların birerini getirsin. Burada okusunlar. Avrupa'yı temelden tanısınlar. Denetimimiz altında yetişsinler ki, buralarda takılıp kalmasınlar.

- Ekselanslarının bendenizi azarlamak amacıyla toplantı düzenleyeceklerini bilseydim, - diye gevelemeye başladı Hristo. - Mazeret beyan eylerdim.

- Hiçbir şey eyleyemezdin. Sen de yeğenini getirt. Ben raporu

hazırlarım. Mektuplarınızı şimdiden yazınız ki, sabaha her şey hazır olsun.

Düşünmesiyle uygulamaya geçmesi arasında bu kadar az zaman bırakan insan az gördüm. Belli ki, bütün o yaygarayı sessizce izlerken bunları kurmuş. Kulüplerin işlevini bir bakışta kavradığına eminim...

Öyle sanıyorum ki, Paris seferimiz, yeni ufuklara yelken açmanın ilk limanı olacak. Reşit Bey, bu başlangıcı bizimle bitirmemekte kararlı. Şimdiden çocuklara uzanacak bir geleceğin planını yapıyor.

Daireme çekildiğim an, kandilin fitilini artırdım.

Geniş maun masaya yerleştim. Çabucak mektubu bitirdim. Hepsinin aynı sevinci yaşadığına emindim. Çocuklarımız, bizim düşlerimizi yaşayacaklardı.

Hepsi aynı okula verilmeli. Böylece anlaşma dayanışmaları çok sağlam temellere dayanır. Umarım, Reşit Bey, ayrı okullarda daha geniş bir çevre edinirler, diye tutturmaz.

Düşünce, yatağıma girdiğimde de, kafamın içinde dönüp durdu. Galiba, biren uykuya dalınca, düşlerimde de sürdü. Sevinç yanıyla mı, kaygı yönüyle mi, çıkaramadım. Uyandığımda, hepsini unutmuştum.

Bir şölendeki konuşmalardan, bütün bir geleceğin planını çıkarıvermek, Reşit Bey gibi olağan dışı insanların harcı olsa gerek.

Biz, düşlerini bile yoramayacak kadar sıradanız.

Doğrusu, beni salıverseler, bilmediğim halde, o güzel ve çekici kadınlarla dansetmeyi denerdim. En azından, burnuma kaç zamandır özlem duyduğum, dişi kokusu gelirdi.

Hem belli mi olur? Bakarsın, biriyle de işi pişirmişiz. Hristonun varvarasına inanılırsa, bunların her birinin iki üç dostu varmış. Bir artık, nelerini eksiltir ki! Bir görev bekârının sevabı da cabası!

*

* *

Öylesine dalmıştı ki, Şetaret Kalfa'nın kedi sessizliğiyle süzül-

düğünü sezemedi. Tam önünde bir karartı ayırınca, irkildi. Yaşlı kadının sevecen gözleriyle karşılaşmak, geçmişin ipuçlarından kopardı.

- Çok geç oldu feem!..- Dedi yumuşacık. - Gözlerininize yazıklarım olacaktır. Yemediniz, içmediniz... Bari emretseydiniz, lambaları yaksalardı!..

- Evet Kalfa, - dedi düşünülmüş olmanın gevşek sevecenliğiyle. - Söyleyiniz de yaksınlar.

- Yemeği salonda mı hazırlatayım feem?

- Hadi, bir tepsiye hazırla yetiştir de, şuracıkta başbaşa atıştırıverelim.

- Hiç olur mu feem!..

- Olur olur!.. Nasılsa çıkmayacağım.

- Hazırlatmıştım, - dedi bunun üzerine kırıtarak. - Teşrif edersiniz ummuştum.

- Hay Allah!.. Düşünmeliydim, - diye yerinden doğruldu. - Madem hazır, soğutmayalım.

Defteri özenle kapadı.

Doğrulurken, gözü babasınınkine ilişti. Dedesinin yazdıkları, öylesine kapıp götürmüştü ki, ona bakamaya fırsat bulamamıştı... Okşadı; Neden yayınlamadığ açık... İçinde yazılanların bir satırı, Efendimizin kulağına gitse, kimbilir neler yapar.

Kapıya yaklaşırken, dönüp kasaya koymayı düşündü. Sonra; "Bu kadar kaygı da fazla artık! Yemekten sonra bir de babamınkine bakarım," kararıyla, salona yöneldi.

Şetaret Kalfa, çoktan masayı hazırlatmıştı.

Kocaman masanın başına geldiğinde, yalnızlığın hüznü burnunu sızlattı.

"Keşke doğru köşke geçseydim." Pişmanlığı bir an yanıp söndü. "Geçseydim, bunların hiçbirinden haberim olmayacaktı."

"Şetaret Kalfa iyice yaşlandı, bir ayağı çukurda denilse yeri. Nerdeyse, babamın 52'sini okutacağız. Layard'ın mektubunu görmese, aklına gelip de vermeyecek. Ölüverseydi!.. Kitaplıktaki gizli

kasadan, kimin, nereden haberi olurdu? Mektupta anlatmasa, hiçbir zaman orada bir kasa bulunabileceği aklıma gelmezdi. Tek oğul olarak benim bilmediğimi de, herhalde kimsecikler, hiçbir zaman, bulamazdı. Doğrusu, pek de güzel olurdu!

Yarın, öte dünyada, yakama yapışıp vasiyetimizi neden yerine getirmedin, diyemezlerdi.

İnsan, bilmediğini yapabilir mi?"

Masada ne varsa sildi süpürdü.

Dolu tabak konuldu, boşu alındı.

Elleri kendi kendine geldi gitti...

Çatalı, bıçağı alışkanlığı yönetti.

Ağzı, lokmalarını bir içgüdüyle çiğnedi.

Aklı, defterlerdeydi...

Her lokması, ivecenliğini biraz daha artırdı. Masadan bir an önce kalkıp, defterleri okuma isteği, sonunda iştahını tıkadı. Önüne konulan yemeğe elinin uzanmadığını, ilkin Şetaret Kalfa ayırdı.

- Seversiniz diye yaptırmıştım feem!.

- Doydum Dadı, - dedi inandırmayı isteyerek. - Nedense bugün pek iştahım yok.

Peçetesiyle ağzını sildi. Bir an önce defterleri okumak amacıyla, kalktı. Tam, çalışma odasına yürümek üzereydi ki, uşak yanında bitti..

- Lâmi Beyefendi, zat-ı âlilerini almaya, arabayla gelmişler. Yemekte olduğunuzu, teşriflerinden memnun kalacağınızı arzettim. Acilen azimet buyurmanızda ısrar ediyorlar.

- Girmediğine göre, Paşa emretmiş olmalı. Üstümü değişip, ineceğimi söyle!..

- Emredersiniz, - diye dönen uşağın gölgesi solmadan yerinden fırladı. Doğru çalışma odasına geçerek, defterleri kasaya kilitledi.

Çabucak üstünü değiştirdi.

Şetaret Kalfa, kapı aralığına dikilmişti. Gözleri, kaygıyla sorgu karışımı kıvılcımlar saçıyordu.

- Gecikirsem, gece orda kalırım. - diyerek kapıya yöneldi.

ÜÇ

Lâmi, kapının ağzında bekliyordu. Çıkar çıkmaz;

- Geciktin, - dedi.

- Niye girmedin? Dadı alındı. Birkaç lokma atıştırsaydın sevinirdi.

- Sonra da, Paşa babamdan, senin yerine paparayı ben yiyeydim!.. Gerçi Şetaret Kalfa'nın yemekleri, azara değer. Ama, Paşa kızgın ya da sıkkınsa, suyuna gitmekte sayılmayacak kadar çok yarar vardır. Neme gerek!..

- Öfkesi sana mı, bana mı?

- Şu ara ortak bir suç işlemeye zamanın yok!.. Bana olsa, Beşiktaş'tan dolandırmaz.

- Ne kusur işlemiş olabilirim?

- Eh, onu da gidince öğreniririz, - dedikten hemen sonra, arabacıya; - Çiftliklerin arasından geçelim, - buyruğunu verdi.

Atlar nazlı nazlı, ilerlediler.

Beşiktaş sokakları, yavaş yavaş kalınlaşan karanlığa, cıvıl cıvıl direniyordu.

Kadınlar, küme küme kapı önlerine toplanmışlardı. Çarşaflı, feraceli çıktıklarına göre, uzakça ziyaretlere gidiyorlardı. Her topluluğun arasında, önünde, bazen de arkasında, bir fener ışılıyordu.

Feracelerin gölgelediği yüzleri, karanlıkta büsbütün siliniyor...

Anası kızına, ninesi torununa benziyordu. Yatsıya yetişme ivecenliğindeki erkekler, kümelerden birine yaklaştıklarında ayaklarını sürüyor... Çeşitli sesler çıkararak, bildik kimliklerini anımsatıyorlardı.

Bekçi babalar, çoktan köşebaşlarını tutmuşlardı... Sopalarını kaldırım taşlarına vuruyor... Aksırıkla öksürük arası sesler çıkararak, mahallenin namusunu koruyup, güvenliğini sağlıyorlardı.

Beşiktaş, kocaman bir Karagöz perdesine dönmüştü.

Bir anda, her gece yinelenen, ama onların ilk kez rastladığı gölge oyununa daldılar... Araba, Dere boyunu geçinceye kımıltı sürdü. Konuşmayı unutmuşlardı.

Ihlamur sapağından çiftliklere döndüler. Nişantaşı bütün görkemiyle beliriverdi. Yüksek duvarlar konakları da, bahçeleri de gözlerden saklasa da, göğe ağan ışıklar, varlığın bütün gizini ele veriyorlardı.

Konağa geldiklerinde, Çavuşbaşını bekler buldular.

Araba durur durmaz, kapıyı açtı. Merdiveni indirdi. Daha onlar yekinirken;

- Paşa hazretleri yine arza çağrıldılar. Döndüklerinde emredeceklerini özellikle belirttiler!.. Dönüş zamanları belli olmadığından, Vefik Beyefendiyle birlikte, özel dairenizde istirahat buyrulmasını rica ettiler.

- Anlaşıldı, - diye arabadan atlayan Lâmi. Vefik'in izlemesini bile beklemeden; - Gecemizin içine ettiler gene, - homurtusuyla, Vefik'i sürükledi. Hızla konağın içinde o'na ayrılan bölüme yöneldiler.

Kapıdan girer girmez, salonun ortasındaki minyatür havuzun başına doğru yürüdü. Tek sözcük etmeden, hızla eğildi. Daha doğrulmadan, fıskıye yükseliverdi.

Bir anda, odayı, gizemli bir yağmurun, güven dolu sıpırtıları kapladı. Havuz seyrine dizilmiş, Louis Seise koltukların, goblen sıcaklığına usullacık yerleştiler.

Lâmi, sözü yarım bırakmışça;

- Son günlerde çok sık çağrılmaya başlandı. Hemen her gece

gidiyor. Göstermiyor ama, hep sıkıntılı. Ya başında bir dert var.. Ya herkesin başı dertte! Kaç kez bir sorayım.. Paylaşamasam da, rahatlar, diye kendimi kandırdım. Tam ağzımı açacağım, tıkanıyorum. Terbiye denilen bu olmalı?

- Bize öyle geliyor!.. Sen, Avrupalı bir delikanlının, babasına soru sormaktan çekindiğini düşünebilir misin? Kimbilir, anlatmaya kalkışsak, nasıl şaşırır. Oysa, biz o içtenlikten dehşete kapılıyoruz.

- Sözde uygarlaştık! Çağdaşlığın bütün nimetleriyle bezendik. Fransızca konuşuyor... İngiliz kuponu kuşanıyor... Alman birası içiyor... Yine de, geleneklerin dar kalıpları içine tıkılıp kalıyoruz. Baba derdini açmak... Oğul paylaşmaktan çekiniyor. Terbiye, Doğu miskinliğinin sığınağı olmuş.

- Kolay mı? Kaç yüz yılın kalıtımını yüklendik... Çağdaş uygarlık kaç yüzyılın birikimi bir düşünsene.

- Düşünsen ne? İşte gerçek ortada... Biz ki, bunca gelişmiş insanlarız. Mülkün aydınlarıyız. Geriliğin yasaklarını aşamıyorsak... Çekiver kuyruğunu! Biz, adam olmayız!

- Bence bu da kolaya kaçmak. Oysa biz, zoru başarmaya hazırlanıyoruz. İnanmazsın, çözmek zorunda kaldığım sorunların birini bile düşünseydim, korkudan ölürdüm. İş başa düşünce, korkunun ecele yararı olmadığı, halimden belli. Keşke, sorup öğrenseydim, diyorsun. Kaç kez dedim. Varsın tersleyen baban olsun... Çekinme, sor.

- Terslemez ki!.. Şaşkın şaşkın bakar... Bunların tek birikimleri, kendi deneyleri. Yaşamın içinde pişmişler. Erginliklerinin kaynağı deneyim. Sınama yanılma yoluyla doğruya vardıklarına inanıyorlar. O nedenle de, senin sorduğunla hiç ilgisi olmayan, bir masal anlatmaya koyulur. Hem de sımsıcak, tatlı mı tatlı bir sesle.

- Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az, denilmiştir. Gerçi bunlar, mimiklerini gizlesin diye sakal bırakıyorlar... Yüzlerinden pek bir şey anlaşılmaz. Fakat, ses de anlayandan kaçmaz ki, a canım.

- Kaçmaz... İsbatı, seni almaya koşmam.

- Hayırdır inşaallah! Durup dururken rüzgâr neden ansızdan bana dönüyor şimdi?

- Şundan!.. Bizimkinin canı sıkkındı. Seni isterken, sesi biraz sert çıktı. Çavuşbaşı, yerinden ok gibi fırladı. Sanırım, paşasının canını senin sıktığını sandı ahmak. Öyle anladı mı, canavar kesilir. Saygı ya da korkusundan seni ısıramaz... Ama, bir iyice avkar diye seyirttim.

- Ne yaptım ki?

- Yapmadın güzel kardeşim. Yapmadın!

- Bir yaşıma daha girdim. İnsanın yapmadığı şeyden suçlandığı dünyanın neresinde görülmüş?

- Mülk-ü Şahane-yi Osmani'de, Vefik bey! Burda!.. Çok ağır suçlar, şeytanın aklına gelmeyecek gerekçelerle bağışlanır... Hatta, işleyenleri ödüllendirilir de, işlenmemiş suçlara en ağır cezalar kesilir.

- Yeter ki, hakkında jurnal bulunsun, öyle ya!..

- Hayda!.. Adamı korumak için kapılarda sürünelim. O, adımızı hafiyeliğe yazsın!.. Kabahat bizde!.. Ko, amca yeğen ne halleri varsa görsünler. Sen yak çubuğunu keyfine bak... Nene gerek... Merhametten maraz doğar lafı boşuna mı söylenmiş?

- Tamam! Özür dilerim! Uzatma! Geç vakit, fol yok, yumurta yokken apar topar getirtilince, sapıttım.

- Herkesin sapkınlığı kendine!..

- Buldun garibi, işlet bakalım! Sapkınlığa fırsat mı var? Onca iş, başımıza yığılıp kalmış. Kimin tavuğuna kış diyecek durumdayız ki?

- Orasını bilemem. Aranızda!.. Fakat, bizimkinin aklı defter gibidir. Bir şeyi bir kez gördü, duydu, düşündü ya da emretti mi, bitmişcesine kayda geçer. Ondan sonrası, söz verenle, emir alanın işi. Günü gelinceye, hiç sesi çıkmaz. Tanımayan sanır ki, çoktan unuttu. Günü geldiğinde de, şu, yaptığın işi getir bakalım, deyiverir!.. Artık boş bulunup savsadıysa, işi bitik!.. Utancı bir yana, bir daha ağzınla kuş tutsan nafile... Notun kırılmıştır. Ömür boyu da düzelmez.

- Bana mı anlatıyorsun? Tut babanı, vur, nur içinde yatası babama... İkiz olsalar, birbirlerine bu kadar benzerler. Görüş, düşünce ve tepkileri, aynı. İlk hata, binincinin gerekçesidir, rahmetlinin özdeyişlerinin en kullanışlısıydı. Sanki kendileri hiç hata yapmadılar!..

- Yapmamış olabilirler!

- Hatasız kul olur mu yahu?

- Oluyor kimbilir!.. Yoksa, bu dünya tatlısı adamlar, bunca hoşgörüsüzlüğü nasıl becerebilirler?

- Onların anlayışında, hata sözkonusuysa, efendide aranacaktır, diyorsun. Bak bu akla yatkın. Kulluğun kişiye sağladığı tek ödül, sınırsız sorumsuzluktur.

- Aynı zamanda, sınırsız özveriyi de içermiyor mu? Belki, hatayı ortadan kaldıran da bu!.. Bir kez bütün varlığınla teslim oldun mu, gerisi kolay. Düşünmek, seçmek yerine, emre uyacaksın.Bütün güç ve dikkatini, buyrulanı işleyip yasaklanandan kaçınmaya vereceksin... Beceriyle sonuç hiç önemli değil. Çünkü, senin değerlendirme yetkin yok. O, Tanrı..İmam. Ata... Baba ya da amir, hangisiyse efendinin hak, yetki ve ödevi.

- Desene, bunlara yaranmak için, hepimizin birer köle olmamız gerekiyor.

- Kulun, köleden ayırımı, pek az olduğuna göre! Öyle say... İster Tanrı'nın kulu ol... İster efendinin kölesi... Yaptığın ya da yapman gerekeni düşünmeye başlarsan, vazgeçebilirsin de. Oysa, uğrunda ölünmesi gerekenin niteliği sorulmaz. Ölünür... Ya da dönülür.

- Haklısın!.. Galiba, görevde en küçük aksaklığa zebani kesilirken... Özel ilişkilerindeki Bektaşiliğin nedeni de, bu.

- Görmezden gelmek, desen daha doğru olur. Böylelikle, horgörülerini hoşgörünün perdesine saklamış oluyorlar. Kişisel ilişkilerde, her biri birer melek. Amaçları, herkesin doğruca Cennet'e girmesi. Ama, görev kutsal. Bunlar da Münkir'le Nekir. Tanrı ya da onun yerdeki gölgesi yüce efendimiz için işlenen her şey, tanrısal bir ödev olduğundan, kusursuz yapılmalı. Bu kadar basit.

- Basit... Evet! Kabağın neden her kezinde bizim başımızda patladığını açıklamaya yetecek kadar da anlamlı... Ayna yerine, bizi kullanıyor kurnazlar. Kendi iç sıkıntılarını, çekinmeksizin yansıtıyorlar. Nasılsa, aşırılığa ne terbiyemiz, ne de kendileri izin verir. Doğal tepkiye onlar da ortak. Aynada, gösterilen, görüldüğüne göre!.. Biz de, babalarımıza kafa tuttuğumuz, sanısıyla, kostaklanıyoruz öyle ya!.. Artık iyice büyüdük, diyoruz. Adamlık safına katılabiliriz! Müthiş bir özgüven ve sorumluluk duygusuyla, yallah kutsal göreve!.. Yıllar yılı koşulduğun o dolapta, kör beygirler gibi dönüp duruyorsun!.. Sonra bir gün, bir de bakıyorsun ki, aynı oyunu oynamak amacıyla kendi çocuklarını duvara mıhlamışsın!..Tut ki, dank etti!..Keşke dolaba koyanı bulsan da, bir güzel hesap sorsan!..

- Ben şimdiden arayanlar safındayım. Çok fazla yakınma.

- Yakındığım yok, - Derken salonun dibindeki saat, zevalin üçünü vurdu. - Bu kadar gecikeceğini bilseydim, şöyle bir dolanırdık.

- İyi olurdu. - dedi Vefik. - Bu tarafa çıkmayalı iki ay var, yok, Nişantaşı, nerdeyse Şişli'ye dayanmış!

- Mışı fazla!.. Şişli'yi bile geçmek üzere. Mecidiye Çiftliği'ne giden anayolun iki yanı, çoktan apartmanlarla donandı.

- Allah Allah!.. Delirdi mi bu insanlar yahu? Dağ başında ne işleri var? Yol yok... Yordam belirsiz. Güzel güzel oturdukları yerlerin suyu mu çıktı?

- Suyu çıkmadı tabii!.. Modası geçti.

- Benim bildiğim, yerleşme, havası, suyu ve ulaşımı en uygun yerde yapılmalıdır... Bunun modası mı olurmuş?

- Neden olmazmış? Uygunluk senin fikrin. Kime ve neye göre?

- Yani Efendimiz, Saray-ı Humayun'u Sultan Osman Havuzu'nun başına kurdursa, yakın olalım diye, koruları mı yakacaklar?

- Gerekiyorsa? Asitane'nin yayılmasına bir bak. Efendilerimiz Eski Saray'da oturduklarında, Fatih, Aksaray, Vefa üçgeni... Topkapı yapıldığında, Bayezıt, Eminönü, Kadırga arası gözde semtler...

Tarihimizin eski vezirleri, yüzyıllar boyunca Cağaloğlu, Divanyolu, Gedikpaşa arasında oturmuşlar. Sonra Efendimiz, Beşiktaş sarayına geçiyorlar. Haydi! Herkes, Beşiktaş, Maçka ve Nişantaşı'na... Eğer bir gün, Sarıyer Ormanı'na taşınırlarsa, o dediğin de olur bakarsın.

- Langa Ermenileri, Fener Rumları, Balat Yahudileri ve Beyoğlu Levantenleri, kolay kolay semt değiştirmediklerine göre, varsayımın geçerli.

- Ne sandın? Onlarda bile, Kapıkulu olanları aynı yolun yolcusu!. Ahmet Bonneval, Ömer Mihail Latas, Selim Zedlinski, Williams gibi yabancı Paşalar da, ad, din ve üniformalarını değiştirdikleri an, Efendimizin yakınına taşınmamışlar mı? Üstelik pek çoğu için, kulluğun ötesinde somut bir gerekçe de var... Yaşlıyız, diyorlar. Uzaklardan, gelip gitmek, çok güç. Çoğunun ata binmesi yasak. Araba desen, Mısırlılar, saraylılar, bir de yabancıların harcı...

- Hani haksız değiller. Onca memur... Hizmetli... Yargıç, molla ve görevli var. Ata binebilsinler diye hepsini paşa yapsanız, iş görecek insan kalmaz. İnsanlar otuz-otuzbeş yıl çalıştıktan sonra, ne kollarında aman kalır, ne dizlerinde derman... Sabahın seherinde yola çıksalar, Aksaray veya Yedikule'den Beşiktaş'a öğleye ancak gelirler. Eh!.. Böyle bir gerekçe oldu mu? Yeller eser yerinde, Şişli'nin bağları, bahçeleri ve korularının...

- Oho!..Senin epeydir oralara gitmediğin nasıl da belli. Daha şimdiden Mecidiye Çiftliğine kavuşan yolun iki yanındaki bağlar sökülmeye başladı. En gözde yerler de, bizim Nişantaşı'yla Tramvay İdaresi arasında kalan bostanlar. Kapanın elinde kalıyor.

Harem Ağasının omuzbaşlarında dikilmesiyle irkildiler. Şaşkın şaşkın yüzüne baktıklarında;

- Paşa Hazretleri sizi emrediyorlar, - dedi bütün dinginliğiyle. - Harem Divanhanesinde beklemekteler.

Fıskıyenin musluğunu kısmayı unutarak koştular.

Divanhanenin kapısından girer girmez, konak geleneğine bürünüverdiler.

- Bonsoire, - dedi Vefik.Yetişkinlerle, memur adaylarının son yıllardaki resmi diliyle.

Lâmi sanki onu yankıladı.

- Bonsoire!

- Bonsoire! - dedi paşa. - Asseyez vous!..-

Otururlarken, Fransızcalarının sıkı bir sınavdan geçirileceğini, aynı anda sezdiler.

Paşa, görev kaftanından soyunmuş... Geceliğinin üstüne robe de cahambre'ını giymişti... Divana bağdaş kurarak bir yandan ayaklarını dinlendiriyor.. Öte yandan nargilesini tutuşturmaya çalışıyordu.

Tam karşısındaki koltuklara saygıyla oturdular. Tömbeki tutuşuncaya, sesini çıkarmadı. Gözleri kısık, tepeden tırnağa Vefik'i süzüyor.. Fıskiye şıpırtısıyla, nargile tokurtusu, sessizliği davul gibi döğüyordu.

Paşa'nın matruş sakalı, mimiklerini gizliyor... Ama, Gözlerindeki ışıltı, içtenliğini ele veriyordu.

Vefik, öfkeli beğeniyi yakalayınca rahatladı.

Paşa, alınganlığın bütün tarazlarıyla;

- Nihayet! Mevcutlu getirtmesek, yüzünü görmek mümkün olmayacak! Nerdesin?

-Her gün, size uğramak kararıyla evden çıkıyorum efendim. Ve ne yazık, annemin tesellisiyle, ev ödevleri bütün geceyi alıp götürüyor. İşlerin izlenmesi de zorunlu. Önceden biraz bilgi ve hazırlığım olsaydı!..

- Nasıl olabilirdi ki? Sen okuyordun... O çok vakitsiz bıraktı gitti... - Sesindeki gücenikliği düzeltmek istercesine çabuk çabuk tamamladı. - Hepimizi öksüz kodu!.. Hepimiz şaşırdık!..

- Sade öğrencilik ne rahatmış. Dersler belli... Ödevler ortada... Tembelliğe gerekçe bulmak olanaksız. Hafazanallah, Frerler, şehzade efendilerimize bile nefes aldırmıyorlar. Hiçbir şey dersten önemli olamazmış. Çünkü, onların işi öğretmekse, bizim ki de, öğrenmek!

- Herkes, görevini, gerekenden iyi yapmalı. Devlet gemisinin uğrayacağı hasar, Efendimizi sadece üzer. Fakat, bize zarar verir!

Şükredin, iyi bir okuldasınız... Hocalarınız, kendi ülkelerinin en iyilerinden seçilmiş. Baban, böyle şeyleri anlatmazdı. Artık bilinmeli... Sizin okulun kuruluşunda emeği çoktur. O günlerde yalnız de Salvée'nin gelmesi bile tek başına büyük bir olay haline gelmişti. Elbette onun gibi bilgili, yetenekli ve disiplinli öğretmen ve yönetici yok değil... Ücretini öder, getirtirsin. Baskılara dayanabilir mi? Hele bunlar, maddeden çok, maneviyata dayanıyorsa!

- Bu, büyük devletlerin işine akıl ermiyor. Dedem rahmetli; Sir Stratforford Canning'in, bir ziyaretlerinde yüce Hünkârımıza; Uygarlığın temeli, eğitimdir... Ancak, dini değil... Bilimsel eğitim, diye kestirip attığını, anlata anlata bitiremezdi... Efendimiz, ilk kez duyduğu bu türe, hayret etmişlermiş... Çağdaş eğitimi kendileri önerip kendileri mi önlüyor?

- Sultani işinde, onlar suflördü... Sahneye çıkansa, kilise... Hem de, en güçlü silahıyla... Papa IX. Pius, sadece yöneticileri, öğretmenleri değil, okula giden Katolik öğrencilerle, velilerini bile afarozla tehdit ediyor... Ermeni Katolikleri Patriği de, bunların uygulayıcısı olarak ortaya çıkıyordu... Kambersiz düğün olmaz örneği, Rum Patriği araya araya, Fransızca eğitim yapmak üzere kurulan bir okulda, R de hangi nedenle olursa olsun adım atması yasakladı.

- Herhalde, dil bilmeyi kendi tekellerinde tutmak için olsa gerek. - diye atıldı hemen Hilmi. - Hani haksız görülmemeli. Baksanıza, dış ilişkilerle ilgili görevlerin nerdeyse tamamı onların elinde.

- Epeyce bir zaman, biz de buna inandık. Ekmek teknesi, diyorduk. Aklımıza ayrımcılık gelmiyordu. Neredeyse vazgeçecektik. Tam o sırada, baban merhum Komisyon kapısında göründü. Önemli bir sorun konusunda Efendimizden emir almaya gelmiş. Gelir gelmez de, Ahmet Vefik, Cevdet ve beni aramış. Nur içinde yatsın. Bulunduğu yer aydınlığa boğulurdu. Yine öyle oldu!.. Kararsızlığımıza, bir; Ne münasebet, çekti ki! Hepimiz, irkildik. Devlet-i Aliye, kullarına dil öğretmeyi muradedende, yaban ele yollamaktan aciz mi? İşte biz... Bizden sonrakiler... Şu gün bile oralarda okuyan yüzlerce öğrencimiz!

Sustu.

İlgilerini izleyerek, nargilesini tokurdattı.

Tam, vazgeçtiği sanısıyla, soruya hazırlandıkları an, kaldığı yerden sürdürüverdi;

- Savını dingin bir ses, coşkun bir inançla anlatmanın ustasıydı. Gözleri ışıl ışıl; bunların çoğu da Fransa'da. En koyu Katolik okullarında... Papa IX. Pius, ya da Patrik efendiler, neden, onlara hiç ses çıkarmıyorlar? Memleketi şahanede açılan 400'ü aşkın İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan, Sırp, Ermeni... Bulgar... Rum ve Yahudi okuluna neden onay , hatta ödül veriyorlar? Onlar da, dönmenin, yobazdan beter olduğunu çok iyi biliyorlar!.. Der demez dank etti. Öyle ya!.. Tam, Katolik Hırvat, Macar ve Arnavutlar, Papa'yla Avusturya'nın... Ortodoks Bulgar, Sırp ve Elenler, Rusya'nın kışkırtmasıyla, komitacılığa girişmiş... Açılan okullar uygun gençler yetiştirmeye başlamışken... Osmanlı da, hepsi aynı dili konuşan, aynı devlet düşüncesinde bütünleşmiş, aynı toplumdan memurlarla üzerlerine yürürse, işler karışmaz mı? Hemen yalnız Sultani'nin değil, daha pek çok okulun kurulması kararıyla, işi baban merhumun üstüne yıkıverdik. de Salvée, bizimkiler Paris'teyken, en sevdikleri öğretmenleriymiş. Her zaman, minnetle söz ederler. Şimdi borçlusu çok daha fazla. Ne yaptı etti, afarozu bile aşarak, getirdi... ve asıl kıyamet de, açılışta koptu. Çünkü, afarozlar gerçekleşti. Ve epeyce insanı da ürküttü.

- Onlar bunu bilip engellemeye çalışıyorlar. Siz bunca yabancı okula nasıl izin verdiniz?

Yoğun bir sessizliğin soğuk eli, her birinin suratında patladı. Paşa, derin derin soluklandı. Gençler birbirlerinin yüzüne ürküyle baktılar. En acı eleştirinin en yakından gelmesi kuralını düşünerek, öfke bekliyorlardı. Paşa, nargilesinin marpucunu dizlerine yatırdıktan sonra;

- İzin gerekseydi, vermezdik, - dedi, yumuşacık. - Gerekmiyordu. - Sonra, ne düşündüyse, düşündü. Robe de chambre'ının cebinden çıkardığı anahtar tomarından birini seçip Lâmi'ye uzatarak;

- Kasanın en altında kara kaplı bir defter olacak.

Lâmi göz açıp kapayıncaya defteri getirdi. Uzattığında; - Orda, Komisyonca, 93'te hazırlanan taslakların kopyaları var, galiba Rebiülahir'de...

Lâmi çoktan defteri karıştırmaya başlamıştı;

- Evet, - dedi bir yaprağın üstüne parmağını koyarak. - 22 Rebiülahir.

- Onu oku. Soruna yanıt olmazsa, tartışırız.

Lâmi, coşkusunu, sesinin titreşimlerine yaya yaya okumaya başladı;

- Şu sırada, Devletin geleceğini düşünen Osmanlılar için, heyecan verici haller...

Dediği an, paşa eliyle de katılarak;

- Geç, dedi. - Biraz daha aşağıya.

Lâmi, gözlerini biraz kaydırarak;

- Hükümet, - deyip yutkundu.

Kamil Paşa;

- Orası olacak!.. Oku!..

- Hükümet, eğitimi, her devlette gerektiği gibi, vatan evlâtlarını, bilim ve kültür okullarında, istediği gibi ve devlet ve vatanına yararlı olmasını sağlayacak dersler okutacak biçimde düzenleyeceği yerde, kendi tabiatlarına dahi bırakılmayarak bir süreden beri yabancılar, birbirleriyle yarışırcasına memaliki şahanenin önemli yerlerinde kız ve erkeklere özgü, okullar açmakta ve güya uygarlığa hizmet savıyla vatan çocuklarını toplayıp, istedikleri kitapları okutmakta ve beğendikleri gibi eğitmekte ve bunların eğilimlerini küçükten kendi yönlerine çekerek yurtseverliklerini yok etmektedirler.

Nefesleri kesilmişti.

Bunlar ne biçim insanlardı?

Neler yapmışlar? Neleri tartışmışlardı?

Nereden nereye gelinmiş?

Kendi sorularından ürperdiler!.. Ama, korkuları, yeni soruları engelleyemedi.

Belli ki apaçık tartışmışlar. Kararlarını, imzalı mühürlü belgelere yazmışlar, düzmüşler.

Ve bütün bunlardan sonra, insanın düşlerini bile jurnal eden bir hafiyelik ağına nasıl düşülmüş? Bu insanlar, nasıl sinmiş ya da sindirilmişler?

Akıl erdirmek öylesine zor ki!..

Vefik, derinden derine bir şeyler sezer, bir şeyler anımsar gibi oldu. Lâmi, gözlerindeki sevecen bağış ışıklarıyla, babasına bakıp kalmıştı.

- Şaşırma, - dedi aynı sevecenlikle Paşa! - Bazılarımız, dışarda okuma imkânına kavuştu. Ama çoğumuz, sizin imtiyazlarınıza sahip olamadık. Kendi kendimizi yetiştirdik. Ve, öğrendiğimizi, iyi belledik. Meşrutiyet, kolay yıkıldı belki!.. Hiç de kolay kurulmadı... Bir fırtınaydı. Esti, geçti. Keşke, vakit olsa da, anlatabilseydim.

- En azından şunu bir bitireyim babacığım, - dedi belki de çocukluğundan bu yana ilk kez Lâmi. Duygularının bütün telleri, sevgi ezgileriyle tarazlanan bir sesle. - Bana öyle geliyor ki, yanlış bildiğimiz pek çok şeyi değiştirecek.

- Madem bu kadar istiyorsunuz, peki, oku! - diye izin verdi.

- Vatan evlâtları, büyüdükçe onları taklit edecek..Dillerini de öğrendiklerinden daima onlarla görüşecek.Büyülenmişçesine bağlı oldukları yabancı ülkelerin süs, varlık ve görkemini gördükçe onlarla bütünleşme tutkusuna kapılacaklardır. Sonuçta yabancılar, kendi yetiştirmeleri olan bu, yeniyetme takımını istedikleri gibi çekip çevirmekte tek ve tam yetkili güç haline geleceklerdir. Günümüzde, bu okulların, kapatılması veya başka bir konuma getirilmesi, artık mümkün değilse de, zarar ve tehlikelerinin azaltılabilmesi için, mutlaka bir düzen konulması... Öğretmenleriyle, okutulan derslerin seçimi ve içeriği konusunun, Hükümeti seniyenin oy ve özel denetimi altına alınması zorunludur.

Lâmi, bambaşka bir dünyayı keşfetmenin tadında güldür güldür okuyor... Vefik, sezinlediklerinin doğrulanmasından hoşnut, sevecenlikle bakıyor... Paşa, arada bir nargilesinin ateşini ölçererek, gençleri süzüyordu.

Birden başını kaldırdı.

- Yeter, - dedi. - Durun da, size, bu taslağa neden olan komik olayı anlatayım. O gün, tam komisyon toplanmak üzereyken, Dairei Mahsusa'dan, Rum okullarında okutulan, Aleksandriyos Makarios'un kitabı getirildi. Elimize aldığımızda, bizimle alay edildiğini sandık. Çünkü, yapıt, Homer'in, ünlü Odcysa'sıydı... Yalnız Rum çocuklarının değil, herkesin okumasında yarar bulunan bir destanın, tehlikesini, anlayamamıştık. Gönderi yazısının belirttiği, 182. sayfayı açınca, gülmekten çok, şaşırdık desem yeridir. Milattan 1000 yıl önce yaşayan Ulis, Milattan 1300 yıl sonra kurulan Devlet-i Aliye ile cenkleşiyordu. Hiç kuşkusuz, Homer, insan oğlunun düş gücünü mitolojinin kanatlarıyla kozmosa taşıyabilen bir dehadır. Kâhinleri insanın gelecekteki yazgısını da okuyabilmektedirler. Ne var ki, Ulis'in Osmanlılarla karşılaşması için, onlar bile biraz ileri gitmiş sayılmazlar mıydı? Olay komikti... Yasaklasak gülünç olacaktık. Biraksak, Homer gibi bir dehaya hakarete izin verecektik.

- Babam, sürekli Konfiçyüs'ün bir sözünü yinelerdi. Okuyanı kandıramazsın!.. Aleksandriyos Efendi, bunu bilmeyecek kadar ahmak mı?

- İnsanların arasına, kin ve hele bir de kan girdi mi yavrularım, Homer'in hükmü yürür; Tanrılar bile taraf olmaktan kaçınamaz!..

- Siz ne yaptınız?

Paşa, nargilesini son kez ölçerdiğini göstere göstere;

- Hemen soruşturma açtık! - Dedikten sonra, onların sormasına bırakmadan, sürdürdü; - Sonuçta, 43 Rum okulunun hiçbirinde, böyle bir kitabın okutulmadığı yazışmasıyla yetinmek zorunda kaldık. Ya okutuluyordu, kaldırdılar. Ya da, gizlediler...

- Şimdi bir şey yapılamaz mı?

- O zaman yapılamayan, şimdi düşlenemez bile!

- Devlet-i Aliye, kendi topraklarındaki yabancı okullara hiçbir biçimde karışamıyor mu?

- Maalesef!.

- Ne münasebetle, - derken babasına benzememeye çalıştı. Ama Paşa'nın gözleri bir an da olsa, doluverdi.

- İki nedenle! Birincisi, kendi sözümüz. Ta, Sultan Fatih zamanında, izin vermişiz. Hem Rumlara, hem Cenevizlere... Onlardan görerek mi? İlişkilerin gelişmesi sonucu kalabalıklaşmalarından mı? Yoksa, misyon okullarının öncülüğü mü? Gerekçe ne olursa olsun, elçilikler kendi görevlilerinin çocukları için özel okullar açmışlar. Sefaret binasında oldukça, kendi topraklarıdır, deniyor. Sonra bu topraklar, konsolosluk, temsilcilik diye çoğalıp, tarikat okullarına dönüşünce, gelsin yönetmelik... Elbette, yürütebilirsen!..

- Neden yürütülemesin?

- Büyük Devletler izin vermez de ondan!..

- Bunun bir çaresi olmalı? - Dedi gümbür gümbür, Lâmi? - Bir çare bulunmalı!..

Paşa elinde olmaksızın çevresine bakındı. Sonra nargilesinin tokurtusu arasında fısıldadı.

- Var!.. Hepsini sürüp atmak!..

Çevresine niye bakındığı dank etti.

Bir an, suskunun yılgısıyla buz kesildiler.

Devletin en üst yetkilisi, düşünmekten ürküyordu.

Fısıltısını boğarcasına sesini yükseltti;

- Okulunuzun değerini bilin, - dedi. - En iyisidir. Her biriniz devlet hizmetinde, sorumluluk alacaksınız. Gerektiğince hazırlanmazsanız, güçlükleri yenemezsiniz. Unutmayın, her şerde, bir hayır vardır.

- Haklısınız efendim, - dedi Vefik. - Bendeniz, şimdiden, çok yararını gördüm... Size karşı mahcubum. Uğrayıp açıklamam gerekirdi. İstedim ki, sizi utandırmayayım. Üstüme yığılveren dağı kaldıramasam bile, altında kalmadığımı kanıtlayayım.

- Vah yavrum, - dedi bütün sevecenliğiyle Paşa. - Anlayış göstereyim derken geciktim. Üstelik Lâmi, bir ara, çok bunaldığını ima

etti... Yine de, çekinmeyeceğini umdum. Biraz daha dikkatli olmalıydım. Refik Paşa, şimdiye kimbilir kaç defa, eksiğimizi gidermişti. Zaten onun üstünlüğüne özenmek, harcımız değil. Şimdi çok daha iyi anlıyorum ki; Her insanın değeri, bıraktığı boşluk kadar.

- Hiçbir eksiğimiz yoksa, sayenizde efendim.

- Haketmedim!.. Lâkin, yine de teşekkür ederim, - diyerek, bir süre, Vefik'in yüzüne baktı. Nargilesinden derin derin birkaç nefes çekti. Tam konuşmanın bittiğine inanmak üzrelerken; - Sir Henri'ye ne cevap verdin? - Sorusunu yöneltiverdi.

Vefik gözlerinde anlatılmaz bir şaşkınlıkla, Paşa'nın yüzüne baktı kaldı.

- Şey, efendim!..- demek zorunda kaldı biraz da sıkıntıyla. - Mektup elime yeni geçti. Tam okuyacaktım ki, emrinizi savsamaktan çekindik!..

Az daha, bütün gizini açıklayıverecekti. Kendini zor tuttu... İki defteri de baştan sona okumadan, kimseye bir şey söyleyemezdi. Döner dönmez, mektubu okumalı.. Bir daha şaşırıp kalmamalıydı. Paşa'nın bakışlarındaki belli belirsiz hoşnutluk, iyi kıvırttığını gösteriyordu.

- Pekala!..- Dedi sonra. - Galiba, yazdıklarının bir kısmını biliyorum. Bakaloryayı verir vermez, seni Londra'ya istiyor. Düşündüm. Birkaç ay sonra, belki de bizim rica edeceğimiz bir fırsat ayağımıza gelmiş. Sir Henry, hem her bakımdan güvenilir bir insan... Hem, babana belki de hepimizden yakındı. Kabul edersen, Lâmi de sana katılır. Hatta isterseniz, kızkardeşlerinizi de alırsınız. Hem biraz açılırlar. Avrupa'yı içinden tanıma fırsatları olur. İllerde gezmeye giderlerse, şaşırıp kalmazlar.

- İçinde bulunduğumuz koşullarda, biraz kolayına kaçmak olmaz mı efendim?

- Doğrusu, içimden böyle bir yanıt bekliyordum. Aferin! İçinde bulunduğumuz koşullara gelince, nasılsa, hepimizin çabası, de-

ğişmesin diye. Yine de gitmeye karar verirseniz, bütün bunları konuşmakta yarar var. Şimdi siz iki kardeş, gitmek mi daha iyi olur, kalmak mı? Kendi içinizi kandırıncaya kadar bir iyice tartışın. Okul sonuna kadar zamanınız var. Şimdilik, gidip gitmeyeceğinize karar verin. Sir Henry yerinizi hazırlar. Kalırsanız zaten sorun yok. Gereği neyse, yapılır.

Söyleşinin bittiğini ikisi de aynı anda kavradı. Lâmi'nin dairesine yöneldiklerinde, "Bize gidelim," demeyi düşündü. Konakta ikisinden başka kimse olmayacaktı. Sonra birden gizini anımsadı.

Sofaya adımlarını atar atmaz;

- Şu senin yas hâlâ bitmedi mi?

- Başlamadı ki Lâmi'ciğim!.. O günden beri gerçek bir uyurgezer gibiyim. Oraya diyorlar, oraya koşuyorum. Buraya çekiştiriyorlar, buraya.

- Öyleyse tamam!.. Babam, beni sana emanet etmekten rahat, odasına çekilmiştir. O yattı mı, konakta herkes Eshab-ı Kehf uykusuna dalar. Günlerdir kafa dengi birini bulamadım. Kurtlandım. Kimbilir sen nasıl bunalmaktasın. Diyorum ki, bu fırsat bir daha ele geçmez. Konaktan dışarı uğradık mı, Talimhane'deyiz. Ordan, bir hamle... Ver elini Beyoğlu.

- Sakın ha!.. Daha çok erken.

- İyi ya işte! Bunca derdin altında ezilip durmaktayken biraz gam dağıtırsın.

- Bu saatte mi? Gece yarıyı buldu.

- Bence tam zamanı..Padişahımız, Halife-yi ruyu zemin, Abdülhamid Han-ı sani, Efendimiz Hazretleri, şu an bütün sarayı Kezubi Efendinin ardına toplamışlar. Huşu içinde eda eyledikleri yatsı namazını bitirmek üzeredirler... Az sonra, herkes derin uykuya dalar... Zat-ı Şahane de, soluğu, Beyoğlu garsoniyerinde, alır. Varyete ha kuruldu, ha kurulacaktır. Biz gidinceye dernek anca dağılır. Komşuda pişenden, bize düşmez mi?

- Bak o dediğin kuşkulu. Ama, yarın, kuşluk olmadan İstanbul'un diline düşeceğimiz kesin. Sen, pek bunalmıştı da, çocuğu avutuyordum, der yırtarsın. Ben derdimi nasıl anlatırım? Herkesin dili bir karış sarkar. Azmak için babasının ölümünü bekliyormuş, diyene, kim ne yanıt verebilir ki?

- Şuna da bakın yahu? Bir anda Katolik papazı kesilip, hücreye kapandı. Oysa biz, azbiraz gözü gönlü açılsın diyerek, gecenin bir vakti basıp evinden kaçırıyoruz. Kafa dengi diye, arka çıkarak Paşa'dan kocaman bir aferin kazandırıyoruz. Herifçioğlu, bizden, bir kaçamağı esirgiyor.

- Kaçamak neymiş? Sana canım feda!.. Yeter ki, biraz sabret. Oyuncusu olduğum şu varyete bir bitsin. Bakarsın, konuştukça aklımız yatar. Londra'ya sıvışırken, Viyana, Venedik, Paris'te kimbilir ne kaçamaklar yaparız?

- Sen bu fikre yatkın gibisin! - Derken, kapının kendiliğinden açılıvermesiyle irkildi. - Hah! - dedi anında. - Bize bu dünyada rahat yok kardeşim. Paşa'nın güvenini sağlayarak Arabın pençesinden kurtulsak... Kadınefendi'nin kuşkusunu kabartıp Çerkes kapanına tutuluyoruz.

Lâmi, sözünü bitiremeden, bir çekimin gücüne kapıldılar. Ay parçası halayıklar, baleye çıkmışcasına, parmaklarının ucunda dönüyor... Çevrelerinde pervane misali dönerek, dokunduklarını anında çözüp çıkarıyorlardı. Fesleri... Jaketleri... Tozluk ve fotinleri dokunuşların türküsüne güvercin oldu. Pantalonlarıyla, çoraplarını ne zaman kaptılar... Geceliklerini ne zaman giydirdiler, anlaşılmadı. Kumru ellerin açtığı kuştüyü yorganlar, çenelerinde kapanıverdi. Ilıştırılmış şerbeti, sunmalarıyla, komodinin üstündeki lambaları kısarak yitiklere karışmaları bir oldu.

Ağızlarından tek sözcük çıkmamış... Gözleri bir kez olsun, gözlerine ilişmemişti.

- Utan utan! - dedi yalnızlıklarından güven duyunca. - Günah-

larına girdin. Ağızları var, dilleri yok fukaraların. İçin dışın fesat. Hevesin kursağında kaldı ya, her şeyde bir, kötülük görüyor... Her davranışı dolaba yoruyorsun. Oysa, Sindirella'nın perisi gibi... Büyülü değnekleriyle bir dokundular... Halimize bak! Böyle, yakınırsan güçlerine gider geceyarısı, büyüyü bozuverirlerse, gününü görürsün!..

- Şimdi, haremin de, başı dinç, gönlü ferah!.. Kadınefendi'nin, Kaf Dağlarından özel olarak getirttiği periler, ikimizi de soyup soğana çevirdiler. Sabah yine kuşandırıncaya, tütsaklarısın... İş işten geçti beyzadem. Bundan sonra, sıvışmaya kalkışsan don paça gidebilir misin? Ne gezer!.. Yine oyuna geldik. Nerden ortaya çıkarlar? Nereye yitip giderler? Yakanı nasıl ele geçirirler, ayırımına bile varmazsın. Gözünü kaparken ayak ucundadırlar... Açtığında, başucunda. Kafam kızanda, gönül diyor ki, kavra kalem bileklerinden. Al ikisini de koynuna... İn mi, cin mi anlayıver!

- Allahtan o an, başına öreceğin çorap, gözünün önüne gelince, elin ayağın kesiliveriyor!

- Köftehor!.. Nasıl da biliyorsun?

- N'aparsın? Aile şerefi, üstüne yıkılan adam, öyle kısa zamanda öyle çok şey öğreniyor ki!

- Hadi ordan!.. Aile şerefiymiş!.. Bal gibi dehşet, desene şuna!. Belli etmesen de, gönlünün derinlerinde, sultanlarımızdan birinin telli bakışları pırpırlanmakta! Halayığı koynuna aldın mı, gitti güzelim düşler. Üstelik sen daha gusüle niyetlenmeden, imam başına çöreklenir. Mihr-i muacceli şu kadar, Mihr-i müeccel bu kadar, bir yastıkta kocayın avanaklar, vesselâm! Sultan Hanım kuma gelir mi? O razı olsa, Efendimiz verir mi? Uzatmak anlamsız... Bizi paklasa paklasa yine Beyoğlu paklar. Yazık! Kardeş diye bağrımıza bastığımız, herif çalkalanınca, o da suya düşmekte.

- Yarın bize diye kaç.

- Kaçmak sorun değil ki Vefik! Divanhaneden buraya kaç kapı

var. Kaf Dağının cinleri şeytan olsa, tozumu bulamaz. Ne var ki, kafa dengi olmadı mı, tadı çıkmıyor. Eskiden sen vardın. Paşa amca, çekip gidince, asıl öksüz kalan ben oldum.

- Ben gene varım Lâmi!..

- Ya!.. Varsın!.. Galiba ödev, görev, yüküm ve sorumluluk gerektiren yerlerde... Kahrolası, bir haksız bulabilsem, canına okuyacağım. Ama, elden ne gelir?

- Öyleyse, bize Londra yolu görünüyor.

- Kurtuluşun başka yolu yok mu?

- Bilemiyorum ki!.. Akşam üzeri, Sandinson, geldi. Sir Henry'nin mektubunu bıraktı. Keşke hemen açsaydım. Şetaret kalfa, babam öldüğünden beri, üstüme düşüyor. Hoş, hangisi düşmüyor ki!.. An oluyor, kendimi ellerinde kul gibi görüyorum, inanmazsın. An oluyor, gerçek bir efendi oluyorum. Ne yapacağımı şaşırdım kaldım. Hele, annemle, Beşir Ağa!..

- Geçen gün, seni aramıştım. Bulamayınca, bir elini öpeyim, dedim. Tanrım! Nasıl çökmüş! İçimden kaçmak geldi. Kaçamadım da!.. Boynuma sarıldı sadece. Bilmiyorum kaç dakika öyle kaldık. Tek söz etmedi. Koptuğumda, içimi karasevda közleri kavuyor..Dışımı ayrılık buzları donduruyordu. Ben bu Çerkeslerden boşuna mı korkuyorum. Anam da öyledir. Bir bakar, elini tutup öyle bir durur..Ne bir ses, ne bir nefes! Bıraktığında, için bir kitap dolusu lafla bezenir.

- Bu yeni! Değil mi?

- Yeni!.. Şurda birkaç yıl var yok... Önceleri ahmaklar, diyordum. Kadınefendi olmuşlar, hâlâ dilsiz köle kalmışlar. Meğer asıl hünerleri sessizlikleriymiş. Şimdi, bir kadın, hiç konuşmadan bana bir şeyler anlattı mı? Tamam, diyorum... En azından yarımkan!.. Bir dene... Dibini bir eş istersen. Sende de, aynı çağrışımları uyandırmayacak mı?

- Uyandırmaz olur mu? Hüner kapanlarına sadece analarımızdan düşmüş değiliz ki!..

- Hele hele!.. Deşsek, kimbilir ne öyküler saçılacak ortaya?

- Hiç heveslenme kardeşim. Şimdilerde benim bir tek öyküm var. Şu işleri bir an önce bitirmek.

- Ha!.. Anladım, uykun geldi.

- Heuresement!.. Bonne nuit!..

- D'accord!.. Bonne nuit!..

DÖRT

Son *récréation'da* Ricardo yanına sokuldu.

- Okul çıkışı kimseye söz verme...

- Geç kaldın!.. Charles'la l'Abbeye-aux-Bois'ya gidiyoruz... Mada

- Desene, haspamın, şenliği var! Özlediği gümbürtü sonunda kopacak! Eğer haberleri varsa, ki, mutlaka vardır... Paris'in bütün sübyancılarıyla, oğlancıları, şimdiden akına geçmiştir. Bravo Charles'a!.. Zaten bu Fransızlar, çok iş bilir adamlardır. Yine dört ayak üstüne düştü... Artık, bütün yosmaları ardından koşturabilir. Az şey mi? Osmanlı sübyanları, kart Recamer aracılığıyla, Paris piyasasına, sürüyor!..

- Yaşasın yahu!.. Arkadaş dediğin böyle olmalı.. Şimdi Charles'ı daha çok sevdim. Desene bize iyilik edecek kadar içten. Helâl olsun!

- Sen bunu iyilik mi sanıyorsun? Cadaloz'un koynundan kaçabilirsen, bir babuğun kucağına düş de, piyasa neymiş gör...

- Oho!.. Sen de hemen işi bitirdin bire Ricardo! Hüner piyasaya çıkabilmekte oğlum... Satılır mısın, alır mısın, o senin becerine kalmış..Sübyancıya, biraz sürtün, iştahı kabarıp sulansın... Var salın ortalıkta, oğlancılar yalansın, n'ola? Sen, o ara, el değmedik tazelerden birini yanına çekebiliyor musun? Ödeştin gitti.

- Hah! Recamer'in salonuna el değmedik gül kosan, Paris'in burnu sızlar.

- Canım, tut ki, biraz gün görmüş olsun. Kızlar varmış ya! Sen ona bak!..

- Vay anasını!.. Charles, Osmanlı'yı neresinden tutacağını çoktan öğrenmiş desene, - dedi ilkin. Hemen ardından da; - Bırak kıçına bakmayı da, biraz kafanı kaldır. O zaman, dünyayı, daha iyi görürsün.

- Dünyaya bakacak zamanımız çok oğlum. Biz şimdilik, Louis le Grande Lisesi öğrencileri olarak, ne ki gösterilir, onu görmeye koşuluyuz.

- İnsan, bilinçaltındaki özgürlük ateşinin küllerini eşeleyebilirse, gösterilenin ötesindekini de, pekâlâ, görebilir. Hem de bütün açıklığıyla.

- Acelen ne? Daha önünde koca bir yaşam var. İlkin keyfini sür ki, harcadığında, alacağın kalmasın.

- İnsanın, yüreği yurt sevgisiyle doluysa, kendi özel keyfini de, çıkarını da koyacak yer bulamaz.

- Bırak şu Papaz eskisinin laflarını yahu!.. Hadi sen de bizimle gel. Bakarsın, şansın yaver gider de, Jeune İtalienne oynamaktan vazgeçersin.

- Benimki delilik ama, pekâlâ tersi de olabilir. Bakarsın, yüreğindeki insanlık onuru uyanmış... Beni Jön İtalyan'lıktan caydırayım derken, kendin, Jeune Turc kesilmişsin!.. Yoksa korkun bu mu?

- Neden korkacakmışım ki? Biz şu birlikte aynı sınıfta bulunduğun 5 Osmanlı, zaten Jön Türk'üz!.. İshak Bey'den sonra, Fransız Lisesinde eğitim gören, ilk biziz. Bu senin jeune dediğin öncülükse, bizden iyisini nerde bulacaksın?

- Demek sizin ülkede öncülük deyince, Fransız Lisesinde okuyup kız peşinde koşmak anlaşılıyor?

- Bir sakıncası yok ki!..

- İyi!.. Siz bu akılda devam edin... Mehmet Ali, Mısır'dan sonra, Mezopotamya'yla, Lidya'yı da çekip alsın elinizden de... Siz,

kendi valinizden dayak yemenin utancını, Fransız okullarında okuma öğüncüyle unutun. Oysa, gözlerinizi biraz açsanız, adamın Satraplarının tamamının Fransız olduğunu görürsünüz... Yetmez!.. Fransızlar, Cezair'in üstüne otursunlar bir güzel... Siz, direnmeyi Abdülkadir'le Hacı Ahmet'e yükleyip Paris'te, kız peşinde avunmaya çalışın!..

- Dur yahu!.. Nefeslen biraz, - dedi Refik. - Sanki bütün bunların sorumlusu benmişim gibi, saldırıyorsun.

- Ben sorumluğuna saldırmadım ki, - diye bütün öfkesini sevecenliğe çevirdi Ricardo. - Tam tersine, sorumsuzluğunu belirtmek istedim.

- O da nerden çıktı şimdi?

- Şurdan!.. Sizi burda niye okutuyorlar?

- Fransa, ikide bir yere çalındığı halde, nasıl, eskisinden daha güçlü ayağa kalkabiliyor? Sorusuna yanıt bulmak için...

- Eee!.. Öğrenebildiniz mi?

- Daha dün bir, bugün iki... Fransızca'yı bile yeni öğrendik.

- Peki sizin ülkede, kızların kökü mü kurudu?

- Sen neler kuruyorsun yurttaş!..- Der demez pişman olarak, alttan aldı. - Kızların kökü neden kuruyacakmış?

- Bizim Romus'la, Romulus, Roma'yı kurarken, başka kabileden kız kaçırmışlar da!.. Sizin niyetiniz de aynı mı diye soruyorum?

- Hoppala!.. Ne ilgisi var?

- Bir gün bizim durumumuza düşerseniz, var mı yok mu anlarsın.

Çan, tartışmalarını bıçak gibi kesti.

Yan yana sınıfa girdiler. Ricardo, paylaştıkları sıraya otururken, Refik hızla Vefik'le Charles'ın yanına yöneldi. Vefik;

- Hayırdır?

- Değil! Bir daha toplantı olursa, bizi de götür, dediydik ya! Hadi bakalım, akşama hazır olun, diyor!

Vefik ve Charles, aynı anda sıçradılar;

- Yapma!..

- Benim bir şey yaptığım yok. Yapan o!..

Vefik, kaygıyla Charles'in yüzüne bakarak;

- Eyvah!.. Ne halt edeceğiz şimdi. - dedi Türkçe. Sonra Fransızca sürdürdü: - Charles, belli etmiyor... Fakat, bizi kabul ettirebilmek için kimbilir ne diller döktü. Şimdi, nasıl vazgeçer de onu arada bırakırız?

- Yok canım, bu kadar telâşlanmayın. Dil falan döktüğüm yok. Sadece Madame Récamer'ye, acaba bir dahaki gelişimde, arkadaşlarımı getirebilir miyim, diye sordum. Hepsi bu!.. - dedi hemen Charles. - Yani arada falan bırakmazsınız.

- Öyle bir saldırıya geçti ki, afalladım. Bu Jönler'in bilmediği yok. Bu akşam olmaz, sözümüz var, dediğimde, gözlerini belerte belerte söylediklerini bir duysaydınız. Heriflerin salt Paris'te değil, dünyanın öteki ucunda olup bitenleri de bildiğine inanırdınız.

- Hadi ordan!..- Dedi anında Vefik. - Bu kadar çok şeyi, senin sandığın kadar iyi bilselerdi, durmadan faka basar, sürekli kayıp verirler miydi? Ne zaman iş becermeye kalksalar, ya kendi kendilerini ele veriyorlar, ya da kumarbazın birini komutan yapıp yutuluyorlar.

Refik, bir an savunma duygusuna kapılarak;

- İyi ama, - diye başlamıştı ki, Öğretmen kapıda göründü. Hepsi ayağa fırlarken yerine kaydı.

Charles, son derece anlayışlıydı. Vefik'le arası pek iyiydi. İkisi de sanattan, çok hoşlanıyorlardı.

Bazen bir tek dizeyi, öyle bir tartışırlardı ki, değme edebiyat dersi haltetsin. Roman'la Mesnevi'yi böyle bir tartışmada karşılaştırmışlardı.

Resim konuşulurken, Cemil Vefik'e..Müzik sözkonusu olduğunda, Refik Charles'a yardım ederlerdi.

Sorunu onlara yüklemekten hoşnut, dinginleşti.

De Salvée, Büyük Devrim'i anlatıyordu.

Hepsi, bir anda, görkemli bir şölenin mıknatısına takıldılar. Salvée, tarih dersi gibi değil, herc-ü mercin bütün evrelerinde bu-

lunmuş, bir yurttaş coşkusuyla çağlıyor. Dâvudi sesi, kulaklarından beyinleri yerine yüreklerine akıyordu.

Öğrenciler, düşlerinin yeline yelken basmışlar. Kendilerini, çağlayandan, Thermidor'a salıvermişlerdi. Kimi Jocoben, kimi Montagnard kesilmiş... Her biri yurttaş De Salvée'nin yanında, Devrim'in birer neferi olmuşlardı. Meclis'e oturmuşlar... Askerler dağıtmaya geldiği an, Mirabeau ile kürsüye fırlayıp; Askerler, gidin, efendinize söyleyin! Bizi buraya halkın istenci getirdi! Süngü çıkaramaz!.. Çığlığını basarak, Fransa'yı kükrettiler. Marşlarla, uygun adım yürüyüp, Paris'e el koydular... Ve sokaklarda selleşerek, Bastille'i bastılar... Kapıları kırdılar... Zincirleri boşandırdılar... Prangaları çözdüler... Tutuklayanlarla tutuklulara yer değiştirttiler... Robespierre'le, bozulmaz sanı kazandılar. Danton'la; Cür'et, yine cür'et... Her zaman cür'et! Çığlıklarıyla, giyotini kurdular. Kralı... Kraliçeyi... Soylular ve yardakçıları, papazlar, askerler ve polisleri.. Ve sonra da birbirlerini, ölüme gönderdiler.

De Salvé, birden sustu. Tutkularının doruğunda, bir çan tokmaklandı... Düşlerinin kuyusunda, yankılandı. Derin uykularından, soluk soluğa sıçradılar. Öyle bir kargaşadan çıkıp gelmişlerdi ki, Haçlı Şövalyelerinden çok daha yorgundular.

Öğretmenleri ne zaman sınıftan çıktı... Gereçlerini nasıl topladılar... Tanımlamaları olanaksız. Bildikleri tek şey, ders biter bitmez, Charles'ı da aralarına alarak, Ricardo'yu izledikleriydi. Quartier Latin'in daracık sokaklarında, dertop yürüyor... At, araba ve hammallarla karşılaştıkça, bir erle kola diziliyorlardı. Ricardo, onları, Jeune İtalie'nın ünlü Mazzini'sinden sonra gelen adı, Gioberti'nin, söyleşisine götürüyordu.

Saint Michele'le, Saint Germaine'i bağlayan sokağın üstündeki gazete'ye yaklaştıkça, hızları artıyor... Ricardo'ya yetişmek amacıyla, koşuyorlardı.

Sonunda matbaaya ulaştılar.

Sokak, İtalya'ya dönmüştü.

Alt katta, pedallı baskı makinesi... Harf kasaları.. Dizgiciler ve

serigraflar çalışıyorlardı. Üst kat ise hem yönetim hem de toplantı yeri olarak kullanılmaya alışkın bir dağınıklık içindeydi.

Merdivenin başına kadar dolu salonda, kendi öbeklerinin gücüyle bir yer açabildiler. Ama, birkaç dakika sonra, birbirlerinden koptular. Birinin kıpırtısı, kalabalığın dalganmasına yetiyor... Bazen ileri, bazen geri giderek, ayakta durmaya çalışıyorlardı.

Vincenzo Gioberti, sağdan ayrılmış uzun saçları.. Manastır nurunu ışılatan tombul yanakları... Kalın kaşları... Işıl ışıl gözleriyle, tipik bir İtalyan'dı. Dipteki buzlu camlardan birinden 35 yaşın bütün çevikliğiyle fırladı... Devinisini kalabalığın ilgisine serpe serpe, masalardan birine tırmandı. Bir anda, yer değiştirme... Sürüklenme, sürtünme, hışırtı ve konuşmalar sona erdi...

Gioberti, günün modasına uygun parlak yakalı jaketi... Kolalı gömleği..Teninin aklığını büsbütün ortaya çıkaran siyah papyonuyla şık ve yakışıklıydı. Ayakta dimdik duruyor... Kitlenin üzerinde, gezdirdiği gözleri, duyguları kavramanın ustası olduğunu belirtiyordu.

Suskuyu kullanmak iyi bir yöntem olsa gerekti.

Yüzüne dikilmiş bakışlar... Ağzından dökülecek müştuyu içmeye hazır kulaklar... Ve toplulukla kaynaşıp çoğalma bilincinde gümbürdeyen yürekler, coşkusunu yitirmeden söze başladı.

Sesi, derinden gelmesine karşın, yumuşacıktı.

- İtalyanlar!..- dedi ilkin.- Hemen ardından düzeltti. - Risorgimento'nun toplantısına katılan bütün arkadaşlar. Bir İtalyan ulusçusunun, önceliği kendi yurttaşlarına tanıdığı izlenimine kapılmayın. Son yarım yüzyıl boyunca, çok acı çekmiş bir toplumun bireyi olarak, ezilen ve sömürülenleri ayırmıyor... Tersine kendi yürek yaramızda, herkesle bütünleştiğimizi vurgulamak istiyorum. Sizin de öyle düşündüğünüz ortada... Çünkü burada... Ve bizimlesiniz!..

Dedikten sonra, salonu dolduranlarla birlikte derin bir nefes aldı.

Bütün yabanıl duygular, aynı madene sarmaşıp soluğunun potasında kaynamaya durmuştu.

- Lütfen, hiç kimse kendini yabancı saymasın. - Girişiyle pekiştirmeyi sürdürdü yine de. - Çünkü, dünyanın her yerindeki insanlar, aynı sorunlarla karşı karşıya bırakılıyor... Aynı acıları paylaşmak zorunda kalıyorsa... Çözüm yollarında da uzlaşmaya koşulu demektir. Elbette coğrafya... Alışkanlık... Gelenek ve görenek ayrılıkları vardır. Elbette, her toplumun kendine özgü davranış biçimleri ve bunların ürettiği sorunlarla, değişik çözüm özlemleri olacaktır. Bunların hiçbirini yadsıyamayız. Fakat, ülkesi elinden alınmış... Toplumu zulme uğramışsa... Yazgısı ortaktır. Tutsaklık, öylesine değişken ve çeşitlidir ki!.. Zor ya da hileyle yabancı bir devletin egemenliği dayatılmış olabilir... Alışkanlıkla, gelenek, görenek ve hurafelerin baskısı altında bulunulabilir..Hatta kendi elleriyle, kendini daha özgür kılsın diye seçtiği, kendi despotlarının zorbalığına uğranılabilir. Belki biçim ve biçem... Kişi ve kavramlar değişiktir. Ama, tutsaklık... Aynı ve tek!.. O nedenle de, hangi çeşidiyle olursa olsun, bilincinde tutsaklığın dayanılmaz ağırlığını sezebilen herkes, benim gözümde İtalyan'dır... Çünkü, bütün bu varsayılan durumları, şu an en somut biçimde yaşayan, İtalyanlardır. Bu nedenle, İtalyanlar, dediğimde, bilinçli insandan söz ettiğimi anlayacağınıza kuşkum yok.

Birden herkes, sözü edilen nitelikte bağlardan bir ya da birkaçının baskısını duydu. Rus... Alman... Sırp... Leh... Ulah... Arnavut... İtalyan... Bulgar... Rum... Ermeni.Yahudi... Arap... Patan... Hintli..Tatar ya da Osmanlı bir anda, kendi uyruğundan soyunup, İtalyan kimliğine büründü. Çünkü, çağrı, devletlere, bayraklara, uyruklara değil... Doğrudan, insanın özbenliğine sesleniyordu. Ve insan, dili, dini, rengi, kokusu ve cinsi ne olursa olsun, soyutlandığında, aynıydı.

- Dinlerin özelliği... Ve başarılarının gizi budur, - Diye sürdürdü Gioberti. - Bütün dış görünümlerden soyunmuş insana yönelmek. Onun eksiklerini, inancın yüce bağışıyla tamamlamak. Bu yöntem, her zaman olağanüstü bir merkezkaç oluşturmuştur. Siz, dilerseniz, korku, sevgi, içgüdü, güç ya da aczin egemenlik veya sı-

ğınma isteği tanımlamasına başvurun..Dilerseniz, sürü psikolojisiyle açıklamaya çalışın... Sonuçta hep aynı gerçeğe varılır... Eşitlik, özgürlük ve kardeşliğe... Bakın bütün dinlere!.. İnsanoğlu Adem ve Havva'dan gelir... Temelinde kardeş olan, sonra neden ayrılsın? Günaha bulaştığından! Gerçek buysa, insanın ancak, Tanrı tarafından cezalandırılabileceğinin de kanıtıdır. Peki, günümüzün sömürgecileriyle zorbaları, tanrı mı?

Topluluğun, bütün din duyguları kabarıvermişti. Kimi haç çıkardı... Kimi tövbe etti. Kimi, sessizce elini kalbine götürdü. Ve bir ağızdan;

- Hâşâ!.. - Diye gürledi.

- Evet, hâşâ!.. - Dedi istediği yanıtı almanın kıvancıyla Gioberti. - Bu, Tanrı'ya eş koşmak olur. Yani, günahların en büyüğü... Geriye ne kalıyor? Pek çoğunun, savladığı; Tanrı adına cezalandırmak!.. Eğer öyleyse, dünyanın, Papa, Halife ve Dalay Lama gibi din ulularının tarafından yönetilmesi gerekmez mi? Peki, hem hepimizin, hem birbirinin gırtlağına sarılmış bunca asalak kim oluyor? Necidir bu, İmparator... Kral... Kraliçe... Çar... Şah... Şeyh... Emir..Başkan ve bakanlar? Ya da onlar adına egemenlik kuranlar? Kim oluyorlar?

Salonu dolduranların sessiz onayı, herkesin kendi içinde yanıt aradığını gösterecek kadar yoğundu. İlk kez keşfedilen bir gerçeğin kaygısına kapıldılar. Yüce değerler teker teker yıkılıyordu.

İçleri ürperdi.

Dişleri kenetlendi.

Yüzleri sarardı, soldu.

Gözbebeklerinin dibinde bir ışık yandı söndü.

Papaz eskisine omuz verdiler... Salondakilerin tümüyle dayanışmaya girdiler... Birbiriyle bütünleştiler.. İliklerine işlemiş dokunulmazlık zırhlarını, fiske fiske... Yumruk yumruk... Kılıç topuz, delik deşik ettiler.

Zaten, De Salvée'nin devrim dersi, kafalarını turşuya döndürmüştü. Üstüne bu binince, felekleri şaştı.

Birden, aradaki bağın yılgısına kapıldılar.

Biri, geçmişi aktarıyordu... Görmüş, geçirmişce.

Diğeri, geleceğe göz dikmişti. Tohumunu ekmişce.

Ve yel, tamamını döngüsüne kapmıştı.

- Açıklaması yok! - Dedi derin bir soluk alarak Gioberti. - Çünkü bu, Tanrı'ya eş koşmaktır. Günahların en büyüğü! Bir kez bu günaha batarsa kişi... Vicdanının bile doğruya ulaşmasını engellemek olur işi.. Neden? Haketmediği postta biraz daha kalmak... Haketmediği çıkarları biraz daha artırabilmek için... Peki, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, adalet? Allah versin!. öyle mi?

Soruların burgacı, beyin hücrelerini oyuyor.. Hükümlerin sertliği, kendi düşüncelerini ezip geçiyordu.

- Oysa, Tanrı tinsel, uygarlık tensel olarak, her topluma, özgür, eşit ve kardeş bireylerden oluşmuş adil bir düzende yaşama hakkı bağışlamıştır. Mazzini'nin sürekli yinelediği; uygar toplumların en köklü üyelerinden biri, belki de birincisi olan İtalyanlar, ne yazık ki, insanlık hak ve onurundan, yoksundurlar. Denilebilir ki, bugün uygarlığın kendini bağlı saydığı yasaların kaynağı İtalya'dır..Kişi, aile, toplum ve devlet ilişkilerini düzenleyen kuram ve kavramların, neredeyse, tümü Roma'dan... İtalyan yurdundan gelir. Müslümanlar alınmasın. Dinin bile kaynağı, oradadır.

Ayrılık, ilk kez bütün çarpıcılığını kuşandı.

Yanlış tapınakta, yasak dua ettiklerini sandılar.

Bir göz kırpıncaya, kaygının deryasına battılar.

Kuşkunun fal taşı gözleriyle çevreye bakındılar.

Kitlenin dil din, mezhep ve inanç ayırımlarını, çoktan kaynaştırdığını ancak o zaman gördüler.

Bütün ikircimleri, güvene dönüştü. İtalyanlar mı, ötekilere katıldılar? Onlar mı İtalyanlaştı, anlamak olanaksız!

- Elbette, Hıristiyanlık'tan söz ediyorum. Mezhepler ve tarikatlar, belki biçemleri ayırabilirler. Bu mümkün. Din tartışmasına girseydik, yanlış olduğunu ileri sürerdim. Oysa, bağımsızlık ve özgürlük hakkından söz ediyoruz. O nedenle, ayrılıklar yerine, birleşen...

Tartışmalara karşın, uzlaşan noktaları ele almak, akla daha uygun olmaz mı?

Söyleşi kıvamını bulmak üzereydi.

Kitle, konuşanın düşüncelerine kelepçelenmişti. Sorunun genelliğini herkes aynı anda kavrıyor... Herkes aynı anda, onaylıyordu.

- İtalyanlar için bu, neden Papalık olmasın? Düşünün!.. Bir zamanlar, Roma, tekti... Ayrılık İznik Konsülü'nde uç verdi. Hem din, hem Roma ikiye bölündü. Bizans, Ortodoksluğa... Roma Katolikliğe dayandı. İmparator da, Papa da Tanrı adına egemenlik sürüyordu!.. Sonra, tüccarlarla zenaatkârlar kendilerine uygun Mezhepler ürettiler. Ardından, siyaset ayrılıkları kutsal devletleri çökertti. Adil Düzen bozuldu. Eşit, ve özgür insan, azaldı. Din bölündü... İnsanlık parçalandı. Halk yoksullaştıkça zalimler zenginleşti. Yeryüzüne bir tek şey egemen oldu; Para!.. Ordular kuran... Silâhlar alan... Tahtlar devirip taçlar giydiren o! Sonuç ortada... İnsanlık, sömürü ve zulmün dehşetine kapılmış. Acıdan inim inim inliyor.

Derin bir soluk aldı.

Verirken, kitlenin katıldığını ayırdı.

Artık, dilinin bütün bağlarını çözebilirdi.

- Uygarlık kaynağıyken bu ürkünç değişime ayak uyduramayan ülkeler, işgale uğradı... İnsanları tutsak. Para gereksinimlerin değişim aracı olmaktan çıktı. Gücün simgesi... Erkin ölçütü... Erdemin fiyatı oldu. Irz namus... Ar hayâ... Aşk sevda... İyilik güzellik... Dostluk ve kardeşlik... Daha da kötüsü ahlâk metalaştı. Her şey, ama her şey etiketlenip pazara sürülüyor... Hak hukuk... Adalet ve özgürlük... Eşitlikle kardeşlik, pay senedine bağlanıp borsaya cote edildi. Bağımsızlık suç... Sevgi günah... İnanç ahmaklık... Bilgi hammallık sayılıyor.. Ulusal ve insanca değerleri, yabancılara peşkeş çekenler, adam sanılıyor. Her yeri kul köle, uşak yamak, hain dönek, maskaralar kuşattı... Soysuzlar, başı dik, alnı açık insanları, haksızlık, yolsuzluk, sahtecilik, hile ve cebirle, kendilerine benzetmeye uğraşıyorlar. Efendilerine yaranmak için, kardeşlerini sömü-

ren tüccarlar... Kendi yakınlarını öldürten valiler... Çocuklarını kurban eden veliler türedi. Bir aferinc, dostlarını ele veren hainler kol geziyor. Öyle bir yozlaşma içindeyiz ki, din kitaplarının bütün kıyamet âlâmetleri gözlerimizin önünde. İnsan, insanlığından çıktı. Hayvanlaştı... Erkek erkekle, kadın kadınla, elele, dudak dudağa, Tanrı'ya meydan okuyor.. Sokaklar, alanlar, salonlar genelevlerle yarışıyor. Ve, Tutsak, gerçek kurtarıcının, sadece Tanrı ve kendisi olduğunu bilmeden, kurtarıcı bekliyor.

Ricardo sağolsun!.

Sayesinde, Mazzini'nin yazılarını anında okuyor. Eylemini günü gününe izliyorlardı.

Her yazısı, yüreklerinde anlatılmaz çağrışımlar uyandırıyordu. Ülkesini yabancı işgalinden kurtarmak isteyene kim yakınlık duymaz? Hele, son yarım yüzyıldır, gittikçe aynı tehlikeyle burun buruna gelinmiş. Aynı yazgıdan ürküntü duyulmaya başlanılmışsa...

Başını taşlara vurmadan, gösterilen bütün yollar yürünmeli... Bütün çareler denenmeliydi. Elbette akla yatkın olanları... Sorun da buydu işte!.. Mazzini'nin önerisi parlak fakat ürkünçtü!.. Belki, Ricardo gibiler için çok geçerli bir yöntemdi. Ve, Onu dinlerken, ölüm öyle cüceleşir ki! Savına Vefik'in; Belli!.. Yoksa bu kadar adamı başka türlü nasıl öldürtebilirdi? Hicvi karşısında; Sen hiç, zorla Hıristiyan olma azabıyla karşılaşmadın Osmanlı... Bunu nerden bileceksin? Yanıtına, anlam kazandırıyordu.

İnsan, bir kez yitirilmiş onurun ardına düşerse ölümün dehşeti ne olabilir ki?

Gioberti'yi, daha yumuşak ve akılcı bulmuşlardı. Söyledikleri basit... İsteği, insanın insan olmasıydı. Varolmanın anlamı yani. Üstelik, bunu inançlara uygun gerçekleştirmekten yana. Papa, Halife ve Dalay Lama tarafından onaylanan bir düzene kim karşı çıkar?

Gioberti, kıpırtıların onayını hemen kaptı;

- Bu rezaletin bir yüzü... Vur patlasın, çal oynasın yüzsüzlüğü... daha da açığı... Öteki yüzüyse, uygarken barbar... Bağımsızken, sömürge... Özgürken tutsak olan toplumlar... Sonra? Sonrası,

kan ve gözyaşı!.. Neden? Çok açık!.. Hak, gücünse, ne kaynağı sorulur, ne sahibi olunur. Tek amaç vardır. Gücü ele geçirmek. Yok, hak egemen olursa, her türlü gücün kaynağı, ona dayanmak zorunda. Ne yazık ki, günümüzün efendileri, bu ikilemi bir türlü kavrayamıyor... Anlayamıyor... Daha da kötüsü bütün güçlerini, gerçeği değiştirmek için harcıyorlar. Haketmediklerini bile bile, sonsuz erki satın almaya uğraşıyorlar. Sanki, herkesin mutlu yaşaması gereken bir dünyada değil..Uluslararası bir mezat salonundayız. Parası, silahı ve askeri olan bir avuç haramzade... Çığırtkanlığı onur sayan bir sürü kemikyalayıcıyla açık artırma düzenlemişler... Aldıkları da, sattıkları da insan kanıyla canı!.. Ne işlerine yarar ki?

Tepkilerin mırıltısı fırtına gibi esti.

Salonun duvarlarında yaylanıp düzeldi.

Hızını daha da artırarak, homurtuya dönüştü.

Her biri, devinisiz kendi içinin çevrenine düştü.

Kitle birbirine kenetlendi. Kişi kendi kollarına sarıldı. Bir döngüye kapıldılar. DöNdüler... Döndüler...

Savrulanın öz bedenleri olduğunu, durulduktan sonra sezdiler.

Gioberti, bütün bu dalgalanma boyunca yutkundu. Diliyle dudaklarını ıslattı. Gözleri ışıl ışıl, sürdürdü;

- Bu nedenle, biz, ulusçular, geçmiş hatalardan ders almalıyız. Bir sömürünün zorbalığını kaldırırken, bir başkasına geçit vermemeliyiz. Paranın düzenini yaşadık. Eğer bunun yanlışlığını görerek nefret ettikse, mutlaka değiştirmeli..Ve, yerine Tanrı'nın kutsal ve adil düzenini getirmeliyiz. Papalığı bu yüzden yüceltiyorum. Biz Hıristiyanlara, henüz, tanrının başka bir temsilcisi gösterilmedi. Adil düzen istiyorsak, saf dindârların, yurt sevgisine güvenilmeli. Ulusun birliğini sağlayacak en doğru yolun, bu olduğu, her geçen gün biraz daha anlaşılıyor. Hem biliniyor ki, bir afarozuyla, taçları deviren, Papalık da, haçıyla toplumlara yön veren imparatorluk da tarihe karıştı. İktidar iyice somutlaştı. Arkasında sağlam bir toplumu yoksa, Papanın manevi erki bir işe yaramıyor. Taç giydirmek gerekçesiyle de olsa, işgalcinin ayakları altında sürünme utancından

o da, nasibini alıyor. Ezilmenin acısını ister istemez o da, paylaşıyor. Şu halde görev belli: Serüvenlerden uzak... Bütün yurtseverleri kapsayacak nitelikte bir örgütlenme biçimi bulmalı... İtalya tarihiyle, Hıristiyanlık tarihini çakıştıracak bir yöntem geliştirmeliyiz. Yengi ancak böyle sağlanır. Ve ancak o zaman, toplumun tamamının çevresinde buluşacağı bir inanç elde edilir.

Buzlu camdan nasıl çıktıysa, yine öyle yitiklere karıştı. Ne bir soruyu yanıtladı. Ne gerekenden fazla uzattı... Ne de, tartışmaya meydan verdi.

Ama, birbirlerinin gözlerine baktıklarında, günler boyu tartışacak kadar çok soru işaretiyle karşılaştılar.

Kalabalığın basıncında merdivenleri indiler. Kol kol, Saint Gérmaine kaldırımına döküldüler. Konuşma, hepsini öylesine etkilemişti ki, ağızlarından tek sözcük çıkmıyor... Her biri, dinlediklerini kendi belleğine, kendi anladığı biçim ve içerikle yerleştirmeye uğraşıyordu. Bir tartışma çıkarsa, söyleyecek lafları çoğalmıştı. Gioberti'yle düşünceleri uyuyordu. Onlar, adil düzenin, din devleti olduğunu biliyorlardı. Sultan Mahmut Han-ı Sâni, aynı zamanda, Halifeyi Ruy-i Zemin değil mi? Hem Osmanlı Devletinin başı... Hem Alem-i İslâmın imâmı! Kararı devlet, hükmü Şeri'at adına... Ve bir tek O'nun dışında herkes, eşit ve kul!.. İçleri ışıyıverdi. Avrupa devrimcilerinin, döne döne Osmanlı öncülerine kavuşması, hepsini keyiflendirmişti.

Kalabalık, ayaklarını sürüyerek, değişik yönlere dağılmak üzereydi.

Suskuyu Charles bozdu;

- İlkin çok kızıyordum. Sizi kırmamak için bile olsa, bir papazın vaazına tutulduğum için. Sonraları ayırımına varmadan kendimi kaptırdım. Besbelli bildiğimiz yobazlardan değil. Yurtsever. İnancıyla sevgisini birleştirebilmiş bir rahip. Üstelik çok da güzel konuşuyor. Değdi doğrusu. Makarnacıya teşekkür borçlandık.

- Bak buna çok sevindim, - diye atıldı Cemil. -Ricardo'nun kafa dengi olduğunu nedense bir türlü kabul edemediniz. Yurtseverli-

ği ölçüsünde, akıllı olduğunu sınadıktan sonra da çalkalanın da, görelim!..

Charles, hiç yüksünmeden;

- Şimdi bu taş bana mı? Öyleyse, baş yarmayı umma. Üstüme bile alınmam. Sizi götüreceğim yerlerde de, kalabalığı çok severler. Tut ki, tersidir. Bir eksik, bir fazla ne çıkar. Seve seve onu da guruba alırım. Sırtımda mı taşıyacağım? Hatta, bizim için iyi bir gözlem olanağı doğar. Bir yurtseverin, monden bir salonda ya süklüm püklüm büzülüp ya da sapıtmasını izlemek az şey mi? Sanırım Ricardo, önderlerinin kıyasıya eleştirdiği insanların toplaştığı bir yere gelmek istemez.

Kostaki, sesine kendi utancını da bulayarak;

- Sorduk mu?

- O ülkesini kurtarmanın derdindeydi, biz, iyi vakit geçirmenin... Büyük işler yaptığına öyle inanmışız ki, sormak aklımızın kıyısından bile geçmedi... - diyen Vefik, birden burnunu köşeye doğru dikti. - Orda!.. Bence sormanın tam sırası.

Gerçekten de Ricardo, biraz ötelerinde... Saint Michéle'le, Saint Germaine'in kesiştiği köşeyi dönmek üzere olan kalabalığın arasındaydı.

Ohannes, daha Vefik işaret ettiğinde koşmuş, onu yakalayarak sürüklemeye başlamıştı.

Toplaştıklarında, koltuğunun altındaki gazete tomarını sımsıkı kavrayan Ricardo;

- Ben de size bakıyordum.

- Teşekkürler, - dedi hepsinden önce Charles. - İyi ki, seninle geldik. Dünyadan haberimiz oldu.

Ricardo, ilkin alınganlıkla baktı. Alay etmediğini anlayınca, gözlerinde sevecen ışıltılarla;

- Ben teşekkür ederim, - dedi. - Sayenizde, öyle bir çoğaldık ki, herkese güven geldi.

Vefik, her zamanki şakacılığıyla saldırıya geçti;

- Vay canına!.. Herifçioğlu, koskoca Gioberti'yi, iki üç şava-

lakla alkışlarız da, rezil oluruz korkusundan varvaraya oturmuşmuş. Biz de, dini bütün Hıristiyanlar gibi, mıymıntı bir papaz eskisinin vaazını, eğlenceye yeğledik. Amma, enayiymişiz!

- Eh, kendin böyle diyorsan, bana söz düşmez, - dedi kıvanarak Ricardo. - Gösterdiğiniz dostluğa borcumuz büyük. Bakarsınız bir gün öderiz.

- Yani, - dedi, arayı hiç soğutmadan Charles. - Sen de bizimle geleceksin!

- Osmanlı nasıl der, - diye Kostaki'nin yüzüne baktı Ricardo. - Hani pilav falan!..

- Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın!.

- Hah!.. Pilâvın yerine makarnayı koyarsak... Dönenin kaşığı kırılsın!..

- Lafı mı olur, - diye atıldı Ohannes! - Ha pilâv, ha makarna. İkisi de Allah'ın nimeti.

- Oh yahu!.. Rahatladım, - dedi Cemil. - İşte bu! Grup şimdi tamamlandı.

- Sağolun!.. Bana izin. Bir an önce, şu gazeteleri dağıtmalıyım. Yoksa alıcıları kaçırırım. Ziyan olur.

- Satıyorsan, alalım, - dedi yardım edebilmek adına Cemil.

- Her birinize, birer tane verebilirim. Fazla almıştım. Ötekiler sahipli.

- Bu kadar abonesi var mı? - Sorusu, istemeden dudaklarımdan döküldü.

- Keşke olsaydı. Gazete, durumu biraz iyi olanların katkılarıyla çıkıyor. Benim sahip saydıklarım, parasız... Hatta okur yazar olanları bile çok az. Ama, ertesi sayıyı verirken, bir öncekini nerdeyse ezberlemiş oluyorlar. Nasıl okudular? Kime okuttular? Bir türlü soramadım.

- Tamam, dedi Charles. - Dağılıyoruz. Yarın görüşmek üzere.

- Yarına, - diye her ağızdan yankılandı.

Ricardo köşeye, Charles köprüye, ötekiler de elçiliğe doğru yöneldiler.

Paris'in beyaz karanlığı, bastırmak üzereydi.

Elçiliğe ulaşmak için, önlerinde bir tek Concorde Bahçesi kalmıştı.

Ağaçlar, çiçekler, çimenler ve patikalar, çoktan akşamın yalnızlığına bürünmüşlerdi.

Alacakaranlığın içinde, günün yorgunluğu taş oldu, başlarına yağdı. Önlerine ilk gelen bankın, çekici çağrısı, hepsini aynı anda kucakladı.

Oturur oturmaz;

- Biz de bir şeyler yapsak, - sözleri, hepsinin ağzından aynı anda çıktı... Hepsinin bilincinde aynı anda yerleşti. Ve hepsi aynı anda aynı kararda birleşti.

- Bir, Jön Türk Kulübü...

- Hemen!.. Burda!.. Beşimiz!..

El el üstünde, bütünleşerek göz göze bakıştılar.

Örgütlenme öyküleriyle, eleştirilerinden akıllarda kalan ne varsa, uygulamaya soktular. Birinin ağzından dökülen, anında yankılanıyor... Birinin bir göz kırpışı, hemen tamamında yansıyordu.

- Biz beşimiz!..

- Biz beşimiz!..

- Şu andan başlayarak!..

- Başlayarak;

- Keder, kıvanç... Tasa, sevinç... Ölüm ve dirim... Çıkar ya da zulüm, her ne olursa olsun..Karşısında, bir, birlikte ve tek kişi olacağımıza... Bu birlikten, en yakın ve güvenilir olanlar da içinde, hiç kimsenin hiçbir zaman haberi bulunmayacağına... Bütün kutsal değerler üzerine andiçeriz.

Son dersten beri, beyinlerinin içine dolarak, sırtlarında yük olan ne varsa, uçup gitti. Yorgunlukları, anında dinginliğe dönüştü. Yeğneliverdiler.

Elleri birbirinden kopmadan doğrulurlarken, Hristo başlarında bitti.

- Oh oh!.. Beylere de maşaallah!.. Bütün elçilik kaygıyla onları arar!.. Efendiler, toplaşmış parkta gece safası sürerler...

- Bütün gün çok yorulduk, - dedi Kostaki. - Şurda biraz dinlenelim dediydik!..

- Biz sizi okula gönderdik sanıyorduk... Seine kıyısında taş kırdığınızı nerden bilelim?

- Taş kırmak iş midir sevgili dayıcığım? Bugün dinlediklerimizi bir anlatmaya kalksak!..

- Vre Kostaki!.. Dilinin çözülmesine bakılırsa, kötü şey dinlemişe benzemezsiniz.

- Tanık olun efendiler. Dayım, ilk kez beni alkışlamakta.

- Tövbe, beni de lafa tutar zevzek oğlan!.. Elçiliktekiler meraktan kıvranırken!.. Hadi düşün önüme bakayım.

Yola koyuldukları an da, sormadan edemedi;

- Bunca zamandır nerdesiniz kuzum?

- Bir konferansa gittikti de!

- Neden haber vermediniz?

Birbirlerinin yüzüne baktılar.

Bir söyleşiye onları da götürmesini, Ricardo'dan ısrarla isteyen kendileriydi... Haydi, deyince, gitmemek olmazdı... Fakat, Charles'in salona götüreceğini dünden biliyorlardı. Hiçbirinin hiçbir şey söylemediği, ortaya çıkınca, hepsi birden gülmeye başladılar.

Hristo büsbütün kızdı;

- Bir de gülmezler mi?

- Nasılsa birimiz söylemiştir diye düşündük, - dedi Cemil. - Charles Baudelaire, Madame Récamer'in salonuna götürecekti. Gioberti baskın geldi.

- Ne? Siz Gioberti'nin toplantısına mı gittiniz?

Hepsi bir tek ağızdan bir tek yanıt verdiler;

- Evet!..

Hristo, biraz gerildi. Gözlerini kısarak her birini dikkatlice süzdü. Gözbebeklerinin derinlerinde bir kıvılcım yandı söndü. Kendilerinden hoşnut kalmanın güveniyle beğeniye yordular.

Bir daha ağzını açmadan, hızla elçiliğe kadar yürüdü. Önce demir sokak kapısını... Sonra maun ana kapıyı ardına kadar açtı. Hole

girer girmez, babalarının merakla onları beklediğini görmek hepsini şaşırttı.

Hristo'nun, alayı ses ses titreşen sözcüklerle;

- Charles Baudelaire, her kim ise, beylerimizi, Madame Récamier'in salonuna götürecekmişmiş de!.. Nasılsa birimiz haber vermiştir diye, hiçbiri haber vermemişmiş!.. Daha da ilginci Gioberti'nin konferansı ağır basmışmış! - Diye, alaya alması, bozgunlarını daha da artırdı.

Reşit Bey'in, gözleri de Hristo'nunkiler gibiydi. Ya, beğeni yanıp sönüyordu. Ya öfkenin kıvılcımı. Bir süre kendi kendine aldı verdi. Sonra gözlerini ötekilerin yüzlerinde gezdirerek, bir şeyler onaylattı.

- Bu kötü bir şey değil, - diye söze başlayınca, derin bir nefes aldılar. - Hepiniz bir aradasınız... Hep birlikte karar vermişsiniz. Ve birlikte döndünüz. Bilir misiniz? İlk günlerimizde biz de böyleydik. Elçilikten biraz uzaklaşmak söz konusu olsa, hepimiz birden giderdik. Kaybolma ürküsü mü? Sürü içgüdüsü mü, hâlâ çıkarmış değilim... - Dedikten sonra, birden anımsarcasına;- Oturalım da öyle konuşalım. Kimbilir ne kadar yorgunsunuzdur?

Bir an, parktakine benzer yoğun bir halsizlik duydular. Bakışları çakıştı. Dinginleşiverdiler. Babalar bütün dikkatleriyle en küçük ayrıntıyı yakalamaya uğraşıyorlardı. Gözlemlerinden yeterince sonuç çıkarmış olmalılar ki, geniş salona yayılmış koltuklara oturdular.

Gizli bir el, her birini özenle, karşı koltuğa yerleştirir yerleştirmez kapıyı açıvermişti.

Tepsisindeki kristal bardakları ağzına kadar nar şerbetiyle dolu Vasili'nin görünmesi, herkesi ferahlattı..

Reşit Bey, Vasili çıkıncaya, adımlarını izledi.

Maun kapı, sessizce kapanır kapanmaz;

- Haber verseydiniz, merak etmezdik, - diye konuşmaya başladı. - Her şeyi görün... Duyun... Öğrenin ve yaşayın. Uygarlığın gizini siz çözeceksiniz. Yalnız, bunun çok ağır bir yükümlülük gerektir-

diğini hiçbir zaman unutmayın. Salt gezip tozmanın yetmeyeceğini kendi davranışınızla kanıtladınız. Olgunluğunuzla bizi sevindirdiniz. Artık, sizi neden getirdiğimizi açıklama zamanı geldi. Kendi başına, zor bir seçimin üstesinden gelenler, uzatılırsa, nedenleri de kendileri çözebilirler. Buna hiç gerek yok!

Şerbetinden küçük bir yudum alarak, her birini süzdü. Yorgunluklarına karşın, bir ödev yüklenmenin coşkusunu yakalayınca, onlara katıldı.

- Biz Devletimizin son yüzelli yıldır sürekli gerilemesinin nedenini burada öğrendik. Avrupa, bütün yıkımların altından, silkinip dipdiri kalktığı halde, biz neden bir türlü belimizi doğrultamıyoruz?

Soru, kendilerine sorulmuşcasına, önce, birbirine baktılar. Herhalde bugün, yaşamlarını dönüştüren bir tarih noktası olsa gerekti. Her şey öylesine yoğun ve arkası arkasına gelişmeye başlamış... Saatlerdir dinledikleri sözler öylesine birbirini tamamlar hale gelmişti ki, gözleri gözlerinde kamaşıyordu.

Reşit Bey, ilgili esrikliklerini denetledikten sonra sürdürdü;

- Çünkü onlar, her bakımdan gelişmişler. Bunun bir gizi olmalı... Siz görmüyor, bilmiyor musunuz diye sormayın. Çünkü, daracık sokaklara dikilen dört beş katlı binaları... Nehirleri birbirine bağlayan kanalları... Köprüleri, limanları... Konaklarla sarayları... Park, kafe ve salonları... Opera, tiyatro, müzikhol ve kabareleri biz de, Yirmisekiz Çelebi'nin yüz yıl önceki şaşkın hayranlığıyla temaşa eyliyoruz. Bize uyanı da var... Aykırı olanı da... Bir de bütün bunları meydana getiren derin bir kültür, sanat bilim, teknik ve üretim gücü var. İlk gözlemlerimiz, o temelin, öyle yüzeysel görünümle öğrenilemeyeceğini anlamamıza yetti. Yanıldığımızı sanmıyorum. Sizi, kendi bahçenizden çalınmış birer çiçek gibi söküp getirerek, Paris'in en gözde lisesine yazdırmamızın gerekçesini umarım, kavradınız. Bize, birazcık gözünü açan her gezginin, hemen yakalayacağı dış görünümün hiç yararı yok. Yüz yıldır, altını saydık mı, onun alâsını şıp diye alıyoruz. Top, tüfenk, Mermi.. Sonra bunları, düşmana karşı kullansın diye verdiğimiz adamlar, bizi katlediyorlar.

Çocuklarla, ilk kez bu kadar uzun konuşmanın ikircimiyle durdu. Soluklanıyormuş havasında, her birini yeniden denetledi.

İlgilerinin daha da arttığını görmekten hoşnut, sürdürdü;

- Yetişkin insan bulmak da kolay... Uzman istiyorum, dedin de, yüksekçe bir ücret koydun mu, en gözükara serüvencisinden, en ağırbaşlı bilginine kadar, kapında sıraya giriyor. İngiliz Eton'la, Fransız Bertrand Paşalar, yıllardır ordunun yetişmesinde çalışıyorlar. Sonuç; İçerde yenilik karşıtlarına, dışarda Devlet-i âli düşmanlarına yenilgi... Sürekli gerileme... Sürekli düşüş! Silkinip kalkmanın yolunu mutlaka bulmalıyız. Bizim aklımıza gelen, bunu becerenlerin niteliğine ulaşmak. Gözlem, inceleme ya da siparişle olsaydı, çoktan çözümlememiz gerekirdi. Olmadığına göre, o beceriyi üreten kafa ve insan yapısına kavuşmak zorunlu. Bu da, eğitim öğretimin yanında, oturup kalkmaktan, yiyip içmeye... Gülüp eğlenmekten, tartışıp uzlaşmaya... Hatta, görüşüp sevişmekten, yatıp kalkmaya kadar, insana ilişkin ne varsa, yaşamakla edinilen bir birikim... Siz, artık birer Parisli'siniz. Arkadaşlarınız, Fransa'nın ruhunu temsil eden ailelerin çocukları. Yavaş yavaş, ilişkilerinizi derinleştirin. İçlerine girin... Size bir daire verelim. Onları çağrılayın. Her şeyi, ama her şeyi öğrenin ki, onlarda olup da, bizde olmayan nedir ortaya çıksın.

- O kadar çok ki, - lafı, her zaman olduğu gibi, damdan düşercesine yine Vefik'ten geldi.

Ruhiddin, azarlarcasına, kalın kara kaşlarını çatmaya hazırlanıyordu ki, Reşit Bey;

- Birkaçını sayar mısın? - Deyiverdi yumuşacık.

- Başta eğitim ve öğretim yöntemleri..Meclisleri.. Yasaları... Hükümet biçimleri...

Vefik, almış başını gidiyordu. Reşit Bey, eliyle durdurmasa, bütün belleklerini sayacaktı.

- Aferin!.. Çok iyi gözlemlemişsiniz. Ancak, bunlar çok yüzeyden de görülebilen şeyler... Efendimiz, uzun zamandır ayırımında. Biz, neredeyse geldiğimizin ayında ezberledik. Sizden daha de-

rin, daha etkin neden ve çözümler bekliyoruz. İşiniz de sorumluluğunuz da çok ağır. Gözlerinizi dört açmaz... Zekânızı çalıştırmazsanız, üstesinden gelemezsiniz. Hem kendi emekleriniz heba olur... Hem bizim heveslerimiz! Bunlar ne acımasız babalar, diye düşünebilirsiniz. Altında kalacağımız bir görevi, hiç gözlerini kırpmadan yükleyiverdiler! .Bu zoru, başarmak zorundasınız. Çünkü, size güveniyoruz!

Allak bullak oldular.

Sanki tersini söylemişti.

Bir an derinlerinde, en gizli günahların küllerini eştiler... Saf korla karşılaştılar. Bir süre, birbirlerinin yüreğinde gölge peşine düştüler... Bir şey bulamadılar.

Sonra hepsi birden, aynı güven duygusuyla dimdik, büyüklerinin gözlerine baktılar.

Reşit Bey, sanki aradan bütün bu hesaplaşmaları temize çıkaracak kadar zaman geçmemişcesine, kaldığı yerden sürdürüyordu;

- O nedenle, neyi, nasıl yapması gerektiğine kendiniz karar vereceksiniz. Ancak, öyle acelemiz var ki!.. İyice açmak istiyorum. Devlet-i Osmâni, gerilemeyi durdurmak uğruna çok kurban verdi. Bunların arasında Sultan Osman-ı sâni ve Sultan Selim-i sâlis gibi iki de kutsal hükümdar var. Şimdi o derse dayanarak; Osman Han, düzeltmeye, düzeltilmesi... Selim Han, düzenlemeye asıl kendileri düzenlenmesi gerekenlerle kalkışmasaydı demek kolay. Çünkü, hatayı işleyenler bedelini hem taht, hem hayatlarıyla ödediler. Bu acı ders, sadece bizi uyarmadı.Yüce efendimiz de, gereken sonuçları çıkarmış bulunuyorlar... Bunlardan biri, belki de birincisi; Cahil ve ilkel gelenekçilerin, çağdaşlaşmak yerine, yenilikçileri yok etmeye çalışacakları... İkincisi; Hükümdarlık gibi kamusal... Hilafet benzeri kutsal makamların bile gözü dönmüş canavar sürülerini engelleyemediği... Üçüncüsü; O yüce kavramlara el uzatanlar er veya geç yitirilmezse, egemenliğin yiteceği... Dördüncüsü; eskiyi, eski kafalılarla birlikte tarihin çöplüğüne atmadan, yeninin tutturulmayacağı gerçeği. Eh, kuşkusuz bunun gereğini de yapmışlardır. Yeniçeri kış-

lalarının topa tutularak, zorbalığın sindirilmesi, bu nedenle Vak'â-yı Hayriye diye anılır. Yine de olanları, Âli Osman'ın kendi geçmişiyle hesaplaşması saymak olasıdır. Ama, bir ders daha var ki, çok daha önemli ve bize ilişkindir. Efendimiz, bütün bunların sonucu olarak, tek sözcükle betimlenebilecek kesin bir karara varmış bulunuyorlar.

İlgiyi doruğa çıkardığının güveniyle, yutkundu. Yalın bir tanımlama aradı. Bulduğunda, gözleri ışıl ışıl, heceledi;

- De-ği-şim!..

Göğüsler, aynı anda körüğe döndü. Ve aynı anda çıkan dev soluk, değişim yelini, yüreklerinde zonklattı.

- İşte biz, şu bir avuç seçme kul, bu ödevin ilk gönüllüleriyiz. Yüce Efendimiz, İyi ve doğru yapılanların sahibi olarak, Mülk-ü Şâhaneyi çağdaşlaştıracak. Biz de, kötü, yanlış ve çirkin ne varsa üstlenip gerekiyorsa, kurban edileceğiz. Ödevimizin ne kadar zor olduğunu sanırım anladınız. Bir şeyi daha anlamanızı istiyorum. Biz buna atanmayı onur ve öğünç sayıyoruz. Çünkü, başarabilirsek, Devlet-i Âli kurtulacak... Mülk-ü Şahane kalkınacak... Alem-i İslam, Avrupalılaşacaktır!..

Sözünü başladığı gibi birden bitirdi.

O yerinden kalkar kalkmaz, hepsi dikildiler.

İkindiden beri öğrendiklerinin derin etkisiyle, gözlerini kırpmadan ölüme gidebilirlerdi...

Yeter ki, nerde ve ne zaman ölmeleri gerektiği açıklansın. Çünkü, De Salvée ile giyotinlere gide gele, devrimi yeniden yapmışlar... Gioberti'yle, sömürgeci kurşunlarına tartemiz alınlarını... Zalim süngülerine sımsıcak göğüslerini siper ederek, savaşa katılmışlar... Ve şimdi, biri idamlık, biri bayramlık gömlekler giyerek, kendi babalarıyla el ele Islahata girişeceklerdi.

Bunca çok dirime, bir tek ölüm ne yapabilirdi ki?

Vefik, çantasını toplamak üzereyken Cevat'ın;

- Sözünü unuttun mu? fısıltısıyla irkildi.

- Ne sözü?

- Hani kompozisyonuma yardım edecektin?

- Sana verdiği sözü kime unutturdun ki?

- Ha şöyle!.. Düş bakalım önüme.

Okuldan çıkar çıkmaz, çekiştirdi.

Kalabalığa sürtüne sürtüne karşıya geçtiler.

Paris fotoğraflarından düşmüş izlenimi veren Fransız Postanesi'ne girdiler.

Taş yapının mermer döşemeleri ayaklarının sesini yuttu. Pervazın maununa kakılı sarı döküm üstüne kocaman Messagéri oyulmuş gişeye yanaştılar.

Arkadaki memur, onları görür görmez, Cevat'a bildik bildik gülümsedi.

Bir an gişenin ardında gözden uzaklaştı.

Elinde kalın, dikdörtgen bir zarfla geri döndü. Defterini açtı. Kopya kalemini iki parmağının arasına sıkıştırarak, Cevat'ın adını buldu.

Yanıbaşına imzasını attırdı.

Paris damgalı zarfı uzattığı an, gülümsemeyi sildi. Dirseğini

gişesine, yanağını avucuna dayayarak, bakışlarını başka yöne çevirdi.

Cevat, mâvi ceketinin altın düğmelerini teker teker çözdü. Kutsal emaneti, büyük bir özenle kalbinin üstüne yerleştirdi. Ellerinin ivecen titremelerini gizlercesine hızla önünü iliklediği. Yeniden koluna girdiği Vefik'i sürükledi. Cadde-i Kebir'e çıktılar. İki yana bakınarak, köşeyi döndüler. Pera'da, yanyana dimdik yürüdüler. İngiliz Sarayı'nın aralığından, Atlıtramvay durağına geldiklerinde, araç, son çanlarını çalıyordu.

Birinci Mevkinin basamaklarını tırmandılar. Demir korkuluk şangırtıyla kapandı. Biletçi, Cevat'ın uzattığı parayı aldı. İki bilet uzattı. Paranın üstünü geri verdi. Sırtını vagonun haremliğine dayamış sırası boş boş onlara bakıyordu. İlerleyip oturdular.

Arabacı, çanını çala çala atlara yol verdi. Araç titreyerek, Tepebaşından koptu. Sarsıla sarsıla Cadde-i Kebir'e girdi. Okulun önündeki durağa geldiğinde, öğrencilerin saldırısına uğradı.

Sahanlıkları da dolunca, arabacının kamçısı şakladı. Demir tekerlekler rayların üstünde döndü... Kadife koltuklara yerleşenler, ayaktakilerin çantalarını, kitaplarını kucakladılar... Beyoğlu mağazalarında alış veriş edenler, kulaklarında çınlayan çan ve nal seslerine dönüp baktılar. Tramvayla içindekiler, Taksim'e doğru aktılar.

Balıkpazarının cıvıltısı geriledi.

Pasajların çoğu daha aşağılardaydı.

Konakların taş süslemeleri..Rengârenk vitrayları. Gözalıcı freskleri... Gönül çelen heykelcikleri ters yöne kaydı. Geniş kapıların daracık tepelerine tünemiş, minimini tabelaları... Fenerleri henüz yakılmadığından, kristalini gölgeleyen, sade vitrinler...

Hizmetlerini, ağırbaşlılığın saygı ve güvenine dayadıkları görünümlerinden belli... Kavasların incelikle açtığı kapılardan girilir girilmez, insanı olduğundan daha küçülmüş duygusuna sürükleyen yüksek tavanlar... Uzun tezgâhlar... Dopdolu raflarıyla, kalın yolluklara boğulmuş merdivenlerin ulaştırdığı katlarında, Viyana, Roma, Berlin ve Paris'te ne varsa, aynısı bulunan büyük mağazalar, arkalarında kaldı.

Sular İdaresini döner dönmez, atlar kendiliğinden durdu. Korkuluklar şangır şungur açıldı. Gümüşsuyu, Beşiktaş, Fındıklı yönüne gidecekler indiler... Harbiye, Nişantaşı, Şişli yönüne gidecekler bindiler.

Çan çaldı... Kamçı şakladı... Atlar kişnedi.

Tramvay yeniden yola düştü.

Elmadağ'da atladılar.

Cevat'ların konağı, yokuşun başındaydı.

Doğru özel dairesine çıktılar.

Elleri kucaklarında Cevat'ı bekleyen halayıklar, Vefik'in önce girmesiyle duraksadılar. Cevat, üzerine atılmalarına fırsat vermeden;

- Çabuk, birer kahve! - Diyerek, ikisini de kapıdışarı eder etmez, Vefik'i gövdesine siper etti. Bir çırpıda düğmelerini çözdü. Zarfı aceleyle kitapların arasına sıkıştırdıktan sonra; - Hele şükür!.. - Diyerek, derin bir soluk aldı. Sonra kısık bir sesle; - Allahtan annem halayıkların en sersemlerini yollamış bugün. Biri uyanıp da geri geliverir diye ödüm koptu.

- Sanki gizli! - Derken, Cevat susturdu;

- Hele kahvelerimizi bir içelim de, - diye yüksek sesle konuştu Cevat. - Ödeve ondan sonra başlarız...

Bakışlarını izlediğinde, yan taraftaki kafesin arkasından bir gölgenin çekildiğini sezer gibi oldu. Arkadaşı, yüzünde tatlı bir alayla, başını sallayınca;

- Gözetim altında mıyız? - Diye fısıldadı.

- Annem!.. Birkaç saat gözünden ırak kaldık ya... İdamımıza ferman çıkarır... Neymiş efendim, koşup terlemişizdir!.. Olmadı, soğuk bir şeyler içip üşütmüş... Abur cubur yiyerek, hastalığa çanak tutmuşuzdur. Halayıklar, kazık kadar yavrucuğuna gerektiğinden eksik hizmet verirlerse, anında yardıma koşacaktır...

- Allah eksikliğini göstermesin. Bildiği o! Tutup oyuna geldiler diye kızların canına okumasın da!..

- Sanmam... Arkadaşımın kapı gibi gövdesine sığınmışım ki, saflığıma andiçebilir.

- Umarım öyledir de saf kızcağızlar, yok yere azar işitmezler. Çünkü bu analar, öfkelendiler mi, Şeytan'a karşı meleklerin aczini hiç hesaba katmazlar.

- Biz de dost belleyip bağrımıza basıyoruz. Hele şuna da bakın. Sen, kimden yanasın kuzum? Şeytan olmuşuz da kimi çarpmışız? Asıl kündeden giden biziz sayende!.. O, şimdi, ne yapıyor dersin? Yamaklarına diskur geçiyor. Bir daha konuk benden önce girer... Ya da benzer bir oyunla karşılaşırlarsa; Tezden dolanıp sezdirmeden beni nasıl çekip çevirmeleri gerektiğini anlatmaya koşmuştur. De bakalım, öyle durumlarda sen ne yapmaktasın?

Vefik ağzını açmaya hazırlanıyordu ki, kızlardan biri kahve tepsisi, öteki su sürahisiyle sökün ettiler.

- Biz ders çalışacağız, - dedi kaskatı bir sesle. - Şuraya bırakın.

Kızlar, devinilerini dizginleyerek, tepsiyi, ortadaki sedef kakmalı ceviz sehpanın üstüne bıraktılar. Bardakları şırıl şırıl doldurdular... Saygıyla sunmaya doğrulurken, Cevat'ın haşin bakışlarına çarptılar. Fincanları, bardakları, sürahiyi, tepsiyi sehpanın üstünde unuttular. Boyunları bükük, kapıya yöneldiler.

Cevat çevreyi bir kez daha kolaçan ettikten sonra, zarfı çıkardı. Fildişi açacağıyla, cerrah dikkatini birleştirdi. Meşveret avuçlarının içindeydi.

- Sonunda başardım, - dedi sevinçle. - Kaç gündür bekliyorum. Az daha umudumu yitirecektim. Abone olalı, ayı geçti. Haftasına alırsın, diyorlardı.

- Yasak değil mi?

- Zevki de bu ya zaten! Takvim-i Vekayi, peşinde koşanı gördün mü sen?

- Görmedim de, tehlikeli sularda yüzmenin zevki neymiş anlamadım.

- Anamı atlattığın zaman, hoşuna gitmiyor mu?

- Onunla bu bir mi? Anama yakalandığımda, cezam, bir utangaç gülümsemeyle, buruk bir bakıştır. Efendimizi atlatmaya kalkan, soluğu Fizan'da alır.

- Alan da n'olur? Madem orası da memlekettir? Ve madem, göreve gidilmesi gereklidir... Atanmakla, sürülmenin ayırımı nedir?

- Birinde gardiyansın en azından, birinde tutuklu.

- Kabul!.. Tut ki öyledir... Her yeri zından olan bir ülkede, gardiyan olsan ne?

- En azından arada bir nefeslenirsin?

- Nefeslenebiliyor muyuz?

- Allah Efendimize zevâl vermesin!.. Ne eksiğimiz var?

- Özgürlük!.. Eşitlik!.. Adalet!..

- Buyruklara uydun mu, hepsine sahip olursun.

- Ya, buyruklar yerine, yasalara uymayı..Onların da uyacakları bir Anayasa'nın bulunmasını istiyorsam?

- Günaha girersin.

- Eyvallah mirim!.. Zalime hizmetten günaha gireceğime, zahmetten gireyim.

Vefik, neye uğradığını bilemedi. Cevat bunca yıllık arkadaşıydı. Hiçbir şeyi ciddiye almayan... En küçük tartışmayı kavgaya çevirmekte eşsiz... Bulduğu her fırsatta dersleri savsayan. Ödevini başkasına yaptıran... Sorumsuz ama neşeli hayta takımındandı.

Hatta şimdi bile kompozisyon ödevine yardım için peşine takılmamış mıydı?

Birden irkildi.

Cevat, aylardır ondan yardım istememişti.

Önce babasının ölümüne... Ardından kendinden ahmağını bulduğuna yordu. Sonra, epeydir derslerde de sürekli öne çıkmaya başladığını anımsadı.

Şimdi ettiği sözler, dolma tüfeklerin atabileceği cinsten kurşunlar değildi ki!..

Oğlan aklı konuşturmaya başlamıştı.

Meşveret'ten hemen hepsinin haberi vardı.

Bazen gizlice elden ele... Zaman zaman ödev dayanışması gerekçesiyle evden eve... Çoğunlukla da, kapılara nöbetçiler dikilerek yatılı koğuşlarında toplu okumalarda ağızdan ağıza dolaşıyordu. Elbette bu dolaşımlarla, kimilerini de etkiliyordu.

İnsanı değiştirecek bir çarpıcılığı yoktu ki!..

Söz ettiği kavramlar Büyük Fransız Devrimi'nden beri dillerdeydi.

Sultâni'de takır takır felsefe okuyorlardı. Hem de Mehmet İzzet Efendi'den!..

Voltaire, Hoca'nın başat bilgesiydi. O nedenle, derse özgürlük'le başlar..Eşitlikle sürdürür..Kardeşlikle, Diderot ve Rousseau'da dolaştıktan sonra, Kant'la birlikte salt aklı eleştire eleştire Bacon'a... Oradan İbn-i Rüşt yoluyla, Farabi'ye ulanıp, İbn-i Sina'da Sokrat + Omer + Konfiçyüs + Vyasa bileşimine dayardı.

Cevat'ın bunlarla ilgilendiğini hiç görmemişti.

Tam tersine, İzzet Hoca'nın dersini kaynatmak için yapmadığı şaklabanlık kalmazdı.

Oysa şimdi, tam bir pozitivist olarak ilginç yorumlar yapıyordu. Hem de Vefik'i bile sinirlendirecek kadar sakin ve zekice... Gel de, İzzet Hoca'nın, Ahmet Rıza'yla alay ederken söylediği; "Auguste Comte'un İlmihal'ini Piérre Laffitte'den hatmeylemiş! " lafını yineleme.

Kapının tıklamasıyla, masanın üstünde yayılmış kâğıtlara kapandılar. Cevat;

- Ne var? - Diye bağırdı tarazlanan bir sesle.

Halayıklar gölge gibi sızdılar. Limoge tabaklara sıralanmış enfes kumanyaları, yel gibi bırakıp gittiler.

Cevat, başını sallayarak;

- Yemesek olmaz birader, - dedi. - Akşam canıma okur. Üstelik karnım da acıkmıştı.

Söğüş etleri, çatalının ucuyla divte divte atıştırmaya başlayınca, Vefik de dayanamadı.

- Böyle giderse, kompozisyondan vazgeçeceğiz.

- Tasalanma. Ben o işi çoktan hallettim.

- Beni niye çağırdın öyleyse?

- Bugün ikindiye doğru, Sirkeci'de toplantı var. Birlikte gideriz diye düşünmüştüm.

- Ne toplantısı?

- Askeri Tıbbiyeliler, her perşembe ikindiden sonra, Trabzon Oteli'nin kahvehanesinde toplanıyorlar.

- Anladık da, toplanıp n'apıyorlar?

- Biraz önce ben şakıdığımda nasıl şaşırdın?

- Şaşmasam, şaşmaz mıydın?

- Peki benim gibi haytanın biri bunca lafı nasıl edebilir? Hiç düşündün mü?

- Haytaların da okuması yazması vardır. Araştırır, inceler, öğrenir.

- Haklısın!.. O da bir yoldur. Adam senin gibi ineklemeye alışmışsa, devamlı okuma yolunu seçer. Bir de bizim gibileri düşün! Daha düne kadar, kitap görsek, kaçacak delik arardık.

-Dünden beri de, gazetelere aboneler olunuyor.

- Ne demezsin!.. Bu düşünce dedikleri meret de, uyuşturucu gibi. Bir kez sundun mu, tamam..Daha fazla, isteye isteye bağımlısı olup çıkıyorsun.

- Her illetten kurtulmanın bir yolu vardır.

- Hadi zevzekliği bırak da, yeterince tıkındınsa, yola düşelim. - Der demez, gazeteyi katladı. Yine Vefik'e siperlenerek, göğsüne yerleştirmekle uğraştığı için, o'nun irkildiğini, görmedi. Başını kaldırdı. - Hay Allah!.. Gelmek isteyip, istemediğini bile sormadım. İshak Ağabey; Eğer hadi gidiyoruz, dediğinde, nereye, diye sormayacak bir arkadaşın varsa, o'nu da getirebilirsin, deyince, aklıma ilk gelen sen olmuştun!..

Vefik bütün yadsıma hevesini son lokmasıyla yuttu. Çatalını tepsinin üstüne bırakarak, kapıya yöneldi.

- Gidelim!..

Cevat, birden elini tuttu Vefik'in. Yüreğinin bütün ısısını aktarırca sımsıcak kavradı;

- Sağol!..- Diyerek kapıya kadar bırakmadı.

Çıktıkları an, halayıklarla burun buruna geldiler.

- Ben Vefik Bey'i geçireceğim, - dedi aceleyle Cevat. - Gecikirsem, merak etmeyin.

Göz açıp kapayıncaya konağın dışına çıktılar. Tramvay sanki onları bekliyordu. Arabacı, koştuklarını görünce, kasmak üzere olduğu dizginleri gevşetti.

Atladılar.

Geldikleri yönü, tersine giderek, Tepebaşı'nda indiler. Cevat, anında köstekli Guillémont - Edimedia saatini çıkardı. Kapağını özenle açıp baktıktan sonra;

- Tünele çok var. Yürüyelim mi?

Vefik, yelin önünde yapraktı. Ne yana esse, kafasını sallaya sallaya sürükleniyordu.

Perapalas çevresine dizilmiş mağazalar, Viyana, Napoli mobilyaları..Venedik, Bohemya kristalleri... Limoge, Sussex sırçaları... Fransız, Alman gümüşleriyle gözleri kamaştırıyordu. Bakmadan geçtiler. Beyoğlu, Kadılığı geride kalır kalmaz, Şişhane'ye sarktılar.

Bankalar Caddesi, hamuduna Avrupa'yı sarmış deve benzeri, eğri büğrü iniyordu. Avusturya, Alman, İsviçre, bankaları görkemli kapıların ardında, karanlığa gizlenmişler... Fransız-İngiliz ortaklığı Osmanlı ve Selânik Bankaları, onlara inat ışıl ışıldı.

Bankalar'ın sonuna geldiklerinde, Cevat birden dikkat kesildi. Vefik'in soran gözlerine;

- Biraz yavaşlayalım, - diyerek duraladı. Gözucuyla dönüp arkasına baktı; - Bu iyi işte!.. Gazete yalnız bizde var!

Vefik'in hiçbir şey analamadığını ayırdığında, Köprü'nün başına varmışlardı.Seyirtti. Geçiş ücretini ödedikten sonra, arkadaşının koluna girerek;

- Bağışla, - dedi. - Benimle gelmeye razı oldun diye, her şeyi bildiğini sanıyorum. Alman Postanesi de gazete taşıyor. Toplantıda tanıdığım birini girerken ve benim kaç gündür uğradığım düşkırıklığıyla çıkarken gördüm. Belli ki, onun gazetesi daha gelmemiş.

- Bu, bu kadar önemli mi?

- Ne diyorsun? Bir tek bugünleri var çocukların. Askeri Tıbbi-

ye'de okuyorlar, boru mu? Yarın Selâmlık resmi. Sonra, toplu halde okula. Evciler dağılsa bile, akşamı bulur. Bu postanelerde, bir saniye geç kalsan, mektubunu vermezler. İster istemez, haftaya sarkacak!..

- Şimdi anladım!.. Haftaya sarkınca da, sizin sarnıçlarda, su kalmayacak.

- Sen öyle san!.. Aralarında öyleleri var ki, Yerebatan kurusa, doldurur.

- Deme yahu?

- Biraz sonra, beni olgunlaştıran kaynağı, kendi gözlerinle görecek, kulaklarınla duyacaksın.

- Böyle güpegündüz!.. Sirkeci'nin göbeğinde?

- Evet!..

- Ortalık Hafiye kaynarken?

- Bunda ne kötülük var ki? Okullarda felsefe okutulmuyor mu?

- Ha!.. Yani şimdi biz Karbonari ya da Jakoben kulübüne değil de, felsefe derneğine mi gidiyoruz?

- Ne sandın?

- O zaman, hadi dediğinde, nereye, demeyeceğin güvenilirdeki arkadaş n'oluyor?

- O kadar kusur, kadı kızında da bulunur!.Ya da yanlış anlamalara meydan vermeyecek insan seçmek!.. Geçmez mi?

- Neden geçmesin? Dilin kemiği mi var?

- Ha şöyle yahu!.. Biraz kendine gel. Köprüyü nasıl geçtiğini bilemedin.

- Senin yanındayken ne yaptığımızı ne zaman bilebildik ki?

- Bundan sonra bilirsin Vefikciğim, - dedikten sonra koluna girdi.

Sirkeci Meydanı'nı geçtikten sonra, Kışlalara sapan yolun ağzına yöneldiler. Trabzon Oteli'ne girdiler.

Kahvehaneye, hemen bankonun yanındaki merdivenden iniliyordu.

Doğru, İshak Sukuti'nin masasına yürüdüler.

- Ooo! - Diyerek ayağa kalktı İshak. - Vefik Bey'i burda göreceğim, aklıma gelmezdi.

- Doğrusunu isterseniz benim de gelmezdi.

- Düşünülmeyen şeyleri yapmakta, Cevat'ın üstüne yoktur.

Cevat, alınganlığını alaya vuran bir hızla;

- Bu şimdi övgü mü, yergi mi? - Diye sordu.

İshak, hiç renk vermeden;

- Sonra görürüz, - derken, eliyle yer gösterdi. - Hoş geldiniz.

- Teşekkür ederim.

- Gazeteden haber var mı?

Cevat, anında muştuladı;

- Geldi.

- İyi!.. Sağol! Hafta sonumuz doldu demektir. Bizimkiler gelmemiş. - Dedikten sonra, bakışlarıyla kahvenin içini taradı. - Oo!.. Bugün epeyce kalabalığız.

Gerçekten de onlar, kendi aralarında şakalaşırken kahve tıklım tıklım dolmuş... Masaların üstüne çıkarılan kitaplarla, kıraathaneye dönüşmüştü.

İshak, durumdan hoşnut, Cevat'a baktı.

Sanki işaret bekliyordu.

Kahvenin içindeki uğultuyu bir anda kesecek kadar yüksek sesle;

- Sen, - dedi Vefik'e. - Efendimizin buyruklarına uymak yerine, Anayasa istemenin, günah olduğunu söylüyordun.

Vefik, ilkin ne diyeceğini şaşırdı.

Gözlerini kısarak önce Cevat'a... Ardından kahvenin içini dolduranlara baktı.

Belleğinde, sınıftaki felsefe tartışmaları canlandı. Kendi düşüncesini savunmanın zorunluluğuyla, dikildi;

- Söyledim evet, - dedi herkese duyuracak biçimde. - Efendimiz buyruklarını salt kendi istencine göre vemiyor ki!.. Şeriat var... Meşihat var...

İshak Sukuti, bir anda Felsefeci Mehmet İzzet Efendi'yle bütünleşti.

- Bu konuyu hepimize, en iyi Hayri Molla anlatır, - diyerek, sözü ortalarda oturan, zayıf, sarı benizli, tülbent sarıklı gence aktarıverdi.

- Var evet!.. - Dedi o an Hayri. - Hamdü senâlar olsun. Var da!.. Şeriat Efendimizin buyruğu... Meşihat da bunun onay yeri olunca, neylersin?

Yanındaki esmer, iri yarı, yeşil cüpbeli molla, coşkuyla kükredi.

- Tövbe!.. Bu Tanrı'ya ortak koşmaktır.

Artık, İshak'ın işaretine gerek kalmamıştı. Söz biterken, elini kaldıran, kendi düşüncesini açıklıyordu.

Böylelikle, bir kahve dolusu insanın tamamı, uzun ya da kısa konuşmalarla, tartışmaya katıldığı halde, sanki ikili bir söyleşi havası egemen oluvermişti.

- Tanrı buna razı gelir mi?

- Gelmese neyler?

- Tövbe, Cehennem'de cayır cayır yanarsın yahu!

- Kim? Ben mi? Yoksa Şeriat'a uymayan mı?

- Her ikiniz de... O uymadığından, sen Tanrı'nın gücüne gidecek laf ettiğinden.

- Oh!.. Desene öteki dünyada da yandık bir güzel.

- Ne sanıyordun Beyim? Her yaptığının yanına kâr kalacağını mı?

- Hayır da, bizim saf pozitivistler bile Tanrı'nın bu kadar açık, böylesine kör kör parmağım gözüne, haksızlık yapabileceğine inanmazlar. Sizin salt akılcılar inansın, yazılı mı?

- İşi birbirine karıştırma. Zâlimin zulmü başka... Tanrının gazâbı başka... O, zulmettiğinden yargılanacak. Sen kuşku duyduğundan cezalanacaksın.

- Heyt be!.. Süleymaniye mollası dediğin de böyle olmalı!.. Desene, Abdülhamit Hân-ı Sâni işi çoktan bitirmiş... Ülkede bir ni-

ce aydınlık kafa var ise, hepsini kendi karanlık zindanına kilitleyip, anahtarı da helâsının kuburuna atmıştır.

Tartışmanın başlamasıyla, masalara sıralanan billur çay bardakları, tazelendi. Hayri Molla, bardağından bir yudum aldıktan sonra;

- Biz burda neyin kavgasını etmekteyiz deminden beri? - dedi.

Vefik, elinde olmaksızın söze girdi;

- Gerekliyle, gereksizin!..

- Hah, tamam! Gelelim değirmene!.. İzi, senin dediğin yerden sürelim... Tanrı, elbette ve mutlaka zulmü cezalandırır... Nerde ve ne zaman?

- Ahirette!.. Katına vardığın zaman, - dedi gülerek. - Süleymaniye'de Eflâtun okutulduğunu bilmiyordum!..

- Durun hele Sultâni külhanları!.. İşi şamataya vurup beni şaşırtmayın da, bilmediğiniz ne çok şey varmış, görün. Peki, Tanrının yeryüzündeki vekili Efendimiz Hazretleri zindanını nerde ve ne zaman kuruyor?

- Burda ve şimdi diyorsun!..

- Diyorum, evet!.. Öyleyse, Tanrı adına işlenen zulme, burda ve şimdi karşı çıkmak, insan olmanın gereği. Kaçınılmaz bir ödev. Tıpkı tapınma gibi. Bunun neresi incitici oluyormuş?

- Karşı çıkma diyen yok!.. Sen ödev sayıyorsun. Biz, hak diyelim. Sonuçta senin kendi seçimin. Kimseyi ilgilendirmez. Tanrıyı karıştırma!..

- Karıştıran biz değiliz ki! Sizin gibiler... Tanrı, hata yapmaz. İnancın birinci koşulu budur. Tamam!.. İnandık, imân ettik. Ya, Halife yaparsa?

- Halife, kimin vekili? Tanrının mı?

- Hâşâ!.. Peygamber Efendimizin.

- Peygamber Efendimiz, Tanrının vekili mi?

- Ne münasebet!.. Elçisi.

- Her ne kadar, evrenin efendisi olsa da, insan... Yani, kul!.. Kur'an'daki; Hata ettin ya Muhammed, Ayetleri de bu yüzden inmiş

olsa gerek. Eee! Tanrının elçisi hata yapabiliyorsa, elçinin vekili yapmaz mı?

- İnsanın hata yapmaması mümkün mü?

- İşte, bizim savunduğumuz da bu!.. Hatasız kul olmaz. Ne denli danışmaya önem verse...: Ne denli bilge olsa, kul hatadan sakınamaz. Efendimiz, bizim yobaz takımının sandığı gibi, Tanrı'nın değil... Elçisi'nin, yani yine bir kulun vekili olduğuna göre, düpedüz senin, benim gibi bir insandır. Diyeceksin ki, kendisine doğuştan imamlık, yakıştıranlar bile var! Doğuştan imamlık nasıl oluyorsa!.. Bizim aklımız ermez. Çünkü bu da bir başka sapmadır.

- Neden? Saltanat hakkıysa!..

- İşte asıl sapma bu!.. Hilâfet, saltanat değil ki!.. Öyle olsaydı, Peygamber Efendimiz'in atayacağı Halife'ye kim ne diyebilirdi? Oysa, Eshab-ı Kiram'ın bütün isteklerini, hayırlısını siz seçersiniz, diyerek çeviren kendileridir. Evlâdından birini atamaması bunu gösteriyor. Hadi, oğlu, önce öldü. Fatma anamız kadın. Hasan, Hüseyin Efendilerimiz de, henüz çok küçük... Sonraki saltanatçılar uygulasa da, Hilâfette niyâbet olmaz! Amca oğlu ve damadı Hazreti Ali'yi Halife dikse, yadsınır mıydı?

- Yoo!..

- Acaba neden yapmadı? Açık!.. Tanrı da, Peygamberi de, saltanat istemiyor!.. Çünkü, Bileniniz imam olsun, deniliyor. Bilinen sade dua ve namaz olmasa gerek!.. O kadarını her Müslüman bilmek zorunda. Yoksa, imânı yozar! O halde, ufuk açık ve belli; Bilim Çin'deyse, öğren, tanıksa, İslam'da ruhban yoktur, kanıt!.. Saltanat denilen sapma, Hazreti Peygamber döneminde yoktur. Halife-i Raşidin, yani analarının ak sütü gibi, Eshabın oylarıyla seçilmiş Dört Halife döneminde yoktur da, isyanla devleti ele geçiren Muaviye döneminde, birden ortaya çokması nedendir?

- Seçimde, seçilememek korkusu... Hizmet yerine, hükmetme arzusu... Sevgiyle değil, korkuyla yönetme duygusu... Ve elbette, kulla Tanrı'nın arasına girmeden, bunların gerçekleşemeyeceğini bilme kaygusu!..

- Hay ağzını öpeyim. Ne güzel söyledin. Muaviye'nin başlattığını Yezit, sürdürmesin mümkün mü? Daha ilk yıl içinde, atadığı imamların sayısı 40'ı aşınca, Bizansta aç kalmış bir nice kara cüppeli varsa, mollalığa soyunur. Sonuç, o günden bugüne çekilen kara çizgidir. İslâmın kul Halifesi, Efendisinin katına Huruç eyler! Tanrı vekili Hıristiyan Papa'sı, kurulur saltanat tahtına hüküm keser.

- Dur yahu!.. Gene günaha giriyorsun. Halife'nin Papa ile ne benzerliği olabilir ki?

- Kulla Tanrı'nın arasında bulunmaları!..

- Öf, öf, ööf!.. Sen iyice kapıp koyuverdin canım! Nerdeyse, içinde bulunduğumuz durumu oniki yüzyıl önce, hak dinini seçmiş zavallı papazlara yükleyeceksin.

- Bunu da nerden çıkarıyorsun?

- Kendin söylüyorsun.

- Benim söylediğim o değil ki.

- Bizans'ta aç kalmış bir nice kara cüppeli varsa, İslâma molla olur, demedin mi az önce?

- Dedim... Ama, bunların kötü niyetli olduklarını söylemedim. Hak dini herkese açık. Müslüman gökten yağmadı ki... Mecusi, Yahudi, Hıristiyan ve Şaman, her din ve mezhepten insanların dönüşüyle çoğaldı... Papaz da, pekâlâ Müslüman olur. Gider elini, sakalını öperim. Fakat, İslam'a Hıristiyanlık katmamak koşuluyla. Kattı, imam da işine geldiğinden hapur hupur yuttu mu, kötü. Dinibütün Müslüman, kilisede namaz kılayım derken, bir de bakar ki, camide zangoçluk etmede.

- Sence bu durumda mıyız?

- Değil miyiz? Şöyle çevrene bir bak! Sekiz on yıl öncesine kadar, din adamları ücret almazlardı. Mahalleli ya da köylü, molla tutsa, yedirir, içirir, giydirmekle yetinirdi. Oysa şimdi öyle mi? Bir sürü kara cüppeli, hem devletten aylığa bağlanmış... Hem önüne gelenden akça çarpıyor. Tıpkı, kiliselerdeki papazlar gibi... Allah rızası için yapmaları gereken ne varsa, fiyat koymuşlar. Din metala-

şırsa, inanç maddeleşir. Diyanet göğe çekilir. Ticaret çıkar, minbere çöreklenir. Sizin, dinadamı sandığınız, sarıklıların tamamı da, işadamı olur çıkar. Ve artık bir nice haram var ise, parayı bastırana helâl sayılır... Helâl mi?

- Tövbe! - dedi yine kaba sarıklı. - Olur mu?

- Olmadı mı? Olmuyor mu? Böyle giderse, daha da beter olmayacak mı? - Sorusu, bir süre, tavanda asılı kaldı.

İshak bu anı bekliyor olmalı. Elini kaldırdı. Herkes, bakışlarını ona çevirerek, açıklama bekledi. Ama, ağzından, bir tek sözcük döküldü;

- Çare!..

Yanıt, ilkin Cevat'tan geldi.

- Basit... Madem, Hilâfet, ticarete dönüşmüştür. O an, tinselliğini yitirip, tensel hale gelmiştir. Artık göksel değil, dünya hâlidir. Tanrı'nın kutsal yasalarına sığınamaz. İnsanlığın evrensel yasalarına dayanmalıdır.

- İşte bu kadar, - dedi biri. - Bundan daha iyi bir açıklama yapılamazdı.

- Ha şunu bileydin.

- Bilince göğsüne madalya mı takıyorlar?

- Tam tersine, ellerine demir kelepçe, ayaklarına küflü zincir takıyorlar bir güzel... Seyrine baktıktan sonra da, yallah korku diyarı Fizan'a!..

- Korkmazsan, özgür mü oluyorsun?

- Yoo!.. Ecele fayda etmediğini görüyorsun. Hızın, öfken ve tutkun biraz daha artıyor. Özgür olamasan da, düşünebiliyorsun!..

- Düşün canım!.. Açıklamayınca kime ne zararı var ki? Aylarca, yıllarca, yüzyıllarca düşün.

- İşte, düşüne düşüne geldiğimiz nokta. Önce, tutsaklığın bilincine varmak. Ardından, özgürlüğün anlamını kavramak. Ve kurtuluş yolu aramak. Sanırım, şu anda paylaştığımız en sağlam değer bu.

Cevat, yüzünde aydınlık bir gülümsemeyle, Vefik'in gözlerine baktı. Hafifçe uzanarak, kolunu sıktı. Vefik, çoktan tartışmanın alazına kapılmıştı.

Yüreğinin gümbür gümbür attığını duyuyor... Her sözcükle, coşkusu biraz daha artıyordu.

Dayanamadı;

- Dön baba, dönelim desene... Hep aynı noktadan başlayıp, aynı yerde biten bir oyun. - Dedi, elinde olmaksızın.

- Ama, dehşetli güzel!.- diye herkesten önce söze girdi Cevat. - Ancak, akıl, zekâ ve bilincin oyunu. Ya, insan olacaksın, ya koyun... Ya, düşünecek... Ya uyacaksın..Arası olmuyor. Kesin ve açık bir seçim. Kendinde sınamış biri olarak yemin ederim. Descartes haklı. Düşünce bir kez kıvılcımını çakmaya görsün. Kurtuluş cayır cayır yanmakta. Tâ ki, Hümâ gibi küllerinden dirilebilesin! Eğlence tensel ve somut bir oyun. Koptun mu bitiyor. Kopmadan tükenen de pek çok... Düşünce, soyut, sonsuz ve sürekli. Tam bitti, çözümledim, diyorsun. Yeniden başlıyor. Yer içer..Yatar kalkar..Koşup oynarken. Uykuda, düşte, derste teneffüste.. Beynini götürebildiğin her yerde, seninle iç içe... Hiçbir kurtuluşun yok. Zorluyorsun. Bazen ertelediğini hatta unuttuğunu sanıyorsun. Ne gezer. Hiç beklemediğin anda, bilinçaltında bir sızı gibi zonklayıverir. Ertelediğini sandığın ne kadar düşünce varsa yeniden üşüşür. Hem de eskisine oranla daha güçlü... Daha berrak... Ve daha oylumlu. Artık kendi içinde saklayıp korumak olanaksız. Gücünün sınırları tükenmiş... Gizinin bütün tıpaları atmıştır. İster istemez, paylaşırsın. Çünkü, konuşmak, anlatmak, tartışmak, zorundasındır.

- Ve, gerçekten güvenilir insanların yanında ağzını açtığında, - dedi İshak Sukuti, - paylaşmaya hazır dostlar bulunduğunu görerek, şaşırırsın. Çünkü, acı, herkesi aynı biçimde etkiler... Yoksunluk da... Elbette bireylerin dayanma gücü değişiktir. Lâkin, etki aynı olunca, biraz önce ya da sonra, tepkinin benzerliği de, aynıdır. Çok ayrı yerlerden geliyoruz. Yaşama biçimlerimiz, uymuyor. Alaylı mektepli, sultânili medreseli, sivil ve asker olanlarımız var. Bütün bu

ayrı özelliklere karşın, şurda aynı dili konuşuyorsak, aynı düşünceyi paylaştığımız için. Dört kişinin, bu kadar kısa zamanda, kırk kişiyi aşıvermesi, üçler, yediler, kırklar geleneğinin, yinelenmesi değil. Araştırsak, kimbilir, aynı düşünce kıvılcımlarıyla yanıp tutuşan kaç yüz, kaç bin kişi daha çıkar!..

- Araştırmalıyız, - dedi Hayri Molla. - Can gözü açık bakmalıyız çevremize... Can kulağı delik dinlemeli.. Uygun bulduğumuzu, bir iyice sınamalıyız. Bu dünyada, ödlekler, dönekler, reziller ve cahillerden çok fazla, erdemli insan var. Madem, biz bütün baskılara karşın, dörtten kırk yapabildik, onlarla bağ kurmayı da başarırız.

- Yarından tezi yok, - dedi Kaba sarıklı, - Hayrullah Molla'nın buyurduğu gibi davranmaya başlayalım ki, haftaya her birimiz en az iki gelebilelim.

- Hay hay!..

- İyi olur!..

- Ben söyleyecektim. Ağzına sağlık Râtip Efendi.

- Al benden de o kadar.

- Oh yahu!..

Herkes, cebinden, kesesinden, kuşağından çıkardığı akçe, kuruş ya da metelikleri, Sukuti'nin önündeki tepsiye bırakarak, merdivene yürüdü.

- Bugün çaylar benden, - dedi Cevat. - Bir abone fazla yaptırsak, biraz daha güç katarız ordakilere.

- Bugün, nizâmiye'de, Şerif nöbetçi. Gazeteyi geçirmek kolay. Ver de, eve gecikme, - dedi Sukuti.

Cevat, gazeteyi çıkardı.

İshak Sukuti, uzunlamasına katlayıp beline dolayarak, palaskasının sertliğiyle gizlerken;

- Teşekkür ederim, - dedi. - Bir arkadaş kazandırdın.

Vefik, tartışmanın yoğun etkisini o an ayırmsadı. Yorgunluktan sandalyeye yapışmıştı. Zorla doğruldu. Gözlerinde yanıp sönen ışıltılarla, Cevat'ı izledi. Sirkeci'yi geçtiler. Eminönü Meydanı'na gelmek üzerelerken, durakladı Cevat.

- İstersen doğru eve git, - dedi. - Gördün, bir bitiren olmazsa,

tartışmayı durdurmak olanaksız. Eee!.. Yıllar yılı korkunun zindanlarına zincirlenen düşünce... Işığı göre[illegible]alıp başını güneşe kadar gitmesin, olasız.

- Gitsem ne? Orda dediğin gibi, beynimi birlikte götürdükten sonra?

- Düşüneceksin!..

- Suç olsa bile mi?

- Düşünce, kendi başına nasıl suç olabilirmiş?

- İşte, sizinki gibi!..

- Ne varmış bizim düşüncemizde? Devlete mi, dine mi, Efendimize ne zararı var? Hayır!.. Korkuyu kaldıralım, diyoruz. Büyük Devletlerden korktuk, Devlet-i Âliye, Hasta Adam, oldu... Arkasında bir büyük vardır kaygısıyla, küçük devletlerden korktuk... Her biri bizden kopardığı topraklarla büyüdükçe büyüdü. Efendimizden korktuk... Kulluğun görev teslimiyeti, köleliğin sorumsuzluğuyla insanlığımızdan olduk. Hafiyelerden korktuk... Aynalarda yüzümüze bakamadık. Birbirimizden korktuk... Arkadaşlıkların tadına varamadık. N'oldu? Mülkü Şahane'nin yarısını kaptırdık. İşte sana bunca korkunun bedeli.

- Herkes elbirliği edince, biri ödeyecekti. O da Devlet oldu, diyorsun.

- Diyoruz. Ve artık korkmak istemiyoruz. Anayasa, yeniden yürürlüğe girsin... Haklar, özgürlükler ve görevlerle yetkiler belli olsun istiyoruz.

- Suç konusunda hiçbir önleminiz yok ama...

- Anayasası olmayan devlette, en büyük suç, düşünmektir kardeşim. Çünkü düşünmek için, insan bilincinin özgür olması gerek. Değilse, ilk düşünce kıvılcımının aydınlattığı ilk gerçek: Özgür olmayan bir insanın, günü yoktur ki, geleceği olsun, görüşü. Ve hemen ardından da, ya özgürlüğü kazanma tutkusu... Ya da günün zulmetini aşamazken, geleceği kim isteyebilir, sorusu.

- Biz!.. Çünkü biz, hem geleceğiz... Hem gelecek bizim... Hiç kimse kalıcı değil ki!..

- Ya gelen gideni aratırsa?

- Gelmeden kim bilebilmiş?

- Düşünürler... Tarihçiler... Bilgeler... Bütün güç ve bilgileriyle bizi uyarmaya çalışanlar... Tarihin hükmünü önümüze koyanların sürekli yinelediği bir gerçek var. Seçkinlerinin sindiği ya da yozduğu devletler, gün günden zayıflıyor.. Öyle ki, görkemi gök yüzünü..Azabı, Cehennem'i aşmaktayken, bir de bakıyorsun ki, çatır çatır yıkılmış. İşte o gazetede; Ahmet Rıza, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif hep bunları yazıyor. Biz, gördüğün gibi her hafta ordan yola çıkarak, tartışıyoruz. Bütün bunlara salt yasağı aşma zevki denilebilir mi?

- Şimdi kafam çok karışık. Neden olmasın? Rus soylularının, tabancalarına tek mermi koyarak, kelleleriyle kumar oynadıklarını duymuştum. Bizde de, onlara özenen insan çok! Tehlike bağımlısı olundu mu, kimi tabancayla eğlenir, kimi lafla. Bizimki o olsa gerek.

- Lafı bırak da, şu yaşadıklarımız hakkındaki düşünceni söyle.

- Olur!.. Artık ben de içinde bulunduğuma göre, burdaki, tehlike tutkusu bakımından daha geçerli. Çünkü, her an yakalanman söz konusu... Ama!..

Yanlarından sürtünürcesine geçen birine yol vermek amacıyla çekildi. Cevat, önce suskunun nedenini anlamadı. Bir süre bekledi. Sabırsızlanmıştı.

- Aması neymiş?

- Şu... Hepinize hayran oldum. Fikir, görüş ve düşüncelerinize aynen katılmam önemli değil. Bir şeyi başlatabilmeniz beni çok etkiledi. Bunun arkası gelir. Çok yakında karşılığı da. Çok dikkatli olmazsak, yapılan bir işe yaramaz. Güvenini kötüye kullanmaktan çekinmesem, orda tartışılmasını isteyecektim.

- Seni rahatsız eden nedir?

- Gazeteye bu kadar önem verilmesi... Paris, Londra, Cenevre ya da başka Avrupa kentlerinde, fink atıp Osmanlı pasaportuyla ör-

gütler kurmak.. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik üzerine yazılar yazmak kolay... Burda, bunlardan birini düşünmek bile belâ. Ordaki bunu bilemez. Bilse de kaçışına anlam, korkusuna değer kazandırdığı için fazla önem veremez!..

- Hay yaşa yahu!.. İshak Ağabey'e, öyle mantıklıdır ki, kesini kuşkuya bular, demiştim. Haklıymışım. Biz, hiç bu tarafına bakmadık. Galiba, bir şey beklemediğimizden. Tek isteğimiz, düşünceydi. Çünkü biz düşünemeye düşünemeye, düşünemez haldeydik. Onlar bizim adımıza, düşünüyor... Senin deyiminle, tabancalarımıza mermi sürüyorlar. Biz de, alıp alıp ruletimizi çeviriyoruz.

- Sonra da, ya kanlar içinde yere serilir.. Ya da sürgünde duygusal şiirler yazarız!

- Oyuna kendi isteğimizle girdikse, ne sakıncası var?

- Hiç sakıncası yok. Yeter ki, onlar da buyursun, yapılması gerekeni burda yapsınlar da, görelim.

- Burda kim yapabiliyor ki?

- Madem düşünüyorsun, neden sen yapmayasın?

- Haydi!.. Biz neler düşünüyorduk, Vefik oğlan neler söylemekte. Bunun için, değirmen taşı kadar kelle... Mangal kadar yürek... Ve bir dolu asker ister arkadaş.

- Az önce verilen karar olmayan'ı üretmek, değil mi?

- Yani şimdi sen, ne yapılacaksa, burda yapılacak... Biz yapacağız mı demektesin?

- Ne sandın? Birtakım adamlar, özgürlük diyarlarına kapağı atıp, hak, hukuk, özgürlük, eşitlik türküleri çağıracaklar... Devlet elden gidiyor... Mülkü Şahane, domuz salamı gibi dilim dilim bölünmekte. Başımıza çöreklenenler, zulümden başka şey düşünmüyor, ağıtları yazacaklar. Biz, andavallılar, onların yörüngesinde dönecek..Her türlü belâyı sarınıp ortalığı altüst edecek... Sonra da, buyrun, emrettiniz, yaptık, biraz da siz tepinin diyeceğiz, öyle mi?

- Hizmetlerini inkâr mı edelim?

- Hayır!.. Onlardan fazla bir şey beklemeyelim.

- Her şeyi burda yapmaya kalkarsak, yıllar sürer.

- Ne çıkar?

- O kadar çok şey çıkar ki, sen bile kendi kendinle çelişkiye düşersin.

- Ne gibi?

- Yabancı ülkeye sığınıp ülkesi üzerine iş tutanları cleştirirken, hiçbir şey yapmama aczine kapılma gibi. Hadi biz, düşünmeye alışmadığımızdan, akıl edemiyorduk!.. Bugünlerc kadar, tam bir haytaydık. Devletmiş... Ümmetmiş... Hak ya da hukukmuş kulağımızın memesine değmezdi... Cepte baba altını..Gönülde eğlence saltanatı..Varsa yoksa, Beyoğlu'nun gece hayatı..Sultâninin duvarından atladık mı? Bir koşu, Hanaki... Akşamın keyfi gelmeden, birkaç el barbut, iç açar..Ardından birkaç seans prafa. Haydi!.. Odeon'a... Biraz içki, biraz dans... Fehim Paşa Köleleri basmadan, sen Kömürcü Sokağında, Barba'ya ayak bas... Mis gibi Sakız rakısı... Piyatalarda mezeler..Yükünü tuttun mu, yallah!.. Kemeraltı'nda Burunsuz Katina, seni bekler. Kurtlarını döktükten sonra, ister Arkadi'ye sıvış... İstersen Amerikan Tiyatrosu'na. Ordan çıkınca, duvar burnunun ucunda. Aşmaya gücün yetmiyorsa, Turşucu Gazinosu, sabaha kadar açık. Olmadı, gündüzlülerin arasında okula sızarsın. Baktın sıkmıyor, karın ağrısı bahane!.. Vur kafayı, seril yatağa..Arkanda kapı gibi Vefik kardeşin... Kim sıkışsa, Hızır Aleyhisselâm! Daha ne?

- Desene, ansızın Vahy indi, Cevat, hidayete erdi.

- Vay ölüsü kandilli!.. Ermiş misin nesin? Tam da dediğin gibi oldu. Biliyorsun, babam, İshak Ağabey'in velisi..Evci çıktığında mutlaka bize uğrar. Bir gece başbaşa kalmıştık. Nerdeyse sabahladık. Uyandığımda ne göreyim? O haşarı oğlan gitmiş... Yüreği özgürlük aşkıyla çarpan, bu delikanlı gelmişti. Bunun üstüne, biraz gazete zımparasıyla, biraz kahve cilâsı eklenince, ağzım bir laf yapmakta ki, ben bile şaşıp şaşıp kalmaktayım!..

- Gerçekten, tartışmalar çok eğitici. Hem karşıt fikir söyleniyor. Hem konuşma disiplini hiç bozulmuyor.

- Öyle!.. O disipline alışıncaya, değişik düşünenlerin, tartışmayı zenginleştirdiğinden haberim yoktu. Adamı dışlar, yalınkatın rahatına erilir sanıyordum. Ne olsa, tekke yanımız ağır basıyor. İlk toplantıda kaç kişiyi dövmeye kalkıştığımı anlatamam. Allah İshak Ağabeyden razı olsun! İkide bir kolumu dürtüp, aykırının dinlenmeden, çürütülemeyeceğini öğretti. Doğruymuş!.. Uygun düşünceye dikkat gereksiz. Kafanda, eksiğini tamamlarsın. Ama aykırıyı can kulağıyla dinlemeli ve yararlanmayı hatta, seninkiyle kaynaştırmayı bilmelisin. Gerçeğe, ulaşmanın en kolay yolu budur.

- Sen gerçekten çok değiştin yahu!

- Hem de nasıl!.. Paşa amcanın ölümü, senin sırtına nasıl kendinden önce ötekileri düşünme ödevi yüklediyse, benim durumum da o. Üstelik sen kader kurbanısın. Ben kendi istencimle soyundum. Sıkıysa, değişme!..

- Bütün bu olup bitenlere Katina ne diyor?

- Nerden bileyim? Uğramayalı nerdeyse bir ay oldu. Vatan aşkından, Katina'yı düşünecek zaman bulamadım ki!

- Deme!.. İnanmam!..

- İnanmazsan, git kendisine sor. Yerime bir başka tıfıl bulmadıysa, o senden önce davranır. Belki o zaman gerçekten değiştiğime inanırsın.

- Amma iş!.. Seni hiç böyle bilmezdim.

- Ben bilir miydim? Şimdiye bir tek ilkem vardı. Görünen dünya nimetlerinden alabildiğine yararlanmak. Eh, doğrusu, mirasımız da bunu sağlayacak kadar vardı. Biz ki, küçük dağları yaratan zâdegân'dık... En güzele sahiplenmek için, parmak şaklatmamız, yetiyordu. Gözümüzde, her şey kolay, her şeyin bir fiatı vardı. Özgücümüz, yapmaya yetti, ne iyi... Yetmiyorsa, babalar, dayılar, amcalar, dostlar ya da uşaklar sağolsun. Desteğimiz arkamızda. Yok, pahalı bir şeye tosladın. Ne gam!.. Madem fiyatı vardır... Açarsın paşaba-

banın doldurduğu kesenin ağzını... Daldırırsın pamuk ellerini içine... Sayarsın, çil altınları... Satınalırsın!.. Taş atıp kolun mu yorulur? Meğer, bizim Dünyadan haberimiz yokmuş. Birden üstümüze yükleniverince, zavallı Atlas'ın taşımak için neler çektiğini anlıyor insan.

Dura, yürüye Eminönü Meydanı'na gelmişlerdi.

- Kafam öyle karıştı, düşüncelerim öyle bulandı ki, - dedi Vefik! - Ne diyeceğimi bilemiyorum.

- Sen istersen eve git, - diye durakladı Cevat. - İlk anda, böyle oluyor. Biraz dinlenir, düşüncelerini bir düzene sokarsan, rahatlarsın.

Hiç sesini çıkarmadı. Başını sallaya sallaya, karşıya geçti. Durağa dikildi.

Cevat, Tramvay gelip de Vefik bininceye kadar, bekledi. Sonra, Köprü'ye doğru ilerledi. Biraz yürüyerek Vefik'e önerdiğini kendi içinde yinelemek istiyordu.

Vefik, tramvaya biner binmez, biletini aldı. Ortada, cam kıyısına oturup başını dışarıya çevirdi.

Kendi kendisiyle kaldığı an, öğleden beri içine attığı ne varsa, koğuklarından fışkırdı. Hepsi birden beyninin içinde yer kapmaya saldırdılar. Öyle uğulduyorlardı ki, tramvay ne zaman kalktı? Köprüyü nasıl geçti... Hangi duraklarda, ne kadar kaldı? Yanına kim oturdu? İnenler, binenler oldu mu? Ayırdına varmadı.

Düşüncelerinin hızında, bir çağlayıp coşuyor. Bir ürküyle pısıyordu.

Bilincinin derinlerinde, mutlaka bir şeyler yapılmalı ışığı beliriyor. Babasının mektubu, yel olup södürüveriyordu.

Coşkuyla ürkünün çatışması ne korkunç!..

İnsan, ya yürek dolusu, coşukuyu yaşayabilmeli... Ya da korkuyu. İkisini bir arada taşımak, zor. Başı da, yüreği de çatlayacak gibi.

Tramvay'ı çeken atların nal sesleri... Tekerleklerin raylara sürtünmesinden kaynaklanan gıcırtılar... Vatman'ın ikide bir vurduğu çan... Durup kalktıkça, korkuluğun çıkardığı şangırtı... Hep beyninin içinde çaynaşıyor... Ve bir türlü çözülmüyor.

Beşiktaş'a geldiklerini, önseziyle kavradı. Yerinden doğrulduğunda, son yolcunun da kapıya yanaştığını gördü. Bir solukta basamağa ulaştı. Doğru konağa yollandı.

ALTI

Sarayın tören nazırı, Monsieur d'Isache, Kraliyet arabalarıyla, elçiliğe, bizi almaya gèldi. Reşit Bey, Hristo ve nazırla, Kralın arabasına binip önümüze düştüler..Ruhiddin Bey'le, Agop Efendi, ikinci arabaya yerleştiler.

Asitane'de özenle hazırlanan armağanlardan sorumlu olduğum için, üçüncü arabada, ben, tek başımaydım.

Hemen arkamda, tören üniformaları içinde, al atlara binmiş bir süvari bölüğü vardı.

Heyecandan, doğru düzgün, çevreye bakamadım.

Bu ilk kabul çok önemliydi.

Fransa'nın efendisiyle tanışacaktık.

Deneyimli diplomatlar, ilk görüşmenin, bütün ilişkilere ölçüt oluşturduğunda hemfikirdiler.

Böylesine önemli bir, buluşmada, armağanlardan birinin bile eksikliği, hepimizi utanca boğardı. O yüzden, sunacaklarımızı kaç kez gözden geçirdiğimi bilemem. Lâkin, o uzun yol boyunca, dışarı her bakıştan sonra, bir kez daha saydığıma Tanrı tanıktır. Her kezinde de listedekiler tamam çıkıyordu. Arabada benden başka kimse yoktu. Kapı hiç açılmamıştı. Kuşkulanmam yersizdi. Dinletebilsem!

Yine de, o korkulardan kaçırabildiğim gözlemlerin ilk izlenimi, belleğime fotoğraf gibi kazıldı.

Bizimkinden çok başka bir âlemde bulunuyorduk.

Bir an öndeki arabanın sesini yitirdim. Dışarı bir göz atmadan, yanıbaşımdaki piştovu elime aldım. Ne olur ne olmaz!.. Önlemi önce alıp Tanrı'ya sonra güvenmeli!..

Gerçi arabalar, arkadakilere toz üğünmesin diye aralıklı gidiyor... Meudon Korusu'na girdiğimizden beri de, yumuşak toprak, tekerlek seslerini yutuyor... Üstelik hemen arkamdaki tören birliği yerini koruyordu... Ama, şu diyâr-ı küffar'da... Adı koru olsa da, ulu ağaçları... Issız gölgeleriyle koskocaman bir ormanın içindeydik.

Araba birden durunca, büsbütün işkillendim.

Hiç sesimi çıkarmadan, piştovu kurdum. En küçük olumsuzlukta ateş edecek hale getirdikten sonra, arkama dayandım. Hristo, nefes nefese kapıyı açıp da, piştovun namlusunu burnunda görünce;

- Vallahi, bekliyordum. Arkamda bir bölük asker var, demez, kendi başına şövalyeliğe kalkışır,diyordum. Aferin!. Yanıltmadın!

- N'oluyor?

- Vre, bir şey olsa, koşup sana mı sığınırım? Aklımı peynir ekmekle mi yedim? Rab İsa'ya şükür, bir şey yok!. Nazır Hazretleri, korudaki av hayvanlarını göresiniz diye, şöyle kısa bir gezinti önerdiler. Reşit Bey kabul edince, haber vereyim, dedim. Hoşuna gider!.. Az daha canımdan olacaktım!

- Hem de olurdun! Şükret, seni tetiği çekmeden gördüm.

- Hoppala! Adam kasıtlıymış yahu!..

- Ne sandın Çorbacı!.. Bunca armağanı bize boşuna mı emanet ettiler? Can vereceğiz, mal vermeyeceğiz.

- Aman ne güzel! Körlemesine ateş ettin! Sonra?

- Sonrası Allah Kerim. Bir kez, ilkini devirelim de!..

- Amma iş yahu!.. Tam Osmanlı!..

- Allahıma bin şükür, öyleyizdir!.

- Tamam, bırak şimdi bunları da, yürü bakalım.

- Nereye?

- Dedik ya, biraz gezineceğiz..

- Armağanların birine, bir şey olursa, neyleriz?

- Ne olabilir? Yolda kimseler yok... Orman bomboş. Olsa da, korucuların burda!.. Arabaya sinek bile üşüşemez. Belli ki, adamlar ikramda bulunmak istiyorlar!.. Uyalım da ayıp olmasın!..

- Bağışla!.. Ben, emanetler yerini buluncaya kadar, şurdan şuraya kıpırdayamam.

- Anlaşıldı! Bari, çevirmensiz kalmasınlar.

Tin tin döner dönmez, kapıyı tuttum.

Böylelikle, deminden beri içinden geçtiğimiz ormanı daha iyi görebiliyordum.

Birden, ilerdeki ağaçların arasından bir sülün obası kalktı. Tavşanın biri, nerdeyse kucağıma düşecekti. Askerler gülüşünce ormanın derinliğine kaçtı.

Ağaçların arasından birkaç geyiğin gölgesini ayırdım.

Saray'ın burnu dibinde, avlak kurmuşlar. Besbelli, yere batası kâfirlerin kralı, Louis-Philppe de Efendimiz gibi, av meraklısıydı. Ancak, bunların sarayları kırda olduğundan, avları yakınlarında geziyordu. Efendimizin av töreni ise, herkes için şölen olurdu. Kimbilir, zaman içinde, bunların kentleri de büyür... Sarayları kırdan inerse, böyle kümes gibi avlaklardan kurtulurlar, diye düşünmekteyken, araba yaylandı. Hemen kapıyı kapattım. Tekerleklerin döndüğünü, bedenimin kaykılmasından anladım.

Ağaçlar geriye doğru akmaya başladığı an, öndeki arabanın gıcırtısı kulağımda yankılandı.

Bir sayımı daha bitirmek üzereydim ki, arabanın içinde kandiller şavkıdı. Başımı çevirdiğimde, Orman'ı aştığımızı gördüm. Demek ki, yolumuz iyice kısalmıştı.

Elçilikte yaptığımız tören provasını anımsamaya çalıştım. Olacak şey değildi. Ben, yapmam gerekenleri yinelemek istedikçe, gözümün önüne armağanların listesi geliyordu. Sonunda, iyice gözlerimi kapadım.

Birden, atların toynakları da, arabaların tekerlekleri de şakır-

damaya başladı.

Penccreden görebildiğim kadarıyla, taş yola çıkmıştık. Dikkatle baktığımda, bir şey daha öğrenecekmişim... Taşları, el ayası büyüklüğünde, dört köşe yontarak döşemişler. Her ne kadar bizim sokaklarımız gibi taş, han yollarımız benzeri mermer değilse de, insanda, granitten bir şeritte kaydığı izlenimi uyanıyor. Nal sesleriyle, tekerlek gıcırtıları, değişik bir ezgiye ahenk veriyordu. Araba hiç sarsılmıyor.. Atlar hiç aksamadan uygun adım ilerliyorlardı.

Mermer basamakların yanında durduk.

Üç arabanın da kapısı aynı anda açıldı.

Tören kıt'ası kılıçları ellerinde, basamaklara dizilmişti.

Askerler, kırmızı şeritli, mavi beyaz üniformalarının içinde, güç ve gençliği simgeleyen birer esâtir kahramanına benziyorlar... Büyük üniformasını giymiş komutanlarının emrine hazır bekliyorlardı.

Basamağa adımımızı attığımız an, Dışişleri Bakanı Kont Horace Sébastiani, Reşit Bey'e elini uzattı.

Versailles merdiveninde, eski bir dostla karşılaşma sevincini anlatmak mümkin değil. Birden, içimiz ısındı.

Kont, bizim çocukluğumuzda Fransa'nın İstanbul elçisi... Bundan da önemlisi Yüce Sultan Selim Hân-ı Sâlis Efendimizin mahremi esrarı diye bilinir.

Hatta, denilir ki, Avrupalılaşma yolunda, yapılması gerekenlerin tümünü Ebubekir Râtip Efendi önermiş... Ve lâkin, uygulama, Efendimizin en halis kullarından fazla çabalayan, Kont cenaplarının sayesinde gerçekleşmiştir.

Ordu'nun Nizâm-ı Cedit'e uygun düzenlenebilmesi için, Bertranaud Paşa'yı Fransa'dan. İdarenin bütünüyle Avrupai niteliklere kavuşması amacıyla d'Ohsson Efendi'yi İsveç'ten getirten o'dur.

Böylelikle, Baron Tott'un başladığı... Önceleri Kont Bonneval iken, ihtida edip, Cennetmekân Humbaracı Ahmet Paşa'ya dönüşen Efendimizin bitiremediği, Nizâm-ı Cedit'i tamamlamaya girişmişlerdir.

Kaleme girdiğimizde, okutulan Sefaretname'sinde, yeri Cennet olası Râtip Efendi'nin deyimiyle; Tarihin ve tâlihin eşref saati, bunca yıldan sonra bir kez daha Devlet-i Osmani için vurmuştur. Çünkü tam o günlerde, yüzü yere gelesi Avrupalı'nın, Devlet-i Âli'den mal kapma oburluğu, kendi kuşça canının telâşına düşmüş... Fransız Devrimi'nden esinlenen değişim arzuları, bütün başlarda kavak yelleri estirmiştir. Öneriler uygundur... Uzmanlar bulunmuştur. Hatta, Devletin yüksek görevlilerine emir buyrulup, görüşleri alınmış... Aralarından bir de komisyon oluşturularak, yenileşmeye onların önerileri doğrultusunda girişilmiştir.Yağ vardır... Şeker vardır... İrmik vardır... Fakat, Devlet-i Âli'nin bu konuda pek acı deneyimleri de vardır. Büyüklerimiz ve hocalarımız, Osman Hân-ı Sâni ile Ahmet Hân-ı Sâlis'in bu helvayı karmak uğruna, kutsal tahtlarıyla, dokunulmaz hayatlarını fedâ eylemek zorunda kaldıklarını, az mı anlatmışlardır? Yine de, Devleti kurtarmanın başka bir yolu yoksa... Selim Han-ı Sâlis Efendimiz gereken girişimden kaçınabilir miydi? Hayır!.. Yüz kere, bin kere hayır! Mümkin olsaydı, Kont Horace Sébastiani hazretleri gibi, Fransa'ya Dışişleri bakanı olan büyük bir insan, o yolu göstermez miydi? Tam tersine, geçmişin deneyimlerinden alınan ibretlerle, işe koyulduklarına göre, aksini düşünmek bile büyük günahtır. Yazık ki, Cehennemlik eşkıyanın, kahrolası sapkınlığı, kırılası ellerini, yüce Efendimizin kutsal kanına bulamış..Biriken gerilik ve artan sorunlar bizim zayıf omuzlarımıza yüklenmiştir. Kont Hazretlerinin, o kargaşa günlerinde, çok büyük üzüntülere kapıldığını cümle âlem bilmektedir. Reşit Bey'e, davranışı, anılarının tazelenmesi... O'nu yanımızda görmekse, aynı geçmişe sahiplenme sevinci olsa gerektir.

Birden, kendimizi kendi evimizde, dostlarımıza düzenlediğimiz bir şölenin sıcak ortamında buluverdik

Merdivenin her basamağını, bandonun marşına ayak uydurarak ağır ağır çıktık.

Eyvanı, mermer sütunlarla merdivenlere bağlayan büyük demir kapı açıldı.

Reşit Beyle, Bakan Kont Horace Sébastiani, önde... Tören Nazırı, Ruhiddin ve Hristo efendiler hemen arkada... Onlardan sonra da, arabadaki armağanları taşıyan uşaklarla, Agop ve ben sıralanmıştık.

Bâb-ı Humayun benzeri kapının ağzına geldiğimizde, yeni bir askeri birliğin selâm durduğunu gördük. Elçilik'te yaptığımız provada, böyle bir şey bulunmadığından afalladık. Bir yanlışlığa meydan vermemek amacıyla, aynı anda birbirimize bakmayı düşündük. Bakar bakmaz da, Fransa Kralı, Louis-Philippe ile göz göze gelmemiz bir oldu. Elimizin ayağımıza çaynaştığını belirtme gereği var mı bilemem. Çünkü, Kral Hazretleri, kısa bir süre öncesine kadar Fransa'nın efendileri Düvel-i Muazzama'nınkiler de içinde bütün elçileri Taht Salonu'nda kabul buyurmuşlar. Bizi, kapıda karşılayınca, hem protokol karıştı. Hem biz şaşırdık... Hem de, yere batası kâfir elçilerinin kıskançlıkları günlerce sorun haline geldi.

Böyle alışılmadık bir alay halinde Salon'a girdikten sonra, Kral, geçip tahtına oturdu. Yakın çevresine serpilmiş koltuklara da bizi buyur ettiler. Reşit Bey'in çevirmenliğini Hristo, Kralınkini Kont Cenapları üstlendiler.

Louis Philppe'in ilk sözü;

- Umarım, yüce Efendiniz, Mahmut Han-ı Sâni biraderim âfiyettedirler, - oldu.

- Zât-ı Devletlerinin sağlık ve dostluk haberlerini beklemektedirler Majesteleri.

- Devlet-i Âli'nin sonunda devamlı bir elçilik kurma kararına varmış bulunması bizi çok sevindirdi. Majeste biraderimizle, daha sık ve kolay haberleşmeyi hep isterdik. Gerçekleştirmeleri, borcumuzu artırdı. Bu dostâne girişimin kendilerine getireceği yükü hafifletmek amacıyla, yaraşır olmasına uğraşılan bir konak sunulmasını buyurduk. Umarız devamlılığın gerektirdiği genişleme sürecinde de yeterli olur.

- Zât-ı Devletlerinin bağışladığı her armağan, yüce kişilikleri-

ne uygundur. Teşekkürlerimi, lütfen kabul ediniz! Efendimizin, bizi, konukluktan ev sahipliğine taşıyan bu önemli armağandan sevinç duyacağından hiç kuşkum yok.

- İstedik ki, biraderimizin iyi niyetine yaraşır olalım. Ve ilişkilerimiz, tıpkı atalarımız zamanında olduğu gibi, yine tam bir süreklilik ve gerçek dostluk çerçevesinde yürüsün.

- Yüce Efendimizin de dilekleri budur Majesteleri!.. Devletlerarası uyuşmazlık ve çelişkilerin de, tıpkı insan ilişkilerindeki gerçek dostluklarda olduğu gibi, tartışılarak uzlaşma yolu bulunacağı inancıyla, süreklilik kararı verdiler. Umuyorlar ki, yanlış anlamaların önüne geçilir... Çelişkiler büyümeden giderilir. Ve sıkıntılı durumlardan uzak kalınır.

- Ne olursa olsun sayın Başkonsolos!.. Bir sorunun çözümüne, iyi niyet ve özveriyle başlamak, uzlaşının bütün ipuçlarını görmenin en kolay yoludur.

- Size, onurla bildiririm ki, yüce Efendimiz de sözcüğü sözcüğüne aynını buyurmuşlardır. Hatta biraz daha ileri giderek, Hükümetinizle, bir uyuşmazlığım olursa, çözümü yüksek hakemliğinize bırakmamın, kendi iradeleri olacağını da eklemişlerdir.

- Biraderimizin güven, sevgi ve dostluğuna aynen yanıt verebilmek, zevk ve onurumuzdur.Dışişleri Bakanımız burada. Bundan sonra, söz konusu olabilecek uyumsuzlukları, biraderim yüce Efendinize aktarmadan bir kez de bize başvuracağınızı duymak, içimizi rahatlatacaktır!..

- Rahatsızlık verme kaygımı emirlerinizle ortadan kaldırdığınız için, kişisel minnetlerimin kabulünü dilerim. Umarım, hoşgörünüzü kötüye kullanmamı gerektirecek hiçbir uzlaşmazlık söz konusu olmaz da sadece Majestelerinin emirleriyle katlarına saygılarımı sunma onuruna erişirim.

Hristo çevirir... Kont Sébastiani dinlerken, başlarını öyle kıvançla sallıyorlardı ki, Reşit Bey'in, becerisine hayranlığım arttıkça artıyordu.

Bu kadar kısa bir zamanda, inceliği ukâlâlık haline getirmiş Fransız Keferesini bile, şaşırttı. Aşkolsun! Bu tür ustalık, ancak o'nun gibilere özgü bir üstünlük olsa gerek.

Kont Sébastiani'yle, Hristo Efendi'nin de başlarıyla onayladıkları bu üstün becerinin yanıtı gecikmedi.

Fransa Kralı, haşmetli Louis Philippe Hazretleri;

- Yazık, ülkenizi, dininizi ve insanlarınızı çok merak ettiğimiz halde, geçirdiğimiz yoğun olaylar, dilinizi öğrenme fırsatı vermedi. Gerçi, Kont, zaman zaman derin bilgisinden yararlandırıyor. Zengin gözlem, deney anı ve düşüncelerini, tatlı anlatımıyla aktarıyor... Böylelikle, pek çok olayı birlikte yeniden yaşıyoruz. Çünkü, aynı şeyleri biz de geçirdik. Ve galiba son elli yıl, bir daha yaşanmak istenmeyen bir geçiş süreci. Büyük bir birikim. Herkesin birbirini anlamasını kolaylaştırdı. Herkes kendi paçasının derdine düştüğünden.. Sizi, bir de sizden dinleyebilseydik!

- Emirlerinin yerine getirildiğini en kısa zamanda bildirmek borcum ve onurum olacaktır. Çünkü Efendimiz, bütün buyurduğunuz çalkantılara karşın, Devlet-i Âlilerinin görkemini, ancak Avrupalılaşmayla sürdürebileceğinden emindirler. Bu konuda, zaman zaman doğrudan yüksek düşüncelerinizi rica edeceklerini... Dostluğun gerektirdiği yardım ve desteğin verilmesine emir buyrulacağını... Ve, geçmişin güzel günlerini birlikte kurmanın kendilerine zevk vereceğini belirtmemi özellikle emrettiler.

- Lütfen, kendilerine, böyle bir yakınlaşmadan büyük onur duyacağımızı iletiniz. Yüce bilgilerine açıktır ki, Fransa, çok zor bir dönemden geçmektedir. Büyük Devletler, hâlâ savaş ödenceleri konusunda yeni dayatmalara girişmek istiyorlar. Amaçları bizi ikilem içinde bırakarak, kendi büyümelerini hızlandırmak. Bunu başarırlarsa, bedelini sizinle bize ödetecekleri açık. Rusya ve İngiltere'nin yakın ve uzak Asya üzerindeki emellerini ne yalnız Fransa ne de Osmanlı Devlet-i Âlisi önleyebilir. Aynı suyun kıyısında komşuluk edenlerin, ortak dayanışmasıdır ki, ortak yazgılarını belirler.

İki denk gücün, kendi aralarında sürdürdükleri incelik yarışı, hepimizin soluğunu kesmişti.

Başlarımızı protokol gereği pek oynatamıyorduk. Ama, gözlerimiz bir o yana akıyordu, bir bu yana.

Sıra, Reşit Bey'deydi;

- Majestelerinin derin gözlem gücü ve yüksek fikir düzeyi, bendenizin gözlerimi kamaştırdı. Eğer bu yüksek düşünceleri, aynen aktarma becerisini gösterebilirsem, yüce Efendimiz çok sevineceklerdir. Bendenize özel direktiflerini buyururlarken; Majestelerinin yüce kişiliği ve yüksek deneyimleriyle, İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın en büyük başarılarının, aramıza atabilecekleri ayrılık ve düşmanlık tohumları olduğunu... Eğer onları çatışmaya sokabilirlerse, birinin yanında saf tutarak, sıcak sulara kolayca ineceklerini bildiklerinden kuşkuları bulunmadığını çok açık bir biçimde belirtmiş... Bunun tersine, Akdeniz'de süreklilik kazanacak, güven, dostluk ve istikrarın, sadece yakın ve uzak Doğuda değil... Tuna Kuzeyi ile Okyanus ötesindeki pek çok pazarı da Fransa'ya açacağını eklemişlerdi.

- Umarız, bunlar sadece yüce varsayımlardır. Fransa, Akdeniz'de Akdenizliler dışında birinin söz sahibi olmasını, ne ister, ne kabul eder, ne de onaylar. Böyle bir davranış, kalbine saplasın diye, düşmanına hançer sunmaktır.

- Efendimiz, bunu, Sezar'ın ünlü özdeyişi ile açıklamışlardı Majesteleri; İnsan istediğini değil, mecbur olduğunu yapar! Dostlar zayıflıklarını destekleriyle güçlendirceklerine, pay yarışına girerler de, Mülkü Şâhanc parçalanma tehlikesiyle karşılaşırsa, çaresizliğin bulacağı çareler elbette herkese acı verecektir.

- Biraderimiz Majesteleri, Mülkü Şâhane konusunda hiçbir kaygıya kapılmamalılar. Daha geçenlerde, bağımsızlık hevesine kapılan bir yaşlı paşanıza üstelik İngiltere'yi de aynı görüşe katarak, bunun olanaksızlığı anlatılmıştır. Ancak, zaten kendilerinin olmayan eşkıya ve kargaşa yuvalarının temizlenmesini hoşgöreceklerinden eminim.

- Efendimiz her zaman Mülk-ü Şâhaneyi bir bütün saymışlardır. Çok iyi bilirler ki, zaten kendilerinin olmayan bir yeri, hiçbir dostluk bağışlayamaz.

- Fakat, bazı sıkıntılı mirasların vereceği rahatsızlıklar, ancak dostluğun güvencesinde giderilebilir.

- Elbette!.. Efendimizin aradıkları da budur. Umut veren müjdelerinizi hemen sunmak, bendenizin mutluluk kaynağını... Kararlarındaki isabetin de gerçek kanıtlarını oluşturacaktır.

- Efendiniz Majestelerine iletiniz ki, Fransa'nın görüşleriyle, kendilerininki büyük bir uyum göstermektedir. Biraz sabır, özveri ve hoşgörüyle, eski, köklü ve sağlam dostluğun yeniden kurulacağına olan güvenlerine aynen katılmaktayız. Sizi, Prens de Joinvelle'e tanıştırmayı bu yüzden istedik. - Der demez, hemen sağında oturan Prens ayağa kalkarak çok zarif bir biçimde hepimizi selâmladı. - Ülkelerine çok uzun zaman hizmet edecek insanların dostluklarını ne kadar erken pekiştirirsek o kadar uzun bir dönemi kazanmış oluruz.

- Yüce görüş... Emir ve önerilerinizden yararlanmak, yaşamımızın amaçlarından olacaktır Majesteleri!..

- Lütfen, sağlık, esenlik ve tam bir güven içinde, dostluğumuzun daha da derinleşerek sürmesinin en büyük isteğimiz olduğunu mutlaka belirtiniz.

- Bundan onur duyarım Majesteleri.

Reşit Bey'in, kırk yıllık diplomatlara taş çıkartan kıvraklığı, hepimizin gözlerini yaşarttı.

Salondakilerin tamamı, bu genç adama, gözleri menevişlenerek, sevgi ve saygıyla bakıyor... Kral, her sözcüğünü, sarraf terazisinde tartarak söylüyordu.

Hristo'nun çeviri sırasında kan ter içinde bunalması, beni öyle eğlendiriyordu ki, bir ara suratına dalıp gittiğimi ayırarak irkildim.

Elçilikte toplanıldığında, Reşit Bey'in her mimik hakkında, her birimizin ayrıntılı görüşlerini isteyeceği açıktı.

O, bütün güç ve hünerini, Efendimizin çıkarlarını korumaya

harcarken, bizim birbirimizin açmazlarına dalıp gittiğimizi sezerse, ne ayıp olurdu.

Bu tartışma göstermişti ki, Fransa'nın Efendileri, karşılarındaki genç insanın öyle kolay yutulur lokma olmadığını bütün boyutlarıyla anlamışlardır.

Reşit Bey sözlerini bitirir bitirmez, Kont Sébastiani önce kendi kafasında bir iyice süzüyor. Sonra çeviriyordu. Az da olsa fransızca anladığımızdan, kendi aralarında tartışmaları mümkin değildi. Üstelik, Hristo'nun yetkinliğini bugün iyice kavramıştık.Hem dile, hem diplomatik kurallara öylesine egemendi ki, araya katıverdiği bir ek ya da ön sözcükle, söylenenin anlamını alabildiğine zenginleştiriyor... Karşıdakinin bütün artdüşüncesini açığa çıkartacak imâları çok güzel vurguluyordu.

Reşit Bey'in aklına, sonradan karşıdakilerin hal, tavır ve mimiklerini tartışma fikrini o sokmuştu. Hepimiz, kendi açımızdan dikkatle inceleyecek... Akşam olduğunda, her sözcüğün uyandırdığı etkileri yorumlayacaktık.

Hristo'ya inanmak gerekirse, diplomasinin en önemli özelliği, buydu: Sözler belli düşünceleri açıklar... Mimiklerse, bilinçaltının tepkilerine göre biçimlenirmiş!

İyi hoş da, törene katılanların hepsi yüzüne, pudradan birer komedya maskesi takmıştı. Bütün yüz çizgileri, sürekli gülen bu maskenin arkasında kalıyor..Reşit Bey ne söylerse söylesin, yüzleri de, gözleri de hep ışıl ışıl gülümsüyor... Bir çuval una batırılıp, üstüne allık sürülmüş yere gelesi suratlarında, tek kıl oynamıyordu!..

Yine de kendimi zorlayıp dikkat edince bir şeylerin dalgalandığını ayrımsadım. Sözlerin ağırlığına ve anlamına göre, kırışıklıklarında ince bir devini gözleniyordu. İpin ucunu bulmuştum. Gözlerimi dört açarsam, çok ilginç görünümler yakalayacağımı biliyordum.

Kralın hafifçe kıpırdanması, bu ilk görüşmede başka şeylerin konuşulamayacağını anlatmaya yetmişti.

Reşit Bey'in bir bakışıyla, iş başa düştü.

Anında uşak kümesinin yanına geriledim.

Efendimiz, Fransa'nın efendilerini armağana boğmaya karar vermişlerdi. Hükümet üyelerininkini çoktan sahiplerine iletmiştik. Devlet sahiplerininkini de teslim ederek, bu yükten alnımızın akıyla kurtulmak, o Cemazeülevvel'in onbeşinci cuma günü kısmet olacaktı.

Kral Hazretlerinden başlayarak, önceden paketler halinde hazırladığımız armağanları sunmaya giriştim.

Ankara sofundan, inci, pırlanta ve sim işlemeli, altın ilikli, yakut düğmeli bir pelerin... Elmas, firuze ve lâl kakmalı altın bir kemer..Kını ve sapına yeşim ve topazlar oturtulmuş murassa bir hançer... Zümrütüne tuğrası kazılmış ağır bir yüzük... Som altından, mücevher işli bir divit takımı... Ve en sonra da birinci dereceden Mahmudiye Nişanı'yla beratı, Kral Hazretlerine...

Düğmeleri turkuvaz, ilikleri burma altın, dikişleri sırmadan bir ipek gömlek... Kaltağı gümüş, koşumları inci ve boncuk işlemeli bir eğer takımı... Mahmuzları altın bir çift körüklü süvari çizmesi... Ve birinci dereceden Mahmudiye nişanıyla beratı, Prens Hazretlerine... Herkesin hayranlıkla açılmış gözleri önünde teker teker sundum.

Özellikle Kral Hazretlerinin pek hoşnut kaldıkları, her birini teker teker ellerine alıp, uzun uzun incelemelerinden anlaşılıyordu.

Yerlerinden doğrulurlarken;

- Kraliçe de sizinle tanışmayı çok istiyorlardı... Bu arada çok değerli armağanları kendiniz sunarsanız daha fazla değerleneceğine eminim, - buyurdular.

Yanıbaşımızda biten iki Generalin arkasında, Saray'ın Harem bölümüne yollandık.

Kapıyı aşar aşmaz durakladık. Sanki, Cennet'te İrem bağlarına kurulmuş, safa sürmeye koşuyorduk.

Saray Haremi de öyle mi bilemem. Burada ortalık kadın kaynıyordu.

Yirmisekiz Çelebi'ye bir kez daha hak verdik.

Gerçi onurumuza verilen şölenlerle, düzenlenen toplantılarda, Fransız kadınlarının kaç-göç bilmediklerini anlamıştık. Ama, onların büyük çoğunluğu, Hristo kâfirinin söylediği, yosmalar, onlara özenen hafif meşrep soylular ve havai zengin familya kızlarından oluşuyordu.

Saray kadınlarının da, aynı mezhebe sâlik olduklarını, görmek şaşırmamıza neden oldu. Cariye, nedimelerin yanı sıra prenses, düşes ve kontes gibi soylu kadınları da açık saçık ortalıkta dolaşır..Büyük bir ilgi ve merakla sürtünecek kadar yakından bizi inceler görünce, hayretlere garkolduk.

Sonunda Haremin büyük salonuna alındık.

Kraliçe, biz girer girmez tahtından doğrularak, elini , Reşit Bey'e doğru uzattı. Bir an donduğumuzu sandım. Ne yapmamız gerektiği konusunda, hiçbir ön bilgimiz yoktu.

Tam anlamıyla şaşkın bir duruma düşeceğimizden korkarken, Reşit Bey'in yüksek zekâsı, imdadımıza yetişti.

Hiçbir ikileme düşmeksizin, son derece ince bir révérencela kavradığı, ak güvercin kanadına benzer eli, parmak uçlarından öptü.

Derin bir nefes alırken, Hristo'nun beğenen, meraklı kadınların coşkun bakışlarını da hemen belleğime kaydettim.

Reşit Bey'in yetkinliği sayesinde, bir açmazı daha incelikle geride bırakmıştık.

Kraliçe, yüzünde sevgi tomurcukları açtırarak... Gözlerinde sevecenliğin bütün kıvılcımlarını tutuşturarak;

- Burada bulunmanızdan ne kadar sevinçliyim, bilemezsiniz, - dedi.

- Bağışladığınız onur, bendenizi bütün yaşamımda mutlu etmeye yetecek kadar büyüktür Majeste.

Sözlerini ezberlemişçesine sıralayıveren Reşit Bey, Hristo'ya baktı. Baş Çevirmen, öylesine yumuşak ve sıcak bir ses tonuyla yineledi ki iltifatı, bütün kadınların pembe pembe bakıştıklarını görmemek için kör olmak gerekirdi.

Kaleyi içten vurduk, diye düşünmeden edemedim. .

Kraliçe de, nedime ve cariyeleri de, soyluluklarını, kadınlıklarına teslim eylemişlerdi.

Tahtlarından kalkıp, Reşit Bey'le ayakta söyleşmeye tenezzül buyurdular!

Doğrusu, hiç beklemediğimiz bu davranışı, Hristo kâfirinin nasıl yorumlayacağını öylesine merak ediyordum ki, az daha konuşmaları kaçıracaktım.

- Bize, Osmanlıların kadınlarla konuşmayı bilmedikleri anlatılırdı. Bundan sonra, aynı düşünceyi belirtenlerin, sizi hiç tanımadıklarına karar vereceğiz.

- Mülk-ü Şâhane, çok geniş bir ülkedir Efendim!.. Çok değişik insan, çok başka tutum ve çok ayrı davranışlar sergilenir. Fakat, dünyanın her yerinde, hemen her insan, çok aziz bir Kraliçe'ye saygı ve minnetlerini sunmanın yöntemini hemen sezer.

- Ah, - dedi çevrilir çevrilmez Kraliçe Marie-Lusie. - Ya ben dilinizi, ya siz dilimizi bilseydiniz de, bunları kendi ağzınızdan dinleyebilseydim!..

- Biraz önce, Majesteleri Krala, en kısa zamanda emirlerinizi yerine getireceğime ilişkin söz verdim... Şimdi, iki kez söz vermiş oluyorum Efendimiz.

- Sözünüzü tutacağınızdan kuşkumuz yok. Zaman yitirmekten dertleniriz.

- Zât-ı Şahanelerini çok bekletmemek için, gecemi gündüzüme katmak mutluluk verecektir.

- Merci!.. Umarım, sonucu ilk öğrenen ben olurum.

- Kabul buyurmak onurunu bağışlarsanız, yaraşır olduğumu göreceksiniz.

- Çok iyi!.. Soracak o kadar çok sorum... Öğrenmek istediğim o kadar çok sorun var ki, günleri sayacağım.

- Bendeniz de efendimiz!..

Reşit Bey'in bakışları üzerimde kilitlenince, kimselere emanet edemediğim en büyük armağanı, bohçasından çıkardım. Kara kadife kutu, salonun aydınlığında ışıladı.

Bütün kadınların o an dikkat kesildiği, soluklarının sıklaşmasından anlaşılıyordu. Kutuyu, Reşit Bey'e uzattım.

Kraliçe, sunulanı, ilkin alışkın devinilerle yokladı. Kapağını çok armağan almanın tok gözlülüğüyle, ağır ağır ve umursamazlıkla açtı. Gözucuyla içine bakar bakmaz, burun delikleri kasıldı... Gözleri kısıldı... Dudakları büzüldü... Yüzü allık ve pudraların altında pembenin her rengine bandı çıktı. Ve derin bir soluk bırakarak;

- Oh!.. Ne kadar güzel, - demekten kendini alamadı.

Kutunun içinde, ortası pırıl pırıl Hazret-i Padişah tuğralı... Çevresi güneş resimli... Her kıvrımında elmas..ı Her boğumunda yakut.. Her çıkıntısında pırlanta..Her girintisinde zümrüt kakılmış gerdanlığı kim görse, aynı tepkiyi gösterirdi.

Buna bir de, yüz top Ankara sofu... Yüz top Bursa ipeği... Yüz top Aydın çuhası... Kadınefendi'nin kendi kutsal elleriyle işlediği iğne oyalı, inci kenarlı bütümcük gömlekler eklenince, öylesine hoşnut kaldılar ki... Kalktıkları gibi, Reşit Bey'in elini tutarak, yandaki kapıya doğru ilerlediler...

Büyük bir sevinç ve onur içinde arkalarına düştük.

Yumuşacık halının üstünde, ayak seslerimizi boğarak kırk elli adım attıktan sonra, kapının sahanlığına vardık.

Gizli bir el kapıyı açtı.

O an, insan eli, aklı, bilgisi ve zevkinin üretebileceği en güzel şeyle karşılaştık.

Kalem gibi yontulmuş ağaçlar, yemyeşil çitlere yol gösteriyor... Çiçekler, renk ve boy uyumunda, birbirine sarmaşmış, çitlerle, ağaçların çevresinde dansediyorlardı. Yer ve gökyüzünde bir nice renk varsa, önümüzde, âyine toplanmış... Bulutlar, toprağın bu ahengine katılmak için, başlarını eğip, damla damla gözyaşı dökmeye durmuşlardı.

Tanrı, bu keferelerin eliyle, biz âciz kullarına güç ve görkemini kanıtlıyor. Cennet'in İrem Bağları'nı bize bu dünyada gösteriyordu.

Babam rahmetli, Kastamonu'dan ilk geldiğinde, Mustafa Efen-

di amca, o'nu, yamak olarak Kâğıthane bahçelerinden birinde yanına almıştı.

Bir araya geldikleri an, gençlik özleminin izinde, yeniden oralara dönerlerdi.

Küçük mermer patikalarla, ayrılmış evleklerde renk renk lâleler... Top top budanmış ağaçlar. Düzenli çitler... Ulu çınarların altında kurulan sofralar. Düzenlenen fasıllar... Civelekler, köçekler, rakkaseler... Meddahlar, kuklacılar, karagözcüler... Bülbüllerle yarışan hanendeler... Ruhlara ferahlık veren sazendeler... Hurileri kıskandıran cariyeler... Gılmanlara taş çıkartan sâkiler... Rübai, mersiye, nât ve gazeller... İnce iğneleriyle can yakan... Sert eleştirileriyle öfkeleri kabartan hicivler.. Fener alayları.. Mehtap sefaları... Sırtlarına mum dikilerek çiçeklerin arasına salıverilen kaplumbağalar... Ve daha neler neler!..

Ya binbir gece masalları... Ya Alâeddin'in sihirli lâmbasındaki devin gerçekleştireceği türde öyküler, birbiri ardına sıralanır giderdi.

Ne yazık!..

Bizim çocukluğumuzda, bunların tamamı birer örendi.

Bahçeler gene vardı...

Lâkin, duvarları yıkık... Öbekleri yitik... Evlekleri bele, suya, tohuma hasret... Bakımsız ağaçları çalılara karışmış... Yolları, kimsesizliğin hüznünde eğri büğrü.

Kâğıthane Deresi yine şırıl şırıl Haliç'e akıyordu.

Ve, insanlar, adını etmekten ürküyorlardı.

Adı ya da ağaçlarının ululuğuna saygıdan olsa gerek, bir tek, Çamlıca'daki Millet Bahçesi kendini kurtarabilmişti.

Ama, şu kapının açılışıyla önümüze serilen görünüm, bizi birden kapıp da, babalarımızın gençliğine götürüyorsa, bunda mutlaka çözümlenmesi gerekli, gizli bir çağrışım olmalıydı.

Usta emeği, doğayla birleşerek sanata dönüşürse, somut gerçek, düşten güzel olabiliyormuş!.. Yaşamış ve üretmiş olanlar, inançsızlığımızı, bağışlarlar mı?

Gözlerimin yaşardığını neden sonra ayırdım.

Baktığımda, Reşit Bey'in de aynı durumda olması beni hiç şaşırtmadı.

Üstelik kraliçenin dikkatine yakalanmıştık. Çünkü, bizim hayranlığımızla öğünmek amacıyla gözlerini yüzümüze dikmiş, inceliyordu.

Reşit Bey'in elini yeniden sıkarak;

- Sizi üzeceğini bilemezdik, - dedi.

- Bağışlayın Majeste!.. Üzünç değil, ödenmesi gerekli bir borcun sorumluluğu olsa gerek!

Benden başkasının anlamadığına, kalıbımı basmaya hazırdım. Savım, doğrulandı.

- Anlayamadık!

Soru, hepimize yönelikti. Ama, söz Reşit Bey'indi.

Büyüğümüz olduğundan, yanıtlamak ona düşerdi. Başımı sallayarak onaylamaktan başka ne yapabilirdim?

- Merhum pederim, - diye açıklamaya başladı Reşit Bey. - Asitane'ye ilk geldiğinde, bir süre bahçıvanlık yapmış. Usta bir bahçıvanın, eğer, yüreğinde biraz sevgi taşıyorsa, insanoğluna yeryüzünde Cennet'i gösterebileceğini anlatırdı da, inanmazdım. Meğer haklıymış!..

Der demez, Kraliçe'nin de gözleri dolmaz mı?

Hiç yüksünmeden mendiliyle burnunun ucunu okşayarak, buğulu gözlerle hepimize baktıktan sonra;

- Bu bahçede, nice krallar, soylular, ozanlar ve demagoglar dolaştı, Büyükelçi, - dediler. - Pek çok şiir yazıldı... Pek çok öykü anlatıldı... Dünya kadar övgü söylendi... Fakat, hiç kimse, hiçbir zaman, bu kadar insanca, bu kadar yürekten değerlendiremedi.

Majestelerinden alınan bu onay, beni, daha da beter etmişti.

Ancak, Reşit Bey, çoktan toparlanmıştı.

- Belki de, onların hiçbiri, bizim anı ve özlemimize sahip olmamışlardı!..

- Sahi!.. Babanızın Bahçıvan olduğunu söylemiştiniz. Ne il-

ginç!.. Babanız bir bahçıvan, ama, Kont Sébastiani'nin söylediğine göre, siz geleceğin Sadrazamı olabilirmişsiniz!..

- Sağolsunlar!.. Kont Hazretleri, hiç haketmediğim övgülerle beni utandırmaktan hoşlanırlar. Kendileri de iyi bilirler ki, bizim ülkemizde, buyurdukları basmağa çok uzun ve yorucu bir merdiveni tırmanma başarısını gösterenler ulaşabilirler. Yüce Efendimiz, yaraşırlığına karar kılıp da, ferman buyururlarsa, hiçbir itiraz hakkımız yoktur Majesteleri.

- Gizemli bir ülke!.. Özverili insanlar!.. Çarpıcı gelenekler!.. Şaşartıcı bir din!.. Ne kadar ilginç!.. Ah, keşke, bütün bunları, araya çeviri aralığı koymadan, dinleyebilsek... Kim bilir ne hoş olurdu. En kısa zamanda bizi bu zevke eriştirir misiniz?

- Emredersiniz!..

Hristo'nun gözlerindeki ışıltıyı kim görse, imâna gelesi kâfirin, olağanüstü bir gizi tek başına çözdüğüne inanırdı.

Lâkin ne sormanın yeriydi. Ne öğrenmenin zamanı.

Yutkunmakla yetindim.

Cennet bahçelerinin renk cümbüşünü kirpiklerimize, çerçevelenmiş resimler gibi asarak salona döndük.

Efendimize, binikiyüz kiseye malolan bir gerdanlığın ikibin kiseyi aşan öteki armağanları gölgelemesi belki tuhaf! Velâkin, ustasının ürettiği her şey gibi, onun da insanı kapıp da bulutların üstüne taşıyıvermesine neden şaşmalı?

Refakatçımız generallerle, Monsieur d'Isache'ın, Hristo'ya söyledikleri, doğrusu göğsümüzü kabarttı. Kraliçe o zamana kadar hiçbir elçiye böyle davranmamıştı.

Büyük kabul salonuna girdiğimizde, Kral, Prens ve Kont'u bizi bekler bulduk. Kral, gecikmemizden hoşnut gibiydi.

- Anlaşılan, Kraliçeyi büyülediniz, - buyurdular. - Bu kadar uzun kaldığınıza göre, dostluğu pekiştirmekte yarar var. Haftaya Cuma, bir şölen verilecek. Gelirseniz, çok seviniriz...

Bu hem yeni bir çağrı... Hem, ilk kabulün bittiğini belirten bir işaretti.

Reşit Bey;

- Onur duyarız, - dedikten sonra, geri geri Huzurdan çıktık.

Allahtan Tören Nazırı Monsieur d'Issache bizimle geliyordu. Yoksa, o'nun armağanları yine benim üstümde kalacaktı. Hemen, Hristo'yu yakalayarak, bir ara benim arabaya uğramasını rica ettirdim.

Reşit Bey'i yerleştirdikten sonra, her şeyi denetleme göreviyle, çevreye baktı. İlkin Ruhiddin ve Agop efendilerin yanına gitti. Rahatlarını, isteklerini sordu uzun uzun. Sonra, bulunduğum arabaya yaklaştı..Atlara..Koşumlara..Arabaya bir göz attı. Tekerleklere bakarak, çıktı karşıma oturdu.

Çağrılmasının nedenini çok iyi biliyordu.

Yaraşır bir tören düzenlemişti. Uzatmak anlamsız olurdu. Yetkim bulunsa daha fazlasını verirdim. Önceden ayrılan ödenek bu kadardı.

Sunduğum dörtyüz kiselik altını, göz açıp kapayana redingotunun iç cebine yerleştirdi.

Sonra yeniden Reşit Bey'in yanına dönerek, hareket işaretini verdi.

Geldiğimiz yoldan tören birliği eşliğinde, elçiliğe dönende, Paris akşamının alacası belirmeye başlamıştı.

Reşit Bey'in isteği üzerine, doğru onun çalışma odasına giderek koltuklara oturduk.

Vasili'nin nefis kahveleri günün yorgunluğunu, köpüklerinde eritirken Reşit Bey;

- Günün özeti, - diyerek ilkin Ruhuddin Efendi'ye baktı. Dostluk söz konusu olduğunda, hiç ayırım yapmaz... Görevde de, hiçbir şeyi aksatmazdı.

Çok olağanüstü bir günü, anında olağana indirgedi. Sözü Ruhiddin açacaktı.

- Prens Kristofor'la, Baron Huysse haklı çıktılar. Her ne kadar, sıkıntılı bir miras demektelerse de, Fransızlar, Cezair konusuna yanaşmaktan korkuyorlar... Temmuz Monarşisi'nin, içerde bunalan

her iktidarın başvurduğu bâsübâdelmevt'i onu büsbütün gebertti ama, devirenleri de, aynı çevrene sürükledi..Hükümetler bir kez asker kıskacına girdi mi, çıkması, ya tam iktidar erkini, ya da bir mucizeyi gerektirir. Çünkü, asker yeniyorsa, durduramazsınız... Yeniliyorsa, daha beterdir, sizi suçlayıp kendini temize çıkarmak amacıyla darbe yapar. Tıpkı, Napolyon'un yaptığı gibi. Şöyle bir baktığımızda, Mareşal Clauzel başta olmak üzere... Desmichels'den Kont Valée'ye, Changarnier'den Hamelin'e, Bruat'tan Figron'a, Pellisier'den Vaillant'a amiral ve generallere..Aziz Arnaud'dan, Bosquet'e, Canrobert'ten Cavaignac'a colonellere, aklınıza gelebilecek bütün komutanlar Cezair kahramanı. Doğal zaman ve durumlarda bile, askerin aldığı yer verilemezken, böylesine çalkantılı dönemlerde, kim konuya yaklaşabilir ki?

- Eee!.. Onlar yaklaşamaz diye, Devletler Hukuku, eşkıya yasasına mı dönecek? - Diye atılmaktan kendimi alamadım. - O günlerde, Asitane'de Elçi bulunan General Guillemont'un gelip de, Reisülküttap Efendimize; "Keşki, Dayı Hüseyin, Susnaş ve Bakri'nin alacaklarına, kişisel ilgi duymasaydı. Biz, borcumuzun utancında, yelpazesini büyükelçinin suratında kırmasını bile unutmaya hazırdık. 1827'nin o günlerinde, yumuşak bir protesto ile Déval'i geri çekerek, gevşek bir ablukayla yetindiğimizi biliyorsunuz. O zaman, savaş ödenceleri nedeniyle durumumuzu anlayışla karşılamış... Dayı Hüseyin'e gerekli uyarıda bulunacağınızı söylemiştiniz. Bu korsanlar, çıkarları bozulunca, küstahlığı o derece artırıyorlar ki... Diplomatik yollardan çözülebilecek sorunlar, askeri çatışmaya kadar sürükleniyor. Provence'e ateş ettirmese olmaz mıydı?"

Ben de General gibi soluklandım.

İlgiyle yüzüme bakıp kalmışlardı.

O'na öykünerek, kaldığım yerden sürdürdüm;

- Dedikten sonra, ezile büzüle; "Asker, böylesi bir aşağılanmaya dayanamayıp da yanıt vermeye kalkıştığında, ya emredeceksiniz... Yetki, yine elinizde kalacak!.. Ya da o, kendiliğinden davranacak... İstemeye istemeye arkasından sürüklenceksiniz!.. Umarım,

Dayı Hüseyin, yaptığına pişmandır. Bir an önce özür diler de, iş çabucak kapanır... Abluka kalkar. Ve asker kendi merkezine döner." Sözlerini kulaklarımla duydum. Hüseyin, özür dileyeli hani!.. Abluka sürdü!.. Teslim oldu!.. Yetmedi!.. Tutup geçen yıl, limanları işgal ettiler. Şimdi bir de, zaten kendisinin olmayan, lafını bulmuşlar. Akılları sıra, bizi bir öyle, bir böyle oyalayarak Mağrib'ı, Maşrık'ı ele geçirecekler.

- Eh Allah kolaylık versin!.. Mağrıp orda!.. - dedi Hristo. - Ahmet Bey'le, Abdülkadir de Dayı Hüseyin gibi olsaydı, kim, nasıl, neyin pazarlığını edebilirdi ki? Onlar, olmaz diyorlar... Deyince de, bunlar, altı yıldır, kıyıdan bir karış içeri giremediler... Biz, buralarda avuç açacağımıza, orayı tam anlamıyla desteklesek, kös kös dönmeleri işten değil... Siz Dayı'nın ödlekliğine ne bakıyorsunuz? O da el... Sıkıyı görünce, yallah!.. Çıkarı el verdiğinde Cezair'e Dayı kesilir... Çıkarı elverdiğinde, hoşafın yağı!.. Oranın insanına bakacaksınız... Kâra değil, belâya sahip çıkanlara. Ölümde de zulümde de dağları tutan yoksul Berber'e yani!.. Vaktiyle Emevi'lere... İki Yüzyıldır size, kök söktürenlere! Onların gücü ayaktaysa, korkmayın... Bilmem kaç mil uzaktan her ülkeye bomba yağdırılır.. Derya üstünde gemin. Güvertende topun..Bir de atacak mermin varsa, veredersin gülleyi! Altı yıldır bunların yaptığı gibi..Göğsüne madalyayı takar, Paris salonlarında caka satarsın. Kıyıya hörlediğinde, topsuz, tüfeksiz, Berber'in sopasına yatar... Kurtulduğun an, yandım Allah çağıraraktan canını deryaya atarsın.

- Yutturmaca mı, diyorsun?

- Ha şunu bilcydiniz, - dedi Hristo. - Sayın Büyükelçi, General Guillemont, askerin bulaşması konusunda haklı... Ama bulaştıran Dayı Hüseyin değil... Asker!.. Büyük Devletlerden yediği sopanın hıncını bir yerden çıkaracak... İçeri hörlemek istiyor, Viyana Komiserleri, höt diyorlar. Krala, selâm dur!.. Başüstüne komutanım!.. Koskocaman Fransa, bir Cezayir Dayısı'nın aşağılamasını yalayıp yutmak zorunda kalmışsa!.. Ne kadar ayıp!.. El altından onur kozunu bir çıkar bakalım. Bakarsın, Efendiler, yutmuşlar!.. Büyük

Devlet Fransa, iki çöl şeyhinin önünde debeleniyor da, ha babam, de babam kan kaybediyorsa, dünyanın efendileri, neden elini tutsun? Yarın, İngiltere'si, Prusya, Avusturya ve Rusyası, bunun ağzındakini kapmakla yetinmeyip, midesindekini çeker alırsa, yadsımaya hali mi kalır? Yooo!.. Öyleyse, yüksek sesle r'ıh!.. El altından; Hurra!.. Bu şavalaklar, biraz tarih... Biraz coğrafya bilseler, en azından Berberlerin soyluluğuna hayran kalır... Roma'yla, Osmanlı'nın beceremediğini yapmaya kalkışmazlardı. Bu onların sorunu... Varsın, düğün dernek çıkarma yaptıkları halde, dayak yiyince gizlemeye kalkışsınlar. Biz hiç zaman yitirmeyelim... Emir Abdülkadir, hem büyük bir yurtseverdir. Hem çok yaman bir savaşçı... Bizim Dayı'lara yüz verdiyse, Barbaros'a sevgisi, Halife'ye saygısından değil... Köpek balıklarının kan kokusu almasını önleme kaygısındandı... Madem şimdi kan koktu!.. Bize düşen, biraz asker, biraz silâh, biraz da parayı gözden çıkarmak. Sonra bir köşeye çekilip, çubuğumuzu yakarak, Frenklerin, imdat çığlıklarını dinleyebiliriz! Yok, bunları dahi yapamayacaksak, şimdiden adama doğruyu söyleyelim. Osmanlı seni gözden çıkardı. Kendi etini doğrayıp kendi yağınla kavrulabileceksen yola çık... Yoksa, bize dayanıp da, Dayı Hüseyin benzeri açıkta kalırsın. Hem sana yazık olur. Hem bizim onurumuza, deyip sıyırtalım. Bakarsınız, kendi gücünü, kendi aklın göre kullanabilmiş! Kullanamazsa, kendi bilir. Umup da düş kırıklığına uğrayacağına, ummadan yüreğini dağlasın.

- Çok yakından tanıyor gibisin, - dedi Agop.

- Bu Paris'in, en iyi tarafı nedir dersen Agop Efendi, arayanın mevlâsını da, belâsını da bulması, derim. Bendeniz de, sürtmekten bıktığım zamanlarda biraz felsefeye bulaşmıştım. Meret, tarihsiz yutulmuyor. Bir ölçü, felsefe, yarım ölçü tarih derken, Berberlere toslamıyayım mı? Az biraz altlarını deşmeye kalkışınca, ne göreyim. Kök söktürdükleri yalnız biz değilmişiz. Devr-i Saadet'in Arap mücahitleri ki, büyük çoğunluğu bedevilikten gelmekteler! Onlar bile, sahrayla, dağlara erişememişler. Bunlar kıyıyı suya vermiş, anladığım. Suya hükmeden, kıyıda da Pâdişah. Al hayrını gör, diyorlar. Pazar yeri olarak biz de kullanırız. Ne sen bize karış, ne

biz sana bulaşalım. Olmadı..Seni suya atıp, kendi çöle kaçıveriyor. Ördek kumda neyleyebilir ki!..

- Sen bütün bunları okumaktan mı çıkarıyorsun?

- Okumak iyidir vre Agop Efendi!.. Ne zaman ki, okudum, bilgimin azlığını gördüm. Ne zaman ki, işrete daldım, her bir şeyi bildim...

- Biraz da İncil okuyup, zındıklıktan kurtulsaydın ya!

- Sen neler demektesin vre? Kâfir, kâfire zındık diyende, bu Osmanlılar, bozacının şahidi şıracı diye ikimizi de falakaya çekmezler mi? Hadi ben hakettim derim. Ama, sen, nâra yanarsın ki!..

- İsa Mesih, sen bizi Şeytan'ın şerrinden koru!..

Reşit Bey, gözleri parıltılar içinde, konuşmaları izliyordu. Kim konuşursa can kulağıyla dinler, hiç araya girmeden her şeyi kafasına yerleştirirdi.

Sonra, telhisinin başına oturdu mu, en geçerli değerlendirmeyi süzüp Efendimize sunmanın ustasıydı. Bu üstünlüğü, daha Rus Savaşında, ordu kâtibiyken, yüce Efendimizin dikkatini çekmişti. Pertev Paşa Hazretlerine sorup, öğrendikten sonra, Edirne Barış Kurulu'na, Reisü'l-küttâb Altıparmak Hâmit Bey'in başkanlığında... Beylikçi Nuri ve Divân-ı Humayun çevirmeni Esrar Efendilerle birlikte girmesine karar veren de, bizzat kendileri olmuştur.

Yüksek gözlem ve bileşim gücüyle, çok çabuk kavradığından, konunun özünü çıkarmakta üstüne yoktur.

Bu yüzden;

- Yani, sen Cezair nasılsa gitti!.. Bari ucuza alamasınlar, diyorsun!..- Diye söze katılıverince, hiçbirimiz şaşırmadık.

Tam tersine;

- Yitirdiğimiz nereyi geri alabildik ki!..- Yakınması, galiba aynı anda hepimizden geldi.

- O zaman, biri hemen Akdeniz'i geçmeli. Kasbah'la Konstantin'e ulaşmalı. Emir Abdülkadir'le, Ahmet Bey'e, bugünkü görüşmeyi aktarmalı.

- Ben giderim, - dedim hiç yüksünmeden.

- İyi olur, - dedi Reşit Bey.

Hemen arkasından, Ruhuddin Efendi'ye baktı.

Huyunu bidiğimizden, tartışmanın süreceğini anladık.

- Fransızlar, kıyısı olmayan Büyük Devletlerin, Akdeniz'e inmesinden, çok ürküyorlar. Siz, taraf olarak der demez, Louis Philippe kendini güç tuttu. Çeviri boşluğu doğmasa, yerinden fırlayacağını sandım. İngilizleri kendileri bulaştırdığına... Avusturya, İtalya'nın efendisi olarak zaten kıyı devleti sayıldığına göre, geriye bir Rusya ile Prusya kalıyor. Dengeyi iyi tutturabilirsek, İngiltere'nin yanına ekleyeceğimiz koz çoğaldı demektir.

- Diyorsunuz ki, bunlara sıtmayı kabul ettirmek için, ölümü göstermek zorundayız.

- Ya da, - dedi yeniden Hristo. - Ölmüş eşeğin kurttan korkmayacağını, hepsine birden anlatmalı.

Reşit Bey, yine tam zamanında sordu;

- Kurt hangisi? Rusya mı? Prusya mı?

- İşimize hangisi geliyorsa. Keşke, ikisi birden olabilse. Fakat, bir şeyi hiç unutmamalıyız. Bunlar, Prens Metternich'in şemsiyesi altında, birbirinin ortağı.

- Aynı zamanda da rakibi... Düşmanı dememek için, rakip sözcüğünü kullandım.

- Çok da doğru kullandınız, - diye tamamladı Ruhuddin. - Namık Paşa'nın gelişi ne raslantı. Ayrıntılı bir telhis göndermek mümkin.

- Haklısınız. İki kişinin birden gitmesi, kuşku uyandırır.

- Bence, Bahir Efendi'nin yokluğu da aynı şey, - dedi birden Hristo. - Haftaya Saray'a çağrılı olmasaydınız, iyiydi. Şimdi, yokluğunu anlatmak, sıkıntı doğurabilir.

- Doğru!.. Ama, bir an önce haber vermek de, bir başka doğru.

- Namık Paşa nasılsa Le Havre'dan gider. İzin verirseniz, Başçevirmen olarak, bendeniz yolcu edeyim... Orda nasılsa, Tanca'ya giden bir gemi vardır. Bir de sağlam Berber buldum mu?

- Bakın, bu çok daha iyi bir yöntem.

YEDİ

Odasında ders çalışıyordu.

Vasili usullacık girdi.

Başını kaldırdığı an;

- Vefik Efendi'ye bakmıştım, - derken gözlerindeki soru işaretini yanıtlama gereği duydu.- Monsieur Baudelaire teşrif eylediler... Kendileriyle görüşmek istiyorlardı da!..

- Bu saatte!.. Allah Allah!. - Diyerek fırlarken; - Ben haber veririm. Bir dakika beklesin.

Doğru Vefik'in odasına koştu.

- Charles gelmiş. Seni çağırıyor.

- Bakalım ne istemekte, - diye yekindi Vefik.

Charles, bekleme salonunda, ayakta dikiliyordu.

İkisini birden görünce, gülümsedi.

- Arı bala çokaşıyor, mu, diyordunuz?

- Evet öyle diyorduk, - diye homurdandı Vefik. - Biz, beyzadenin başına bir iş geldi diye kaygıyla koşuyoruz. Herifçioğlu zil takıp oynuyor.

- Bu da mı bir atasözü? - Diye alayla sordu Charles.

- Hayır, bu benim sözüm.

- Öyleyse takın zilleri de, oynamaya hazırlanın.

Refik, Vefik'ten önce atıldı;

- Hay'rola, şenlik mi var?

- Akşam Baronne Dudevant'ın salonuna gideceğim. Eğer boşsanız, geçerken sizi de alayım, diyecektim.

- Boşalırız, - dedi Vefik. - Yeter ki, sen iste.

- Tamam, hazırlanın öyleyse.

Kapıdan geçirirlerken ikisi birden;

- Sağol!..- Dediler.

Kapıyı kapatır kapatmaz, güvensizlikle bakıştılar. Hiç düşünmeden verdikleri söz, korku bulutu halinde yüreklerine sinmek üzereydi.Birden Vefik'in gözleri parladı;

- İzni Cemil koparır, - dedi. - Tam sırası.

Hızla merdivenlere tırmandılar.

Cemil, ödevine öylesine dalmıştı ki, başucundaki kaynaşmaya irkildi. Önce dalgın dalgın baktı. Sonra yeni tanımışçasına;

- Siz bitirdiniz mi?

- Bitirmedik ama, - dedi Vefik. - Az önce Maxime, uğradı. Bizi bu akşam salona götürmek istiyor.

- Yaşasın, - diye dikildi Cemil. Hemen ardından da kösüldü; Bizimkilerin haberi var mı?

Der demez, Refik biraz da öfkeyle atıldı.

- Beyimizi niye rahatsız ediyoruz

- Anladım!.. Fırsattan yararlanalım, demektesiniz. - Sözleriyle doğruldu. Onları merdiven başında bırakarak, bir kat indi.

Elçilik, okuma saatine dalmıştı.

Ayaklarının ucuna basarak, kapıdan süzüldü. Babasının omuz başına dikildi. Gölgesiyle doğrulmasını bekledi. Bakışlarını gözlerinin içinde bulunca;

- İzin verirseniz, bu akşam Maxim du Camp bizi bir salona götürecek, - diye fısıldadı.

Reşit Bey, bir an gözlerini kırpıştırarak oğlunu süzdü.

- Hepinizi mi?

- Evet efendim!..

- Çok iyi!..- Der demez, yeniden gazetesine kapandı.

Yine ayaklarının ucunda, döndü. Kapıyı sessizce kapadıktan sonra;

- Tamam, - diye muştuyu verdi. - İzni Şâhaneyi kopardık.

Bir anda odalarına dağıldılar.

Elçilik daha geniş bir konağa taşınalı, babalarının dairelerinin içinde birer oda da onlara ayrılmıştı.

Refik, banyoya girdi. Karşıdaki aynaya doğru yürüdü. Dolabın kapağını açtı. Alt gözden çıkardığı lâzımlığa çişini yaptı. Kapağını kapatarak, aynı yere yerleştirdi. Ceketini, gömleğini çıkardı. Mermerin üstündeki leğene, sırlı çinko sürahiden sıcak su boşalttı. Gant au Toilette'i eline geçirdi. Leğende ıslatarak sabunladı. Yüzünü, ensesini, koltuk altlarını keseledi. Duruladığı havlu eldivenle, köpükleri yıkadı. Gömleğini, pantalonunu, ceketini değiştirdi. Kalıplı fesini başına geçirdi.

Aynada süzdüğü delikanlıdan hoşnut, biraz kendini seyreyledikten sonra banyodan çıktı. Çantasını yokladı. Ertesi günün ders programını düşünürken, gülmeye başladı.

Yarın pazardı.

Ev ödevleri için bütün bir günleri vardı.

Çantaya bir şaplak attı.

Her zaman olduğu gibi,doğru Vefik'in odasına yöneldi. İlk gelen olduğunu görmenin kıvancıyla;

- Bizim beyler, hanımları geçtiler, - dedi.

- Kolay mı? Paris'in elitiyle tanışacağız.

- Charles'ın bizi düşünmesi ne iyi.

- Gerçekten ince bir çocuk. Dostluğu sağlam. Sanırım bizi seviyor. Paylaşmayı da...

- Haklısın. Bu saatte, bir yere gidecekse, gelip haber vermesi gerekmezdi. Çağrıladığına göre, birlikte olmaktan hoşlanıyor. Birlikte ders çalıştığımız zaman biz de onu çağrılayalım. Sanıyorum, dost canlılığı, hem tek çocuk olmasından... Hem öksüzlüğünden kaynaklanıyor.

- Yahu Refik, âlem adamsın. Ben bir şey keşfetmeye kalksam, sen hemen ötesindekini de, bulup çıkarırsın.

- Napalım!.. Biz açılmış yoldaki çukurları görmekteyiz. Yol açan dertlenmeli mi?

- Gör aman, gör... Bakarsın çukurları doldururuz da, dua edenimiz artar. Madem, Devlet-i Âli'de yol ameleliğine sıvandık. En doğrusunu yapmaya koşuluyuz.

Cemil, ince bedeniyle, sanki kapıdan sızdı;

- Gene kimi kaynatıyorsunuz, - diyerek yaklaştı.

- Kendimizi, - dedi hemen Vefik. - Charles diye başlamıştık. Sonra laf kaydı.

- Hem oğlanın iyiliğini görüyor, hem kuyusunu mu kazıyordunuz. Ne ayıp!..

- Al birini vur ötekine, - dedi Vefik. - İyisine mi kaynatıyoruz, kötüsüne mi, anlamadan, papazlığa sıvanıyor.

- Senin dilini bilmesek, papazlığa niye özenelim?

- Ee, bu kadar iyinin arasında bir kötü gerekmez mi?

- Tamam, kesiyorum.

Derken, ötekiler de sökün ettiler.

- Bizimkiler kendilerine gelmeden savuşsak iyi olur, - dedi Agop. - Şimdi o kadar çok buyruk verip, koşul koyarlar ki, günümüz zehir olur.

Kostaki hepsinden fazla kaygılanmıştı. Nerdeyse kollarından çekiştirerek;

- Aman, kaçalım!.. Benimki, emanetsin diye tutturdu mu, konağa bekçi yazar.

- İyi de, Charles gelmedi.

- Dışarda bekleriz?

- Ayıp olmaz mı?

- Tersine... Dört gözle yolunu beklediğimizi görürse, bir daha gecikmez.

Agop, söylemek istemediklerini açıklayıverdi;

- O gecikmedi ki!.. Bizim acelemiz var.

Kapıdan ardardına çıkarlarken, Charles, yetişti.

- Kovuldunuz mu?

- Biraz daha oyalanırsak, seni de içeri çekerler diye korktuk. Nemize gerek.

- Yaparlar mı, yaparlar, - dedi yürürken Agop. - İyisi mi, gözden bir an önce yitelim.

- Anladım, - diye güldü Charles. - İş üstünde bastırdınız. Desenize, herkesin numarası aynı. Bu büyükler bir âlem... Hem her şeyi öğrenmemizi isterler. Hem, kendi kurallarını yürütmeye bayılırlar. En iyisi sıvışmak.

Elçilik gözden yitmişti.

Parkın gölgelerine sığınmanın güveniyle, dönüp arkalarına baktılar. Cemil, derin bir soluk aldıktan sonra;

- Anlaşılan, sizinkilerle, bizimkiler farklı değil. , - diye yanıtladı Charles'ı.- Hele bununki, - diye Kostaki'yi gösterdi. - Paris'i, hâlâ hepimizden iyi biliyor. Nerde ne var, kim ne yapmış ya da kiminle hangi dolabı çeviriyor... Sormadan söylesin!..

Kostaki, hepsinden önce atıldı;

- Böyle biri, başına çöreklenirse, boynunu kuzu kuzu, bükerek bir dünya söz vermek zorunda kalırsın. Sonra da sözünü kollamaktan burnun dibindekini göremezsin.

- Tabanı söz değil mi? Verin, - dedi Charles. - Ne çıkar? Madem sizden sadece söz isteniyor. Hiç düşünmeyin. Denetimlerinden kopar kopmaz da, o anın gerekleri neyse, uyarsınız. Yanınızda değiller ya!.. İstedikleri öz olsun!

- Tutulmayacaksa, söz niye verilsin?

- Kim hangi sözünü tutmakta ki bu dönemde, hay Osmanlılar! Devletler mi? Hükümetler mi? Büyüklerimiz mi? Hatta ana-babalarımız mı?

Cemil;

- Biiz!..- dedi hemen. - Sen örneğin.

- Güvenine teşekkürler. Dilerim, düşkırıklığına uğramazsınız.

- Yeni insanlar tanımak... Yeni görüşler öğrenmek, neden düş kırıklığı olsun.

- Ya beklentilerinizi karşılarnazsa.

- Görmeden bilinemez ki, - dedi Vefik. - Bu bizim ilk çıkışımız. Yük olmayalım da...

- Hiç bile değil. Tersine, siz benim kozumsunuz.

- O nasıl şey öyle?

- Lise bitirinceye biz sizden daha fazla kısıtlıyız. Bir kez üniversiteye kapağı atarsak kolay. Etkinlik, der sıvışırız. Toplu ders, gerekçesiyle izin almak kolaylaşır... Fakat, lisedeyken, büyüklerin dediği olur. Bizimkiler, tatil dışında toplantılara gitmemi istemiyorlar. Ödevler sıkı biliyorsunuz. Onlar da biliyor. O nedenle, her an kayarız kaygısındalar.

- Anladım, - dedi Vefik. - Cin Şeytan'ı çarptı desene. Gariban Osmanlılar, Fransız kültürünü öğrensinler, diye, Aupick'ler zavallı oğullarını feda ettiler.

- Ya, ne sandınız?

- Yamansın be Charles, - dedi Kostaki. - Böyle bir bahane, Dayımı bile uyuturdu.

- Onu da denediğin zaman görürüz., - dedi alayla Vefik. - Hepsi bu kadar mı?

- Senden de bir şey gizlenmez ki!..

Cemil ilgiyle atıldı;

- Dahası mı var?

- Bu, işin aile bölümü. Asıl fiyakam, toplantıda. Genç Osmanlılarla tanışmalarını sağlayacağım.

Vefik, yeniden tısladı;

- Sanki meraklarından ölüyorlar da!

- Bak bunda haklısın Vefik Efendi, - dedi, Charles. - Merakları size değil. Bizim genç sanatçılar için önemli olan, elçilik şölenlerine çağrılmak. Hem, ilkemizin, hem dünyanın kalburüstü insanlarıyla tanışıyorlar oralarda. Değişik ülkelerden, değişik insanları tanıyınca, kendilerinin de tanındığına inanıyorlar. Güç alıyorlar... Güvenleri artıyor. Eh, sizinki de büyüklerden biri... Nerdeyse, herkes katılıyor. Birinizle sıcak ilişkiler kurabilirse, çağrılması kolaylaşır.

- Yahu bu, bizi de çarpıyor, - dedi gülerek Vefik. - Bir taşla kaç kuş birden vuruyor, gördünüz mü?

- Ne sandınızdı? Sadece siz mi kazançlı çıkacaksınız? Biraz da ben yararlansam, çok mu?

- Bu inceliği gösterdikten sonra, sana her şey az kardeşim, - dedi hemen Vefik. - Sağol.

- Tamam, ödeştik. Unutalım. Hem zaten, konağa gelmek üzereyiz.

- Birbirimizi yitirirsek, nerde bulacağız, - dedi kaygıyla Ohannes. - Bir yer belirlesek iyi olur.

- Galiba bunun niyeti kötü. Daha kapıdan girmeden, bacadan sıvışmayı kuruyor. Birini buldun da, bizi ekmek istiyorsun anlaşılan. Birbirimizi niye yitirecekmişiz ki? Alt tarafı, kime sorsan, hemen işaret edivereceği bir salona gidiyoruz. Bir aksilik olursa, yer belli. Tasalanma!

- N'olur, n'olmaz? Biz kararlaştıralım da, - diye diretti yeniden. - İçimiz rahat olsun.

- Burası iyi mi? Konak biraz ötede. Kapıdan çıkınca, sola doğru iki sokak geçtiniz mi, burdasınız. Tabii, sağınızı, solunuzu unutmazsanız.

- Eyvah, o tehlike de mi var?

- Belli mi olur? Siz yine sağlam durun da!..

- Tamam, anladık, - dedi Kostaki. - Burda da ne çok dayı varmış yahu?

- E, siz izin isterken beni kefil tutmadınız mı? Önceden uyarayım ki, sonra sizinkilere diyecek sözümüz bulunsun.

Köşeyi döner dönmez, konağın ışıltısına düştüler.

Kapı ardına kadar açıktı.

Altısı birden, saf halinde girdiler.

Salon, yüksek tavanı, oymalı duvarlarıyla bir kilise genişliğindeydi. Meşe parkelere sereserpe uzanmış halılar, bütün parçaları Louis Seize döneminden seçilmiş dekoru tamamlıyordu.

İncecik bacaklar üstüne çöreklenmiş maun masalarla, kiraz ağacından konsol, etajer ve dolapların olağanüstü uyumu, her birini dev yontulara dönüştürüyordu.

Çerez dolu gümüş tepsileri incelikle kavrayan sedef kakmalı narin sehpalar, dönemeçler çize çize köşelerinden çıkmışlar... Usta garsonları kıskandıracak ikramı ardardına sıralıyorlardı.

Kristal duvar aynaları, birer Çinli nakkaş gibi, duvarları derinleştiriyor... Yılların dikkat ve titizliğini, renk cümbüşüne kaynaştırmış goblenler, tavanı daha da yükseltiyor... Tablolar, canlı figürleriyle, kalabalığa karışarak, salonu, bütün Paris'i toplamış bir alan kadar büyüyordu.

Her sehpanın başında öbeklenmiş guruplar, ellerindeki bardakları buğulayan beyaz... Avuçlarında alevleriyle gölge oyununa dalmış kırmızı... Öpülme iştahıyla nemlenmiş taze dudakları anımsatan rose şaraplarını yudumladıktan sonra, çerezlere uzanıyorlardı.

Sosis tepsisi, sevilen bütün çeşitleri... Jambon tabağı, tanınan her türü... Sosison sepeti, bilinen bütün tadları... Ciğer kâsesi, her yörenin kazını tanıtıyordu. Sıcak küle oturtulmuş gümüş sahanlarda, sıcak etlerin buğusu iştah açıyordu.

Bütün bakışlar üstlerine çevriliyordu ki, salonu ilkin derin bir sessizlik kapladı.

Gözler merdiven başına kaydı.

Ve piyanodan fışkıran bir sel, salonu boydan boya egemenliğine alıverdi.

Frédéric Chopin, piyanonun, barones merdivenin başına kurulmuşlar... Sessizliğin gözlerinden, acının yüreğine ilkbahar yağmuru gibi akarak, insanların ruhunda, Cennet'le Cehennem'i tanımlamaya başlamışlardı.

Ve herkes aynı anda, ağız şapırtılarını... Yudum höpürtülerini... Dudak mırıltılarını unutarak, başına dökülenle, beyninc yansıyanın yorumuna daldı.

Ezgi, sessizliğin içinde büsbütün büyüdü.

Alabildiğine netleşti.

Refik, ayırdına varmadan, elini yüreğine götürdü.

Sözcükler sanki ordan fışkırıyordu.

Her nota, belleğinin derinlerinde bir sayfa açıyor... Yeliyle bilincini, kendine çekiyordu.

İstanbul'da, on yaşının sevinç ve kaygıları içine battı.

Babası konağa geç dönmüştü.

Soğuyan yemekler ısıtılırken,duyduklarıyla ürperdi.

Piotr Wysocki adında bir teğmen adayı, Muhafız Okulu'nu direnişe geçirmiş. Bütün Varşova bir kıvılcım bekliyormuş. Patlamış. Yüzü yere gelesi Çar'ın, geberesi oğlu Grandük Nikola, baskına uğramış. Az daha bedeni yerle yeksân olacakmış. Ama, Varşova'dan sıvışmış. Bütün Polonya ayağa kalkmış. Varşova Diyet'i, başına Chlopicki Paşa'yı geçirip, Grandük Nikola'yı düşürerek bağımsızlık kararı almış...

Efendimiz pek hoşnut kalmışlar.

Tam kapıdan girerken yetişen ulakla Kalem'e dönüp, ezandan sonra geldiğinde; Leh isyancıları, kahrolası Çar'ı pataklıyorlar..Adam Czarstorski, Lelewel'i de yanına alarak ulusal bir Hükümet kurmuş. Dört bir yana elçiler gönderiyorlar. Az önce çağırmalarının nedeni buymuş.

Efendimiz, mubarek kandil nedeniyle, yoksullara bolca sadaka dağıtılmasını buyurmuşlar.

Krakovi, Poznan ve Galiçya'dan giden gönüllüler, Varşova isyancılarıyla birleşince, Groşov ve Ostrelek'te bire kadar kırılası Rusları öyle bir pataklamışlar ki!.. 185 bin kazak, 70 bin isyancıyla başedemeyip, perişan olmuşlar.

Efendimiz, dört rekât nafile namazı kılıp imârethanelerdeki tayınları iki katına çıkardılar.

İyice gecikilen, pek sıkıntılı bir akşam ise; Ateşlerde yanası kâfir Paskewiç... Kazaklarıyla Varşova'ya girip, taş üstünde taş, gövde üstünde baş bırakmamış.

Efendimiz, o kadar üzülmüşler, o kadar üzülmüşler ki, sarayda nöbet bile törensiz değişmiş!..

Piyano susmuştu.

Refik, kirpiklerinin ucunda ipileyen yakamozlarla, çevresine bakındı. Bütün salon, aynı yüreğin atışında dertop olmuştu. Sanki ezgi her birinin içinde yeniden çalınıyordu.

Chopin, hüznünü aktarmanın buruk yorgunluğuyla, duygu yumağına çaynaşmış kitlenin, suskunluğuna dalıp gitmişti. Yaşadıklarını, kendi bestesinin yürek atışlarında, yinelemenin dipsiz kuyusuna inercesine büzülmüştü.

Kıvırcık kızıl saçlarının ışıltısı geniş alnına vuruyor... Çizgilerinde biriken ter tanecikleri, gözyaşlarıyla buluşarak, sivri burnunun kenarlarından çenesine damlıyordu.

Refik, bilinmez bir gücün itkisinde yaklaştı.

Elinde olmaksızın Chopin'in tuşların üzerine uzanıvermiş elini kavradı.

Yüreğinin bütün sıcaklığıyla sıkarken;

- Yanılmıyorsam, - dedi içtenlikle. - Leh devriminin olağanüstü öyküsünü anlattınız. Boyun eğmeyenlerin soylu dirençleriyle kasıldım. Ölüme meydan okuyanların direncini yaşadım. Giderilmez acılarla yüreğim burkuldu. Yenilginin karşılanmaz hıncı boğazımı düğümledi. Devrimi ilk kez bu kadar açık gördüm... Yakın tanığı oldum. Teşekkür ederim. Müziğin, çok usta bir anlatıcı olduğunu bilirdim... Ama hiç bilmediğim bir müziğin notalarından böylesine etkileneceğimi düşümde görsem, inanmazdım. Siz, Şopen olmalısınız.

Bir anda kopan alkış tufanıyla, irkilen Chopin salona döndü. Refik, neye uğradığını şaşırdı. Kıpkırmızı yüzü, ürkek gözleriyle kaçacak bir yer aradı..Bulamadı! Besteci, dimdik doğruldu. Ve birden;

- Teşekkür ederim, Jön Türk - diyerek merdivenlerden bir melek görkemiyle inip küçücük elini parmaklarının arasına bırakıveren Barones'e bakarak; - Gördünüz mü? Anladı!.. Değerlendirdi!.. Ve bütün içtenliğiyle yorumladı. Aynı anda, aynı kişiden üç ödül birden kazanan, taşıyabilir mi?

Barones Dudévant, elâ gözlerinde sevinç ışıltılarıyla gençlere bakarken, Charles yanında bitti;

- Arkadaşlarım, - diye tanıştırmaya başladı... - Refik.. Cemil... Vefik... Ohannes ve Kostaki...

- Burada olmanız ne iyi... Teşekkür ederim Charles... Arkadaşlarının temiz yürekli gençler olduğuna emindim. Fakat, itiraf edeyim, bu kadar zeki ve bilgili insanlarla karşılaşacağımı ummuyordum.

Franz Liszt, kadehini kaldırarak;

- Buna, içilir, - dedi. - Büyük bir besteci... Usta bir yazar ve içtenlikli bir genç, aynı incelikte buluşuyorlarsa, maya tuttu... Devrimin ruhu, her şeye karşın çağa damgasını vurdu demektir. Sağol Osmanlı... İçtenliğinle, yapılanların boşa gitmediğini kanıtladın. Polonya'nın mutsuz çocuğuna verilebilecek en büyük armağan herhalde, çilesinin paylaşılması olurdu. Çünkü biz, Leh, Ulah, Erdel ve Macarlar, atamız Attila'nın ceremesini ödemeye koşuluyuz. Ödetenlerden birinin genci, derdimizi anlayınca, pek seviniyoruz...

Delecroix, Nil'in kaynağına yolculuktan yenice dönmüştü... Çöl, kavruğu yüzüyle, La liberté guidant le peuple'ündeki özgürlük savaşçılarına benzemişti. Gezisinden bir anıyı herkesin önüne atarcasına;

- Bunların oralarda, - dedi. - Soydaşın, soydaşına ettiğini, akrep etmezmiş. - Baştan sona acemi çevirisi kokmasına karşın, özdeyişi, bulup çıkarıvermesi, birikiminin çokluğunu gösteriyordu. Anlayanı anlamayanıyla bütün salonu kahkahaya boğunca, aradığı fırsatı buldu.- Madem hepiniz Attila'nın soyundan geliyorsunuz, birbirinizle niye dalaşıyorsunuz? Kardeş kardeş geçinip birleşseniz!..- Der demez, durakladı. Sonra dua edercesine; - Allahım!.. Sen ne büyüksün!.. İyi ki, öyle bir halt edeceklerine, ilkel yöntemlerle, birbirlerinin soyunu kurutuyorlar da, dünya birazcık nefes alabiliyor... Yoksa, Attila dehşeti, hepimize yaşamı yeniden zından ederdi.

- Sizin, Les massacres de Scio adlı tablonuza bakar bakmaz ürpermiştim, - dedi hemen yanıbaşlarında dikilen Cemil. - Vahşetin dehşetinin, dehşetin vahşetinden daha etkileyici olduğunu şimdi anlıyorum.

- Doğu'nun gizemine birazcık yaklaşmış biri olarak tanıklık

ederim ki, - dedi hemen Delecroix; - Bu delikanlı hem resmin müziğini ve hem de müziğin resmini yakalamış.

Jules Sandeau, sevgili Barones'ini bütün salonda dolaştırmak amacıyla öbeğe yaklaşırken;

- Bir dakika, - dedi. - Kelime oyunlarını bırakın da, konuya gelin. Bunca kıyımın nedeni, herhalde müziğin resmi ya da resmin müziği ile açıklanamayacak kadar derin olmalı. İnsanoğlunun istek ve tutkuları, kendi soyunu kurutacak boyutlara varıyorsa, bence çok daha geniş bir biçimde ele alınmalı. Öyle değil mi?

Delecroix gözünün ucuyla Cemil'e bakarak;

- Söylemek istediğimiz de bu. Kıyım ne vahşet ne de dehşetle yorumlanamayacak kadar büyük bir ilkellik.

- Galiba, din ve mezhep kavgası, demek, daha gerçekçi... Hem vahşeti hem dehşeti, her iki taraf için de kutsamak, ancak bu koşulla mümkin olabilir. Çünkü bence, soykırımın sorumluluğunu, Tanrı'dan başkası taşıyamaz!..

Delecroix, gözlerinde beğeninin bütün alkışlarıyla önce Cemil'e... Sonra de yenginin bütün çelenkleriyle, Paris seçkinlerine baktı;

- Kolay anlaşmamızın gizini çözdünüz mü şimdi?

Sandeau'yla Barones, gözlerinde sevecen ışıltılar... Yüzlerinde rahatlatan pırıltılar... Dudaklarında gülümseyen ipiltiler... Ve başlarında dostluk selâmlarıyla yandaki öbeğe kayarlarken, Chopin, derin bir acıyla irkildi. Yüzü soldu. Ter tanecikleri daha bir büyüdüler. Gözlerini, Cemil'in gözlerine dikerek sordu;

- Sizce Ortodoks olsaydık, kıyım olmaz mıydı?

- Başkaldırı aynı şiddet ve yaygınlıkta olmayabilirdi, - dedi Cemil. - İnanç birliği, katı davranışları engelleyebilirdi. Şiddet ister istemez şiddeti doğruyor. Her ölüm, sonrakinin gerekçesini oluşturuyor. Benimki bir varsayım. Geçerli mi bilemem? Belki, bu ölçüde kan dökülmezdi.

Rossini, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra;

- Yani, bazı papazlar, ulusal direnişi örgütlerken, bazıları ihbar

edince, bize benzerdiniz... Ne yenerdiniz adam gibi!.. Ne de bütün halkın kıyımına beste yapmak zorunda kalırdınız diyor!..

- Haksız mı? - Diye araya girdi Balzac!.. - İşte iki örnek de ortada. Polonya ayaklandı. Yapılan ilk iş neydi? Wilno Ortodoks Kilisesinin kapatılması. Kıyımdan sonra yapılan tersi... Osmanlı, ilginç bir noktaya dokundu. Biz ya sanatsal yanına baktık işin... Ya da siyasal yanına... Bunların etkisi her zaman daha açık çünkü. Menkiewicz'in bir şiiri..Chopin'in bir ezgisi duygularımızı kendi yelinin önüne katıyor... Kazakların Attila'dan miras kılıçları, Romalılığımızın bütün dehşetini ayaklandırıyordu. Özgürlük ve bağımsızlık türkülerinin gerisinde, kilise ilâhileri yatıyor olmasın?

Heinrich Heine, geniş adımlarla yaklaştı. Cemil'in elini coşkuyla kavradıktan sonra;

- Neden olmasın? - Dedi. - Kavga yeni değil ki!.. Din adına olanı sona erse, hemen mezhep çatışmaları can almaya koşuyor... Mezhepler uzlaşsa, tarikatlar birbirinin gırtlağına sarılıyor. Acaba ulusal veya kişisel çıkarlar, henüz din kadar derin bir etkiye sahip değil mi?

Berlioz, Kolunda İngiliz eşi, elinde şarap bardağı, sessizce konuşmaları izliyordu. Loreleil'in ozanı tartışmayı geliştirince;

- Dinler, mezhepler, tarikatlar kaç bin yıllık... Elbette kökleri de etkileri de derin olacak. Ulus dediğin daha dünkü çocuk. Galiba, ulusal ve kişisel çıkarlar da!..

- Yani, sömürü demek istiyorsunuz, - dedi hemen Liszt. - İnsanın insanı, devletin toplumu, güçlünün güçsüzü sömürüsü... Daha yüz yılını yeni dolduruyor. Oysa en yeni din onikinci yüzyılını bitirmek üzere..Nasıl karşılaştırılabilir?

Refik bir ara omuzunda bir basınç ayırarak döndü. Honore de Balzac'ın, iriliğinden umulmaz yumuşaklıktaki parmakları, kolundan kayıp elini avuçladı;

- Hepimizden önce, aklımızdan geçirip de bir türlü ağzımızdan çıkmayanı, büyük bir içtenlikle dile getirdin. Tam seni, kutlamaya hazırlanırken, bu kez de arkadaşın tartışmayı çok ilginç bir yöne götürdü, - dedi. - Doğrusu hiç beklemiyorduk... Bizi şaşırttınız.

Vefik, yazarın yanıbaşında, çınar gölgesinde ince bir yonca fidanı gibi duruyordu. Hepsinden önce yanıtladı;

- Okurlarınız, başka türlü davranabilir miydi?

- Bakın buna çok sevindim. Demek sadece, yüzeysel bir övgü ustalığı değil... Mersi!.. En son okuduğunuzu sormamda sakınca var mı?

- Ne münasebet!.. İllusions perdues'yü dün bitirdim. Sizinle tanışma şansımı bilseydim, yanımda getirirdim.

- Şimdiye kadar Osmanlılardan hiç dostum olmadı. Belki bir gün bana uğrarsın da, romanlardan söz ederiz.

- Sözünüzü, hemen anımsatırsam, bağışlayacak mısınız Monsieur Balzac?

Balzac, bütün bakışları bir kez daha üstlerine toplayan kahkahasını patlatıverdi;

- Hiç zaman yitirmediğinizi nasıl da unuttum... Ne zaman isterseniz, emrindeyim? Uğrayın, konuşalım.

- Teşekkür ederim efendim. Onur duyarım.

Rossini, Giacomo Meyerbeer'le Balzac'ın koluna girdi. Başıyla Barones'in yanına doğru uzaklaşan Chopin'i göstererek;

- Gelin de bana yardım edin, - dedi. - Şu Polonezi tiyatroda çalmaya bir türlü razı edemiyorum. Görgüsüz zenginlerin budala çocuklarına müzik öğretmekle yetiniyor. Gün günden içine kapanıyor. Oysa, yüreğindeki yanardağı halkla paylaşsa, yitirdiğini kazanamasa da yaşamanın anlamını yakalar... Bir de siz söyleseniz!.. Belki aklı yatar.

Balzac, topuklarının üstünde yaylanarak, direndi. Şakrak kahkahasıyla, salondaki bütün bakışların odağı olduktan sonra, bağıra bağıra;

- Hey Tanrım!..- dedi. - Şunlara bakın!.. Bir kaçak devrimci, başka bir devrimci kaçağı kazıklayabilmek için, Fransız'la, Alman'ı kullanmaya kalkışıyor. Bunca zamandır düşünür, bu Jön Avrupalıların neden bu kadar çok yenilgiye uğradıklarını bir türlü çözemezdim. Olağanüstü gerekçeler aradığımdan olsa gerek. Meğer yanıt ne kadar basitmiş.

Rossini, bakışlarıyla, Jules Sandeau'nun çevresinde öbeklenmiş Fransız Akademisi üyelerini işaret ederek;

- Yapay kahkahalarına kanıp da selâm verene, zehir kusuyorsun... N'oldu? Yoksa, baronlar, son başvurunu da, öncekiler gibi; Romanların, kahramanları işçi, köylü ve esnaflardan seçilmiş ucuz populizm koktuğu... Özensiz yazış biçemiyle estetikten yoksun karalamalar izlenimi verdiği... Her an, herkesin görüp yaşadığı değersiz olayları konu edinen banal çırpıştırmalar, oldukları gerekçesiyle geri mi çevirdiler?

- Nasıl olur? - Diye atıldı Vefik. - Bir, la Peau de Chagrin, bir, Eugénie Grandet, bir, le Pere Goriot, bu kadar acımasız... Bu kadar yüzeysel...Ve böylesine ilkel değerlendirmelerle kötülenebilir mi? Sanatı sevmese de, birazcık saygısı olan hiç kimse buna cesaret edemez. Etse bile, bir tekini okumuş olana inandırabilir mi?

- Oho!..- Dedi Rossini. - Bu işin uzmanları vardır. Senin, uğruna bazen yaşamını verdiğin ürününü, tek bir sözcükle öyle harcar ki, kendin inanmak zorunda kalırsın... Onlar, hükümleriyle yazgını belirleyecek konumdadırlar. Sevmedim, derler. Sanki her sanat ürününü herkes sevmek zorundaymış gibi... Beğenmedim, diye kestirip atarlar. Oysa biraz deştiğinizde, fışkıran irinden burnunuzun direği sızlar. Mozart İtalyanlara, ben Almanlara öykünmedik diye afaroz edildik... Aslında kendi ürünlerinin kofluğunu bilirler. Bu yüzden olsa gerek, kudret sahiplerine yanaşmakta... Para babalarının ahmaklıklarına alkış tutmakta eşsizdirler... Bilim, kültür ve sanat adına bir tek postulaları vardır. Cahil efendilerinin dehasına olan kör inanları. Elbette, efendi değiştirinceye kadar... Değer konusunda, hiçbir yetenekleri yoktur. Ama, koku alma ve saf tutma duyguları alabildiğine gelişmiştir. Sakın, bunları biraz önce Osmanlı'nın geçtiği sınava sokmayın. Yapıta gözatma gereği bile duymamıştır. Ürünü değil, sizi yargılar. Hem de, nesnel yasalarla değil. Kişisel çıkarlarına uygun olup olmamasıyla.

- Bir sanat yapıtının, anlayışımıza uyması gerekmez ki? Tersine, yeni bir bakış açısı, yeni bir tartışma konusu getiremiyorsa, okumak neye yarar?

Balzac, Akademi üyelerinin öbeğine alayla bakarak:

- Ücretli yazarlarla, tuzu kuru sanatçılar ve yardakçısı eleştirmenlere göre yanıt tek sözcük; Eğlenmeye!..

- Bağışlayın, - diye diretti Vefik. - Bizim için okumak kutsaldır. Kitabımız, oku diye başladığından mı? Okuyan çok az olduğundan mı? Bilemiyorum. Biz, öğrenmek ve inanmak için okuruz. Ve her okuduğumuzda, mutlaka bir hikmet buluruz. Bizde eğlence isteyenler, ya düğün dernek eyler, fasıl düzerler.. Ya da oyun oynarlar. Bildiğim kadarıyla sizde de, varyete ya da komediye gidiyorlar.

- Ne güzel!.. Herhalde sizin efendileriniz kitaba uyuyor... Bizimkiler, kitapları kendilerine uydurmak istiyorlar. Eleştirmenler... Edebiyat öğretmenleri... Polis... Ve hepsinin üstünde de Akademi!..Gerçeği çarpıtmanı... Hatta kaçmanı öneriyorlar. İçerikten yoksun.. Yaşamla ilgisiz... Ve söz cambazlığı yapılan kof şeyler ürettin mi, bütün alkışlar senin... Büyük yaratıcısın!.. Okullar kapılarını ardına kadar açar... Salonlarda herkes ağzına bakar... Her seçimin adayı olursun... Her koltuk, senin altına sürülür... Ödüllerin tamamı sana verilir... Sofralar, varlığınla onur kazanır. Yeter ki, onların istediği gibi yaz... Onların dediği gibi davran...

- Seçiminden ötürü, sürülmüş biri olarak sana hak veriyorum. - Dedi, yumuşacık Rossini. - Ben, isteklerini yapsaydım, hain olurdum. Sen, kendi efendilerinin sözünü tutacaksın. Yap diyemem. Yapılamaz. Sürgünde İtalyan Tiyatrosu müdürlüğüyle, Habsburg sarayında şefliğin karşılaştırmasını, bilenler değil, sananlar yapabilir. Sözüm başka. Sen yine bildiğin gibi yaz ve haline şükret... Belki ödüllendirilmiyorsun. Yasaklanmıyor, cezalandırılmıyor, öldürülmüyorsun da! Bir türlü anlamadığım, onların bütün kuram, kurallarına bu kadar ters yazmanı, sanatının anlamı saymana karşın, onların arasına girmeye can atman.

- Gerekçeleri kendin söyledin... Özgürlük, yabancı sürgünlerin lüksü. Tepe tepe kullanın. Çünkü, siz, kendi efendilerinize zarar veriyorsunuz. Bizimkilerin şimdi ya da sonraki düşmanlarına yani... Böylece gözünüzde, sınırsız özgürlükler ülkesi oluyoruz, bir...

Efendilerinize gözdağı veriyoruz, iki... Her türlü baskı ve yasağı gizliyebiliyoruz, üç. Oysa bizim için durum değişik. Fransa'nın en büyük ozanı Hugo'nun üstüste iki kez yasaklandığı bir ülkede yaşıyoruz. Hem de, Kralımızın eliyle, Fransanın en büyük ödülü Legion d'honneur'ü verdikten dört yıl sonra... Hiç unutmuyorum... Ünlü, *Marion de Lorme*'un yasaklandığı günlerdeydi. Hugo'nun ve bu gençlerin yetiştiği, Louis le Grand Lisesi, bir söyleşi düzenlemiş. Bir şölen... Belki, usta, okulunun o günkü öğrencilerine, aldıkları eğitimin değerini anlatacak. Birden yasaklanınca, yöneticilerin ödü patlamış. Söyleşiden vazgeçseler, öğrencilerinin gözünde beş santimlik değerleri kalmayacak. El çabukluğuyla, konuşmacıyı değiştirmeye karar vermişler. Bana geldiler. Kıvırtmalarına baktım. Saygıdeğer yöneticiler, yasaklı bir ozanın adını bile ağızlarına almaktan çekiniyorlar. Tepem attı!.. Hay hay, sevinçle gelirim, dedim. Gelir ve *Marion de Lorme*'u baştan sona okurum. Öyle bir gittiler ki, görecektiniz.

- Herhalde, matineyi iptal etmişlerdir, - dedi Heine.

- Ne münasebet... Akademinin büyük ozanlarından ikisini birden götürüp, Hugo'nun ne kadar değersiz olduğunu kanıtlamaya uğraştılar.

- Ama başaramadılar, - dedi Vefik. - Babamın ezberlediği ilk Fransızca şiir, Hugo'nunmuş..Benimki de!..

- Bir devlet ve yöneticileri, gerçek değerlerine sahiplenmeli. Çünkü, bilim, kültür ve sanat, bir toplumun kimlik ve kişiliğinin tanımıdır. Kimlik belgesidir yani. Devlet, toplumdan ayrı düşünülemeyeceğine göre, aynı zamanda kendisinin de tanıtma kanıtıdır. Yöneticilerin iyiyi yasaklaması, onu yok etmez ki!.. Olsa olsa kötüye yer açar. Değersizi, kim kalıcı kılabilmiş? Dünya daha iyisini üretme yarışındayken!

Vefik, ele geçirdiği fırsatı kaçırmama ivecenliğiyle soruyu yapıştırdı;

- Yöneticiler bunun bilincinde değiller mi?

- Toplumların da devletlerin de şanssız dönemleri vardır. İlkel,

cahil, görgüsüz ve öyle olduğu için de ihtirası yeteneğinden çok fazla bir takım ahmakların sultasına düşerler. Bu tür yöneticiler, genellikle ya bir kargaşa... Ya uzun bir durgunluk... Ya da siyasal çekişmelerin piçleridir. Acımasız ve kurnaz olduklarından öteki ahmakları aşabilmişlerdir. Değersizliği geçerli gösterebilmek adına, her şeyi yozlaştırırlar. Bunun için de, gerçek değerler korkunun kör kuyusuna atılır.

- Ne kazanırlar?

- Çok şey! Devletin tepesine tüneyenler, pek pek yaşam boyu zorbalığı egemen kılarlar... Onların zulmüne alkış tutan bilim, kültür ve sanat üreticileri, uluslararası yarışta geçersiz ürünlerine ödül alırlar... Toplum ışığını yitirmiş göz gibi, körelir. Devlet kendi eliyle, kendi yaşam damarlarını kesmenin felcine uğrar. Sonra ya içten bir yumruk... Ya dıştan bir fiske, yasakçılarla alkışçılarını yerle bir eder. Ve toplum, gerçek değerlere sahipse, kendini kısa zamanda yeniden onarır. Değilse, yabancıların işgali altında inler. Biz, Devrim öncesinden, günümüze bunu yaşıyoruz. Kanıt ortada. X. Charles ve *Bulunmaz Meclis*'i, Devrim'in armağanı, Hugo'yu yasakladı. Basını susturdu. Oy hakkını tüccar ve sanayiciler yararına kısıtladı. Ve ardından seçim kararı aldı. Sonuç? Toplumun, ahmaklığa şamarı; *Temmuz Monarşisi!*..

- Bütün bunların, senin üyelik isteğinle ilişkisi ne? - Diye sordu Beemeeyer.

- Önlem, dostum... Hugo'nun yasaklandığı ülkede, kişisel güvenlik önlemi. Siz hiç akademi üyelerinin, ödül, alkış ve bol ücret dışında bir şey aldığını duydunuz mu?

- İyi de, başvurmakla alıyorlar mı?

- Almıyorlar diye, başvurmanın sakıncası mı var?

- Benim için yok. Sen dilediğin kadar başvur. Onlar da reddetsinler. Okurların yetmiyor mu?

- Okurlarım yetiyor Sinyor Rossini. Kazandığım yetmiyor. Borçtan bıktım. Akademiye seçilsem, biraz soluklanacağım. İtalyan Tiyatrosu'ndan aldığın ücret belki hakettiğinden az, ama düzenli... Bunun ne kadar önemli olduğunu yitirdiğinde anlarsın.

- Anlıyorum. Öyleyse, el altından yaydıkları, unvan düşkünlüğü suçlaması yalan.

- Keşke doğru olsaydı... Hiç alınmadan, üstlenirdim.

- Doğrusu çok cesursun.

- Neden?

- O zaman doğrudan sana saldırırlar.

- Romanlarıma saldırmalarından iyi değil mi?

- Anlaşıldı, - dedi Rossini. - Bugün senden umut yok. Bari, kendi işimizi kendimiz görelim. - Diye, başını sallayarak salonun dibinde bir öbekle, söyleşen Chopin'e doğru ilerledi.

Barones, hemen herkesi sevindirecek birer güzel söz bulduktan sonra, yeniden yanlarına geldi. Gençlerin arasına sokularak;

- Hepiniz aynı sınıfta mısınız?

Charles, hepsinin yerine yanıtladı.

- Evet!.. Vefik, sıra arkadaşım.

- Ya, ne iyi!.. Çok sevindim. Dostlarım, duygularını açıklarken coşkun ve tutkulu..Eleştirirken acımasızdırlar... Umarım, düş kırıklığına uğramamışsınızdır.

Okul alışkanlığıyla, hepsi birden;

- Tersine, o kadar kısa zamanda, o kadar çok şey öğrendik ki Altesleri, - dedi. - Aklımızda düzene koymak, herhalde günler, sürer.

Deyince, gülümseyerek baktı Barones.

- A!.. Bunlar, hem akıllı, hem bilgili gençler... Kimbilir bize neler anlatacaklar?

- Siz isterseniz belki Barones, - dedi Charles. - Bize pek bir şey anlatmıyorlar.

- Olur mu? Kaç yüzyılın birikimini taşıyorlar. Uzaktan izledim. Balzac, Rossini ve Delecroix'i yıllardır bu kadar uzun ve tutkulu tartışırken görmemiştim. Herhalde, bilginize güvendiler ki, böyle davrandılar.

- İnceliklerinden değerli zamanlarını vermiş olsalar gerek. Çünkü biz, sayelerinde bilgimizin değersizliğiyle, azlığını öğrendik

Ekselansları, - diye atıldı yeniden Vefik. - Bu yüzden, kabul buyurma inceliğinize yaraşır biçimde tartışamamışsak bağışlayınız.

- İlginç!.. Çok ilginç!.. Bu salon, açıldığından beri ilk kez, özgeçiyle tanışıyor. Ne iyi ettin Charles!.. Şu Genç Türkler olmasa, gösterişi özgüven sanmayı sürdürecektik.

- Rica ederim ekselânsları!.. Gösteriş gereksinimi duymayacak kadar görkemlisiniz.- Diye atıldı bu kez de Cemil. - İnceliğin temel koşulunun derin bir kültür olduğunu anlamak için size bakmak yeterli.

Siyah saçların büsbütün ağarttığı otuz iki yaşın duruluğundaki teni bir an pembeye battı çıktı. Gözlerinde bütün sevdaları tutuşturacak kıvılcımlarla Cemil'i süzdü;

- Galiba bunlar, önyargılarımızı değiştirecekler.

- O kadar büyük onuru, taşıyabilir miyiz altes? - Diye patlayan Kostaki, sözü oturtmanın kıvancıyla arkadaşlarına baktı. - Charles'ı utandırmayalım da!

- Charles dost seçmeyi bilir. Sorumluluk üstlenmeyi de... Hem zaten, onur vermiyorsa, dostluğun anlamı ne? Keşke, konuklarımla ilgilenmek zorunda olmasaydım...- İncelikle Charles'a döndü. - Charles, lütfen, - dedi. - Arkadaşlarını her zaman getir.

Tümü, gözlerinde mutluluğun benzeş parıltılarıyla dikildiler. Ve, aynı ses tonuyla, bir tek ağızdan, bir tek sözcükle sevinçlerini dile getirdiler;

- Emredersiniz!..

Barones'in çağrısı bütün salonların kapısını açacak, bir altın anahtardı. Diliyorlarsa, Madame Récamier'nin... İstiyorlarsa Sophie Gay'ın... Canları çekerse, Duchesse d'Abrents'in konuğu olurlardı.

Barones, bir tümceyle kurabilecekleri tüm hayalleri, yüreklerinde tomurcuklandırmış... Onlar, düş çiçeklerinin çeneklerinde, fala dalarken, bir kuğu doğallığıyla, başka bir öbeğin ortasına kayıvermişti.

Bir anda çevreleri doldu.

Sanki herkes bu anı bekliyordu.

Sanki, dokunulmazlık zırhına bürünmüşlerdi.

Ve ev sahibesi, onları zırhlarından soyuvermişti.

Artık zafer anıtının tepesinden Paris'e bakabilirlerdi.

İlginç düşünürlerle, bilgeler ve bilginler... Büyük sanatçılar ve gerçek sanatseverler... Bilgiçlerle, kuramcı taslakları... Eleştirmen ve uzmanlarla, ukalâ dümbelekleri.. Yayıncı, yayımcı ve galericilerle, kültür ve sanat ortamında bulunmayı kimlik fırsatı sayanlar... Okyanus dalgaları gibi üstlerine geldiler. Konukseverliğin doyulmaz ilgisiyle önce hepsini birden kuşattılar. Sonra, tek tek yolarak, ayrı bir öbeğin ortasına aldılar.

Sanatın özgür ve eşit ruhu, bir anda hepsinin bilincini kavradı. Chopin'in olağanüstü Etüd'üyle, Kazak kılıçlarının kıyımına uğrayanlar, birbirine dayanarak yeniden doğrulmuşlardı.

Cemil, Delecroix'yla daldığı resim söyleşisini sürdürüyordu;

- Biliyorsunuz, bizde resim yasak...

- Yasakken bir Bihzat, bir Levni ve Karayazıcı'yı çıkarabilmişsiniz. Yasal sayılsaydı, kimbilir ne ürünler verirdiniz. Sudan'da hem onların bezediği kitapları... Hem nakkaşlarınızı gördüm. Renklerin bileşimi, insanı sarhoş ediyor. Madrid'te, bir tek Elhamra bile, sanattan anlayan birinin ömrünü harcayacağı kadar önemli.

- Her koşul altında, sanatın kendine bir yol, bir kanal bulacağını mı söylüyorsunuz?

- Sanat koşullarını kendisi üretir, diyorum. Az önce dinlediğimiz ezgi, hepimizi birden etkilediyse, baskıyı da yasağı da aşar... Yeter ki, özü sağlam olsun.

- Sizinle daha çok tartışmak isterdim.

- Atölyem, sizin elçiliğe yakın. Kaçabiliyorsanız, gelin. Siz bana minyatür, hattat ve nakkaşlarınızdan söz edersiniz. Ben size, resmi anlatmaya çalışırım.

- Gerçekten izin veriyor musunuz? Zamanınızı ziyan etmekten öyle kokuyorum ki!..

- Tam tersine, Sudan, Mısır ve Kartaca'dan, pek çok eskiz, rölöve, örnek ve not aldım. Şimdi, bunların bazılarını bir türlü çöze-

miyorum. Siz, resme çok yabancı bakmıyorsunuz. Çıkaramadıklarımı açıklarsanız, asıl ben yararlanırım. İçiniz rahat olsun.

- Büyük bir onur bağışladınız Monsieur Delecroix. Umarım, borcumu ödeme fırsatı doğar.

- Borçlanan benim dostum.

- Bir cahil, böylesine bir bağışı, sadece iyi niyetiyle karşılayabilir mi?

- Doğu'nun o harika özgeçişini tanıyorum. Gerçekten ilgi duymasanız, hiçbir armağanın çekici gelmeyeceğini oralarda öğrendim. Bunları bırakın da, şu adresimi alın, - diye eskiz defterini ve kara kalemini uzattı.

Cemil ikiletmedi.

Hemen defteri kavrayarak, Delecroix'in söylediği adresi yazmaya başladı.

Ressam, sözünü bitirince defteri kaptı. Yazısını uzun uzun inceledi. Sayfayı kopardı. Uzatırken;

- Yazınız çok okunaklı. Bildiğim kadarıyla siz, sağdan sola doğru yazıyorsunuz. Tersliğe karşın iyi. Çizginizi de bir deneyelim. Yatkınlığınız varsa, dostluğumuzu meslekdaşlıkla pekiştiririz.

- Hiç sanmıyorum efendim. Montmantre ve Montparnasse'daki salonları gezerken, yüreğimi hoplatan tablolara rastlıyorum. Saatlerce incelediklerim var. Örneğin sizin Scio Kıyımı bunlardan biri. İnsanların yüzündeki o saf dehşet, beni de dehşete düşürdü. Sağolsun, Charles, ayrıntı konusunda çok yetenekli. Resmi kavrayıp sevmemde, asıl öğretmenim o... Saatlerce anlatmaktan bıkıverse, hiçbir şey öğrenemezdim.

- Charles'a teşekkür borçluyuz. Size resmi, bize sizi tanıştırdığı için...

- Asıl borçluları utandırmamak için söylüyorsanız, sağolun. Bize kazandırdıklarını hepimiz çok iyi biliyor ve yaraşır olmaya çalışıyoruz. Fakat, yabancısı olduğumuz o kadar çok şey var ki.

- Beni mi çekiştiriyorsunuz, - diye sokuldu Charles.

Delecroix, sevecenlikle;

- Tam zamanında geldin, - dedi. - Monsieur Cemil'e, resme bakmayı bildiğini anlatma çabasındaydım.

- Boşa uğraşıyorsunuz. Ben iki yıldır anlatamadım.

- Gerçekten çok emek verdi, - dedi içtenlikle Cemil. - Yine de renklerin olağanüstü evrenine yardımsız giremiyorum.

- Bence eksiğini bu kadar kolay kabul eden insanın, gidereceğine güveni vardır.

- Bakın, bu doğru bir yaklaşım. Yalnız Cemil değil. Hepsi, aynı. Bilgi konusunda hiç kompleksleri yok. Bunlarla bir konu paylaşmak, Atina bilgeleriyle tartışmaya benziyor. Her şeyi , başından ele alarak irdeliyorsunuz. İlk ortaya koydukları, derin bir saflık. Bunu ilk görüyoruz... Bu, bize yabancı... Bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz, demekte hiç duraksamıyorlar. Coşkuyla anlatıyorsunuz. İçten bir ilgiyle dinliyorlar. Sonra, sormaya başlıyorlar, Monsieur Delecroix. Durmadan soruyorlar. Ve bir süre sonra ayırıyorsunuz ki, anlattıklarınızın tek sözcüğü boşa gitmemiş. İnsan, bunlarla yalnız, bilmediğini öğrenmekle kalmıyor, bildiğini geliştiriyor.

- Etkileşim harika!.. Dostluk dediğin böyle olur. Bu kadar yakın arkadaş olabilmek ne iyi. Yarışma yaşında, tam tersine paylaşmanın tadına varabilmek. Doğrusu kolay elde edilir bir olgunluk değil. Sakın, bozmayın. İlerde, öylesine büyük bir değer kazanacak ki, şansınıza dua edeceksiniz.

- Biz şimdiden dua ediyoruz, - dedi hemen Cemil.- Charles bambaşka bir insan. Kendini bizden ayırmadı... Sabırsızlık göstermedi. En iyisi nedir biliyor musunuz? Alay edebilirdi. Tam tesine, sımsıcak sokuldu bize... Alışmamızı, beğenmemizi, sevmemizi kolaylaştırdı.

- Yaklaşımları öylesine candan, davranışları öylesine içten ki, - dedi Charles. - İnsan boş bulunursa kendini bir şey sanır. Onları tanıyıncaya arkadaşlığı bilmiyordum. Vefik'le aynı sıraya oturduğum an, beş kardeşim oldu.

Delecroix, gözlerinde, tablolarındaki bütün renkleri çağrıştıran sevecenlikle okşadı gençleri;

- Anlıyorum, - dedi. - Madem aranıza girilemiyor, siz de birlikte gelin.

- Teşekkür ederim efendim, - dedi Cemil. - Çok daha kapsamlı öğrenmemi sağladınız.

- Önyargı yok çocuklar. Deneyeceğiz ve göreceğiz. - Derken, salonun dibindeki büyük saat çalmaya başladı. Dudaklarını kıpırdatarak sekize kadar saydıktan sonra; - Çoktan gitmeliydiydim , - dedi. - Öyle tatlı söyleştik ki, zamanı unuttum. Bağışlayın!.. Ev sahibemize bir teşekkür edip kaçıyorum. Unutmayın, derslerden fırsat bulduğunuz an bendesiniz. - diye çağrısını yineleyerek, uzaklaştı.

Konuştuklarını içlerine sindirme dalgınlığıyla arkasından bakıyorlardı.

Kostaki, hızla yanlarına sokuldu.

Küskün bir öfkeyle, dirseklerini sarstı;

- Deminden beri işaret ediyorum, kör müsünüz?

- Olmadıysak, suç bizim. Resmin büyük ustası, gözlerimizi kamaştırmıştı, - dedi Cemil. - Bağışla, hiçbir şey görecek durumda değildik.

- Oldu olacak, bir de tablo ısmarlasaydın bâri!..

- Hay aklınla bin yaşa bire kâfir oğlanı. Adamcağız atelyesine çağırladı. Bomboş nasıl gideceğim de, zamanını harcayacağım diye koyu koyu düşünüyordum. Allah ne muradın varsa versin! Hızır Aleyhisselâm misâli yetişip çareyi söyleyiverdin. Bu benim aklıma neden gelmedi?

- Neden gelsin ki, sizde tasvir yasak.

- Bizde yasak olabilir!.. Osmanlı, hep Müslüman değil a!.. Yasalına uydururuz.

Sözlerini duyan Kostaki, elinde olmaksızın türkçe;

- Dur hele, sen bizi nereye sürmektesin Cemil Efendi kardeş? Atasözü, çiğ tavuk önerir... Falaka nerden çıkıyor?

- Bu neler demekte, - diye araya girdi Charles.

Cemil, bir an açıklama isteğiyle tutuştu. Ama, yine Türkçe konuşmaktan kendini alamadı.

- Vay İncili Çavuş vay!.. Demek, senin dostluğun falakaya kadar?

- Yarısını istemekteysen, neden olmasın! - Dedi birden Kostaki. Yemini aklına gelmişti.

Charles, bütün dikkatiyle onları izliyor... Yine de hiç bir şey anlamıyordu.

- Öğrenmem sakıncalı mı? - Diye sordu sonunda.

Kostaki, hemen kendini toparladı. Özrüne, biraz alay karıştırarak;

- Hiçbir sakıncası yok, - dedi. - Bizim bir İncili Çavuş'umuz vardır. Biraz sizin soytarıları andırır. *Musahip*, deriz. Efendimizi eğlendirir. Zekâ ve nükte küpüdür. Cemil, sağolsun, benim gibi sıradan birini, hiç duraksamadan öyle bir *ésprit* dehasına benzetti de!..

- Bir bu kadar olsa, - dedi alınganlıkla Charles. - Bana da anlatırdınız. Kendi aranızda patırdadığınıza göre!

Deyince Cemil sormadan duramadı;

- Bu patırdama lafını Vefik mi öğretti sana?

- Ne diyorsunuz? Öküzün yanında duran!..

- Hah, - diye güldü Kostaki. - Tam buyurduğun gibi... Ya huyundan alır, ya tüyünden. Bu bizim Vefik Efendi de, ne öküzdür ya! Tüyünden alırsan, yaşadık da, huyundan alırsan hem biz hem de kendin yandık ki, dumanımız burnumuzdan tüte!..

- Dumanımız niye tütecekmiş? - Diye sordu saf saf Charles. - Açıklar mısın?

- Açıklamasına açıkların da, yeri ve zamanı değil. Şimdi, uzatmadan beni izleyin bakalım, - diyerek ikisini de yandaki öbeğe sürüklerken; - Bakın sizi kimlerle tanıştıracağım.

Kadınlı erkekli gençlerden oluşan öbek, onların da katılımıyla yükünü almış bir gemi gibi yalpaladı. Gözaçıp kapayıncaya tamamlanan tanışma töreninden hemen sonra, kapıya yöneldiler.

İlk salon deneyimini tamamlamışlar, açık kalan son café'de olmazsa Concorde Korusu'nda öğrendiklerini birbirleriyle tartışmak ya da aktarmak amacıyle Quartıer Latin'e doğru yönelmişlerdi.

Şetaret Kalfa, ardına Lâmi'yi takan Cevat'ın doğru hareme yönelmesine kızmıştı. Kendi kendine; "Harem selâmlık kalmadı. Ayağına tozluğu çeken, harim-i ismete tecavüz etmekte hiçbir beis görmüyor ayol!.. " diye söylenerek iç kapının önüne gerilmiş, çırpınıyordu;

- Olamaz feem!.. Hanımefendim, az evvel istirahata çekildiler. Nâmahremlerimdir. Açık olabilirler... Saçık olabilirler. Er taifesinin, böyle habersiz, hareme girilebilmesi mümkin midir? Siz, her kim olur iseniz, selâmlık salonuna teşrif ediniz. Bendeniz beyefendime haber veririm!

Cevat, Kalfayı kaptığı gibi kucağında hoplattı.

- Yapmayınız feem!

Çığlığı bir içgüdü gibi, fısıltının biraz üstünde ve koridordan öteye ulaşmayacak düzeydeydi. Kucağında büyüyen insanları bile tanımayacak yaşı çoktan gerilerde bırakmıştı. Fakat, alışkanlığı etkisini sürdürüyor. Sesi, ortalığı ayağa kaldıracak düzeye bir türlü erişemiyordu. Cevat, yaşlı kadının söylediklerini duymazdan geldi. Çırpınışlarına aldırmadan iyice sardı. Yüzünü başı düzeyine gelinceye kaldırdıktan sonra, iki yanağına birer öpücük kondurdu.

Kucağındaki beden taşlaşmıştı. İrkildi. Az daha düşürüyordu. Yeniden kaptığında;

- Yazıklarım oloor!.. Ayıplarım oloor!.. Günahlarım oloor!.. - Diye hıçkırdı.

- Madem bu kadar ağlaşıyorsun. Önüne gelen adamın kucağına atlama Kalfa Hatun.

- Tövbelerim olsun feem!..

- Yalan mı? İşte benim tanığım var... Ya senin?

Şetaret Kalfa, Lâmi'ye bakar bakmaz yitirdiği belleğini buldu. Ardından dikkatle Cevat'a baktı.

- Hay gözlerim körola!.. Siz miydiniz Cevat Bey oğlum... Lâmi beyi çıkaramasam!..

- Hadi hadi, - dedi Cevat!. - Haremine yabancıları almakla kalmıyor, daha kapıda boyunlarına sarılıyorsun. Sonunda, Şetaret Kalfa da Alafranka olduysa, Osmanlı tümden bitti demektir.

- Aman mubarek ağzınızdan yellerim alsın! Koskoca Osmanlım neden bitecekmiş? Efendimiz, başımızda daim olsun, sapasağlam ycrinde durmaktaysa, yüce Allah'ım bize daha nice nice günlerim gösterir.

- Senin umudun, bizim düşlerimiz gerçekleşirse, hem de gösterir ki, âlemin parmağı ağzında kalır!

Sonra, bir bebeği incitmekten korkarcasına usullacık yere bıraktı yaşlı kadını.

- Gerçekleşir Allahımın izniyle. Biz ne günler gördük.

Lâmi, çizgilerinde yüzyılların izi parıldayan yaşlı yüzü okşarken;

- Belli Kalfa Sultan, - dedi. - İyilerini kendiniz alıp, kötüleri, düzeltemiyelim de bir iyice altında kalarak, dünyaya geldiğimize pişman olalım diye bize bırakmışsınız.

- Yok ne haddimize!.. Biz hep kötüyü kovalım istedik. Gücümüz yetmediyse, gayret size düşmekte değil mi

Cevat, gözlerini kısarak, az önceki kadınla, şimdikini karşılaştırmak istedi. Sanki iki ayrı insanla konuşuyordu. Biri, elinde büyüyenleri tanımıyor... Bir diğeri bütün bir dönemi savunmakta.

Birden gözleri buğulandı.

Şetaret Kalfa, gittikçe eskiyen, bozulan ve yozlaşan ne varsa tümünün simgesine dönüşüverdi. Bir yanıyla, bütün köhneliğine karşın, görkemini korumakta... Bir yanıyla, güzelliklerinin içi geçmiş.

Yeni bir evren bulmuşçasına gözleri buğulu bir süre daldıktan sonra Lâmi'ye baktı. Aklından geçenleri, arkadaşının gözlerinde okuyunca, hüzünle başını salladı.

- İçerde mi?

- İçerdeler. Siz buyrun, bendeniz sofrayı hazırlatayım.

- Zahmet etme, - demesine kalmadan uçmuştu sanki.

Gözlemi biraz daha pekişti.

Kapıyı açıp içeri girerlerken;

- İçimiz cevher yüklü ama, çıkarmaya dermanımız kalmamış... Bir pundunu bulsak da, o gücü ortaya koyabilsek, kimbilir dünya nasıl değişirdi.

Lâmi, bir yandan onun geniş adımlarına uymaya çalışırken, bir yandan söz yetiştiriyordu.

- Sonra da, bize değiştirme amacı bırakmadılar diye dertlenirdik.

Vefik, daha kapının ağzındaki şamatadan Cevat'ın geldiğini anlamıştı. Lâmi'yi de birlikte görünce, sevinçle önlerine dikildi. Hemen kollarına girdi.

- Annem, kaç gündür sizi soruyordu. Ne iyi ettiniz!..

- Desene kolay izin alacağız?

- Ne izniymiş bu Cevat efendi? Bu konakta, bütün izinler benden alınmakta, bilmez misin?

- Öyle ya!.. - Dedi Lâmi, - Paşa amca gideli beri, beyimizin fermanı kesilmekte. İzni neylesin? Canı isterse yemeği evinde yer... İstemezse, çıkar Beyoğlu'na...

- Dur bakalım Lâmi Efendi... Durduk yerde Beyoğlu nerden çıkmakta şimdi?

Cevat, eliyle redingotunun cebini okşuyordu;

- Buradan, - dedi. - Fransız Tiyatrosu'na gidiyoruz. Çuhacı-

yan'ın Zemire'si gala yapıyor. Davetliyiz. Gelmeye niyetin yoksa, bizden eyvallah!.Sen anana selâmlarımızı söyle. Biz başka birini bulalım ki, yedi cedine dua etsin.

Lâmi biraz daha kışkırtmak amacıyla;

- Sonra da Kristal'de soupe var, - dedi. - Babam bile gelmek istiyor.

Vefik, bir Cevat'a baktı. Bir Lâmi'ye. Çoktan karar vermesine karşın, kendini yatıştırırcasına;

- Baban işini bilir, - dedi. - Sank Greguar'ın korosunu dinlemek yerine, sonrasını yeğlediğine bakılırsa.

- Sen öyle san da gelme, - diye karşıladı Lâmi. - Kontralto Paris'ten, soprano Milâno'dan geliyor.

Cevat, her zamanki ivecenliğiyle Lâmi'yi dürttü;

- Uzun uzun açıklamayı bırak da, bir an önce çıkalım. Yoksa, gala seyrini kaçırırız.

- Tamam, - dedi Vefik. - Siz Valideye bir merhaba deyinceye hazırlanırım.

- Ha şöyle yahu. Bir de lalalık yaptıracak diye ödüm kopuyordu, - diyen Cevat, Lâmi'yi de kaparak, yandaki kapıya saldırdı.

Vefik, masanın üstündeki defteri kasaya kilitledi.

Yüzünü, ensesini ve boynunu losyonlu pamukla sildikten sonra, üstünü değiştirdi. Kendi burnunda lavanta tüttürerek, annesinin kabul salonuna geçti. Tam kapıdan girerken, annesi;

- Kalfa, sizi görünce mutfağa koşmuştur, - diyordu.

Cevat, gizli çağrıyı, gürültüye getirmek amacıyla atıldı;

- Uçtu!.. Kimbilir ne güzel şeyler hazırlamakta.Yazık ki, şöyle ağız tadıyla doyacak zamanımız yok. Daha uğrayacağımız arkadaşlar var.

Şivenaz Hanım, gençlerin kaynayan yüreklerini avuçlarında duymuşcasına çaresizlikle kollarını yana açtı.

- Kendimizi alacaklı sayıyor... Borcunuzu ilk fırsatta ödeyeceğinize inanıyorum, - dedi yumuşacık.

Hemen her biri bir elini kaptı.

Bütün inceliklerini sergileyen birer reveransla parmaklarının ucundan usullacık öptüler.

Ve hiç zaman yitirmeden, kendilerini sokağa attılar.

Akaretler'de bindikleri fayton, Taşlık yoluyla Gümüşsuyu'na tırmanırken Lâmi;

- Erken kurtulduk, - dedi. - İsterseniz önce Café d'Orient'e uğrayalım. Geceye hazırlıklı oluruz.

Tramvay durağında faytondan indiler.

Ana caddede ağır ağır yürüyerek, Orient'e ulaştılar.

İçerisi, biraz sonra, tiyatro salonunda, locadan locaya ya da koltuktan koltuğa selâmlaşacakları insanlarla doluydu. Hepsinin aynı şeyi düşünmüş olmasına şaşa şaşa dipteki masalardan birine yürüdüler. Garsonlar, hemen karşılarında düğün evine hazırlanırcasına ışılayan Kristal Palas çağrılılarına gerekli özeni göstermekte yarışıyorlardı.

Daha yerlerine oturmadan, başlarına dikilen şef;

- Bugün size, enfes bir balık çorbası vereceğim. Tarifesi, Madamoiselle Marie Antuanette'e aittir. Çok severlermiş. Özel olarak yaptırdılar. Hemen sonra da, Spagetti Bolognez hazırlatacağım. Hemen sunabileceğimiz spesiyalite budur.

Gözleriyle anlaştılar.

Şef'in gitmesiyle, buğusu tüten çorba tenceresinden doldurulan kâselerin önlerine konulması bir oldu.

Beyoğlu, her şeyiyle uyum sağlamayı biliyordu.

Şefin ivecenliğine katıldılar. Çorbalar, bir çırpıda içildi. Ve son kaşıklar yudumlanırken, spagettileri geldi.

Kısacık bir zaman diliminde, yemeği çözümlemenin rahatlığıyla kaykıldılar. Konyak eşliğinde kahvelerini de tükettiklerinde, masaların boşalmaya başladığını ayırdılar.

Guistiniani'nin, Menasse, yönetimindeki ünlü tiyatrosu hemen karşılarındaydı. Birkaç adımda, Eduard Salla'nın işlettiği Palais de Cristal'e eriştiler.

Galerilerini onsekiz sütunun taşıdığı... Onaltı büyük havagazı

lambasıyla aydınlanan... Dörtyüz arşın karelik bu dikdörtgen salonun, bütün duvarları camdandı.

Sağında, kırk arşın karelik dans pisti... Galerilerinde büfe, sigara ve oyun odaları vardı.

Havagazı fenerleri sonuna kadar açılmıştı.

Beyoğlu'nun ortasına, kurulan bir Peri Sarayı gibiydi.

İnsan, daha uzaktan, gökkuşağının büyülü çağrısına uyarak, o yana yürüyor... Pervane gibi, aydınlığın büyüsüne kapıldığında, düş mutluluğunun renk cümbüşünde, coşku, tutku ve sevincin görkemli doruğunda şaşırıp kalıyordu.

Özenle işlenmiş kadifeler... Usta emeğiyle göz nuru, oyma, kabartma, kakma ve süslemelerde ışıldıyor. Zarif koltukları, ince sehpaları, dengeli masalarıyla Louis seize takımlar güven veriyor... Sim işlemeli Cenova kadifeleri, yumuşacık Hereke halıları, polkanın topuk, valsin taban vuruşlarını anında yutuyordu.

Paris, Milano ve Viyana'nın en ünlü orkestralarının, eşsiz melodileri, akşamın son ışıklarını, sabahın ilk ışıklarına düğümler... Eğlence âyininin mahmurları uyanamadan, yeni bir tapınmanın çağrısına uyardı.

Guistiniani'nin, sade döşemeye 23 bin frank harcadığı. Buna karşılık, 60 bin franka kiraladığı söyleniyordu.

Tarih öncesi agoralarınınkini andıran yalın ve kunt kapıdan, ışığın içine dalar dalmaz, kamaşan gözlerinin önüne babası geldi. Burnunun direği sızladı. Belleğinde canlanan resmin içine yerleştiğini o zaman ayırmsadı. Buraya, onu yitirdiğinden beri ilk kez geliyordu. Koridorda el yordamıyla attıkları birkaç adım onları, tiyatro fuayesinin maroken kapısıyla burun buruna getirdi.

Sırma şapkalı..Sarı apoletli, kırmızı üniforması içinde dimdik duran görevli, Cevat'ın uzattığı davetiyeyi, beyaz eldivenleriyle tüğ tutarcasına kavradı. İmparatora yol veren bir mareşal inceliğiyle kapıyı açtı.

Fuaye, mahşer gibiydi.

İstanbul ekâbirânı, sevinçli bir telâş içindeydi.

Nazır..Elçi..Paşa..Banker..Tüccar..Gezgin..Sanatçı.. Memur..Yaver ve cemaat önderi efendiler... Bazılarının eşleri, çocukları, metresleri, yakınları ve hatta uşaklarıyla bir an önce yerleşme, ivecenliğindeydiler.

Merdivenler... Koridorlar..Ve geçitler, yol veren, izin isteyen, çarpan ve bütün dillerde özür dileyerek bağışlayan insanlarla doluydu.

Cevat'ın locası üçüncü kattaydı.

Girdikleri an, derin bir kuyunun ortasına asılı kaldıkları duygusuna kapıldılar.

Aşağı baktıklarında parterin dipsizliğinde kaynaşan kalabalık..Yukarı baktıklarında, avizelerin bitimsizleştirdiği tavanın yıldızları buluşuyor... Mimar Barbaroni'nin, Barok tasarımı bütün canlılığıyla insanın üstüne geliyordu.

Bunda, atnalı biçiminde bir uygulamanın etkisi olsa gerekti. Sahne, yönetmen ve oyuncuların, yakınmalarını önleyecek kadar geniş tutulmuş..Parterle sahnenin buluşma noktasına açılan orkestra çukuru, hem seyircinin kesintisiz görüşünü... Hem müzisyenlerin rahat çalmasını sağlamıştı.

Anfi, her biri sekizer kişilik yirmialtı locayla parteri sarmış... Altı kat yükseklik, tavanı gökyüzüyle birleştirmişti.

Locaların tam ortasındaydılar. Kollarını uzatsalar, kalabalığı kucaklayacaklarını sanıyorlardı.

Altın bezekli kabartmalarla, nar rengi kadife perdeler, ışığın buğusunda, mitoloji düşlerini hayra yoruyordu.

Menasse, büyük üniforması içinde birkaç küçük ve onurlu adımla sahnenin önüne geldi.

Asasıyla, üç kez yere vurdu.

Büyük avize yavaş yavaş söndü.

Sahnenin ışıkları teker teker yandı.

Atlas perde, eteklerini savurtarak ağır ağır açıldı.

Kapoçelli'nin bageti, gümüş bir yatağan gibi parladı.

Ve orkestra çukurundan derin bir soluk, salonu sardı.

Allegro, Nevâkâr'a daldı.

Ney üflendi... Yay çekildi... Mızrap tellere dokundu. Zahme kudümü titretti... Tokmak kösü zonklattı.

Ve hâzirun tekbir ağazelenüp, meydân içre salınıp erkân üzre sem'ah'a durdu.

Şeyh döndü... Baba döndü. Derviş döndü.

Yer çatladı tohumu, gök patladı tomuru söndü.

Boyunlar büküldü... Avuçlar açıldı. Biri gökten rahmet devşirdi... Biri yere bereket üşürdü...

Largo, Hicazkârda karar kıldı.

Gregoryen kilisesinin bütün çanları, ardardına vurdu. Koro, şükran ilâhisinin mezürlerinde dolandı.

Melekler harman savurdu... Buğday öğüttü... Hamur kardı... Tükenmez ekmeği bütün insanlara dağıttı.

Ve grave, Köçekçe'nin çevresinde dolandı.

Dionisos, bağlarda üzüm kesti... Teknelerde salkım ezdi... Fıçılara şıra bastı... Billur kadehlerde şarap sundu.

Sazlar tıngırdadı... Ziller şıngırdadı... Davullar gümbür gümbür gümbürdedi.

Köçekler gerdan titretti... Çengiler kalça kıvırdı... Rakkaseler göbek savurdu.

Ve, Doğu'yla Batı, Çuhacıyan'ının notalarında sevişme dinginliğinde uvertürü bitirdi.

İlkin derin bir sessizliğin, ürküsü kol gezdi.

Ardından, yoğun bir alkışın, kasırgası patladı.

Parterde..Localarda..Tavanda ve bütün salonda esti.

Vardı, müzisyenlerin tepesinde sağnak yağmura kesti.

Kapoçelli, coşkuyla orkestrayı selâma kaldırdı.

Baget yeniden havalandı.

Müzik yeniden gönülleri dolandı.

Opera başladı.

Güzeller güzeli Zemire, kendi kendine şarkı söylemektedir. Elsantur, daha kızı görmeden soprano çağıltısına aşık olur.

Tenorun kadife sesi, yürek paralayan aryalarıyla, baş döndürmesin mümkün mü?

Çatlayan duygularda, taptaze bir gül açar.

Umuda koşan dalda, sevdalı bir bülbül öter.

Ne yazık, seherin sahibi var.

Her gülle birlikte, mutlak diken de biter.

Zemire'nin babası, bas bas bağırmaya başlar!

Düşleri vardır... İsteği dağlar kadardır!

Ve Şaşılacak Kaynak, hepsini gerçekleştirmek üzre, damatlığa adaydır.

Tanrı, sevcni, gözetir!

Peri Bülbülün'ü hizmete gönderir.

Kontralto yakarışlar, katı yüreklere ulaşamasa da, duyan kulaklarda boşa gitmemiştir. Ebudiyat, bariton büyüsünü Elsantur'un buyruğuna verir.

Zalim baba, zavallı kızını zorla evlendirmek üzeredir.

Peri'yle Büyücü, zulme karşı birleşir.

Aşçı kadını allayıp pullar... Tül duvaklara bularlar.

Zemire'yi, kaçırıp Tılsımlı Mağara'da saklarlar.

İşe Cinler karışır, bozulur... Periler bulaşır düzelir.

Sonunda Büyülü Yüzük parmağa ilişir...

Ve Copello'nun düzenlediği, zenci çocuklar balesi, Ebudiyat'ın Utkusu'nu gerçekleştirir.

Seyirciler... Oyuncular... Ve Orkestra ayaktadır.

Çuhacıyan, alkış tufanının ortasına dikilmiş kıvançla selâmlamaktadır.

Perde ağır ağır iner.

Alkış yavaş yavaş diner.

Ve tiyatrodan çıkanlar, balo salonuna geçerler.

İncc ayaklı, sedef kakmalı sehpalar, zigzaglar çizerek salona serpişmişlerdir. Üstlerindeki gümüş tepsiler tıka basa meze ve çerezle doludur...

Maun masalarda kar kovalarına yatırılmış şişelerle... Kiraz

konsolların mermerlerine dizilmiş bardaklar, saygıyla sanatçıların gelişini beklemektedir.

Bu kez sahne orkestranındır.

Salon, anında oda müziğinin ılık havasına bürünür.

Garsonlar, Nysa Nimfelerini kıskandıracak kadar çalaklıktılar. Onca kalabalıkta ustaca dolanıyor... Kimseyi atlamadan, herkese, şarap sunuyorlardı.

Vefik, çerezlere bir göz attı. Eli hemen, lâl kristaline uzandı.

Cevat'la Lâmi onu izlediler.

İlk yudumları, buruk bir alaz topu gibi gırtlaklarından yuvarlanırken, makyajını silen koro üyeleri sökün ettiler. Aşod'la Leon, daha kapıdan girer girmez sınıf arkadaşlarının yanına yöneldiler.

Aşod, Cevat'a takılmadan edemedi.

- Seni buralarda görür müydük?

Cevat, her zamanki hazırcevaplığıyla;

- Böyle güzel şeyler yapınca neden görmeyesin?

Leon, sanatçı tutkusuyla yineletmeye kararlıydı. Gözucuyla Vefik ve Lâmi'ye bakarak;

- Her zamanki alaylarından biri değildir umarım? Gerçekten beğendiniz? Yoksam, hevesimiz kırılmasın diye, teselli edersiniz?

Vefik, gülerek Leon'un gözlerine baktı;

- Senin hevesini Peder Mıgır kıramadıktan sonra, bizim haddimize mi düşmüş? Elbette beğendik. Enfes bir bileşim. Tipik Osmanlı sanatı. Aptes tazeleyerek Tekkenin kapısından giriyor... Havranın bahçesinde dolanıp, kilisenin hücresinde günah çıkartıyorsun. Doğrusu, Çuhacıyan çok güzel bir iş yapmış. Geçmişten geleceğe kurduğu bu köprü, dilerim bize örnek olur.

- Bu bizi beğenmemiş, - dedi alınganlıkla Aşod. - Bağırmaktan çıtımız yırtıldı! Oğlan, ağzını nereye çalmakta.

Lâmi, yatıştırmak isteğiyle atıldı.

- O güzellikte payın yoksa, istediğin kadar alınabilirsin.

- Hah, özet Kâmilpaşazadeden, - diye dikildi Aşod. - Şişi de, kebabı da yakmadan, kazı çevirmekte, babadan icâzetlidir! Başetmek olanaksız!

Vefik, üstüne gitmeye hazırlanıyordu ki, gözlerinden içinin derinlerine akan ışık seliyle çarpıldı. Sendelememek için Leon'un koluna yaslandı.

Ağzı kurudu!

Yutkundu.

Elindeki bardağı unutmuştu.

Yutkundukça tükrüğü ağzında büyüdü, şişti, katılaştı. Gırtlağı yandı... Göğsü tutuştu... Dili tutuldu.

Kapıdan, Madamoiselle Mari Antoinette, girmişti.

Gözleri o an Vefik'in bakışlarına daldı.

Derin bir çarpıntının ürpertisiyle irkildi.

Dizlerinin bağı, ayaklarının dermanı kesilmişti.

Gövdesini çakılıp kaldığı yerden zorla kopardı.

Vefik'in içinde devinen yanardağın lâvlarına tutundu. Küçücük adımlarla ağır ağır yaklaştı.

Yüzyıllar süren kısacık bir anda, yanlarına sokuldu.

Leon, olanbitenden habersiz, tanıştırmaya başladı;

- Memduhpaşazade Cevat... Kâmilpaşazade Lâmi... Refikpaşazade Vefik!..

Cevat'la Lâmi hafif ama çok zarif bir baş devinisiyle yetindiler. Vefik, sol ayağını biraz geri alarak reveransa hazırlanıyordu. Hafif selâmı, herkes adına tamamlama hevesindeyken, uzanan bir elin çekimine kapıldı.

Avucunun içine düşen narin elin, serinliği bir anda yangına döndü. Eğildi..Kendi közünü devşirme tutkusuyla, incecik parmakların ucundan öptü. Başını kaldırdığında, yüreğinde gözlerini, gözlerinde yüreğini gördü.

Cevat... Lâmi... Aşod... Leon... Orkestra... Garsonlar... Tanıdık, tanımadık seyirciler, oyuncular, konuklar, teker teker kayan yıldızlar gibi uzayın boşluğunda yittiler... Kristal Palas, bütün ışıklarıyla gökteki Ay'a dönüştü.

Ve iki genç, el ele dünyanın ekseninde, güneşin çevreninde dönmeye durdular.

Kendi bakışlarının baş dönmesiyle yutkundular.

- Bülbülün için Paris'ten gerçeğini getirecekleri kimin aklına gelirdi, - diye fısıldayabildi Vefik.

- Av merakınızı biliyorum, - dedi gülerek Kontralto. - Bülbül benzetmenizin kaynağı bu olsa gerek.

Cevat, ilkin Leon'a baktı. Ardından Lâmi'yle Aşod'a... Susup kaldıklarını görünce dayanamadı;

- Avla avcı farklı mı ki?

- Babam, - dedi gülerek genç kız. - Monsieur Manasse'la anlaştığımızda, şiir ve felsefe tartışmamı yasakladı. Çünkü siz, bizim henüz tanımadığımız adlar, kuramlar ve dizeler biliyormuşsunuz.

- Babanız çok kültürlü olmalı, - dedi Aşod. - Herkes gibi önyargılar belirteceğine, birikimimizi kavramış bir dost gibi değerlendirmiş. Anlaşılan, bizi derinliğine inceleme zahmetine katlanmış...

- A, bakın, bu konuda size katılamam... Babam, bu şansı, kolay elde etmiş.

Şaşkınlıkla kızın yüzüne bakıp kaldıkları an, saygıyla irkildiler. Ohannes Hoca, salonu dolaşmaktan nefes nefese yanlarına gelir gelmez;

- Hay Allah!.. - dedi. - Ben de bu kız, kapıdan girer girmez nereye kayboldu, diyordum. Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş bile...

- A, bu atasözü, - dedi Marie Antoinette. - Babam, annemle bize kızdığında söyler.

Ohannes bir kahkaha gibi, türkçe;

- Helbet!.. - Dedikten sonra, fransızca sürdürdü. - Yeri Cennet olası Refik Paşa hepimize o kadar çok şey öğretmiştir ki, hep hayırla anılır. - Sonra birden durakladı. Yüzünde bütün şaşkınlığını ele veren tiklerle, önce Vefik'e, sonra genç kıza bakarak; - Hay Allah, - dedi yeniden. - Ben seni, Vefik'le tanıştırmak için arıyordum.

- Ah, lütfen bağışlayın, - dedi kız. - Tanıştırıldığımız an anlamalıydım... Refik'in arkasına sıralanan o uzun sesler beni şaşırttı.

- Yoksa siz?

Ohannes, herkesten çabuk davrandı;

- Evet, Madamoiselle, bizim sevgili Maxime'mizin en küçük kızı. Madem bana fırsat vermeden tanıştınız, sana ödev... Temsili olmadığı günler, Asitane'yi köşe bucak gezdireceksin. Çünkü, o güzel insanlardan burda bir sen, bir de ben kaldık. Ve ben çok yaşlıyım!..

- Emredersiniz!.. Madamoiselle Annik'le Esküf de onur verirlerse sanırım daha rahat olurlar.

- İşte kızım Osmanlı bu, - dedi gülerek Ohannes. - Her ne kadar baban anlatmışsa da, kendinin tanıması başka. Adama dünya güzeli bir kız emanet ediliyor... Diz çöküp, tanrısına şükredeceği yerde, üstüne iki cariye daha istiyor. Osmanlı batarsa, mutlaka bu, harem merakından batacak. Nene gerek Annik'le Esküf? Sen üstüne görev olanı yap, değil mi? Madem arandın, kızlar burda. Sor!.. Sevinçle kabullenirlerse, bana yakınma. Tanığım var!.. Kendin ettin, kendin buldun. Tamam mı? Hadi benden eyvallah!.. Hazır, sizi yakalamışken, kaçayım. Madame Fanni, söylenmeye başlamıştır. Şimdi kızları çekip götürsem, onların... Bırakıp gitsem, madame'ın dilinden kurtulamazdım. Vefik'e emanet ettim, dedim mi? Evdekini avuturum. Burdakilerin birer dürüst kavalyeden başka bir şeye gereksinimleri yok. İçim rahat... Çuhacıyan'ı kutladım. Madamoiselle bize emanet!.. Ona göre!.. Kızları görürsem ben söylerim. Göremezsem, size teslim. Eğlenmenize bakın. Gecikirsen, annene, selâm ve saygılarımla birlikte, görevlendirdiğimi de söylersin.

- Söylerim efendim!..

- Fazla gecikmeyin! Madame Fanni, kızları kapıdan girinceye bekler. Uykusuz bırakırsanız karışmam, - dedikten sonra, geldiği gibi kalabalığa karıştı.

Ohannes gider gitmez, Cevat bir bakışta her şeyi kavrayan dost içtenliğiyle;

- Ne ilginç raslantı, - dedi. - Birbirinizi görür görmez, doğuveren yakınlık, çok köklü bir kaynaktan geliyormuş.

Marie Antoinette, birden kıpkırmızı kesildi. Bağış dileyen yaramaz bir çocuk sokulganlığıyla Vefik'e;

- Babam, İstanbul'a gelir gelmez, sizi hemen bularak, üzüntülerini iletmemi istemişti. Monsieur Ohannes'den, ne zaman rica etsem, çok önemli bir gerekçe gösterek erteledi. Babam, arkadaşlarının her yaptıklarının mutlak bir nedeni olduğunu çok söylediğinden, diretemedim.

- Bana kızgın olmalı. Madame Fanni, annem gibidir. Bütün çocukluğum yanında geçti. Eskiden her gün olmazsa, iki günde bir mutlaka uğrardım. Kaç zaman var ki, eski alışkanlıklarımı yitirdim. Buna alınmışlarsa!..

Annik, Vefik'in arkasında durmuş, dinliyordu;

- Tam tersine, öğünüyor. İncelik, ve becerinden onurla söz ediyor. Ne zaman adın geçse, tam düşündüğüm, istediğim gibi bir evlât oldu, diyor. - Sözleriyle aralarına katıldı. - Seni o kadar seviyor ki, görür görmez, yaşadınız!.. Vefik burda, dedi. Biliyor ki, mamam seninle olunca, kaygılanmaz. Ağabey yanında, kızkardeşler hangi kötülükle karşılaşır ki! Nasıl rahatladı bir bilsen. Tam zamanında kurtarıcı gibi yetiştin. Mersi!..

- Cevat'la Lâmi'ye teşekkür edin, - dedi içtenlikle Vefik. - Onlar başıma çöreklenmese, ben, böyle görkemli bir şölenden yoksun kalacaktım... Siz, tıpış tıpış Hoca'nın ardına düşüp, eve kapanmak zorunda bulunacaktınız.

- Teşekkür ederiz, - diye Cevat'la Lâmi'nin ellerini okşadı Annik.- Sizi kıramaması ne iyi. Duyunca, mamam kimbilir nasıl sevinecek? Asıl onu hoşnut kıldığınız için, borçlandık. Umarım ve dilerim, ödeme fırsatı verirsiniz.

Der demez Lâmi, Cevat'ın da yerine konuştuğunu vurgularcasına, atılarak;

- Onurun alacağı olur mu Madamoiselle? Sizlerle olmayı, birazcık hakedebildikse, ne mutluluk!

- Bunların kibarlığıyla başedemezsin, - diyerek onlara katıldı Esküf. - Yeri gelir, incelikleri insanı hayran bırakır. Yeri gelir, sertlikleriyle kafan yarılır. En iyisi oldukları gibi kabul etmektir. Yoksa, düşkırıklığı hazır.

- Sanırım bu bana öğüt, - dedi Marie Antoinette. - Teşekkür ederim, unutmamaya çalışacağım.

Annik, genç kontraltoya sevecenlikle baktıktan sonra;

- Nedense, hep unuturuz... Esküf haklı. Yaşamı olduğu gibi kabulleniriz de, insanları istediğimiz gibi olmaya zorlarız.

Vefik, birden çevresinde oluşan sevgi çemberinden hoşnut, arkadaşlarına baktı.

- Bizim, öyle iki yüzlü olamamıza, koşullar elvermiyor. Yüklendiğimiz ödev nedeniyle arası yok. Ya göründüğümüz gibi olacak... Ya olduğumuz gibi görüneceğiz.

- Ne güzel bir söz, - dedi kontralto. - Atasözü mü?

- Hayır!.. - Diye yanıtladı Vefik. - Mevlâna'nın sözü.

Yüzünde birden anımsanan hoş bir olayın resmiyle, küçük bir kahkaha attı Marie Antoinette;

- A, bakın çok iyi. Pek çok atasözünüzü biliyorum. Bunu duymamıştım.

Aşod, gözlerini fincan fincan açarak;

- Zekânızdan hiç kuşkum yok Madamoiselle. Ama, atasözlerini ne çabuk öğrendiniz.

- Herkesin gençliği bir özlem olsa gerek. Babam, sizlerden öyle sık söz ederdi ki..Bir haber, bir olay ya da bir çağrı olmaya görsün... Hemen, okul sıralarına döner... Eski günlerini yaşamaya başlardı. Sanırım sizinkiler de öyleydi. Asıl, bu temsil için, İstanbul'a

gelmem kesinleşince, görecektiniz. Sürekli sizden söz ediyordu. Yanılmıyorsam o anlardan birinde, hep atasözleriyle konuşurlar, dedi. Sakın kendilerinin hiçbir sözü yok mu, diye düşünme. Yanılırsın. Bu onların yöntemidir. Düşüncelerinin çok değişik biçimde yorumlanmasında, atasözlerini araç kılarlar. Dikkat edersen, gerçek amaçlarını kavrarsın. Etmezsen, kendine en kolay gelen anlamla yetinirsin. Haklıymış!

Lâmi, sevecenlikle başını salladı;

- Tam isabet!.. Demek bizimkiler sadece Avrupa'yı tanımakla kalmamışlar... Avrupalı'nın da bizi tanımasını sağlamışlar. Kendilerine borcumuz her geçen gün, artıyor.

- Bakın bu konuda haklısınız. Babamın hakkınızda bir kez bile kötü bir şey söylediğini duymadım.

Aşod, öfke karışımı bir küskünlükle Vefik'e baktı. Sesinde, dışlanmışlığın alıngan tarazlarını titrete titrete;

- Biz de, babasının Paris'te, okuduğunu duymadık.

- Madamoiselle söylemese, yine duyamazdınız, - dedi Cevat. - Biz, kendi dostluklarımızla öğünmeye koşullandık.

Marie Antoinette'in, bütün duygularının yüzüne yansıdığını aynı anda keşfettiler. Yeniden kıpkırmızı kesildi;

- Umarım pot kırmadım, - dedi.

Vefik kaygıyla atıldı;

- Hayır!.. Asla!.. Yeri gelmemiş olmalı. Yoksa, öğünme fırsatını neden kaçırayım?

- Monsieur Cevat'ın söylediğini şimdi kavrayabildim, bağışlayın. Doğrusu o! Siz dostluklarınızla öğünürseniz, dostlarınız da sizinle öğünmek zorunda. İzin verir misiniz?

Vefik'in yüreğinde yangınlar tutuşturan bakışlarını yüzüne dikmişti. Beklediği yanıt gecikmedi;

- Güveninizi kazanmaktan onur duyarım.

Esküf, bunu bekliyormuşcasına Vefik'e bakıyordu. Umduğunu bulmanın kıvancıyla kıkırdadı;

- Ondan kuşkun olmasın!.. Mamamınkini kazandıktan sonra!..

Leon;

- Zaten bunda şeytan tüyü var, - dedi. - İnsanlar gördükleri an, güven duygusuyla doluyorlar.

- Hiçbir zaman, hiçbirimizi yanıltmadı ki, - diye pekiştirdi Lâmi.

Aşod, içtenlikle doğruladı;

- He!.. Ne zaman güvenilir birini düşünsek, aklımıza ilk gelen Vefik'tir!..

Esküf çevresinde pek çok insanla, yaklaştı.

Herkes, Kontralto'yu kutlamak isteğiyle tutuşuyordu.

Bir an, yoğunlaşan kalabalığın arasına tutuklandılar. Kızlar, kalabalığın devinisinde savruluyorlardı. Marie Antoinette, birlikte sürüklenmek istercesine Vefik'e uzandı. Yetişemeyeceğini anlayınca;

- Bekleyiniz, - diyebildi.

- Görevim.

Kızın yüzünde güller açtı.

Dalganın içinde sallanarak uzaklaştı.

Az önce tamamını tutuklayan kalabalık uzaklaşmıştı.

- Eh, yine başbaşa kaldık, - dedi Cevat. - Neler olduğunu şimdi mi anlatırsın? Yoksa olacakları da üstüne ekleyerek, sonra mı?

Vefik, gözleriyle Marie Antoinette'i izleyerek dalgın dalgın;

- Bilmiyorum, - dedi. - Ne ilginç raslantı.

Lâmi, Cevat'ın bütün işaretlerine karşın aklından geçenleri söylemeden duramadı;

- Raslantı ilginç de, biz sana olanlardan söz ediyoruz. Sanki çarpıldın yahu!..

- Sizden neyi, ne zaman sakladım ki?

- İnsan saklayabildiğini açıklar mı, - dedi Cevat. - Komşu kızı-

na tutulmuş mahalle veletleri gibi, elin ayağına çaynaştı. Neyi nasıl saklayabilecektin ki?

Lâmi, Cevat'ın kolunu dürttü;

- Uzatma!.. Bülbülün gülden farkı olsa, dalında işi ne? Herhalde herkesten önce kutlama onurunu, Leon'la Aşod'a borçlu değiliz.

- Sahi!.. Desene, bu gece işimiz iş.

- Ne sandın? Dost, zor zamanı paylaşandır, boşuna mı buyrulmuş? Sıva kolları bakalım Cevat Efendi birader!.. Oyalanma! Biz pervane olup, duduları oyalacağız ki, Vefik Efendi kardeşimiz, vuslata erebilsin.

- Öyleyse, hadi iş başına!.. Annik mi, Esküf mü?

- Farkeder mi?

- Eder elbet. Kiminle ilgileneceğimize baştan karar verirsek, bir çakışma ya da çatışmaya meydan vermeyiz.

- Madem bu kadar titizlik gösteriyorsun, sen seç.

- Tamam, ben Esküf'ü oyalayacağım. Vefik nasılsa burda ağaç olmaya koşulu. Bari biz keyfini sürelim.

Vefik'i öyle bırakarak kalabalığa karıştılar.

Salon, bir an sanatçıların çevresinde yoğunlaşmıştı.

Herkes, söyleyecek bir şey buluyordu.

Kimi, kimi müziğe ilişkin duygu ve düşüncelerini aktarıyor... Kimi, konuya kapılmış gidiyor... Kimi, çalınışa... Kimi söylenişe ilişkin, övgüler sıralıyordu. Birbirinin sözünü kese kese... Sanatçının birinden ötekine koşa koşa görüşünü aktarma uğraşı ortalığı iyice karıştıyordu.

Vefik, kalabalıktan uzak, gerçekleşen bir mucizeyi özümseme çabasıyla başbaşa kalmıştı. Avucunun yangınıyla tutuşan şarabı yudumlayınca, irkildi.

Sıcaktı.

Canı çerez istemedi.

Gözlerini kalabalığa çevirdi.

Maric Antoinette'ten başkasını görmedi.

Çok mu uzaktı... Hemen yanıbaşında mı, çözemedi.

Kalabalık bir toplanıyor, üstüne kapanıyordu... Bir dağılıyor, kızı ona doğru itiyordu.

Sahnedeki kıpırtı, yalnızlığının son demlerini silip süpürmeye hazırlanıyordu. Müzisyenler, kadehlerindeki son damlaları yudumladılar. Ağızlarına attıkları çerez tutamlarını ivecen çiğnemeye durdular. Kimi ipek mendiliyle yüzünü sildi... Kimi, sazının akordunu denetledi. Ve şefin işaretiyle, içten ya da yapay övgüleri bir anda sona erdirdi.

Valsin coşkun çağrısı, salonun tüm köşelerinde, aynı anda yankılandı.

Dertop yumaklanmış kümeler sanki biraz daha sıkıştı. Sesler kesildi. Müzik, çağıltılarıyla sözün yerini dolduruverdi.

Kendine bir eş bulan herkes, hemen pistte yerini aldı.

Bulamayanlar, araştıran gözlerin çakışma umuduna devinirken, Marie Antoinette, yanında bitiverdi.

- Gala gecelerinin kaçınılmaz çilesi, sanatın olmazsa olmaz tutkularından biridir. Sözler, bir emeği hoş görme yapaylığında olsa bile, gözlerdeki içtenlik, seçkinleri ele verir. Gizli bir ayna gibidir. Kendi kusurlarınızı, kendi yüreğinizde duyarsınız. Umarım, sizi çok bekletmedim.

- Çok!..

Bakışları buluştu.

Gözbebeklerinde güneşler doğdu.

Gözleri, yürekleri, akılları kamaştı.

Gökten başlarının üstüne üç elma düştü.

Yerden ayaklarının altına karıncalar üşüştü.

Sendelediler.

Elleri, el yordamıyla ellerine tutundu.

Çabaları kaynaştı.

Güçleri birleşti.

Doğruldular.

Orkestranın çağrısı, kulaklarına erişti.

Kendi soluklarının yelinde dans pistine savruldular.

Ve pervaneler misali, kendi ışıklarının çevresinde, döndüler, döndüler, döndüler...

DOKUZ

Akşam yaklaşıyordu.

Koşuşturmaktan bitkin düşmüştüm.

Asıl fecisi de, fena halde sıkışmıştım.

Bu cenabetler, helâ nedir bilmemekteler.

Def-i hâcet icabetti mi, köylüsü kentlisiyle bütün alt tabaka, it misali, bir ağaca siğiyor... Çevrede hiç ağaç yoksa, hiç utanıp sıkılmadan önüne ilk gelen duvarın dibine, at gibi dikilip, çöğdürüyor. Biraz terbiye görmüş olanları, boş bir arsa ya da yıkıklığa dalıp, bir tümseğin ardına çönüyor... Varlıklı ve görgülü olanlar ise, bir oturağa kuluçka tavuğuna özenircе tünüyorlar.

Ben, gün boyunca bunların hiçbirini yapamadığımdan kendimi, kan ter içinde, sefarete attım.

Hiç kimseye görünmeden doğru yukarı, daireme seyirttim. Konak bize devredilir devredilmez yaptırdığımız hamamlığa girdim. Mimarları gibi, ustaları da, helâyla hamamın ne işe yaradığını bilmediklerinden, istediğimiz gibi olmamıştı. Yine de işimizi görüyordu. Daha oturağa çöndüğüm an, kendime gelmeye başladım.

Gerçi, bugün herkes çok çalışmış olmalıydı. Ben bir de akçalı işlere baktığım için, herkesten fazla yere uğramış, hepsinden çok uğraşmıştım.

Bazı gazete ve gazetecilerle, üst düzey memurların tahsisat-ı

mestureden mürettep âtiye-i şahanelerini her ay kendi elimle vermem gerekiyordu.

Makbuz söz konusu olmadığından, sorumluluğu çok ağırdı. Bir aksilik çıkarsa, Hafazanallah! Hem Efendimizin yüce iradelerine bir eksiklik vehmedilir... Hem, başımıza olmadık işler getirilirdi. Bu yüzden, Reşit Bey'in bilgisi içinde, bu görevi yerine getirmek, bana düşüyordu. Hazır gitmişken, öbür hafta vereceğimiz şölenin davetiyelerini de iletmek pek hoş olur diye düşünmüştüm.

Bu kadar zor olacağını bilseydim, en azından iki güne bölerdim. Artık, oldu bir yol!

İnsan karar verince, zorun bile üstesinden geliyor.

İyi ki sabah çok erken kalkmışım.

Her isim için bir zarf hazırladığıma öyle memnunum ki!.. Reşit Bey aracılığıyla Reisülküttâp Efendimize ileteyim de, bütün âmedcilerin bu yöntemi, uygulamasını sağlasın. İnsana çok zaman kazandırıyor. Ödeneği aktaracağınız adamın yanında biri bulunsa bile, gidesiye beklemek zorunda değilsiniz... Zarfı eline tutuşturdunuz, çok acele bir işiniz olduğunu da belirttiniz mi, yetiyor.

İşittiğim doğruysa, burada herkes, birbirinin kimden ne kadar aldığını bilirmiş. Demek ki, paylaşıyorlar!.. Aldıklarını olmasa bile, verdiklerini, mutlaka...

Zarflara yüz, ikiyüzelli, beşyüz, bin franklık desteler halinde yerleştirdiğim 8 bin frank, beni olduğumdan şişman gösteriyordu. İçim de ceplerim gibi boşaldığından, üstüme bir ferahlık geldi. Hele, elimi sabunlayıp yüzümle ensemi bir iyice yıkayınca, sokakların pisliğinden arındım.

Aşağı inip, birkaç lokma atıştırmak amacıyla kapıya yöneldiğimde, Reşit Bey'le burun buruna geldim.

Her zamanki ivecenliğiyle;

- Öğlenden beri seni bekliyordum. - dedi. - Çok iyi!.. Hemen hazırlan. Bugün Talleyrand'ın yaş günüymüş. Prens hazretleri 82'sine giriyorlar. Efendimizin ödüllendiriciliğine örnek bir armağan hazırla. Davetiyesiyle birlikte veririz.

Devlet buyurduğunda, kul savsasın mümkün mü?

Ölüyor olsam;

- Emredersiniz - den başka ne diyebilirdim?

Diyebilsem de, dinleyen olmadıktan sonra!..

Reşit Bey çoktan, merdivenlerden aşağı inmişti.

Ardısıra seyirttim.

Londra elçiliğinden de ayrıldığına göre, nişandan çok, paraya gereksinimi olması doğaldı.

Özel defterime not ederek, kasadan, 2 bin 500 frank aldım. Yeni yöntemim üzere bir zarfa yerleştirdim. Kapının önüne vardığımda, arabaya yerleşen Reşit Bey, sabırsızlıkla beni bekliyordu.

Ben biner binmez, araba yürüdü.

Daracık sokakları, yürük atlarımızın hızında aştık.

Prens'in sarayı andıran mâlikânesine geldiğimizde, keşke zarfa, biraz daha fazla koysaydım, düşüncesine engel olamadım.

Böyle görkemli bir yapıyı ayakta tutabilmek kolay olmasa gerekti.

İş işten geçmişti!

Nasılsa, yakında yeni bir fırsat doğar. O zaman, biraz cömert davranırsam, eksiği tamamlar... Hatamı düzeltirim, kararı, içimi dinginleştirdi.

İlişkilerimiz geçici değildi ki!

Uşaklar uyarılmış olmalı.

Hiç bekletilmeden salona alındığımızda, bizi, tam anlamıyla bir sürpriz bekliyordu.

Prens de Joinville, beyaz denizci üniformasının içinde, gözlerimizi kamaştırdı. Anlaşılan Tunus seferinden yeni dönmüştü. Bizi görür görmez, hafifçe doğruldu. Büyük üniforması içinde pek gösterişli görünüyordu. İçtenlikli Reveranslarımıza, sevecen bakışlarla karşılık verdi.

Galiba, uzun ve zor sefer, pek yaramamıştı.

Bana, Versailles'daki karşılaşmamıza göre, epeyce zayıflamış gibi geldi.

Talleyrand, okyanus fırtınalarının örselediği bir deniz fenerini andırıyordu.

Eliyle, oturmamızı istedi.

- Biz de, az önce, sizden söz ediyorduk, - dedi. - Tam zamanında geldiniz. Rus despotu, su altından saman yürütüyor. Dört yıllık elçiliğim boyunca oya gibi işleyerek kurduğum Fransız-İngiliz dostluğunu, paramparça etmeye uğraşıyor. Bütün hevesi de, Hünkâr İskelesi Anlaşmasına dayanarak, İstanbul'u ele geçirmek. Yazık ki, son derece dikkatli Palmerston da, Canning'in önüne atıverdiği Fransız düşmanlığıyla bu oyuna göz yumuyor.

- Fransız tehlikesinde haksız sayılmazlar, - dedi genç Prens. - Az dayak yemediler!.. Biliyorlar ki, Avrupa'da hepsiyle başedebilecek bir tek Fransa var. Bunun için de ne kadar sıkıştırırlarsa o kadar zaman kazanacaklar.

Talleyrand, önce Prens'le bize baktı. Sonra, karşı duvardaki boy aynasında yansıyan silüetine daldı. Tam kendinden geçtiğini düşünmeye başlamıştım ki, Prens'e;

- Galiba biz gerçekten ihtiyarladık, - dedi. - Ben, Metternich ve Nasselrod!.. Kendi hükümdarlarımızı aşarak kurduğumuz Kutsal İttifak, gözlerimizin önünde yıkılıyor. Ve çok ilginçtir, elimizden bir şey gelmiyor. Oysa, tehlike çok açık, yakın ve büyük. Rusya'nın genç tiranı, İngiltere'yi kandırabilirse, Arşimed'in mancınığını ele geçirir. Artık onun için dünyayı yerinden oynatmak çocuk oyuncağıdır. Önce İstanbul'u alır. Kendini Bizans İmparatoru ilân eder. Hemen ardından da Doğu Roma'nın tek varisi olarak konuşmaya başlar. Metternich, bunun ne anlama geldiğini çok iyi bilir. Bizans varken, Avusturya yoktu. Kuzey'deki bir avuç Cermen toprağı dışında bütün Tuna Havzası İmparator'un mülküydü!.. Avrupa'nın düzeni miras üzerine kurulduğuna göre, herkes... Herkesten çok da

Metternich yeni bir Fatih beklemek zorunda kalacak. Bunun için, bütün hayatınca nefret ettiği devrimci akımları desteklerse şaşmam.

Reşit Bey, neyi, ne zaman yapacağını öyle iyi kestiriyordu ki!.. İnsan, gaipten haber alıp almadığından kuşku duyuyor!

Şu an, Prens Talleyrand'ın malikânesinde bulunmak, gözlerimizin önündeki perdeyi yırttı, desem, yanlış olmaz.

İhtiyar tilki, gizli pazarlıkların özünü belki de ilk kez bu kadar açık belirtiyor.

Reşit Bey, konunun ucunu yakalar da, bırakır mı? Hemen derinleştiriverdi;

- Çarlık Rusyasındakileri mi?

Talleyrand, konuşması boyunca dikkatle yüzümüzü inceliyordu. Reşit Bey'in sorusuyla irkildi. Sanki bizi yeni farkediyormuşcasına dikkatle süzdükten sonra;

- Her yerde, - dedi. - Rusya'da, sizde, bizde, hatta İngiltere'de bile!..

- Bunun ne yararı olur ki? - Demekten kendimi alamadım.

- Çok, - dedi gülerek; - Devrimci akımlar, öyle bir fırtınadır ki, bir kez kopmaya görsün. Bütün ulusal değerleri ortaya çıkarır. Biraz bilinçlenen seçkinler, ulusal bağımsızlık istemeye, daha da ilginci almaya kalkışır. Kendinizden alın. Çarın ülkesi sizden farklı değil ki... Irk, dil, din ve mezhep ayrılıkları başgösterdi mi, başkasının ağacından armut devşirme hayallerine dalan despot, kendi evindeki yangınla karabasana düşer. Yapacağı ilk iş, oyun ettiklerinden özür dilemektir. İkinci ve daha zor olanı ise, reformlar.

Prens de Joinville, hemen araya girdi;

- Kıyımı unutuyorsunuz!..

İhtiyar hepimizi tuzağına düşürmenin keyfiyle öyle bir gülümsedi ki, kadidi çıkmış suratı, av görmüş tilki yüzüne dönüştü;

- Aman ne iyi!.. Tarihten ders almadıysa, daha ne istenir? Biz kıyım yaptık. İmparator askersiz kalıp, yenildi... Mahmut Yeniçeri-

leri topa tutarak kıyım yaptı... Hünkâr İskelesinde Aleksandr'ın... Kütahya'da kendi valisi Mehmet Ali'nin önünde diz çöktü..Keşke Nikola da aynı hatayı işlese de, ya Metternich'in ya da majesteleri Mahmut'un kucağına düşüverse!..

- Avusturya böyle bir duruma hazır olabilir. Ama, biz pek kıpırdayamayız, - dedim.

Birden yüzü değişti. Bakışlarında azar mı, kırgınlık mı çözemediğim bir bulutlanma belirdi. Uzunca bir zaman, beni, baştan ayağa süzdükten sonra;

- Peki Hükümdarınız, onca insanı, salt şenlik için mi öldürdü? Öyleyse, aklından zoru var demektir.

Reşit Bey sözü bana bırakmadı.

- Olur mu? Ocak, iyice yozlaşmış, değişimin hızıyla, yeniliğin önünü keser olmuştu.

Genç Prens, bu anı bekliyormuşçasına sözü kaptı;

- Doğu toplumlarında, değişim de yenileşme de çok zor. Salt Yeniçerilerin yozlaşmasıyla yorumlamak fazla kolay. Çünkü, artık yıllardır Yeniçeri yok. Ve siz bir türlü kabuğunuzu kıramıyorsunuz. Bana kalırsa, asıl neden, daha derin. Askerleriniz eğitimsiz... İyi subaylar yetiştirdiğinizde çözümlersiniz... Silâhlarınız yetersiz. Eğitimli askeriniz varsa, en iyisini, yapan yerden satın alırsınız... Yönetim hatalarınız var... Doğruları bulunca, düzeltirsiniz. Ancak, bir de bunların gerçek kaynağı var ki, bilmem ona çare bulabilir misiniz?

- Biz, uygar ve çağdaş bir devlet olmakta kararlıyız. Bu yolda, hem kendi gözlemlerimizden, hem dostlarımızın önerilerinden yararlanmayı görev sayıyoruz. Eksiğimizi ve çaresini bağışlarsanız, borçlu kalırız!..

- Kolej'de Profesör Jules Michelet'in öğrencisiydim. Bir gün, konu size geldiğinde, Alman Bilgesi Hegel'den aktardığı şu parça, bana, tarihin hükmü gibi gelmişti. Sanırım sizde de aynı etkiyi

uyandıracaktır; Doğu devleti, taş gibi katı ve durağan olduğundan, her türlü evrime kapalı, istikrarsız ve barbardır. Onu, çağdaşlaştırmak için çok uzun süre denetim altında tutarak, uygarlığın bütün kuram ve kurallarını öğreninceye eğitmek gerekir.

Kâfir şehzadesinin, bizim râviler gibi, bilginin kaynağını belirtmeye özen göstermesinden irkildim.

Yeri Cennet olası Taberi'nin; Bize Ebu Küreyb söyledi. Ona ve arkadaşlarına Ebubekir bin Ayyaş... Ona da El-Bera'dan naklen Ebu İshak söylemiş... Türünden tanık göstermesine ne çok gülerdim.

Avrupalılar, bir bilginin kaynağını belirtmeyi, fikir namusu olarak değerlendiriyorlar.

Bilgelikle, bilgiçliğin ayırımı da bu olsa gerek!

Bilge, başkasının düşüncesine saygı duyuyor. Bilgiç, kendisinde olmayanı çalıyor.

Kendimden utandım!

Birden Reşit Bey'in bakışlarını gözlerimde buldum. Haddim olmayarak, felsefe ve tarih merakımı biliyordu. Söz açılınca, topun ağzına sürmesin, mümkin mi?

Hegel'i duymamıştım. Ama, sözleri bildikti. Birden, Ahmedi'nin İskendername'si gözlerimin önünde canlandı.

- Elbette, bu gerekçe de, kendini uygar sayanların, barbar bilinenleri sömürgeleştirmesini kutsal bir insanlık görevine dönüştürüveriyor!.. - dedim. - Hegel'in söylediği yeni bir şey değil ki!.. Bizim ilk öğretmen dediğimiz Aristo bilge, Büyük İskender'i nerdeyse aynı sözlerle Doğu'ya uğurlar. Sadece dayanağı biraz değişiktir. Ona göre, kadın egemenliğindeki Doğu barbar... Erkek yönetimindeki Batı uygardır... Hükmü aynı; uygarın, barbarı sömürme hakkı tartışılmaz!.. Bağışlayın bu Beydeba, Ezop ya da La Fontaine'in Kurtla Kuzu öyküsünü andırıyor. Uygar dünya, Devrim ihracı ters tepince, yeni gerekçeler arıyor olmalı. Her kimse, bu Hegel de, Aristo usta-

nın temcit pilâvını, yeniden ısıtıp önünüze sürüyor. Fredrich Barbarossa'nın, Ostpolitik'i yeniden canlanırsa, şaşmamalı.

Morarına sırası, bizi andavallı sanan şehzadenindi.

Fincan iriliğinde açılan gözleri, ağzıma bakakalmıştı.

Reşit Bey, sevecenliğin bütün ışıklarıyla gülümsedi.

Talleyrand, hakkındaki söylenceleri doğrulayan bir ustalıkla arabuluculuğa girişti;

- Alţesleri de, Ekselânsları da haksız sayılmazlar. Doğa yasasıdır. Egemenlik alanlarını genişletmek isteyen her güç odağı, bir missiona gereksinim duyar. Fatih'inki İslâm'dı... Bizimki uygarlık... Rusya güçlendiğine göre, bir kutsama uyduracaktır. Belki şimdilik din önde... Slavlık gündeme geldiğinde, kendi içinin karışmasından çekindikçe, öyle kalır. Bu, sizin, Katolik, Protestan ve Anglikan'lardan destek bulmanızı kolaylaştırır. Zaten Prens'in bütün çabası da, sağlanacak desteğin yararlı olmasına dönük.

Reşit Bey, aldığı işareti çok iyi değerlendirdi.

- İçtenliğimizin nedeni de bu, - dedi hemen. - Alteslerinin bizim sorunlarımıza dostluğun ilgisiyle eğildiğine güvenimiz tam. Çözüm ararlarken, karşı görüşleri de değerlendirebilmeleri için aklımızdan geçeni açıklamakta sakınca görmüyoruz. Bu nedenle, Doğu Devletinin durağanlığını kabul edemeyiz. Bunun tersini kanıtlayacak örneğimiz çok. Bizans'ı yıkan Fatih de, sizin İller Yasasının aslını düzenleyen Ebusuud Efendi ve Muhteşem Süleyman da, durağan sayılmak istenen devletin temsilcileriydi. Devlet, yine aynı devlet... Değişen ne?

Prens de Joinville, bütün bildiklerini sayıp dökmeye kararlıydı. İhtiyarla bense, seyirciydik.

- Aradığımız o değil mi zaten? Çok şey değişmiş olmalı ki, dünyanın efendisinin torunları, kendi valisi önünde geriliyor. Dün, Moskova Knezi, küçümsemesiyle bağışta bulundukları Çar'dan bu-

gün, tir tir titriyorlar!.. Üstelik olup bitenin nedeni de sorumlusu da bilinmiyor.

- Bu yazgı değil!.. Dün özenilenken, bugün özenen durumuna düştükse, bizim hatamız. Yerinde, zamanında ve gerektiği gibi davranamadık. İnsanın hatası, sürgit devam etmez. Düzeltilir. Şimdi, gelişmeye ayak uydurmak istiyoruz. Tek amacımız bu. Eksiğimizi bilebilsek, gidereceğiz. Yazık ki, çözemediğimiz de o! Çözebilsek, sizde olup da, bizde bulunmayan ne varsa, hepsini alacağız!..

- O kadar kolay olduğunu sanmıyorum. Gelişmenin önündeki en büyükengel, din... İslâm yaşama biçimini değiştirmenize izin vermez. Hıristiyanlık da vermiyordu. Bu nedenle biz, ilkin Engizisyon'un katı kalıplarını kırdık. Dini kilisesine tıktık. Başına devleti bekçi diktik. Kilisenin baskısı ne kadar azaldıysa, o kadar kalkındık. Siz, aynı evrelerden geçebilecek misiniz? Dininiz, ya da ona dayanan kitleler, değişikliklerin karşısına çıktığında, aynı bedeli ödemeye var mısınız?

Kefere Prensinin, İslâmiyet konusunda hiçbir şey bilmediği belliydi. Tam, şu imansız cehennemliğin ağzının payını vereyim, diye düşünmekteydim ki, Reşit Bey'in tatlı sesiyle irkildim;

- Değiştirmeye gerek yok ki!.. Bilime uygun olan, dinimize de uyar. Uyunca da, hiçbir sorunla karşılaşmadan uygulayabiliriz. Çünkü, dinimizde, Çin'de bile olsa bilimi almak sünnettir. Sizde, din, en büyük güç sahibiydi... Uçsuz bucaksız tarlaları... Tanrı adına binlerce rahibin boğaz tokluğuna çalıştığı kilise işletmeleri... Papalığın hazineler dolusu altını... Krallara baş eğdirecek askeri..Ve daha da önemlisi, insanları korkutacak Afaroz'u vardı... Yani, dinin kurallarını kaskatı tutabilecek bütün olanaklar elindeydi. Böylelikle değişimin önüne maddi ve manevi kudretle çıkabiliyordu. O gücü geriletmeden hiçbir şey yapılamazdı. Biz sizin zorluklarınızdan uzağız. Değişim kararını veren, yüce Efendimiz, aynı zamanda İslâmın Halifesi!.. Kendisi fetva yetkisinde!.. Tanrı'nın yeryüzündeki

gölgesi. Buna karşın, din bilginlerinden görüş aldı. Az önce buyurduğunuz utanç, hepimizi çok etkilcdi. İslâm bilimi uygulayabildiğinde, egemenliğini yayarken, uzaklaştığında, kendi sorunlarının çözümünü kâfirlerden umar hale düştü. Gerçek bir dindar, buna katlanabilir mi? Asla!.. Ulemâ da anladı ki, en kısa zamanda, çağdaş bir devlet olamazsak, yaşama hakkımızı yitireceğiz. Oysa biz yaşamak istiyoruz. Kendimiz adına olmasa bile, alem-i nizâm ve çocuklarımız için.

- Doğrusu coşku ve tutkunuza hayranım. Çok kısa zamanda, çok şey yapacağınıza inanıyorum. Ama değişim, çok zor bir olay. Gücü ne olursa olsun, bir avuç insanın üstesinden gelmesi olanaksız. Dostluğuma inanıyorsanız, sözlerimi uyarı diye alınız!..

- Elbette inanıyorum! Uyarınıza teşekkür ederim. Yine de yapmamız gerekenleri anlatırsanız, minnet duyarım.

- Elimden geleni yapmak onur verir. Keşke yararlı olabilsem. Karşılaşacağınız engelleri düşündükçe, hem ürküyor... Hem size acıyorum.

- Acımayınız!.. Biz, değişim ve Avrupalılaşma konusunda kararlıyız. En ileri fikirlimizden, en tutucumuza herkes, içine düştüğümüz bu ayıplı durumdan başka türlü çıkamayacağımızı anladı. O nedenle önümüze fazla engel çıkmaz. Çıkarsa aşmak ya da kaldırıp atıvermek bizim hünerimiz olacak. Elbette her yerde olduğu gibi, bizde de kuytulara yuvalanmış bazı örümcek kafalı yobazlar vardır. Böyleleri gelişmeyi içlerine sindiremeyebilirler.Artık, eskisi gibi, kuşanabilecek bir kılıçları, yok. Yeniçeri Ocağı sizlere ömür. Ve Nizâm-ı Cedit, Efendimizin emrinde, değişimin nöbetini tutmakta!.

- Tarihsel bir fırsat yakalamış insanların güveni içindesiniz. Sizin açınızdan başka türlüsü olamaz. Ne var ki, dışarıdan bakanlar mucize gerektiğini biliyor. Fransa onu yaşadı. Altında ezilmediyse, toplumun üretkenliğinden.Oysa siz, böyle bir güçten yoksunsunuz. Tasarılarınızın düşten öteye geçemeyeceğine bahse girerim.

- Şimdiden hazırlanın Altes, - dedim Reşit Bey'den önce. - Kaybedeceksiniz!..

- Ben mucizelere inanmam!.. Keşke yapabilseniz...

Tartışmanın uzayıp gitmesi ihtiyarı yormuştu. Bize belli etmeden uyukluyor olmalıydı ki, ikimiz bir ağızdan;

- Yapacağız, - diye bağırınca, zıpladı.

Gözlerini kırpıştıra kırpıştıra yüzlerimize baktı. Sonra sorunu kavramışçasına;

- Çok iyi!.. - dedi.

Prens, sesimiz ve davranışımızdan çok etkilenmişti.

- Olanaksızı düşleyenlere hep saygı duymuşumdur. Dünyayı her şeye karşın yaşanabilir kılan onlardır.

- Günü geldiğinde, Altes!.. Eksiği tamamladığımızı görecek ve gözlerinize inanamayacaksınız.

- Keşke!..

- Gerçekleştirirken tanık olmak ister misiniz?

Gözü duvardaki saate ilişti. Birden yerinden doğruldu.

- Görmeyi de, tartışmayı da çok isterdim. Yazık, bir randevum daha vardı. Geciktim! Umarım bağışlarsınız!

- Bir tek koşulla!.. Günü geldiğinde, çağrılarsam, tanıklığa gelme zahmetine katlanacaksınız!

- Sevinçle dostum!.. Yeter ki, gerçekleşebileceği gün gelsin, - dedikten sonra hepimizi incelikle selâmladı. Kapıya doğru giderken, - Yaşıyorsam!.. Mutlaka gelirim!..

- Söz mü?

- Söz!..

O çıkar çıkmaz, Reşit Bey çağrıyı, ben de önceden hazırladığım zarfı çıkarıp, Talleyrand'a uzattık.

- Kendi elimizle sunmak istedik, - dedi Reşit Bey. - Her buluşmamızda, kazançlı çıkan biz oluyoruz. Sayenizde, Prens de Joinville'in dostluğunu pekiştirdik. Borcumuzu nasıl ödeyebiliriz?

- Arada ziyaretime gelerek.

- Emredersiniz!..

Yerinden doğrulup geçirmesine meydan vermeden vedalaşarak kendimizi arabaya attık.

Elçiliğe döndüğümüzde, Monsieur Cor'un nerdeyse yarım saattir beklediğini söylediler.

Reşit Bey'in gözleri ışılarken benim aklım başımdan gitti. Gün boyu, canım çıkmıştı. Biran önce odama çekilip uzanmaktan başka dileğim kalmamışken Fransızca dersine katlanılır mıydı?

ON

Charles, okulun bahçe duvarına oturmuş, Victor Hugo'nun Ruy Blas'ını okuyordu.

Her sahnenin, her dizesini, kahramanlarının kimliğine girerek içine sindiriyor... Kendini tiyatro sahnesinde sayarak, sözcüklerin seçilişindeki derin tonlamayı özümsüyordu.

Destan oyuna öyle dalmıştı ki, Ohannes'in, yanına çöreklendiğini sezemedi. Hafifçe koluna dokunarak;

- Amma dalmışsın? - dediğinde irkildi.

Bir an, gözlerini kırpıştırarak, baktıktan sonra;

- Dehanın pençesi, insanı kavramaya görsün. Kaptığı gibi, kendi göklerine sürüklüyor.

- Gene Hugo'ya mı tutuldun?

- Başlasan, sen de tutulurdun. Öylesine büyüleyici, öylesine görkemli ki!.. Hugo'nun, sadece Fransa'nın değil, dünyanın en büyük ozanı olduğuna hiç kuşku duymazsın. Dizelerindeki derinlik, anlamdaki zenginlik ve söylemdeki deha, akla sığar gibi değil.

- Gördün mü bak, kendin söylüyorsun. Sencileyin anlayan birinin aklına sığmıyorsa, benimkinden taşar ki, *Allah muhafaza* sokaklara düşüre. En iyisi, sen bunları sıra arkadaşınla tartış... Tasavvuftan geldiği için, bizim edebiyat öğretmenimiz odur. Hem şiiri çok iyi bilir, hem bütün özelliklerini çabucak kavrar, hem de has sa-

natı anlamakta üstüne yoktur. Ben, yazık ki, sadece severim. O da, garip gönlüme uygun gelirse. Benim ilkemi biliyorsun. Yaşamak varken, hayalle uğraşmak niye?

- Yaşamı yaşanır kılan hayal değil mi?

- Evet, de, hayalden hayale fark var. Sizinki soyut.. Söz üstüne kurulu. Benimki somut... Bir çift elâ göz üstüne.

- İyi ya, öyle ya da böyle, hayal değil mi?

- Tamam!.. Pes!.. Dediğin gibi olsun. Victor Hugo Efendi'yi ezberleyenle, söz yarışı haddimize mi düşmüş?

- Bunda ne kötülük var?

- İyilik var ki, hem de en âlâsından! Sen bildiğin gibi yap!.. Komşuda pişer, bize de düşer denilmiştir.

- Bildiğim kadarıyla sizde; "Çıkar dilinin altındaki baklayı," da deniliyormuş!

- Denilir, Allahıma şükür! Hele bakla meraklısı biraz ısrarlı sorarsa; "Al da hayrını gör," diye de eklenir. Bana acele tarafından bir mektup yazıvereceksin!..

- Senin okuman yazman yok mu?

- Olmasa, Louis le Grande Lisesinde işimiz ne? Var da! Sunacağım yüksek makamda geçmeyebilir. O yüzden, senin o hünerli ve güzel ellerinden çıksın istedim. Böylelikle, anlaşılmama tehlikesi ortadan kalkar. Biz de, hem o hayal dünyanızın, kapısını aralar. Hem biraz umutlanırız.

- İstediğin çok özel bir şey olmalı.

- Hem de nasıl özel, bir bilsen.

- Adresi belli mi?

- Madamoiselle Froméntine!..

- Yoo!.. Bu olmaz işte.

- Neden olmazmış? Elinde mi kalır? İçimizde kompozisyonu en iyi olan sensin. Başına bir çöreklensen, okuyanın ağzını sulandıran bir name döşenirsin ki, Cemil kardeşin ömür boyu duacın ola!..

- Fanni, zeki kızdır. Daha ilk tümcede, mektubun ısmarlama olduğunu anlar. Anında, yüz çevirir. Sonra, ağzınla kuş tutsan, ba-

ğışlatamazsın. Kompozisyon konusuna gelince; Vefik'e haksızlık etme! Günah! Hepimizden daha anlamlı yazdığını biliyorsun.

- Bırak şimdi laf dolandırmayı. Kolayından ev ödevi ısmarlamıyoruz. Benim istediğim, güzel, ince ve seçkin bir madamoiselle'e yazılacak Fransızca bir *prestige* mektubu, Charles Baudelaire Efendi!.Şimdi dank etti mi kafacığına? Madamoiselle'in dilimizi anlayacağına, aklım kesse, alırım diviti elime... Yüreğimi hokka, kanımı mürekkep eyleyer... Öyle bir nâme donatırım ki, nice kompozisyon ustalarının, parmağı ağzında kala. Neylersin ki? O, Türkçe bilmez... Ben Fransızca yazmaya cesaret edemem. İşte böyle, mamerde muhtaç oluruz! Ocağına düştük! Gayrı, iyilik eyler mutlu mu kılarsın? Kötülük eder mutsuzluğa mı salarsın, paşa gönlüne kalmış!

- İyi bari!.. Efendiye tanıştırmak yetmemiş. Bir de, kandırmamızı emrediyor. Bildiğim duygular kişiye özeldir. Birininkini, bir başkası hissedemez. Tapu dairesine dilekçe değil ki bu!.. Anlı şanlı sevda mektubu. Ismarlama olur mu? Başkası, anlatsa anlatsa kendi duygularını anlatır. Bunun da, sana, hiç yararı olmaz.

- Ne demezsin? Kuş diliyle anlatmaya kalkınca, kız hemen kanat takıp göğe çıkar, öyle ya! Tutar da, sevda mektubu yerine, *faute d'ortographe* örneği bir name çiziktirirsek rezil olur..Kimsenin yüzüne bakamayız yahu!

- Niye hemen her şeyi onur sorunu yapıyorsun? İki genç insansınız. Sen arkadaşlık önerdin. O, istemedi!..

- Yoksa istemedi mi? Yâni şimdi ben kendi kendime mi gelin güvey oluyorum?

- Tut ki öyledir. Ne çıkar?

- Olur mu? Ne demek? Utanç verici!..

- Neden? Ne o senin kölen, ne sen ona tutsaksın!.. Hoşuna gitti ki, yakınlaşmak istiyorsun. O istemiyorsa?

- Doğru!.. Doğru ya, şuraya laf anlatmak mümkün değil. Dilim kendime yetmiyor. Ya ona hiç yetmezse? Daha beter olmaz mıyım?

- Duygular karşılıklıysa, dil gerekmez ki!..

- Öyle ya, o bana hayran, ben cama tırman!.. Karşı karşıya geçip gülümseşmek yeter mi?

- Sen de amma, dilsize yattın be kardeş! Şimdi biz bunları Türkçe mi konuşuyoruz?

- Bu kadarcığı yeter mi, duygularımı anlatmaya?

- Neden yetmesin. Duygular saf ve temizse!..

- Bana öyle geliyor ki, anlatım da duygularım kadar zengin ve düzgün olursa, karşılığı daha kolay gelir.

- Kurnaza bak!.. Kötüsü gelirse, suçu yükleyecek adam arıyor. Benden aptalını bulamadın mı?

- Senden iyisini bulamadım. Nasılsa yatılısın, şöyle boş kaldığın bir an çiziktiriversen elinde mi kalır?

- Yağma yok! Bu işler, sizde nasıl olur bilemem. Burası Paris! Üstelik, sizi, bize benzetmeye getirdiler... Bizi size değil. İşte sana fırsat! İşini kendin göreceksin! Yoksa, hiçbir kız, seni adamdan saymaz, bilesin.

- Sana, git benim adıma konuş mu, diyen var? Elbette, işimizi kendimiz göreceğiz!.. Dili yetmez bir garibe, yardım eyle, diyoruz. Yaralı parmağa işememek de mi, Parislilik oluyor? Yutturamazsın! Asyalı ya da Avrupalı, hiç kimse, diğerine bu kadar acımasız olamaz! Çünkü bu, insanlığa aykırı. Sen ki, halden anlarsın, sana hiç yakışmaz. Yâni Charles Efendi! Başından savmak istiyorsan, başka gerekçe uyduracaksın!..

Charles, çaresiz kalmıştı. Tam, baskıya boyun eğmek üzereydi ki, Vefik imdadına yetişti.

- Çocuğu rahat bırak. Hiç senin yazacaklarınla Fransız'ınki, aynı olur mu? Bir anlaşılırsa, rezalet asıl o zaman patlar. Dillere düşersin. Herkes alay eder. Hele bir de gazeteler yazdı mı? Doğrusu pek güzel olur!.. Yakışıklı Osmanlı delikanlısı!.. Fromentine'lerin genç, güzel ve saf kızlarını tavlamak için, eli kalem tutan Parislilerden aşk mektupları satın alıyor!.. Kaş yapayım derken göz çıkarmak buna denmezse, neye denir?

Ohannes, tam kotarmışken, bozmasına içerledi;

- Sen, helva döğücünün hık deyicisi misin? Sana ne? Biz burda iki arkadaş, güzel güzel konuşuyoruz. Onun ağzı dili yok mu ki, sen, pişmiş aşa soğuk su katıyorsun? Amacın vazgeçirmek mi?

- Yok, yardım etmek. Hem sana, hem Charles'a... Aklını başına devşir. Duygularını bir iyice tart da, kafa kafaya verip bir müsvedde hazırlayalım. Biraz Osmanlı kokmalı ki, inandırıcı olabilsin. Sonra veririz eline. Gözden geçirdiğinde düzeltilmesi gereken yer görürse, nasılsa kendiliğinden düzeltir.

Charles, birden rahatlamıştı.

- Değil mi ya!.. Bir değişiklik, ne bilcyim burukluk, bir gizem, en azından konuşmana yakın bir hava olmalı ki, içtenliğin açığa çıksın.

- Düzeltmeye söz veriyor musun?

- Elbette... Yeter ki iste.

- Kabul!.. Ben bu akşam çökerim bunun ümüğüne. İçimden ne ki geçmekte tek tek yazdırırım. Madem, yardıma sıvandı, katlanacak. Sabah, önüne tertemiz duygularımı sererim. Yarın da atlatırsan, çekeceğin var.

- Niye atlatayım? Zevk duyarım. Bir Osmanlı gencinin sevdayı anlatış biçimini öğrenmek az şey mi? Keşke dilinizi bilsem de, Vefik'in çok zengin olduğunu söyleyip durduğu edebiyatınızı tanıyabilsem.

- Sen benim mektupları, bir iyi düzelt. Madamoiselle Froméntine'den de bir tatlı yanıt gelsin!.. Allah!.. Dile benden ne dilersen. Dil mi? Yeter ki iste!. Öğretmeyen ne olsun... Osmanlıca, Türkçe, Arapça, Farsça, Ermenice, hangisini istersen, hepsi emrinde... Anında şakımaya başlarız.

Charles, şaşırmıştı. İlkin teker teker hepisinin yüzüne baktı. Sonra, gözlerini Ohannes'e dikerek;

- Ne yani, sen şimdi bütün bu dilleri biliyor musun

Ohannes, tartışmanın başından beri ilk kez biraz gevşedi. Yüzünde dingin bir gülümsemeyle;

- Bilmezsen Osmanlı olamazsın ki!..

- Vay canına, - dedi Charles. - Bu kadar kısa sürede Fransızcayı neredeyse bizim gibi konuşmanıza şaşıyordum. Desenize nedeni çok dillilikmiş!.. Bir adam bunca dil bilirse, daha ne ister?

- Yeri gelip de, derdini anlatamadıktan sonra bilsen ne, bire Charles Efendi!.. Sözde biliyoruz ama, iki satır mektup için sabahtan beri yalvarmaktan dilimizde tüğ bitti.

- Yahu bu gerçekten tutkun galiba, - diye guruba sokuldu Maxime. - İlk kez böyle çırpınıyor.

Ohannes, küskün küskün Charles'e bakarak;

- Yaptığını beğendin mi? Aramızda kalması gereken giz, bütün sınıfın ağzında sakız olacak.

Maxime, bütün alaycılığını takındı. Kostaki'nin böğrüne bir dirsek attıktan sonra onlara öykünerek;

- Bunda ne kötülük var? Keşke herkes âşık olsa da, sevda mektupları yazsa!..

Charles, Ohannes'in kösülüvermesine acımış gibi;

- Kötülük aşkta değil ki!.. Ohannes Efendi'nin, tanıştığı ilk kıza tutulması biraz tuhaf oldu da!..

Vefik, gözlerinin içinde çakışan yıldızlarla herkesi süzdükten sonra, Ohannes'in omuzunu okşadı;

- Aldırma!.. Bu Cehennem Zebânileri, yıldırım aşkını nerden bilecekler? Onlar, çıtkırıldım *amourlarıyla* idare etmeye alışmışlar... Kızla oğlan, ya bir âyin veya törende... Ya bir düğün yahut şölende... Ya da ocak, atelye, işyeri veya alış-verişte mutlaka bir büyükleri tarafından, tanıştırılacaklar da!.. Ondan sonra, birbirlerini sevmek için günler, haftalar, aylar boyu gezip tozacak..Eğlene oynaşa konuşacaklar da... Papazın karşısına öyle geçecekler. Ölme eşeğim ölme... Yoncalar bitsin de, ye!.. Adam kocar yahu!.. Sen işine bak... Madem görür görmez yüreciğin hop etti... Madem oncağızım da, elâ gözlerini çevirip telli telli baktı. Koyuver kendini... Bu gönül, bu sevdayı bir dahi çeker m'ola?

Ohannes, bir yandan başını sallıyor... Öte yandan alay mı ediyor, içten mi söylüyor tam çıkaramadığından, kızarıp bozarıyordu. Sonunda dayanamadı;

- İyi de, mektup yetişmezse, telli telli bakmak neye yarar? O benden habersiz, ben ondan bilisiz, kâfir oğlancıklarına rezil olmaz mıyız?

- Ha!.. Bu, aptal âşık görünümünden korkuyor, - diye kahkahayı bastı Charles. - Duygularının karşılık bulup bulmayacağını iskandil etme hevesinde? Yüz bulamazsa, başkasını bulacak!..

- Yok hayır, - diye çırpındı o zaman Ohannes. - Ben duygularımdan eminim. Korkum, yanlış anlaşılmak.

- Bak gördün mü, aynı dili konuşmuyoruz. Ya ben yanlış şeyler yazsaydım?

- Okuyacağız ya!..

- Adam sansürcübaşı!.. *Dictée* edecek! Yazılanı inceleyecek. Çeviriyi düzelttirecek. Yeniden denetleyecek. Duygularına uygunsa, *Madamoiselle*'e gönderecek!..

- Göndermeyeceğim. Bir pundunu bularak, kendi elceğizlerimle vereceğim.

Maxime, coşkuyla atıldı.

- Ve Sevgili Froméntine, mektubu okur okumaz, kollarını açacak. Cemil Efendi'nin boynuna doladığı gibi, koynuna giriverecek!.

- Ah!.. Nerde o günler?

Maxime, savunma beklerken, böyle bir yanıtla karşılaşınca afalladı. Charles yatıştırmaya girişti;

- Dur biraz, acelen ne? Önce bir selâmlaş... Biraz söyleş..Serenadlarda bulun..Baladlar oku... Tanrı, istiyorsa, mutluluk herkesin hakkı. Günaha girmenin âlemi ne?

Maxim kendini toplamıştı;

- Adamlara bak yahu!.. Aşk der demez akıllarına yatak düşüyor.

- Yoksa sizde bebekleri leylekler mi getiriyor?

- Leylekler getirmiyor. Fakat, arkandan kurşun da atılmıyor. İnsaf et!.. Kızcağız, belki sadece konukseverlik sergiledi. Belki inceliğinden öyle davrandı. Tamam, selâmı çok içtendi. Anladık, elini herkesinkinden daha uzun sıktı. Haklısın, ayrılırken gözlerinin bü-

tün ışıltısıyla uzun uzun baktı. Tatlı tatlı, yine görüşelim, dedi. Bütün bunlar, sıcak bir ilgiyi kanıtlar. Kabul! Hatta biraz ileri giderek, kim olsa senin gibi düşünür, diyebiliriz. Ancak, herhalde yıldırım aşkı dediğiniz de bu kadar hızla ürün vermez? - diyerek Charles'ı destekledi Maxime.

Vefik, herkese tepeden bakarak;

- Her zaman değil, elbet. Bizde öyle aşklar da var ki, dillere destan olmuştur. Karasevda örneğidirlcr. Nineler, beşikteki bebeye ninni yerine, destanın dizelerini... Masal çağı erende öyküsünü söylerler. Aşkı uğruna, demir dağlar delinen Şirin... Dağı deldikten sonra, suyun sevdasına dalan Ferhat... Her büyük ozanın ustalığını sınayan Leyla... Doğal aşkın Pegasus'una binip... Salt idée'nin, Tanrı basamağında inenen Mecnun'umuz doludur. Gücüm yetse de, o görkemli dizelerden bazılarını çevirebilsem... Elbette dört başı mâmur olamaz. Şöyle eli yüzü düzgün, okurken çok rahatsız etmeyecek bir biçimde çevirebilsem... Fuzuli'yi Hugo'yla yan yana okumak, kim bilir ne hoş olurdu.

Charles, heyecanlanmıştı.

Coşkusunu hemen ele verdi.

Yanakları al al yandı.

Gözlerinde şimşekler ışıladı.

Oturduğu yerden zıplayarak;

- Güzel mi? Deli bu adam, - dedi. - Müthiş olur. Gerçekten dediğin kadar iyiyse, yepyeni bir şiir soluğu yakalanır. Kolay değil ama, Doğu'yla Batı'nın... Fuzuli'yle Hugo'nun bileşimi yapılır. Bu ne demektir biliyor musun? Homer'den Atlantik'e akan ırmakla, Asya'dan Pasifik'e akanın buluşması... Yepyeni bir şiir atlası... Yepyeni bir şiir ufku... Ve yepyeni bir tad. Hiç durma. Çevirdiğin kârdır.

- Düşünmedim mi sanıyorsun? Fransızcayı kavrayabildiğim günden beri, Yunus ya da Hayyam'ın bir iki dörtlüğünü çevirme peşindeyim. Keşke gerçekleşse de paylaşsak. O zaman, ortak konumuz çoğalır Biz sizinkileri öğrenirken, siz de bizimkileri tanırsınız.

Lâkin, onları çevirmek, Ohannes'in aşk mânilerini aktarmak kadar kolay değil! Yazık ki, gerçek şiir, çevrilemiyor? Hem büyük bir söz sanatı... Hem derin bir ruh soyluluğu..Hem de yoğun ve çapraşık duyguları aynı anda başaracak akıl ve yüreği nerden bulacağız?

Maxime'in iri gövdesi omuzlarına asılacakmışcasına gerildi... Kocaman başı sağ yanına doğru kaydı. Gözlerini kırpıştırarak herkese tepeden baktıktan sonra;

- Güzellik, hazinedir, - dedi. - Paylaştıkça çoğalır. Ses, hareket ya da şekil olursa, görmek ya da duymak mümkün. Oysa yazında dil engelini aşmak zor. Ya dilini bileceksin, ya dilinde bilinecek. Dünyanın en güzel şiiri, olsa ne? Çevrilmemişse, anlaşılmaz ki!..

Refik, sıkıntıyla, coşkunun arasına, laf attı;

- Güzellik boşa mı başa belâ sayılmış?

Charles, yakaladığı doğrunun kıvancıyla;

- Sadece üretenin başına değil. Sevenin de... İnsan, daha iyi ve güzeli bildikleri gerekçesiyle toplumları yöneten koskoca adamların cehaletine şaşıyor. Özel yaşamda pek sevdiğin... Yazdıklarından çok etkilendiğin... Hatta, kitleler karşısında verdiği söylevlere, hayran olduğun çok insan, yönetici oldu mu, canavarlaşıyor. Ne korkunç? Daha dün, insanlığa yararından öğdüğü insanı, yermekle de yetinmiyor. Dayanılmaz acılara tutuklatmış. Öç alırcasına! Monsieur Balzac çok haklıydı. Hugo'yu yasaklayan bir ülke! Fransa! Kendi ülkesi!.. Ülkemiz! İnanılası mı? Voltaire'i, devrim öncesi zorbaları suçlamıştı. Devrim, bütün suçları kanla yıkadı. Öyle mi? Hugo'nun yasakları sürüyor. Ve biz, yazılarını gizlice okumaktan başka bir şey yapamıyoruz. Utanıyor ve bizi bu duruma düşürenlere kin duyuyorum. Hey Tanrım! Başımıza gelenler, nasıl bir alçaklığın ürünüdür?

Vefik, bir an yutkundu.

Soran bakışlar üstünde yoğunlaşınca;

- Hadi yine sizinkiler, canlarını kurtarmışlar. Biri Kontes'in yanında, ekmek elden su gölden, düşüncelerini aktaracak mektuplar... Diğeri, *Le roi s'amuse*'la sevgili Fransa'sını yönetenlerin cüce-

liğini yerin dibine batıracak yazılar yazabiliyor... Anında yasaklanıyor, diyeceksin. Gizli de olsa hem halkı, hem aydınları sahip çıkıyor ya!.. Bir de bizimkileri düşün. Sundukları güzelliklere değer biçilmesi için, üste canlarını vermişler. Üstelik, halk sahiplense aydınlar horlamış..Aydınlar sahiplense, halkın haberi yok!

- Eee, uygarla barbarın arasında o kadar ayırım olsun artık! Uygarsan, değere önem vereceksin. Sahiplenebilmek için üreteni, önce ödüllendireceksin... Alkış, tören, şölen ve övgülerle göklere çıkaracaksın... Adam, becerisinin tadına varacak. Hatta bırakacaksın sarhoş olsun. Herkesin ilgisiyle donansın. Cezayı ondan sonra basacaksın. Oysa sizinkiler, işi kestirmeden bitiriyor.

- Sonuç değişiyor mu?

- Yoo!.. Ama, bizimki hem daha şık, hem de etkili. Çünkü, değer kabul ediliyor. Güzellik benimseniyor. Hatta beğenilip alkışlanıyor... Zaten bütün incelik de burada. Hiç kimsenin umursamadığı birini hırpalamak, ne getirir? Herkesin önem verdiği birine vurmaksa, güç gösterisidir. Adamı önce bütün toplumun gözünü kamaştıracak kadar yükselteceksin ki, vurduğunda, şamar herkese değsin. Artık, ortalık tıs pıstır!.. Dehşet mezarlığından geçebilene aşkolsun!..

Ohannes'in mektubu bir çırpıda hepsini tarihin sahnesine sürüklemişti.

Seyirciler, önyargıyla komedi bekliyordu.

Perde açılmış... Oyun ve oyuncular değişmişti.

Ansızın, trajediyle burun buruna gelmek kolay mı?

Yüzleri kıpkırmızı... Gözleri, çakmak çakmak... Sıklaşan solukları yüreklerinin hızıyla yarışa girmiş... Charles'ın alaylı anlatımı, hepsini şaşırtmıştı.

Maxime, kendini tartışmanın hızına kaptırdı;

- İnsanlar, iyi ve güzel şeyler de üretse, başkası için, durduk yerde başlarını derde sokacak değil a!.. Acırlar... Acınırlar... Biraz yakınıp, biraz oğunarak, yüreklerindeki korkuyu sağdılar mı, yaşasın! Bütün kuytu köşeler, yiğitlik gösterisine açıktır. Biraz haddini

bilseydi canım!.. Çok azıtmıştı!.. İki kez sırtı sığazlandı, bir ödül kazandı diye, bütün küçük dağları kendisinin yarattığını sanıyor... Olmadık şeyler yazıyor... Büyüklerimizi, çok ağır sözlerle eleştiriyor... Korunması gereken kutsal ve ulusal değerlere saldırıyordu. Olacağı buydu. Biraz burnu sürtsün de, aklı başına gelsin!.. Biraz daha insaflıları da vardır elbet. Bu kadar güzel şeyler üreten, öyle akıllı biri, nasıl olur da böyle bir hata işler? Mutlaka oyuna getirilmiştir. Kimbilir, ne iftiralar attılar... Ne dolaplar çevirdiler... Ne oyunlar oynadılar da, başına bu işi açtılar? Yazık!.. Onu ne çok severdik!.. Bir an önce suçsuzluğu anlaşılsa da, yeni güzelliklere kavuşsak.

- Ve, en yılgın olduğu için en acımasız koro sahneye çıkar, - diye tamamladı Charles. - Sakın ha! Onun işi bitti!. Eliniz ve evinizdeki kitaplarını yakın... Ezberinizdeki dizelerini unutun... Kültürlü, sanatseverler olarak, yeni güzelliklerin tadına varın. İşte bakın, bu dizeler ne cici..Ya şu kitap... Hiç bir sakıncası yok. Tam tersine, salon, gazete ve dergilerin hepsinde sürekli o konuşuluyor. Öteki, şimdiden unutuldu bile... Hiç adından söz edeni duydunuz mu? Değeri olsa, büyüklerimiz harcar mıydı? Bu kadar kısa zamanda unutulduğuna göre, bırakın, çürüsün. Kendini kollamayanı savunmak bize mi kaldı? Değer mi?

- Ciddi olamazsınız, - dedi Refik. - Sanırım, Voltaire sözkonusu. Devrim öncesi, korkuyu anlamak kolay. Tiran, aynı zamanda yasa. Ama, bugün, hukuk var..Meclis dimdik ayakta. Her şeye karşın özgürlük ve eşitlik yaşama geçti. Belli ki henüz adalet ve kardeşlik tam gerçekleşmediğinden, ceza, yürürlüktedir. Meyveli ağaç taşlanır. Nitekim, eserini yasaklamışlar. Fakat Hugo'yu sürmemişler. Onca deneyimden sonra, onca birikimli Fransız aydınlarının, eski davranışları yinelemesi? Mümkün değil!.. İnanmam!

- Dahası var, - dedi Maxime. - Beterin beteri var! Kendi ödlekliklerinin suçunu bile o'na yükleyenler çıkıyor. Sen ne diyorsun?

- Eh, - diye soluklandı Refik. - Buna bir de, ateş olmayan yerde duman tütmez atasözümüzü eklediler mi, ortada bir neden olma-

sa da, suç kanıtlanır. Siz buna uygarlık diyorsunuz. Tamam da, bizim, düşler n'olacak? Uygarlığın anası, medeni cesaret! Koşullar ya da çıkarlar nc olursa olsun, mazlumdan yana haksızlığa karşı çıkmayı zorunlu kılan soylu davranış! Onu hangi utancın dolabına saklayacağız?

- Saklamayacaksın ki! Tam tersine aynı şeyleri düşünenlerin, korku ve teslimiyetinden örülmüş burçların tepesine bir bayrak gibi dikeceksin. Böylelikle sen de, kamu vicdanını sızlatıp duran tehlikeli bir ayrık otunu ayıklayanların safına katılıvereceksin. Hem onlar biraz daha rahatlayacak. Hem sen biraz daha güçleneceksin. Hepsi bu.

- İnsanı harcamak ne kadar kolay. Ya ortada apaçık duran güzellik?

- Ha, bak o konuda için rahat olsun. Bizde üretilen değere sahiplenme ve üreticisine saygı sonsuzdur.

- O dediğinden, bizde de var canım!.. İşte, kaç yüzyıl sonra, övgü ve onurla anıyoruz ya!

- İşte bu kadar!.. Kimi, güzellik uğruna canını vermiş. Kimi, onun celladına özenmiş. Olan olmuş, biten bitmiş. Yıllar, yüzyıllar akıp geçmiş. Beylerimiz bir de bakmış ki, güzel güzelliğinden bir şey yitirmemiş. Sizin her şeye bir söz uyduran atalarınız ne der bilemem. Bizim bilge Pascale'ımız böyle şeyler için; Geç gelen adalet, adaletsizliktir, der.

- Çok doğru! Ama, her cezalandırma, aynı zamanda değerlendirme sayılamaz mı?

- Alay etmiyorsan, değişik ve çok ilginç bir yaklaşım, - dedi Maxime. - Tam anlamıyla ters mantık.

Charles, Vefik'ten önce davrandı;

- Ters! Fakat, geçersiz sayamayız. O zaman, ahmak sandığımız yöneticilerin, gerçek birer tiran olduğu ortaya çıkar. Bir fikir, düşünce ya da sanat ürününün, gerçekten güzel sayılması neye bağlı? O güne kadar bilinebilen örneklerden daha değişik ve etkin olmasına değil mi? Ee! İnsanlar, etkilenirlerse, mutlaka tepki gösterirler. Güzellik düşüncesine sahip bir insan, her durum, tutum ve olayda

mutlaka güzellik arar. Sevgiyi yani..Oysa, zorbanın, etkisi, korkuya dayanır. Bu çelişki, kaçınılmaz olarak egemenlik çatışması doğurur.

Maxime, bilgiçliğini bütün arkadaşlarına gösterme hevesiyle;

- Elbette, tiran, her zaman olduğu gibi, korkuyu, sevgiye yeğler. Güç onda olduğu için, güzele sahiplenir... Üreteni ezer! Halkın üstüne korkunun kara şalı örtülür. Egemen derin bir soluk soluk alır. İstediği zamanı kazanır. Kurban verilmiş... Bayram edilmiştir! Üüff!.. Amma, zihin cimnastiği.

- Ben bu Osmanlıları bu yüzden seviyorum.- dedi Charles. - Öyle olmadık yerde, öyle bir laf ediyorlar ki, biraz düşünmeyi biliyorsan, gerçeğin ötesine geçiyorsun. Sanırım Doğu'nun asıl gizemi bu!..

- Ve biz, bunlarla geçirdiğimiz üç yıla karşın, ancak kokusunu alabiliyoruz. Ne yapsak, biraz da biz mi oralara gitsek? Yararı olur mu?

- Biz döndükten sonra, - dedi Refik. - Ne zaman isterseniz, ne kadar isterseniz, buyrun, bekleriz.

Charles, Maxime'e bakarak;

- Bir gün sözünü anımsatırsak, görürsünüz.

- Onur verirsiniz. O zaman kendi gözlerinizle görür, kalbinizle inanırsınız ki, hiçbir korku şalı, sonsuza değin güzelliği örtemez.

Vefik, tartışmayı kendi savına çekmenin tadını çıkarıyordu. Her sözcüğü, nöbet şekeri emercesine, avurtlarında dolaştırarak;

- Elbette!.. Güzellik doğaldır. Sadece varolmak bile güzeller güzelidir. Bu yüzden insanoğlu güzelliği arar, bulur, ayırır... Yine etkilenir... Yine düşünür... Ve kendini tutamayıp, yaymaya kalkar. Zalim tahtına sıvaşmak için, ölüm fermanına mührünü basar. Utanç ve dehşet verici kısır bir döngü saymak mümkün. Oysa, baskı güç gerektirir. Ve güç bastıra bastıra tükenir. Ya da sizde olduğu gibi, bastırılan patlar..Güzelliği üretenler bu kez de uygarlık dediğinizi geliştirmeye girişir.

Maxime, gözlerinin içi gülerek Charles'a baktı;

- Bunların bu büyüleyici üretkenliği dinlerinden mi, bilimlerin-

den mi kaynaklanıyor? Bilemem!.. Ama, hiçbir şey onları karamsar edemiyor. Ya kaderciliğin, teslimiyetinde, her şeyi Tanrı'ya bırakıyorlar. İyilik de, kötülük de ondan geldiğine göre, katlanmayı ödev haline getirmişler. Bizim Dindar Louis'nin dikenli zırh giymesi gibi... Ya da, bütün teoremlerin formüllerini bulmuş bir bilgeliğin hoşgörüsüne sahipler.

Kostaki, hemen yadsıdı;

- Bunlar dediğine göre, biz de içindeyiz. O zaman, her şeyi dinin kalıbına dökemezsin Maxime Efendi!.. O Gregoryen, ben Ortodoksum... Yani dinimiz onlarla değil, sizinle aynı. Biz, hayal kurarız. Fakat, bildiğimiz kesin bir şey vardır : İş olacağına varır. Eğer kadercilik sayarak beğenmediğiniz, gerçekçilikse, tamam. Yok, miskinlikse, yanıldığınız ortada.

Ohannes, başını sallayarak Kostaki'yi onaylıyordu. Sözünü bitirir bitirmez, sözü kaptı;

- Biz çok büyük bir imparatorluğun varisleriyiz. Doğu Roma'nın yanına, Selçuklu ve İslâmın sınırlarını da koyarak düşünmeye çalış. Yitirdiğimiz yerlerde kaç devlet kuruldu. Daha mirasçısı olduğumuz imparatorluklarından birini dahi harcamış değiliz. O yüzden, pek çok sorunu aşabileceğimize hâlâ inanıyoruz. İyimserliğimizin kaynağı neden bu inanç olmasın?

Charles, alışılmış dikkatiyle, hepsini teker teker süzdü. Belli ki, yüreklerinde bir küskünlük arıyordu. Bulamayınca;

- Yani siz şimdi, kaderciliği yadsırken, ne kadar yer kaptırırsak kaptıralım, kalanı bize yeter mi diyorsunuz? Eğer öyleyse, bundan büyük kadercilik olur mu?

Refik, pek söze karışmadan dinliyordu. Bu özelliği, bütün arkadaşlarınca bilindiğinden, hemen bütün gövdesiyle yanıta hazırlanınca, herkes bir tuhaf oldu. Oysa, Charles, en son kendisine baktığı için, karşılık verme zorunluluğu duymuştu.

- Ya, kendimizi bir an önce toplayarak, kapanın burnundan getirmeye karar verdikse?

- Kaptırmadan da bu kararı verebilirdiniz, - dedi bu kez de Maxime. - Aynı yer için iki kez bedel ödemezdiniz.

- Elbette!.. Neden olmasın? Hatta daha da ileri giderek denilebilir ki, bütün bunları kaptırmadan düşünmek gerekirdi. Yönetim sanatı, yumurta kapıya geldikten sonra folluk arama değil. Her varsayımın önlemini önceden alma becerisi... Bu da kabul!.. Peki şuna ne buyrulur? Eğer, gücünüz yetiyorsa!..

- Tamam, - dedi Maxime. - Anladım. Efendiler, devşirme askerlerini topa tutunca mecalsiz kalmışlar. Buralardan güç devşirme hevesindeler.

Okulun çanı, yemek arasının bittiğini vuruyordu.

Güvercin sürüsü gibi tünedikleri duvardan kalktılar. İvecen adımlarla Sınıfa yöneldiler.

Ohannes, oyuncağı elinden alınmışcasına hayıflandı;

- Muhabbetin içine etti bu çan. Sırası mıydı? Ne güzel konuşuyorduk. Yepyeni bir düşünce yöntemi geliştirmek üzereydik. Yazık!..

- Neden yazık olsun, - dedi Kostaki. - Akşam bende toplanırız. Dayıyı da Reşit Bey'in pençesinden kapabilirsek, deyme keyfine. Bilmediğimiz o kadar çok şeyi, öyle kolay anlatır ki!.. İnsan, bütün bunları ne zaman öğrendiğine şaşıp kalıyor. Fırsat şimdilik elimizde. Ne dersiniz?

- Dün geciktim, - diye yadsımaya girişti Charles. - Bugün de kaçarsam, Albay Aupick'i ta Lyon'dan buralara gelmek zorunda bırakabilirim. Birkaç gün uslu çocuk olayım ki, Monsieur de Salvée, durumu idare etsin.

Maxime, kendinden önce birinin olmaz demesine çok sevinmiş gibiydi. Derin bir soluk salarak, açıklamaya girişti;

- Beni de bağışlayacaksınız!.. Evde nöbete girmem gerekiyor. Bugün, İtalya'dan bir konuğumuzun gelmesi söz konusu. Annemin İngiliz akrabalarından birinin oğlu.

Kostaki;

- Senin İngiliz akrabaların mı var?

- Var!.. Ailenin Hugenot kanadı!.. Bakayım kafa dengiyse, yarın bizde toplanırız. Kimbilir neler anlatır?

Vefik, Hugenot'nun ne olduğunu soracaktı. Çan, hepsini aynı anda sınıfa doldurunverince unuttu.

Okul dönüşü Ohannes başında bitmeden ödevlerini bitirme telâşına düştüğü an, aklına geldi. Babasının kitaplığına yöneldi. Guizot'nun Fransız Uygarlığı Tarihi'ni eline alır almaz, mezhep kavgalarının içine dalıverdi.

Protestanların, uğradığı Saint - Barthélemy kıyımının ayrıntılarına yolculuğa çıkmak üzereydi ki, korktuğu başına geldi.

Ohannes, bir gölge gibi kapıdan süzülmüştü.

Kitabı usullacık elinden aldı. Okşayarak masanın üstüne koyarken;

- Şu benim işi bitiriversek, - dedi.

ONBİR

Ayasofya başmüezzini Sadık Efendi, kollarını sığadı. Sultanahmet Çeşmesine uzanırken irkildi.

Alemdar Karakolu, şıkır şıkırdı.

Yaz kış, her sabah, aptesini bu çeşmeden alırdı.

Bunca zamandır Ayasofya'da müezzindi. Bir kez olsun, camiye aptessiz girmemişti.

Karakoldaki devini ilk kez dikkatini çekti.

Giren... Çıkan... Koşuşturanlar, fener ışıklarına düşünce, başını salladı.

"Acaip," diye düşündü. "Karakol'da bu kadar subayın ne işi ola ki?"

İçinde uyanan merakla, aptesini aldı.

Selâya daha vardı.

Ağır ağır Karakol'un önüne yaklaştı.

"Yine savaş çıktı," diye kaygılandı. "Acele asker sevkedilse gerek. Anlaşılan, Müslümana hiç rahat vermeyecekler. Akşam, kahvede Moskof kâfirinin Efendimizi pek sıkıştırdığından söz ediliyordu. Demek gâvur yuttukça, iştahlanıyor!.. Kimbilir gene nereyi koparıp almaya yekindi yere batası kefere! Hey gidi zamane hey! Elinde tam anlamıyla rezili rüsvay olduk. Cehennemlik kâfirlerin kucağında oyuncağa döndük. Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi... Osmanlı

mülkünün sahibi... Sahipkıran Efendimiz de, Cennetmekân ataları gibi, şöyle, gerilip gerilip suratlarının ortasına okkalı bir Osmanlı tokadı aşkedemedi ki!.. "

Toplaşanların, kendi telâşlarından hiçbir şeyi ayırmadıklarını çabuk sezdi. Bir an aralarına karıştı. Konuşmalara ister istemez karıştı. Gülhane... Hünkâr İskelesi... Harbiye, Tıbbıye laflarını duyunca, şaşırdı.

"Allah'a şükürler olsun, savaş değilmiş!" Sevinciyle dimdik toplaşanlara baktı. Sonra, sabah selâsı için minare'nin dış kapısına yürüken; "Vah yavrularım," diye düşünmeden edemedi. "Bunlar, gene Tıbbıye'yle, Harbiye'yi basacaklar."

Başını sallaya sallaya hızlandı.

Ortalık birazcık ışıyıverseydi, minareden her şeyi seyreyleyebilirdi. Yazık ki, henüz, sabah, karanlığın tutsağıydı. Ve göz gözü görmüyordu.

Birden, içinde bir kıpırtı belirdi.

Kocaman anahtarı ivecenlikle kilide soktu. Hızla çevirdi. Demir kapı şakırdaya gıcırdaya açıldı.

El yordamıyla kandili buldu.

Yakar yakmaz merdivenler kehribara döndü.

Hızlı hızlı tırmandı. Soluk soluğa ilk şerefenin ağzına geldi. Sabah selâsını genellikle burdan verirdi. Kandili söndürdü. Tam çıkarken durakladı. Sesi her yere ulaşmalıydı. El yordamıyla ikinci şerefeye çıktı. Karanlığın içine süzüldü. Gökyüzünün nemini ciğerlerinde duydu. Korkulukları kavradı. Ağır ağır, beline kadar eğildi. Karakoldakiler, daha da çoğalmıştı.

Eli kendiliğinden kulağına gitti.

Yanık sesi, gecenin kör karanlığını yırttı sanki.

İshak Sukuti, sandalyesinden sıçradı.

Az daha yere düşecekti. Dengesini zor sağladı.

O anın sarsıntısında bile Sadık Efendi'nin tatlı sesini tanıdı. İçi ürperdi. Kendini bıraktı. Selâ, sabahın hayrını muştuluyordu. "Amma dalmışım," azarıyla, Serkisof saatinin kösteğine yapıştı.

"Çok erkendi!.. "

Yeniden ve dikkatle selâyı dinledi.

Yanılmıyordu.

Uyaran, Sadık Efendi'nin bildik sesiydi.

Salt onu dinlemek için az mı mevlide gitmişti!

Yüzlerce sesin arasından anında ayırırdı.

İrkildi.

Bilinçaltında bir şeyi daha ayırıvermişti.

Sadık Efendi, muvakkitti.

Namaz saatlerini saptayan insan, durup duruken zamanda yanılsın!.. Mümkün değil!

Saatine yeniden baktı.

Namaza bir saatten fazla vardı.

Selâ her zaman erken verilirdi.

Derin uykulardan, okşarcasına uyandırmak... Akıp giden düşleri ortasından kesivermek... Bir sevda anını durdurmak kolay mı?

Uykuyla, namazın arası uzun.

Kalkılacak... Belki boy aptesi gerekiyor. Su ısınacak... Hamam açılacak. Ve güpgüzel uykusundan uyandırılan Müslüman, tertemiz giyinecek.

Sabah alacasına fener tuta tuta, camiye yetişecek ki, hayırlara kavuşabilsin.

Bu yüzden, namazdan çok önce ayakta olmalı.

Ve bu nedenle, müezzinler, selâyı erken verir!

Ama, hiçbir zaman bu kadar erkeni olmamıştı. Hele Sadık Efendi, şaşırsın... İşte bu olanaksız!

Mutlaka bir şey var!..

Birden, bütün sezgileri ayaklanıvermişti.

Hızla nöbetçi âmiri odasından çıktı. Koridorları geçti. Önüne ilk gelen koğuşa daldı.

Rıza, geniş gövdesini yaymış hafifçe horluyordu.

Dürttüğü an, gözlerini açtı.

Sukuti, inanamadı.

- Uyandın mı?

- Görmüyor musun?

İnandı.

Oyalanmaya zamanı yoktu.

Üstelik Rıza, hem çok alıngandı... Hem de yakası açılmadık küfürlerin ustası.

- Bizimkileri uyarsak iyi olur. Pirelendim!.. Gazete, dergi, kitap, şiir ne varsa toplansın.

- Tamam!..

İshak Sukuti yan koğuşa yöneldiğinde, Rıza ranzaları dolanmaya başlamıştı.

İshak, Nâzım'ı da uyarınca, hızla nöbetçi odasına döndü. Tıbbiye gerisini getirirdi.

Tam sandalyeye oturmak üzereyken, duraksadı. "Harbiye'ye haber uçurmalı!" Düşüncesiyle, odadan fırladı. Nizâmiyeye adım attığı an, Başhafiye Fehim Paşa'yla burun buruna geldi.

Derin bir solukla, dikildi.

Topuk çarparak selâm verdi.

Paşa'nın acelesi olduğu belliydi.

İshak Sukuti'yi de birlikte sürükleyerek, nöbetçi âmiri odasına daldı. Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın kardeşi olan Okul Nazırı İhsan Paşa, yaprak gibi titriyordu. Uykusundan sıçratıldığı apaçık... Eli ayağına çaynaşmış... Sakalı uçuşa uçuşa, hafiyelerin ardı sıra sürükleniyordu.

Fehim Paşa'nın yelinde bir an gözgöze geldiler.

Nazırının gözlerinde korkudan çok, bıkkınlık yakalayınca irkildi. Yanıldığından emindi. Yürüyüşü... Titreyişi... Davranışı, çevreye korkunun titreşimlerini yayıyordu. Gözleriyse, anlatılmaz bir bıkkınlığın küllerini savurtmaktaydı. Denetlemek istedi. Fehim Paşa'nın çekiştirmesini aştı. Bir adım öne geçerek, Nazır Paşa'nın önüne dikildi. Boşuna çırpınmıştı... Paşa, gözlerini, çoktan bulunmaz yerlere saklamıştı.

Hafiyelerin kedi yürüyüşlertine inat, topuklarını vura vura yü-

rüyordu. Kışla-okulun mermer tabanları, her zamankinin tersine, topuk seslerini koridorlarda çınlatıyor... Koğuşlarında çakal uykusuna uzanmış doktor adaylarının kıs kıs gülmesine neden oluyordu.

Tıbbiye, jurnal ve baskına şerbetliydi.

Hemen her okul kendine göre, hazırlıklıydı.

Hemen hepsinde, bulunması olanaksız zulalar... Kuytular... Erketeciler... Gözcü ve nöbetçiler... Hatta, jurnal ve baskın bütün bu önlemleri aşarsa, kurbanlar hazır beklemekteydi.

Tıbbiye ise, başı çekmenin deneyimine sahipti.

İshak Sükuti, bu yüzden bütün yellere meydan okuyan bir ağaç gibi dimdik bakıyor... Dimdik duruyor.. Dimdik yürüyordu.

Nöbet ve tekmil defterlerine el koyan Fehim Paşa, büyük bir çalımla;

- Eksik var mı? - Diye sordu!..

İshak, hiç duraksamadan;

- Mevcudumuz tamamdır Paşa Hazretleri, - diye dimdik yanıtladı. - Emir buyrulursa, tekmil alabilmeniz için kalk nevbetini erken vurdurayım.

- Gerekmez. Önce, dolapları bir arayalım da, tekmili sonra alırız!

Hafiyeler bir anda tespih taneleri gibi dağıldılar.

İhsan Paşa, şaşkın şaşkın İshak'ın yüzüne baktı. Doktor Mülâzimin özgüveni, yol boyunca düştüğü tanımsız kaygıları yel gibi üfürdü.

Sadık Efendi, selâsını tamamlamıştı.

Şerefede, dikildi.

Cankurtaran Feneri'ni hizalayarak, Redif Kışlalarının karanlığını yakaladı.

Aynı anda, ardarda yanan fenerlerin ışığı, sanki, Gülhane çınarlarını delerek yüzüne vurdu.

Gülümsemesi yayıldı. "Aferin Tıbbiye'ye!.. Uyandı," diye düşündü.

Kendi sesinden ürkerek çevresine bakındı.

Minarenin şerefesinde, Tanrısıyla baş başaydı.
Derin soluklarla güvenin tarifsiz huzuruna erdi.
Keskin bir dikkatle yeniden Hünkâr İskelesine doğru baktı.
"Yazık!.. "
Harbiye derin uykulardaydı.

*

* *

Cevat, Beyoğlu girişine dikilmiş, gelenleri kolluyordu. Fayton yokuşu tırmanır tırmanmaz içine atladı. Vefik, olağanüstülüğü hemen sezdi. Cevat'ın nicedir yüzüne geçirmeyi başardığı maske yırtılmıştı. Gözlerinden kaygı ve heyacan taşıyordu.

Çevresini kolaçan ettikten sonra fısıldadı;

- Sabah selâ verilmeden Harbiye'yi basmışlar. Bütün sıraları, dolapları, yatak ve ranzaları didik didik aramışlar. Sanırım yine biri jurnal etmiş. Hafiyeler, bu kez Nazır Rıza Paşa'ya bile haber vermemişler. Namık Kemal'in şiir, risale ya da bir kitabını kimde bulduarsa tamamını tutuklamışlar. Hatta, Namık ve Kemal adlarındaki öğrencileri bile götürdükleri söyleniyor.

- Olamaz!.. Desene, biz yeminler, antlarla trajedi hazırlarken, kendimizi tuluatta buluyoruz.

- Tam isabet. Ezan, tam zamanında imdada yetişmiş. Bizimkiler hemen yollara dökülmüş. Sabah namazı başlamadan haber her yere ulaştı. Duyar duymaz evden fırladım. Uğrayabildiklerimi uyardım. Baktım, gün ağarıyor, doğru okula. Yatılılar çoktan gerekli önlemleri almışlar..Çok dikkatlisindir, bilirim. Yine de, haberliyeyim de, bir terslik çıkmasın, dedim.

- Merci!.. Benden yana tasalanma!.. Ezberim iyidir. Kolay koz vermem. Ama, herkesin dikkatli olması zorunlu. Çılgın bunlar. Kendi yasalarıyla çelişiyorlar. Bir Hükümdar böylesine ürktü mü. zulmün sonu gelmez! Namık Kemal, kaç kez suçlandıysa o kadar aklandı. Yurt ve özgürlük tutkusu, her zaman egemenlik hırsını aşar! Aşmadı mı? Adam anlı şanlı Sakız mutasarrıfıydı. Belki sürgün, belki merkezden uzaklaştırılan bir dert. Ne dersen de, Devlet-i

Âliye-i Osmani'nin 11 bin 500 kuruş maaşlı görevlisi idi. Adamı, 48 yaşında öldürdürüyorlar! Herkes can telâşına düşeccğine, haldır haldır şiirlerini ezberliyor. Zalim, varsın, hükmettiği toprak azaldıkça baskıyı... İnsanı eksildikçe zulmü artırsın. Özgürlük ülküsü çağıl çağıl yürüyor. Bu kez engelleyemiyecek!.. İşte isbatı; Artık, ölülerle bile başedemiyor. İngilizlere boyun eğdikçe, güzelliklerin boynunu buruyor... Rus Çarı'ndan aman diliyor, öcünü mazlumlardan alıyor... Fransızlar'dan ödü patlasa, özgürlüğü tutukluyor. Sanki sürekli gerilemenin nedeni özgürlük... Adalet ve hukuk düzeni isteyenler. Sanki bunca yıl, dehşetin tahtında fermânfermâ olan Efendimiz, mülk-ü şâhânesini bir karış... Bende-vü-reâyasını bir tane artırdı. Ne gezer! Yitirdi..Yitirdi..Yitirdi!.. Eee!.. Beceremiyorsan, tıpış tıpış gideceksin. Becereni gelecek... Korkunun ecele yararı ne? İnsanı öldürebilirsin..Kitleleri kıyman da olası... Fikir, düşünce ve sanata neyleyeceksin? İyi, güzel ve doğruyu yok etmek mümkün olsaydı, insanlığın hiç mirası kalmazdı. Var! Öncüleri öldürdü, erkini güçlendirdi. Sonrakileri ürküttü, zulmünü pekiştirdi. Tutalım, bizi yıldırdı, ne olacak?

- Bir eyyam daha saltanat sürecek. Az mı?

- Tut ki çok!.. Zorbalar ölmüyor mu?

- Oho!.. Ona kalırsak yandık. Tiran daha elli yaşında. Şurda onaltı yıldır tahtta. Kendimize göre alırsak, saltanatı nerdeyse yaşımızla denk. Bir de büyük atası Kanuni Süleyman Han'a göre hesaplarsak, biz bile bizden geçer de, Cemiyeti miras bırakırız.

- Onlar saltanatı devrediyorlar! Biz de özgürlük düşüncesiyle yurt sevgisini devrederiz, n'ola? Durum ortada. Namık Kemal'den şöyle ya da böyle, kurtuldu. Özgürlükle yurtseverlikten kurtulabiliyor mu? Ne gezer!.. Hafiyeleri onca zaman jurnallemedik adam.. Köpekleri yıllardır dalamadık insan komadı... Duyduğu küçücük kuşkuyla en sadık kölelerini perişan etti. Sonuç? Sıfıra sıfır, elde var sıfır. Tıbbiyelilerin beyninde çakıveren bir kıvılcım, anında Namık Kemal alazına döndü. Özgürlük ve vatan sevdası halinde, herkesi sarıverdi. Tohum, tavlı toprağın bağrına saplanmış..Hadi söndür, söndürebilmekteysen!

- Kaç kez söndüren, yeniden söndüremez mi?

- Söndürsün!.. Devrim, şehzade sünneti değil... Tam bir kıyamettir. Toplumun, yokolmaya çaldığı gerçek bir İsrafil Sur'u yani. Bu yüzden de Devrimci, yerinde Promete ile Sissifos... Zamanında Feniks'le Hümâ arasında bir varlık olmaya koşuludur. Dayanılmaz acılara tutuklanır... Katlanacaktır! Yana yana kül olmuştur... Kendi küllerinden üreyip yeniden kanatlanacaktır.

- Hayda!.. Yine döndük dolaştık, başladığımız yere geldik. Osmanlı'nın dramı bu zaten. Mevlevisi Bektaşisi, samahtaki derviş. Döne döne aynı yere gelmek yazgımız. Kiminin dönmekten, başı dönüyor... Kimi gökyüzünü aşmış..Yücelerden tam, üçyüz âlem seyreylemekte!

- Eee! Ustan Hıdırsa, elinden gelen budur. İbn-i Haldun haklı galiba! Devletler de insanlara benziyor. Doğuyor... Büyüyor... Ve ölüyor. Talih bize küstüyse, önlenemezi yüklenmek yazgı. Bilinir mi? Bilinse, neylenir? Ne öğretildi ki Osmanlı'ya, dönmekten öte? Sade Osmanlı mı? Selçuklusu..Hazarlısı..Karahanlısı.. Kaç devlet kurulmuş dediğin üzre!.. Ve kaç devlet, tarihin çöplüğünde? Sayısı belirsiz.

- Madem bir işe soyunduk Cevatçığım!.. Bunun gizini çözüp önlemini almaya koşuluyuz. Salt verilenle yetinmemeliyiz. Yetmiyor zaten. Hocalarımız benzersiz insanlar. Fransız liselerindekiler ne okuyorsa, bize aktarıyorlar. Diderot'lar... Rouseau'lar... Voltaire'ler... Bir kulağımızdan girip ötekinden çıkıyorlar. Oturttukları laflara bayılıyoruz. Artık ayılmanın vaktidir. O lafların gerisindeki bedeli kavramalıyız. Devrim öncesi verilen kurbanlarla, devrimin kurbanları karşılaştırılsa, neyin ağır basacağı bilinmez. Bilinen, birinin hakkını zorla ayakta tutmak... Ötekinin de zorla almak istediği... Ama, biri kim? Öteki ne?

- Devrimin özelliği diyemez miyiz? Ya da, bir yitiş ve yeniden dirilişin, kaçınılmaz kargaşası!

- İnsanı saran inanılmaz coşkunun önlenemez dehşeti olmasın? Tiranların yasalar üstü karabasanı... Özgüveni tamsa, jurnali..Kuş-

kuya..Baskıyı neylesin? Doğruda bulunduğunu biliyorsa, kimden neden çekinsin? Değilse, her şeyi kullanacaktır. Yurtseverlik ilk akla gelen! Herhalde sevgiden değil. Hele erdemden? Hiç olmaz!. Kemal'in dramı bu bence. Biliyor ki, tutuklasa, Avrupa işin içine karışacak. Sürse, kaçmasına, nöbetçileri yardım edecek. Ve bir kez daha Jöntürklere önderlik ederse, yıkmadan duramaz. Oysa, vatan görevi dedin mi, tutsak. Amma korkutmuş, kızıl efendiyi!..

- Hani haksız da sayılmaz. Adam öleli, üç yıl oldu, etkisi eskisinden fazla. Yazıları güncel... Şiirleri taptaze. Yürek tutuşturarak, akıl karıştırarak dilden dile dolaşıyor... Hünkâr, Meşrutiyet'i düşünen herkesten öcünü almış. Daha ne istiyor?

- Hürriyet fikrini öldürmek.

Fayton Cadde-i Kebir'den, Galatasarayı'na doğru ağır ağır ilerliyor. Vefik, sakıncalı bir şey olmadığını bile bile, bir yandan çantasını karıştırıyor, bir yandan da;

- Ne mümkin zulm ile bid'ât ile imhây-ı hürriyet, / Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten, - diyordu.

- Zaten amaçları o. Ne çare, güçleri yetmiyor. Bence zulmün kaynağı da bu, çaresizlik.

- Ha şunu bileydin!..

- Ben, zulmü bilgisizlikten, sanırdım. Ne güzel tanımladın. Cahilin dar kafasına sığsa sığsa ölüm sığar, öyle ya!.. İnsan kendi sınırlarını ancak bilgiyle çizebilir. Acze dayanması için, kaç deneyden düş kırıklığına uğraması gerekiyor kimbilir. Böylesine deneyimli acizlerin elindeysek, vay geldi başımıza. Kimbilir daha ne kadar uzun bir zaman, bu zorbalığı yaşamak zorundayız?

- Nedenmiş? Kemal ülkesini ve özgürlüğü sevmekten başka ne yaptı? Hadi o'nu cezalandırmaya bir kulp uydurdular diyelim... Bizim suçumuz ne?

- Galiba, kurtuluş özlemimiz Vefik. Devlet-i Âliyi... Hilâfet-i zâtiyi... Daha da önemlisi, mülk-ü şâhâneyi, vatanı yani kurtarma hevesimiz.

- Bunda ne kötülük var?

- Biz cahiliz kardeşim. Bilemeyiz... Kendin söylüyorsun ya!..

Onlar allâme!.. Elbet bir bildikleri var ki, vatanını seveni öldürtüyor. Ünü izi kalmasın diye, yapıtlarını yakıyor...

- Desene sevgi tutkunun anası!.O'nu sevenlerin, bir gün ona özeneceğini çok iyi biliyorlar!.Vay canına! Biz zâlimi ahmak belliyorduk. Burunlarının ucunu göremeyecekleri kadar da kör. Oysa, adam hepimizin çanına ot tıkayacak kadar kurnaz.

- Öyle olmasa, bunca zulmü becerir... Kendisini egemen kılanları sindirebilir miydi?

Fayton'dan birlikte atladılar.

Gökten mahşere düşmüşlerdi.

Ayakları bir türlü yere değmiyordu.

Kalabalığın arasına sıkışıp kalmışlardı.

Hafiyelerle, hazırlık sıbyanları da içinde, öğrenci kalabalığı çevrelerinde kenetlenmişti.

Vefik'in çantası elden ele dolanıyordu.

Kitap..Defter..Hokka ve kalemleri oradan oraya savruluyor..Her biri dikkatli gözlerle, usta ellerin ivecen yoklamasından sonra, yerine tıkıştırılıyordu.

Ele geçirdiğinde dehşetle denetledi.

Az daha kendi kendini çimdikleyecekti.

Her şey yerli yerinde, düzenli ve tertemizdi.

Birden çevreleri pörsüdü.

Kalabalık buharlaşmış, bulutlara karışmıştı.

Okulun eğri büğrü bahçesi... Akasya ağaçları... Taşların arasından fışkıran çimenler... Ve sarı badanalı bildik duvarlarda, sürekli gülümseyen Venedik camı penrelerle buluştu.

İçi ısınıverdi.

Ders çanı, kulaklarında zonkladı.

Hafiyeler, kös kös kapının dışına dönmüşlerdi.

Gözleri ışıladı.

Göğüsleri kabardı.

Yüreklerini gizli bir sevinç sardı.

Onca hafiye, koca okulda, tek kanıt bulamamıştı.

Başına onur çelengini takan okullar arasında Sultani de vardı.

Karanlık basmak üzereydi.
Oğlanlar başımıza üşüştüler.
Hallerine gülmemek elde mi?
Sebilhane bardağı gibi dizilmişlerdi.
Hepimiz, aynı anda başlarımızı salladık.
Göz açıp kapayıncaya kapıdan fırladılar.
İsteneni işleyen oğul sahibi olmak ne güzel!
Oysa, ilk çıktıklarında, ne kadar korkmuştuk.
Paris, henüz bizim için bile, tuzaklarla doluydu.

Nerde kaldı, suratlarının pembesine, ayva tüyü gölgesi yenice vuran beş taze çocuğu bağışlasın.

Ne kadar öğünsek azdır. Hem bağışladı... Hem de, o kadar çok ve güzel şeyler öğretti ki, nasıl anlatsam? Sanırım, birikimlerini paylaştığımızda zenginleştiğimizi belirtmek her şeyi anlatmaya yetecektir.

Çok kısa zamanda Paris'in bütün kültür ve sanat merkezlerini öğrendiler. Pek çok yazar... Ozan..Ressam.. Yontucu... Müzisyen... Eleştirmen, tanıdılar. Hristo'nun gizli denetimlerine dayanarak açıklamak gerekirse, koca koca adamlarla, eşit birer dost olma becerisini dahi göstermişler.

Yine o Tanrı nuruyla aydınlanası kâfir oğlunun tanıklığına gö-

re, onlarla ateşli tartışmalar yapıyor... Hiç de öyle, ezilip büzülmüyorlarmış. "Tam tersine," diyor Hristo; "Aldıkları kadar veriyorlar. Hani Paris seçkinleri, Doğu'nun gizemini bizim veletlerden öğreniyor desem, yalan olmaz."

Hristo'yu tanıdığım kadarıyla, hakettiklerinin yarısını hakkettiğinden hiç kuşkum yok. Adetidir. Her şeyin özünü ortaya çıkarır. Böylesi bir bilgeliği, hangi şarap fıçısının içinde buldu da yuttu, bilinmez.

Artık ezbere bildiğimiz, oğlanları korumasının altına aldığı... Hiçbirine toz kondurmuyor. Biraz sızlanacak olsak; "Haksızlık etmeyin," diye dikiliyor.

"Çocuklar, yalnız Paris ya da Fransa'nın değil, belki de dünyanın en iyi lisesinde okuyorlar. Dünyanın en saygın sürgünlerinin çocukları arkadaşları... Fransız efendilerinin varisleriyle, aynı sıralarda yarış içindeler. Salonların vazgeçilmez konukları oldular. Toplu, ya da tek başlarına her iyi ve güzeli özümseme uğraşındalar.

Koca koca adamlarla bir tartışmaları var!

Rab İsa sizi inandırsın... Hem müthiş bir kulak şöleni. Hem göğüs kabartıyor. Çünkü, öğrendiklerini, bildikleriyle kaynaştırmayı beceriyorlar. Bu da, söyleşiyi büsbütün çekici kılıyor.

Bilen, birikimini sorgulama... Anlayan, yargısını sınama... Özümseyen, düşüncesini deneme olanağına kavuşuyor. Bu da tam bir şölene dönüşüyor.

Neredeyse her düğünün kamberi oldular.

Çevrelerinin gittikçe gelişmesi bundan.

Dostları gün günden çoğalıyor.

İyi yetişmekle kalmadılar.

Yetiştiriyorlar da.

Galiba, getirtirken düşlediğimiz gerçekleşmekte. Bu çocuklar, bizim kavrayamadığımız çok şeyi yaşama biçimi haline getirdiler."

Hani haksız sayılmaz.

Hristo Rum asıllı. Agop Ermeni.

Yemeklerini, kaç yüzyıldır, sandalyelere oturup masalarda, ça-

tal kaşıkla yiyorlar. Yine de, bir resmi şölende bunların yanına bıçak da eklendi mi, ayırımsız hepimiz apışıp kalıyoruz.

Allahım!..

Ne zor şey!..

Kâfirler solak olmalı.

Çatal sanki ellerine yapışıyor.

Biz Müslümanlarda sol, bid'at!..

Besbelli, alışkanlıklarımız genelleşmiş.

Sağ elimiz, bıçakla biraz rahat. Ama, çatalı sol elimize tutturabilirsen, tuttur.

Hele bir de yemeğe sunduk mu? Yâ hey!..

Her birimiz, Selâhaddin-i Eyyubi'yle karşılaşmış, acemi Haçlı neferinden beter kırıtmaya girişiyoruz ki, görmelere sezâ!..

Çatalı zaptetsen, bıçak kayıyor. İkisini kavrasan, bu kez de batırıp dileceğin oynamaya başlıyor. Çok zaman tabağın içinde tutabilmeyi, hüner sayıyoruz.

Çatalın ucundaki nesneyi kan ter içinde ağzımıza götürebildiğimizde, dünyalar bizim oluyor.

Gayrı, yemek bizi mi yiyor... Biz mi yemeği, bir türlü anlayamıyoruz.

Allah'tan, sofradaşlarımız gerçekten soylu, seçkin ve anlayışlı insanlar. Kişisel kusur, eksik ve noksanı kendi üstünlüklerinin kanıtı sanan hamhalatlığı çoktan aşmışlar. Onların indinde dış görünüm anlamını yitirmiş. Fikir, düşünce ve bilgi düzeyleri öyle yüksek ki, doğrudan insanın iç zenginliğine yöneliyorlar.

Bohçanda değerli bir şey varsa, hoşgörünün bütün kapılarını açmayı zevk sayıyorlar. Yoksa, ağzınla kuş tutsan nafile!..

Galiba bizi gerçekten sevdiler.

Her ne kadar Devlet-i Âliyenin güç ve görkemine duydukları saygı... Resmi görevlerimizin sağladığı yarar ya da çıkar hesabı... Ya da kendilerinden başkasına aldırmama bencilliği gözönünde tutulsa da, bu yargımı güçlendirecek kanıtlara sahibim.

Gözlerinde kaç kez gizli alay aradım. Bulamadım.

Biz öyle cebelleşirken ya hiç bakmıyorlar... Ya da eşsiz bir incelikle, bizi taklit ediyorlardı.

Çok beceriksiz olduklarını ileri sürersem, haksız davranmış olurum.

Oysa, sıradan aşçılarda atıştıran, sıradan insanlar bile, o meretleri rahatça kullanabiliyor. Sanki ellerinin devamı... Ve sanki tabağın içindeki, kesilip biçilmeye gönüllü kurban misali, kendiliğinden sürtünmekte.

Monsieur Kocur'dan kaç kez ders aldık, yetmiyor. Kendi kendimize uğraşıyoruz olmuyor. Çatalla bıçağı boşken pek güzel tutuyoruz. Herkesin avucunda nasıl duruyorlarsa, bizimkilerde de öyle uyumlu uzanıyorlar. Lâkin, iş, bir et ya da tatlı parçasını kesmeye geldi mi, birden her şey değişiveriyor.

Sanki avuçlarımızın içinde uslu uslu bekleyen onlar değil.

Önce oynak birer köçek olup yüreklerimizi ağzımıza getiriyor... Ardından canavara dönüşüp aklımızı başımızdan alıyorlar.

Kaç zaman var ki, Elçilikteki özel yemekleri de, törenle yer olduk. Hâlâ saçıp dökmeden hakkından gelebildiğimiz bir tek çorba var.

Doğrusu, kaşığımız hiç sekmiyor.

Sadece bu örnek bile, bizler için uygarlığı yaşama biçimine dönüştürmenin zorluğunu anlatmaya yeter.

Oğlanlar, bu konuda bizden fersah fersah ilerde.

Gençliğin kolay uyumu mudur? Köklü ve ağır bir eğitimin alışkanlıkları da değiştirebilecek etkisi mi? Çözemedik..Ancak, gözümüzün önünde serpilip gelişen fidanları da görmezlikten gelemezdik.

Ne kadar öğünsek azdır!

Çok kısa zamanda çok engel aştılar.

Artık, Fransızcaları arkadaşlarınınkine denk.

Giyim kuşamları... Oturup kalkmaları... Hristo'nun tanıklığına göre, tepki ve anlayışları bile benzeşmekte imiş. Bu gelişmenin dostluklarını perçinleyeceğine çok güveniyor. Ona göre, dostluk,

tam anlamıyla eşitliğin karşılığı. Birinde varolan en küçük eksik, ilişkinin temel niteliğini değiştirir. Adı ne olur olsun birinin tamamlama zorunluluğu, ötekini borçlandırır. Bu da dengeyi bozar.

Haklı!

Yüce Tanrı'ma şükürler olsun, çocuklarımız, bizi eksiklikten kurtardılar. Kısa zamanda, Paris'in en seçkin aile çocuklarıyla giden dost olmayı başardılar.

Birkaç zamandır, yatıya da kalıyorlar.

Bazı hafta sonlarını, Melun, Evreux ve Marne'lı arkadaşlarının mâlikânelerinde geçirdiler.

Asitane'de, tıkılıp kaldıkları konaklardan sonra Fransa kırı onlara özgürlüğün âsude baharını sunuyor olmalı... Döndüklerinde anlata anlata bitiremiyorlar.

Ata biniyorlarmış... Özel korularda av partileri düzenliyor... Onurlarına şölenler veriliyor... Panayırlarda köylü kızlarıyla dansediyor... Okumuş gençlerle çoğun sabahlara kadar tartışıyorlarmış.

Cumartesi, okul arkadaşları Henri de Guise'in çağrılısı olarak Chartres'a gitmişlerdi. Dün akşam üzeri büyük bir coşku içinde döndüler.

Henri, bizimkilere tam bir şölen yaşatmış.

Okuldan pek çok arkadaşları yanında, salonlardan tanıdıkları seçkin konuklar da varmış.

İki koca gün doya doya doğayı yaşamışlar.

Reşit Bey, döndükleri an, hepimizi topladı. Her zaman olduğu gibi, izlenimlerini anlattırdı.

Doğrusu toparlamak zor.

Yiyip içtiklerinden, gezip tozduklarına varıncaya ince ince sordu. Bu adamın, görüşme ustalığına saygı duymamak olanaksız. Daha ilk sorusuyla, çocukları eğilimleri doğrultusunda anlatmaya koşuverdi.

Cemil, bir çırpıda, gözlerimizin önüne görkemli bir tablo çizdi. Boşuna, dostunu söyle, seni söyliyeyim, dememişler. Delecroix'in de konuklar arasında oluşu, besbelli ona yaramış. Bütün Blois ko-

yağına, bir kartal yuvası görkemiyle egemen Guise Şatosu'nu ballandıra ballandıra bir anlattı. Kendimizi içinde dolaşıyor sandık.

Ohannes, dil merakının kurbanı olmuş. Şato ve mâlikânedeki ırgatlarla hizmetçilerin, Parislilere göre daha koyu bir Frenkçe konuştuklarını anlatmakla yetinmedi. Öyle güzel taklidetti ki, hepsiyle selâmlaştık.

Refik, hem birkaç Massif Centrale chanson'u ezberlemiş. Hem, o geniş topraklarda bir karışlık boş yer bırakmayan çiftçiliğin gizlerini anlamaya uğraşmış.

Kostaki, dayısı kadar renkli sözcüklerle, insanları öyle bir tanımladı ki... Her biri, kapıdan girip yanımıza oturmuş kadar yakınlaştı.

Vefik, taşra okumuşlarının, Paris aydınlarından çok daha bilgili olduğunu söyler söylemez, Reşit Bey;

- İşte bu çok ilginç, - diye deşmeye başladı. - Bir anlık saptama mı, gerçek bir kanı mı?

Hepsi bir ağızdan;

- Gerçek, - diye çığrıştılar.

Aferin Vefik'e!..

Bizim varsaydıklarımızın çok ötesinde bir özellik sezmeyi başarmıştı.

Reşit Bey, ne kadar ileri görüşlüydü, Tanrım!..

Çocukların yetişmesiyle, yere batası frenklerin gizil gücüne yolculuğumuz da başlamıştı.

Bizim bütün, bilgi ve görgümüz orada Asitâne'ye, burada Paris'e dayanmaktaydı. Yetişmemiz gereği, göz ve gönlümüzdeki taşra, iyi güdülmezse, ziyâna dalmaya hazır bir sürüden başka bir şey değildi.

Vefik'in gözlemini kanıtlamak amacıyla giriştiği açıklama, hepimizin aklını karıştırdı. Reşit Bey, bir süre dinledikten sonra;

- Aktardıklarının, Blois'lıların sözleri olduğundan emin misin? - Diye sormadan edemedi.

- Parislilerin ukalâlıklarını benden iyi bilirsiniz, - dedi hemen

Vefik. - Olmasa, dinlerler miydi? Belki sizi kuşkulandıran, burdan gidenlerin çokluğu. Haklısınız!.. Kendi fikirlerimizi onlara yakıştırmamızdan kaygılısınız. İlkin ben de öyle sandım. Ama, yanıldığımı ayırmakta gecikmedim. Sanırım, metropol'ler insanın bilim, kültür ve sanatı yaşamasını sağlıyor. Her insan, yaşamın bilincinde mi? Ne gezer. Kendine sunulmuş mirası, artıran da çok olmuştur her zaman... Tüketen de!.. Oysa, taşra aydını, bizim çoğun farkına varmadan yaşadığımız ne varsa, düşünüyor ya da düşlüyor. Bu nedenle de, bütün derinliğiyle kavrıyor.

Reşit Bey, gözlerinin içinde sevinç kıvılcımları çaktıra çaktıra Vefik'i kutladı.

- Aferin!.. Bunca zamandır düşünüp de bir türlü çözemediğimiz bir gizi, bir gezide apaçık kavrayıverdin. Demek ki, bundan sonra girişeceğimiz her ileri davranışa, taşrayı ortak etmeliyiz. İlerleme ve değişim, aydınlanma ise, bütün ülkeye aynı ölçekte yayılmalı. Yoksa, yaktığımız fenerle, kendi önümüzü ışıtmaktan öteye geçemeyiz. Tıpkı, yüzyıldır yaptığımız gibi!..

İşte bu kadar!..

Buraya geldiğimizden beri her gün yeni bir şey öğreniyorduk. Galiba bu çocuklardan edindiğimiz bilgi hepsini bastırdı. Düşünce ufkumuz, birden açıldı. Sanki, kalkınma ve değişimin gizini yakalamıştık.

Onları getirtmekle ne iyi etmiştik!..

Bunu Reşit Bey'e borçluyduk.

Bağlılığım bir kat arttı.

O olmasa, bizim bu gerçeği görebilmemiz pek mümkün değildi. Olsaydı, yüz yılı aşkın bir zamandır arayanlar bizden önce bulurlardı.

Reşit Bey'in ayrıcalığı, dehası!.. Ne kadar dikkatli olursa olsun, bir toplumu içinden kavramadıkça, her bakışın yüzeyde kalacağını ilk o keşfetti.

Çocukları getirmek, o'nun düşüncesiydi.

Meyvesini hemen devşirdi.

Helâl-i hoş olsun!

Ne var ki, ortaya çıkanı uygulamak kolay olmasa gerek!.. Nitekim, ufkumun genişlediği an, yüreğime bir korku saplandı.

Bunca zamandır, bunca insan, sadece merkezi geliştirip değiştirememişken, biz, memâlik-i şâhane'nin tamanını nasıl aydınlatacaktık?

Tüylerimin diken diken kabarmasıyla, Reşit Bey'e bakmam bir oldu. Tuhaf şey!.. Gözlerinde aynı kaygıyı yakalayınca, rahatladım.

Elbet büyük adama, büyük iş yaraşır.

Ve, zor nice anlıysa, aşmak onca şanlıdır.

Kaygının bilince dönüşmesi, yüreğimi ferahlattı.

Mission tam adamını bulmuştu.

Ödev Reşit Bey'e... Reşit Bey, ödeve denkti.

O an anladım ki, işimiz iştir... Bu iki denk güç çok yakında güreşe tutuşacaktır. Ve onların arasında kalan bizim gibi sıradan insanların başına da, pişmiş tavuğun başına gelmeyenler gelecektir.

Yakındığım yok!..

Tersine, öğünüyorum!

Çünkü, tarih değirmeninin döndüğü zamanlarda, bir buğday tanesi de, bir topal karınca da o harmanda savrulur. İyinin örneği, kötünün yasağı gösterildiğinden hep anımsanır. Tanrı tamamının yerini cennet etsin.

Devlet-i Âliye-i Osmani'de bunca vezir, bunca nâzır gelip geçmiştir. Kalabilenleri, bu kurala uyanlar olduğuna göre, ayağına gelen kısmeti kim teper?

Sıradan bir beylikçi, vezir ve nazırların arayıp da bulamadıkları bir mertebe kazanacaksa, sevincinden, başı göğe erer.

Elbette kötüsü gelebilir!..

Hesapta beterin beteri var!..

Ölüm haksa, miras da helâl!..

Nasılsa, kul ömrü, sahibe sorulmaz!

Reşit Bey, bir kez geriliğin nedenini çözdü..Sonra da, bu çö-

zümleri, Tanrı kılıcını daim muzaffer eylesin, yüce Efendimizin kararına dönüştürdü mü, kim, neyi, neden sakınabilir ki?

Buyrulur!..

İş başa düşer.

İşlenir!..

Bakarsın hoşa gider.

İşlenmezse?

Hafazanallah!.. Yaratanın gücüne gider.

Önümüze serilen gerçeği aynı anda gördüğümüz apaçık. Hepimiz, derin düşüncelere daldık.

İlk davranan her zamanki gibi yine Reşit Bey'di.

- Madem, ipucunu yakaladık. Sürdüreceğiz. Ne yapmışlar da, taşrayı, hatta merkezin ötesinde bilgili kılabilmişler? Öğrenmemiz gereken bu. Çünkü, Vefik Efendi oğlumuzun gözlemi, çok akla yakın. Taşrası geri merkez, dayanaksız kubbe gibidir. Görkemi çöktüğünü gizlese de, altında kalanların feryadı gerçeği ele verir.

Vermiyor muydu?

Bizim buralarda sürtmemiz, duvarların çoktan çöktüğünü cümle âleme göstermek değilse neydi?

Bir bununla kalsaydı, Tanrımıza şükrederdik.

Yazık ki, her zaman beterin beteri vardı.

Çocukları savıp daireme çekilmiş... Yorgunluk atmaya uğraşıyordum ki, Vasili sessizce sokuldu.

- Saray'da dinner'ye çağrılmışsınız. Ekselânsları, hemen hazırlanıp inmenizi rica ediyorlar.

Çocuklara duyduğum hayranlık biraz daha arttı.

Saray'da akşam yemeği demek, bir sürü çatal, bıçak ve bardakla boğuşmak demekti. Bu kâfirler, yemeği bir takımla yiyemiyorlar. Her yemekle complet takım değiştirmeleri, kafamızı karıştırmaya yetiyor. Önümüze sürülüveren uzunlu kısalı, kalınlı inceli çatal ve bıçakların, hangisinin hangi yemekte kullanılacağını biz seçmek zorundayız. Bunun zorluğunu, bilmeden yaşamak zorunda kalanlardan gayrısı anlayamaz.

Monsieur Coeur'den her yemekten önce ders almamıza karşın,

sofraya oturduk mu, ezberimiz uçup gidiyor. Çatallar dirgen... Bıçaklar pala... Kaşıklar kürek olup mezarlarımızı kazıyor desem, yeri.

Bana kalsa, hiçbir şölene gitmem.

Ne var ki, hiçbirimiz, alnında vazife kaçağı damgasıyla Tanrı katına çıkacak kullardan değiliz.

Koşa koşa gidecek ve azabımız neyse, görev uğruna zevkle çekeceğiz.

Hele beklediğimiz bir çağrıysa.

Doğrusu, biz, çoğunlukla olduğu gibi, sadece Reşit Bey'in isteneceğini sanıyorduk. Vasili'nin bütün daireleri dolaştığını, salona iner inmez anladım. Bir tek Hristo yoktu. Onu da bu saatte, galiba Şeytan'dan başkası bulamazdı.

Üstelik, o sırasını savmış... İşini çok iyi yaparak iletişim kanallarımızın hâlâ Fransızlardan iyi işlediğini kanıtlamıştı. Şimdi keyfini sürebilir..Katlanmak zorunda kalacağımız azaplardan uzak kalabilirdi.

Tanrı iyiliğe döndürsün, Kral yine büyük onur bağışlayarak kendi arabasını göndermişti. Reşit Bey'i, Agop Efendi'yle Kralın arabasına oturtup, biz Ruheddin Efendi'yle arkadakine hamle eyledik. Böylelikle, Saray yemeğindeki işkenceye hazırlanmış olurduk.

Agop Efendi, Hristo'nun yokluğunu saygısızlık gibi alıyordu. Koskoca Fransa Kralı çağrılıyor. Elçilik başçevirmeni, ortalıkta yok. Ya, diplomatik démarche gerektirecek bir tartışma çıkarsa? Fransızcamızı çok ilerlettiğimiz kesin. Ancak, henüz diplomasi sözlüğünün bütün anlam ve çağrışımlarını da belleyemediğimiz ortada. Ya Tanrı korusun, bir yanlış anlama olur... Bir gereksiz yanıt verir de Devlet-i Âliyi bağlarsak?

Reşit Bey'in yol boyunca, işinin iş olduğunu, bu başlangıçtan iyi ne anlatabilir?

Benim durumum ise, biraz daha su götürür.

Allah'tan şiiri çok severim.

Ruheddin Efendi de, hele Hugo'nunki olursa pek güzel okur.

Arabaya kurulur kurulmaz, soluduğuna göre destanlardan birine girişecek. Allah razı olsun, Hugo'yla Balzac da olmasa, Fransa çekilir mi?

Çocukların hayatı ne kadar renkliyse, bizimki de o kadar durgun. Yıl oldu, bir dedi-koduya neden olur kaygısıyla, uçkurumuza kilit vurduk. Resmi şölenlerin dışında kimselerle bir arada bulunamıyoruz. Özellikle de kadınlarla. Oysa, yosmalar bile öylesine şirin... Öylesine iyi terbiye görmüşler ki!..

Yalnız, bir türlü akıl erdiremediğimiz... Velâkin edebimizden bir türlü çocuklara da soramadığımız bir şey var ki, orucumuzu kolaylaştırıyor. Buranın kadınları ev tuttuğun kapatma bile olsa, açık konuşmaktan hiç mi hiç sakınmıyorlar. İnsanların ortasında, amcam, dayım, dedem gibi açıklamalar bulacaklarına, dostum, deyip çıkıveriyorlar. Hristo'dan öğrendiğimize göre, başbaşa kalındığında da, tutumları değişmiyormuş. Galiba, bizi asıl ürküten bu sadelikleri.

Üstelik, ilişkiler de, öyle bir gecelik buluşmalar biçiminde olmuyor. Uzun süre sağılmayı göze almazsan yüzüne bakılır zâniye bulman olanaksız. Öylesine de bizim ne mezhebimiz elveriyor, ne mesleğimiz. Çünkü, burada, her bir kadının, birkaç dostu var. Çoğu bunu gizlemek gereği duymuyor. Duyanının da açıklayandan ayırımı bulunmadığını herkes biliyor.

Bu yüzden, uzun süreli ilişkiye kalkışan âdemin mangal yürekli olması gerek.

Sağolsun Ruheddin Efendi!..

Yolu nasıl tükettiğimizi sezdirmedi.

Arabadan inerken, Reşit Bey'in suratını görünce, ne kadar talihli olduğumu daha iyi anladım.

Bizi doğru, sarayın bahçesindeki Orangérie'ye aldılar. Haziran başının bu sakin gecesinde ciğerlerimi dolduran portakal kokusu, burnumda sızı oldu. Ülkemin bütün kokuları teker teker yüreğimde zonkladı.

Bodur ağaçların dallarına fenerler asılmış... Masa, ortadaki ge-

niş alana yerleştirilerek, donatılmıştı. Sanırım bu kâfirlerin mutfağı da çok zengin. Konuk ağırlamayı iyi biliyorlar. Sofrada domuzu anıştıran tek çeşit yok.

Agop ve Hristo efendilerin belirttiklerine göre, mezeleri Galata meyhaneleriyle yarışamasa da zengin. Ama, et çeşitleri domuzdan vazgeçtikleri zaman bile iştah açıcı.

Nar gibi kızarmış, bıldırcın..Sülün..Tavşan..Geyik ve kuzular, kendi tüğ ve boynuzlarıyla süslenerek sunuluyor. Hem aşçılarının sanatı ortaya çıkıyor. Hem etlerin tadı iştah açıyor.

Kral Louis Philippe Cenapları... Kraliçe Marie-Amélie Hazretleri... Orleans Dükü... Paris Kontu... Prens de Joinville... En küçükleri dışındaki üç prenses de eklenince hanedanın tamamı bizi bekliyordu.

Tam bir aile sofrasına çağrıldığımız, masadaki boş yerlere bakar bakmaz belli oluyordu. Saray nazırı bile portakallığın dışında kalmıştı. Louis-Philippe, Reşit Bey'in elinden tutarak sol yanına oturttu. Ruheddin Efendi Kraliçe'nin sağına çağrılınca, Agop'la bana da prenseslerin arasına sıkışmak kalmıştı.

Daha oturur oturmaz, bana haremi anlattırmaya başladılar. Bizim kadınlar, bunlara özenirler mi bilmem. Gencecik kızların bizim harem yaşamına duydukları ilgi gerçekten şaşırtıcı. Üstelik aynı merakı, birkaç herifi birden idare eden yosmalarda da görünce, genel kanının o yönde yerleştiğini anladım.

Yalnız, asıl ilgiyi çekeni hâlâ çözemedim.

Yüce dinimizin kutlu kuralları mı?

Gizemli yaşamın büyülü masalları mı?

Yoksa, erkeğin sınırsız sandıkları gücü mü?

Bilmeyince de, anlatılması gerekeni bulmak zor.

Sonunda kendimce bir yöntem buldum. Çünkü yardım isteğime, Agop'la Hristo, biz Hıristiyanız yahu, nerden biliriz!.. Kurnazlığıyla yanıt verdiler.

Hamd-ü senâlar olsun, biz Müslümanız.

Farz ve sünnetlerini yerine getirmek, borcumuz.

Kadın da olsa, birkaçına din-i mübinin yüceliğini kabul ettirmek görev... Bir de İslâmla necata ermelerini sağlarsak sevabımız çoğalır!..

Tanrı, çağrılayın buyurmuyor mu?

Ancak, anlattıklarım yetmiyor olmalı ki, her kezinde sorular birbirini izliyor. Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırma operasını, prensesler de içinde herkes izlemiş.. Montegue'nün mektuplarını hepsi okumuş... Yanlışlarını düzeltmekten gına geldi. Yine de, imam bildiğini okur misali, kafalarındakini doğrulatmak istiyorlar.

Baktım ki, önyargıları sarsmak olanaksız. Ben de onlara uydum. Epeydir, üstlerine varmak yerine, kendi akıllarınca kesin doğrularına, bir cilâ da ben vuruyorum.

Yüce Allahım!..

Sen nelere kaadirsin!..

Daha ilk sözcüklerimle, gonca tenleri açılıyor... Ak gerdanlarına, şebnemler saçılıyor..Gözleri buğulara banıp çıkıyor... Burun delikleri ince ince titriyor... Ve solukları öyle bir sıklaşıyor ki, görmelere seza!..

Prenseslerin arasına sıkışınca, yüce Tanrımın bağışladığı değişmez yazgım yine beni buldu.

Tam, Şehrazat'ın ölümsüz yapıtı Binbir Gece Masalları'ndan birine girişmek üzereydim ki, kulağıma çalınan sözcükler dikkatimi kapıverdi.

Kral, bir yandan atıştırıyor, bir yandan;

- Guizot, gider gitmez, sizi çağrıladım, - diyordu. - Artık sizinle daha rahat konuşabilirim. Dostunuz Guizot, çok değerli bir devlet adamı. Başta saygıdeğer biraderim yüce Efendiniz olmak üzere, hiçbirimiz içimize tam sindiremesek de, hem Meclis'i, hem sizi, hem de bizi uzlaştıracak bir çözüm üretti. Başbakanıma borçluyum. Sanırım, Cezair'e bulaşan, tarih bilmese de, Berber egemenliğin olanaksızlığını yaşayarak öğrenir. Hele Amazig sınırına dayandıysa. Guizot, devlet adamı olduğu kadar iyi bir tarihçi. Sağolsun!.. Bütün birikimini insanlığın hizmetine verdi. Başbakanlığa gelir gel-

mez, Marçşal Clausselle'i alıp General Bugeaud'u atadığını biliyorsunuz. Artık, öğrenmenizde sakınca kalmayanı da, kendimiz iletmek istedik. Göreve giderken General'e verilen buyrultu, sözcüğü sözcüğüne şöyleydi; Abdülkadir'i ya yenip öldürecek... Ya da onunla anlaşacaksın. Halkın kendi karar ve oyuyla önder seçtiği adamlarla başka türlü başedilemez. General, Başbakan'ın sözlerine katılıp katılmadığımızı anlamak amacıyla üstüne basa basa yinelemişti. Buyrultumuzdur, deyince, sade bir asker selâmıyla, Vahran'a gitti. Orada, emrin doğruluğunu kavramış. Deren Dağları'nın tüm derbentlerinde askeriniz yoksa, Cezair'in sahibi Berber. Ya, saygı duyarsınız Ya ordugâh kurarsınız. Saygı çok daha kolay ve insanca değil mi?

Ya!..

İşte öyle, Kral Cenabları!..

Saygı da, sevgi de daha insanca.

İnsanlar ve insan gibi davrananlara ama.

Yoksa!..

Hay, Allah, senden razı olsun Abdülkadir!..

Ellerin dert, mücâhidinin mevt, yüzü görmesin.

Seni öldürmek isteğiyle çöllere vuran yere batası Bugeaud'un, leşi kokası mavi ceketlilerine öyle bir sopa çekmişsin ki..Onlar, orada Vahran ve Mustağnem'i de kucağına katıp, denize hörleyecceklermiş. Buncağızım burada, saygı üzerine balladelar döktürüyor.

Hey gözünü sevdiğimin dayağı!..

Rabbim neyi raslantıya getirdi ki, seni Cennet'ten boşuna çıkarsın? Tadına bir bakan ossaat aklını başına devşirivermekte!.. Elbette bu arada olan da, bizim gibi zavallı kullara olmakta. Çünkü, biz, hem cici Prensesleri oyalıyacağız... Hem çatal bıçak denilen şu amansız düşmanlarla boğuşacağız... Hem de, şampanya ile ıslata ıslata, bu martavalları yutacağız. Çünkü, Tanrı'ya şükürler olsun, bu olup bitende bizim ne dahlimiz, ne haberimiz sözkonusu.

İlk kez, yüreğine gerçeğin ışığı giresi Kraldan duyuyor... Ve Fransız dostlarımızın, hidayete ererek saygı ve barışı seçmelerinden

öyle seviniyoruz ki!.. Ruhcddin ve Agop efendilerle ben, az daha, genzimize kaçan şampanya köpüğünden boğulacaktık.

Reşit Beyse, her zamanki inceliğiyle coşkun bir nümayişle sevinç gösterisine girişti. Böylece hem bizim, aksırık ve tıksırıklar saflığımıza yoruldu. Hem kendi gözlerindeki ışıltı Krala duyduğu derin bağlılığa.

Galiba, cümbür cemaat Paris'e gönderilmemizin, amacı gerçekleşmişti. Artık, yurdumuza dönebilirdik.

Elbette, Efendimiz, Elçilik ödeneğinden, 150 bini Abdülkadir'e sağlanan silâh, cephane ve pişkeş olmak üzere 189 bin 500 altın frankı bulan Cezair kalemini fazla görmeyerek, bağışlarlarsa. Çünkü, biz bu miktarı, yetkimizi zorlayarak harcadık. Ve Efendimiz onay vermezse, kuşca canımızın bedel olması yasaldır.

Kralın bir işareti üzerine yeni şampanya şişeleri açılınca, asıl gizi açıklama zamanının geldiğini anladık. Yazık ki, görevimiz onu dinlerken, ilk kez duyduğumuz izlenimi vermeyi zorunlu kılıyordu.

Diplomatlık, palyaçoluk!..

İçinden güldür güldür kahkaha... Ya da gözyaşları aksa da, dışında hep, bir peri gülüşü görünecek.

Aman ya Rabbi!..

Palyaçoluk ne zor sanatmış!..

Hemen o an, oracıkta, döner dönmez, bir daha kalemden ayrılmamaya andiçtim.

Patlatılan şampanyalar..Kuğu boyunlu bardaklara boşaltılıncaya gizinin tadını çıkardı. Kadehini Reşit Bey'le tokuşturup bir yudum aldıktan sonra;

- Biraderim yüce Efendinize müjdeleyebilirsiniz. Altı gün önce, Tafna'da Abdülkadir'in isteklerini içeren Antlaşma imzalandı. Bir kopyasını çıkarttırdım. En kısa zamanda Efendinize iletirseniz, seviniriz. Elbette, kıyıdaki müstahkem mevkilerde kalan birliklerimizin, denizimize dadanan yabancıları denetlemek amacına dönük olduğunu unutmadan.

Pek sevinmiş görünerek, şampanyalarımızı içtik.

Reşit Bey;

- Haşmetmeab izin verirlerse, müjdelerini kendim sunmaktan onur duyarım. Bendeniz dönünceye, yerime Ruheddin Bey'in bakması kabul buyrulur mu?

- Biraderim Efendinize hizmetimizin olumlu karşılanması her özveriye değer. Umarız, güvenlerini boşa çıkarmadık. Koşulların daha iyisine elvermediğini anlayışla karşılayacaklardır. Sizin gitmeniz yararlı olur. Ancak, kendilerine hatırlatınız ki, kısa zamanda yine birlikte olma zevkını bağışlamaları koşuluyla.

- Emirlerinize uymak onurunu, yüce Efendimizin de bağışlayacaklarına güveniniz.

Bize, Abdülkadir'in dün ulaştırdığı Antlaşma ile, Kralın verdiğinin karşılaştırılmasından başka pek bir iş kalmıyordu. Elçiliğe döner dönmez, yapacağımız ilk işin de Antlaşmaları karşılaştırmak olacağı kesindi.

Henry, tam aradıkları biriydi.
İngiliz'di... Fransız'dı... İtalya'da oturuyordu.
Atak, bilgili ve serüvenci ve tam kafa dengiydi.
Tanışır tanışmaz kırk yıllık dostluğa erişiverdiler.
Hele her şeyi bilen Ricardo'nun, gözlerini açarak;
- Huguenot mu, o da ne? - Sorusuyla irkildiler.
Hemen çevrelerini aldılar.
Henry, Ricardo'yu aydınlatmaya girişti.
- Biz Huguenot'lar, eski bir din savaşının kalıtıyız. Mezhep kavgalarının çalkantısına, siyasal iktidar kavgası da eklendi mi, bedelini mutlaka azınlıklar öder. Bizim Layard'larla, bunların Humbaracı'sı Bonneval'ler, kurbanlardan sadece ikisi. Almanya, Hollanda, İngiltere ve İsviçre'de Protestanlar çoğunlukta. Fakat, Fransa, İspanya ve İtalya'da azınlıktalar. İmparator İkinci Felipe, Lepanto, arkadaşların İnebahtı'sında Akdeniz'in dehşeti, Osmanlı Hümayunun külünü denize savuruyor. Artık, denizlerdeki egemenliğini pekiştirmek zorundadır. Hemen Yenilmez Armada'nın kurulmasına girişiyor. Ne var ki, armada donatmak, kalyon yakmak kadar kolay olmadığından, hazinesi topu atıyor. Asya ve Amerika sömürgeleri zaten her şeylerini yitirmiş. İmparator, ister istemez gözünü Avrupa'ya dikiyor. Hollanda, Asya ve Amerika'daki sömürgelerin bütün

değerlerini işleyen bir merkez olduğundan hem çok zengin..Hem de Protestan. İlk ağır vergiler, elbette oraya salınacak. Hangi toplum seve seve vergi öder? Ticaret ve altın zengini kentlerin Diyetleri, İmparator'a şikâyetnameler yağdırırlar. Yanıt, Alba Dükü Fernando Alvarez de Toledo ve ordusu olur. Horn ve Egmont kontlarının boynu vurulur. Vergisini zamanında ödemeyen 13 bin kişi hapse atılır.

Bir tarih özeti gibi anlattığını ayırarak durakladı. Hepsinin derin bir ilgiyle izledikleri, aynı anda;

- Eee!.. - Demelerinden belli oluyordu.

Kaldığı yerden sürdürdü;

- Ve elbette Hollanda ayaklanır. İsyanın başını Protestan papazların çekmesi, sorunu o an din kavgasına dönüştürür. Katolik İspanyollara yardım etmek isteyen Fransa Kraliçesi Catherine de Medicis'in karşısına, Protestanların önderi Amiral Coligni çıkar. Kraliçe, kocası IX. Charles'dan bütün Protestan önderlerin ölüm fermanını koparmakta zorlanmaz. 1572'nin Aziz Barhélemy günü olan 23/24 Ağustos gecesi, Paris'te kıyım başlar. Bütün Fransa kan ve ateşle temizlenir. 3 bini aşkın insan öldürülür. Huguenot, işte o kıyımdan kaçıp Protestan ya da Müslüman ülkelere sığınanların genel adıdır.

- Bu Fransa'nın ayıbı, - dedi hemen Ricardo. - Şimdiki başbakanı Protestan.

Maxime, Henry'nin kucaklanmasından hoşnut;

- O yüzyıl, herkesin yüzünü kızartacak kadar kan kokuyor.İspanya, Engizisyonu Yahudilerle başlıyor, Müslümanları tüketinceye kadar kıyıyor. Bizimkiler, koca Fransa'da nerdeyse Protestan bırakmıyorlar. Papa, yetişebildiği yerde cin kovalıyor.

- Osmanlıya da, zavallı kurbanları kurtarma öğüncü kalıyor öyle ya! - Dedi hemen Charles.

Vefik, arkadaşının açtığı sözü tamamlamakta hiç zaman yitirmedi.

- Bak bu dediğin gerçeğin bir yanı. İspanya'da dâra düşen Yahudi ve Müslümanlarla, Fransa'da nârâ yanan Hugenot'lara kolları-

mız açık... Öğünürüz! Ne var ki, aynı yüzyılın ilk çeyreğinde, Yavuz Sultan Selim Hân-ı evvel Efendimiz, 44 bin Aleviyi kıyıyor. Hem de İspanyollar gibi çıkar... Fransa örneği iktidar kavgasında değil... Potentiel tehlike varsayarak. Çünkü Efendimiz, Hilâfet adına sünnileşecek... Yani, kendi mezhebi Alevilikten, Halife'nin mezhebi Hanefiliğe dönecektir. Anadolu'nun direnmesinden korkar. Önlemini, önceden alır. Ve sanırım bu da utancımız olsa gerek!..

- 44 bin cana mı kıydı? - Dedi Henry Layard. - Desene Anadolu'da bir tek Alevi bırakmadı?

Hepsi aynı anda kahkayı basınca, şaşkın şaşkın yüzlerine baktı. Vefik, hepsinin adına sürdürdü.

- Mümkün mü? Reaya'yı saymazsak, o dönem Anadolusu, baştan uca Alevi. Belki, sizin Medicis gibi, o da dede, baba benzeri önderleri kıymıştır.

- Öyle ya!.. -Dedi, deminden beri soluksuz dinleyen Ricardo. - Herkesi kıyarsa, sömürecek insanı nerden bulacak?

- Bulur kardeşim. Sömürmeyi kafasına koymasın. Elinin altındakini yok eder de, okyanuslar aşarak yeni sömürgeler kurar. Çünkü, dengini sömürmek zordur. Bizim Protestanlar, bunların Aleviler gibi... Direndiler mi, yitireceğin sömürdüğünü aşar. Oysa, sömürü için boyun eğenler gerekir. Kıyım ülkendeki dengi bir süre senden yana ağdırır. Neki, öç korkusu girdi mi yüreğine, uykuların haram olur. Örneği ortada, Alba'nın zulmü Hollandalıları... Charles'in kıyımı Fransızları yıldırabildi mi? Tersine, içten içe kendi egemenliklerini çürüttü. Hollanda, şimdi, kendisi sömürgeci. Ve Fransa'yı, bir Protestan yönetiyor. Belki sizde de Aleviler egemendir?

O ana kadar hiç düşünmedikleri bir varsayımla burun buruna gelivermişlerdi. Vefik, hazırcevaplığını ilk kez unutmuş... Düşüncelere dalmıştı. Sonra, ağır ağır başını kaldırdı. Gözleri ışıl ışıldı. Uzanıp Maxime'in omuzunu bir kaç kez yepeşledikten sonra;

- Kuzenin çok ilginç biri, - dedi. - Besbelli ondan öğreneceğimiz çok şey var. Tanıştırdığın için sağol. Öyle bir noktaya parmak bastı ki, düşünmeyi bile düşünmemiştik. Sanırım, Efendimiz den-

geyi çok iyi tutturdu. Ayırdına bile varmadık. Dediği çok doğru!.. Efendimiz Halife-Sultan hem, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi... Hem Mülk-ü şâhanenin sahibi... Biz kuluz!.. Ancak, kulların bir bölüğü Sünni... Diğeri Bektaşi.

- Bu dediklerin Parti mi? - Diye atıldı Ricardo. - Az önce anlattıklarından değişik mi?

- Pardon!.. İlkiyle, sonraki aynı. Aleviler, Anadolu sınırına girdiler mi Bektaşi olur çıkarlar da!.. Alışkanlık gereği ağzımdan kaçıverdi. Amma dikkatlisin.

- Sen ne diyorsun Ahmet Vefik Efendi, - diye öykündü Ricardo. - Henry Layard Efendi kardeşimizin dürtükleyiverdiği laf, bizi nerelere götürdü. Şurda bir avuç delikanlı oturmuş, nerdeyse 3 Yüzyıl öncenin zulmünü didiklemekteyiz. Bakalım hangimizin efendisi daha acımasız çıkacak? Önümüzde gâvur-müslüman ayırmadan gerçek bir tarih hesaplaşması resmigeçit eylemekteyken, dikkatsizlik mümkün mü? Elbette gözlerimizi de kulaklarımızı da dört açacağız. Şuraya bakın! İngiliz, Fransız, İtalyan, Osmanlı, sarmaş dolaş söyleşide. Biraz çenemizi tutmayı göze alıp, Montauffel, Taaffe ve Beatianu'yla Nasselrod'u da çağırsak, Avrupa birliği tamam.

- Jönlük adamın iliklerine işlemiş, - diye atıldı Kostaki. - Üç kişiyi bir arada görmesin. Hemen çoğaltıp, dernek haline getirmeye koşuyor!

Ricardo, Kostaki'ye küçümseyerek baktı;

- Büyüklerimiz, bizi bu Louis le Grand lisesine neden yazdırdılar sanıyorsun? Salt, eğitimi çok ağır... Hocalar çok yetkin..Bizler haşarı oğlanlarız, diye mi? Tutalım bir yüzü öyle!.. Ama, bunun bir de öteki yüzü var. Avrupa'nın en seçkin okulu diye adı çıkmış... Eh, bizimkiler de sürgün ya da diplomat kendi ülkelerinin en seçkinleri olduklarına göre!.. Prenslerine elbette en seçkin okul yaraşır!.. Bu da kabul!.. Peki, bir başka domuzluk daha yok mu bu seçimin altında?

Vefik, alayını sürdürdü;

- Olanı söyledin ya işte Ricardo Efendi birader! Rus'u önü dışıyla Polonez'i de çağrılayıp, Kutsal İttifak'ı yeniden kurmaktasın.

- Hakkını yemeyin, - diye atıldı Henry. - Bu kez sizi de içine almakta.

- O kadar olasın mı? Ezilenlerin de dayanışmayı öğrenmeleri neden keyfinizi kaçırıyor? Burda, din ve mezhep kavgalarının acımasızlığından söz ediyoruz. Çok mu geride kaldığını sanıyorsunuz? Üç yüzyıl önce kıyım yapanları kınamak kolay... Ya bugün kıyanlar? Yo, onlar ülkelerinin çıkarlarını koruyan melekler!.. Babalarımız... Efendilerimiz... Üstelik günümüzde salt din ve mezhebe dayalı kıyım yok!.. Öyle mi?

- Henry, ne güzel anlattı, - Dedi Charles. - O zaman da çıkara dayanmış... Din ve mezhepte boyanmış..Bugün de çıkara dayanıyor. Ama ya yüksek fikirlere ya da din ve mezhebe boyanıyor. Tam, tavuk yumurta problemi. Hangisinin hangisine dayandığını bulup çıkarmak zor.

Ricardo, konuyu istediği yere çekmişti.

- Hiç bile değil!.. Sömürüyü bir kaldır bakalın o dayamaların da boyamaların da altından... Ne kalıyor?

Ohannes, omuzlarını kısarak patladı;

- Hiiç!..

- İşte bu, - diye tamamladı Ricardo. - Sömürünün dini imanı yok kardeşlerim. Bizim Gioberti'nin dediği gibi, para egemense insan ezilmeye tutuklu. İnsanlığı yeniden egemen kılmanın yolu, adil düzen!..

- İşte Ricardo'muz da bu, - dedi Maxime. - Adil düzeni mutlaka bir yerlere sokuşturacak.

- Avrupa'yı örgütlemeye sıvanmasının nedeni de bu zaten. Hazır, her toplumun geleceğini yakalamışken işi bitirmekte kararlı.

- Kötü mü? Hepimizi aynı okula verenlerin aklı da öyle çalışmıyor mu?

Kostaki, büyük bir kıvançla kabardı.

- Bak bunda tam tutturamadın makarnacı!.. Sizi bilmem. Bizim gibiler için Paris'te başka okul yok. Dayım, Fransız Dışişleri

Bakanlığı'nın bütün yabancı çocuklarına Saint-Louis'yi salık verdiğini söylemişti.

- Sağolsun! İyi etmiş. - Dedi anında Ricardo. - Bizi, kendi çocuklarıyla aynı tornada yontuyor. Yarın her birimiz bir şeyler olacağız. Fransız dostumuzun, herhangi bir isteğini geri çevirebilir miyiz?

- Fransa'nın zararınaysa, ben sizinkileri çeviririm, - dedi hemen Charles. - Yok, yararınaysa, istenmese de yapılmalı değil mi?

- Sen, Fransız olarak konuşuyorsun.

- Hayır efendin, diye atıldı Vefik. - İnsan olarak konuşuyor. Biz, yetişmemiz gereği, hiçbirimizden kendi ülkesinin zararına bir şey isteyemeyiz anlamında söylüyor. Ve yerden göğe kadar haklı olarak söylüyor. Çünkü, ben de aynı şekilde davranırım.

- Ancak, yine de, dostlukların önemi yadsınmaz, - Diye Ricardo'ya arka çıktı Henry. - İnsan en azından, dostuyla, yurtseverliğin sınırlarını belirlerken çok daha yumuşak davranabilir. Hele senin söylediğin güven söz konusu ise Vefik!.. Bazen önyargıyla bile davranabilir. Nasılsa dostum ülkemin çıkarlarına aykırı bir istekte bulunmaz, diye düşünür. Yararları ben göremiyorum, diye alır. Ve, pekalâ aldanabilir.

Cemil, kurnaz kurnaz güldü;

- Ya da aldanmak isteyebilir!.. Bana kalırsa, dost Vefik'in dediği gibi olabilendir. Güvene de önyargıya da önem ve değer veren biri. Yoksa, révanche'ı hakeder. Hem de incelikli bir biçimde.

Ohannes, tek tek suratlarına baktıktan sonra;

- Gidin işinize yahu!.. Biz burda lafı dostluğa doladık. Siz götürüp diplomasi batağına sapladınız. Ne demek aldatabilir? Dostsa, sapına kadar, dürüst olmaya koşulu. Yurtseverliği gerektiriyorsa, dostunu maşa etmez. Biraz yonca tuttun mu, sınırlarından taşacak eşek çok. Sürer birinin önüne, çeker yularından. Ahbap, tanıdık, hatta arkadaş bulmak zor değil. Öylesi çok!..

Kostaki, Ohannes'in sırtına indirdiği şaplakla daha da coştu;

- Yasu vre Kâfir oğlanı!.. Akıl diye buna derim. Püf noktası bu!.. Biz bunca zamandır adamları koklaya koklaya şuncacık dost seçmişiz. Bu makarnacı pişmiş aşa soğuk su katmaya debelcnir. Kimbilir aklından ne cinlik geçiriyor. Yarın, aynı kabağa yestehlediği heriflcr ülkesinde bir halt karıştırır... Bu da ucundan tutmaya koşulsa, ilkin bize dolanacak. Hangimizi kıstırırsa yandı. Olmadık iş kotartıp boğazımıza kadar günaha sokacak... Sonra da çöreklen Gioberti Papazın hücresine bakalım!. Bir güzel günah çıkartsın!..

- Osmanlı'dan din imân uman, Şeytan'a çırak durur, - diye homurdandı Ricardo. - Sözde din kardeşi olacağız!.. Herif bütün foyamızı açığa çıkarıverdi.

- Rab İsa'ya şükür, biz Ortodoksuz oğlum. Nerden din kardeşi oluyor muşuz? Patriklerimizden öğüttür. İstanbul'da, Papa'nın külâhını göreceğimize, Halife'nin sarığını yeğleriz!..

- Demek ki, mezhep kavgası, din savaşından daha katı, - Diye kestirip attı Charles. - Kodamanlar da bunu kullanmasını çok iyi biliyorlar.

Refik, genellikle çok iyi bir dinleyiciydi. Birden;

- Eee!.. - Deyince, hepsi şaşkınlıkla o'na baktılar. - Akrep etmez, akrabanın akrabaya ettiğin, özdeyişi boşuna mı söylenmiş? Kardeş kardeşle uzlaşmayacak ki, düşman ikisini birden ezebilsin!..

Henry, tam anlamıyla afalladı. Deminden beri, bir birinin, bir diğerinin ağzına bakıp duran Refik'i ürküyle süzdü. Nerdeyse dilsizliğine hükmedecekken, tartışmayı iki tümcede özetleyivermişti.

- Üüüf!.. - Demekten kendini alamdı. - Doğrusu pes!.. Kendimi lafın özünü süzmekte usta sanırdım. Bu, ustlara parmağını ısırtır.

- A, bak o konuda, hepimiz sana katılırız. - Diye güldü Maxime. - Refik, her zaman herkesi şaşırtmıştır. Sen, öyle dingin ve suskun duruşuna aldandığın an, lafa dalıverir. Hem de, öyle yüzeysel

değil. Deminden beri ortalığa saçtığın bir çuval inciyi, bir saplam ipe dizerek. Ortaya çıkana baktığında, söylemek istediğin her şey, dupduru karşındadır. Apışır kalırsın!

Refik, gamzelerini ele veren gülümsemesiyle;

- Çekinme, - dedi. - Kandi kendine, yahu bu ses bu kavaldan mı çıkıyor dersin, de. Cahilin ahmaklığını yüzüne çalmak helâldir!.. Alınmam! Biz, dostun acı söylemesine alışkınız.

Henri, beğenisinin bütün yakamozlarını ışınlayan gözlerle, tümünü süzdükten sonra;

- Amcam, özgeçi gösterecek kadar güçlü olabilene ne mutlu, derdi.

- Herhalde amcan, bizim Refik'i tanıyormuş, - dedi Ricardo. - Tanısaydı, o güzel tanımı; Mutlaka, sakın, özgeçi sahibini gösterdiği gibi sanmayın öğüdünü de ekleyiverirdi. Çünkü, sen, o'nun enayiliğine hüküm verirken, o senin ahmaklığınla alay etmektedir.

Refik, bir Henry'ye, bir Ricardo'ya dokunarak;

- Eh!.. Bilgelerin gizemli işine karışan, her türlü ucuzlamayı haketmiştir. Neyleyelim biz kendimiz çanak tuttuk. Siz de buldunuz saf oğlanı, işletin bakalım!..

Henry, yüzünde geniş bir gülümsemeyle;

- Osmanlının safı buysa? Vay geldi, inananın başına. Galiba bizi von Hammer kandırdı. Osmanlı Devlet Örgütü'nü anlattığı önemli yapıtında uzun uzun, Bizans'ın etkilerini vurgular! Yaşasın! Bizim Hıristiyan kafa, bunu hemen kendine yontuverir. Öyle ya!.. Ona göre, Osmanlı cahil, ilkel ve vahşi göçebe topluluğudur. Toplumsal örgütlenmeyi hiç tanımamıştır. Bizans kurumları olmasa, çobanın yaylaktan geçip gitttiği gibi, işgal ettiği topraklardan çekilip yitecektir. Kimse dönüp de arkasına bakmak istemiyor. Göçebe Türk, yerleşik Bizansı nasıl yıktı? Bilisizin yalınkat yanıtı hazır; Daha ilkel ve acımasız olduğundan!.. İyi hoş da, bu ölçüye göre, Hindistan'la Çin'in İngiltere'yi... Cezair'le Fas'ın Fransa'yı... Hadi,

Ricardo'yu kızdırmamak adına İtalya'yı pas geçelim... İlkelliği tarihçe kesin hükmc bağlanmış (!) Hunların Macaristan'ının Bizanstan hiç ayırımı olmayan Avusturya'yı, yıkması gerekmiyor mu?

- Bu İngilizler, - diye atıldı Vefik. - Ördeği kıçtan daldırmakta ustadır. Onurumuzu okşayarak, kündeye getireceğini sanıyor. Şimdi bu söylediklerine inanılırsa, Osmanlı, Bizans'tan daha örgütlü ve ilerdc.

- Siz aksine mi inanıyordunuz? Öyleyse, gerçekten safsınız. Çünkü, zavallı Hıristiyanlar, bu tür mavallara inana inana 10 Haçlı seferi düzenlediler. Göçebe, örgütlü toplumun karşısında tutunabilir mi? Her kezinde bir milyona yakın yoksul Hıristiyan, Selçuklu ya da Osmanlı, Bizans'ın etkisindeki ilkel göçebeleri, Kutsal Topraklardan sürüp atmak için, yollara döküldü. Ve her kezinde, uygar, yerleşik toplumun örgütlediği ordular, bire kadar kırıldı. Demek ki, Selçuklu da, Osmanlı da, düşmanlarından çok daha örgütlü ve ilerdeydiler. Kanıtı ortada... Bizans yok... Osmanlı hâlâ dimdik ayakta!..

Cemil, gözlerini belerte belerte;

- Madem geçmişin hesabına oturduk, de hele!.. İlerde ve daha örgütlüdür de, biz fukaraların buralarda yalanmasının anlamı nedir? Yanıtın var mı?

Hava iyice ısınmış, tartışma kızışmıştı. Henry'nin guruba kabülü kutlanıyordu sanki.

Ricardo'nun yanakları kızarmış. Heyecanlandığı zamanlardaki gibi, göğsü inip kalkmaya başlamıştı. Ağzı belli belirsiz açılmış, bir birine bir diğerine bakıyor. Bir ucundan tartışmaya katılmak için fırsat kolluyordu.

Herkesin duraksamasından yararlandı;

- Vardır vardır, - dedi. - Vefik az önce söyledi ya! Bu İngilizler, ördeği kıçından daldırmanın ustasıymış. Üstelik Henry, Hugenot!.. Fransızları bile kıçından daldırmışlar. Sağolsun, her ne kadar bizi ayırdıysa da!..

- Ördek olayını bilmem ama, - dedi Henry, - elbette yanıtı var. Bir kez, daha ilkelin daha gelişmişi yok etmesi hem doğaya, hem tarihe aykırı. Öyleyse, bir devleti yok edeceksen, mutlaka ama mutlaka ondan her bakımdan ilerde olacaksın. Biz Avrupalılar için Attilâ bir karabasan. Belki de yanılgıların temeli o'na dayanıyor. Atının üstünde başta güzelim Roma olmak üzere dehşet saçan bir Tanrı Cezası!.. İlkel ve barbar bir göçebe... Ve zavallı uygarlık, gidip görüp yendiği barbarlığın önünde perişan. Kaç yanlış birden Tanrım!.. Bir kez o dönem Roma'sının, Attilâ Hunlarından uygar olduğu kesin değil... İkincisi, Attilâ belki Avrupa'da göçebe, Asya'da öyle mi? Dünyanın en büyük İmparatorluğunu simgeliyor. Bütün Asya onların. Attilâ belki bir uç beyi. Bütün Avrupa'yı avucunun içinde tuttuğu için, İmparator sanıyoruz. Tıpkı, Çok uzun zaman Evrenos'u Türk Sultanı sanmamız gibi!. Sonra, askerleri Roma lejyonlarından daha düzenli. Ne var ki, Roma, kendi içinin çürüğüne bakmadan, dışındaki her şeyi barbar saymakta önyargılı. Eh, biz de Roma'nın kalıtçısıyız!

Söz Roma'dan açılınca, Ricardo'nun susması olanaksızdı;

- Elbette!.Uygarlığın da kalıtçısıyız. Ne var bunda? Kişi geçmişini yadsırsa, köksüz ağaçtan ayırımı kalır mı? Kim anasız babasız var olabilir. İnsanda ana-baba geçmiştir. Tarih yani. Ve bir toplumun kimliğini tanıması için, geçmişine sahip çıkması zorunludur. Günün insanı da sorunları da ancak böyle tanımlanabilir. Tarihin derinlerinde kökü olmayan bir kimlik, günümüzde da varlık ve değer taşımaz.

- Amma kestirip atıyorsun, - dedi Vefik. - Tarihin derinlerinde hiç kökü olmayan Amerika, bugün bağımsız bir devlet. Bakarsın, köksüzlüğü kök yaparak, büyümeyi de başarır. Avrupa'nın birkaç soylusuyla, bütün yoksul ve ayak takımını bir potada eritemese bile, bir göğün altında yaşatabilirse, bir koca devlet olmayı da başarır.

- Olmayacak şey değil, - dedi bu kez Cemil. - Bizim becerdiğimizi Amerikalılar yapamaz diye bir yasa yok ki!.. Osmanlı modeli,

bir arada barış içinde yaşamayı isteyen bütün topluluklara gelişme ve yücelme olanağı tanıyor.

- Şuna bir arada sömürülme desene, - dedi yeniden Ricardo. - Sonra topluluklar, yeter dedi mi, orasından burasından su almaya başlıyor. Ve kaptanından miçosuna, herkes, aman batmasın diye olmadık şaklabanlığa koşuyor desenize şuna!..

- Tut ki öyledir. İmparatorluk olmayı kolay mı sanıyorsun sen. Roma, Osmanlı'dan değişik miydi? Ne gezer... Yunan'dan Cermen'e Avrupa... İyon'dan Ayol'a Anadolu... Kıptisi'nden İbranisi'ne Ortadoğu... Arabı'ndan çorabına, Afrika sancağının altında birleşmese, Roma'nın görkemini düşünde mi görebilirdin?

- Benim sahip çıktığım sömürü değil ki, - dedi Ricardo. - Uygarlık mirası.

Henry, başını sallayınca hepsi yeniden ona döndüler;

- Haklısın!.. Gerçekten, uygarlık, mirasına sahip çıkılması gereken bir yüce değer. Roma'yı, adım adım gezdim. Tarih'i sevdimse, gördüklerime borçluyum. Uygarlığın nasıl bir görkem ve incelik olduğu taşlara kazılmış. İnsan, varolmanın hem anlamını, hem değerini kavrıyor. Çünkü, yıkılışın varsayımlara değil, somut gerçeklere dayandığını bütün kanıtlarıyla görüveriyor.

- Orasını anladık, - dedi içtenlikle Ricardo. - Sen Roma ve Attilâ'yı bırak da, Osmanlı'yla Bizans'a gel.

- Aynı şey!.. Eskiden, Roma karşısında Attilâ neyse, Bizans karşısında Osmanlı oydu. Bence daha uygar ve örgütlü. Bilmem evvel zaman içinde, der misiniz? Sizin durumunuzun açıklaması da bu. Eskiden sizin karşınızda Bizans neyse, şimdi bizim karşımızda siz osunuz!..

Ohannes tasalı tasalı başını salladı;

- Yani, köhneyen gider diyorsun.

- Ben demiyorum. Söyleyen, bilgelerinizden İbn-i Haldun; Devletler de insanlara benzer; Doğarlar... Büyürler... Ve ölürler.

Kostaki pek keyiflenmişti;

- Hadi bir de Arapça ya da Türkçesinden okudum de de, bizim cehaletimiz iyice ortaya çıksın.

- Keşke diyebilseydim!.. Benim için ne büyük zevk olurdu. Hayır, büyükler tartışırken duymuştum. Çok ilginç geldiği için unutmamışım. Ne mutlu size, böyle bir bilgeyi okuyabiliyorsunuz.

Ricardo, Kostaki'den geri kalmadı;

- Bizim bir Makyavelli'miz var...

- Bildiğim kadarıyla o devletleri değil, devlet adamlarını konu ediniyor, - dedi hemen Vefik. - Bizde ondan çok var. Doğrudan devlet üzerine eğilen ise her yerde az.

Ricardo yeniden ateşlenmişti,

- Biz bir garip devrimciyiz, - dedi alıngan alıngan. - Saint Louis Lisesi'ne, devlet adamı yetişmek için gelmiş yüksek aile çocuklarıyla aşık atmaya kalkışmak neyimize. Herifler, devlet için ne yazılmışsa, yutmuşlar. Yarın döndüklerinde, birer posta kurulup yuttuklarını toplumun tepesine kusacaklar. Biz öyle miyiz? Önce ülkemize döneceğiz. Dönebilirsek!.. Sonra devrim yapacağız... Yapabilirsek!.Eğer bir posta çöreklenirsek, öğrendiklerimizi uygulayacağız... Nasıl diyordunuz?

- Ölme eşeğim ölme, yoncalar bitsin de ye!.. - Dedi ilkin Cemil. Sonra; - Amma ağlaştın yahu!.. Kolay mı devrimcilik? Senin yolunu kim tutabilir? Bizimki, tam anlamıyla görev oğlum. Efendimizin seçimi. Talih bize vurdu. Babalarımızdan ötürü. Neyleyelim şimdi, seninle birlikte ağlayalım mı?

- Niye? Siz gülün... Efendinin kulları. Biz sizin için de ağlarız bir güzel... Sanırım Henry de bana katılır.

Henri, Ricardo'nun kolunu sıktı.

- Neden olmasın? Bir dostun ağıtına katılmaktan kim gocunur ki!..

- İşte Akdeniz bu, - diye çığlık attı Ricardo. - Bir gün bile kıyısında dursan, kanın kaynamaya başlar. Osmanlı hiçbir zaman Akde-

niz'li olamadı... Akdeniz'in sahibi iken bile. Yoksa sudan korkuyor musunuz?

- Ben korkarım, - dedi yine yumuşacık Refik. - Su tehlikelidir. Fenike'yi boğdu... Atina'yı boğdu... Roma'yı... Bizansı, boğdu. Belki de sıra bizde.

- Siz de yüzmeyi öğrenin, - dedi Henry. - Önünüzde bunca deney varken, yenin korkunuzu. Barbaros sizden değil mi? İtalya'da hâlâ dillerde destan.

Ricardo, Henri'nin sırtını okşadı.

- Bravo!.. Ne güzel söyledin! - Sonra Maxime'e dönerek; - Ne iyi ettin de getirdin Henry'yi, - dedi. - Osmanlı'nın ağzının payını veriverdi.

İçlerinde en zor beğenen Ricardo'nun bile sıcacık yaklaşımı, Maxime'i çok sevindirmişti.

Arkadaşlarının, kuzenini, umduğundan da çabuk benimsemeleri işine geliyordu. Böylelikle Henry kaldıkça, dostlarından kopma zorunluluğu ortadan kalkıyordu. Hep birlikte olmalarını engelleyecek diye ödü kopmuştu. Rahatladı.

Henry'nin hemen her konuda bilgisi vardı. Fakat, tarih konusu açıldığında, hepsini kaptığı gibi antik ve çağdaş dünyanın sokaklarında koşturmaya başlıyordu.

Çok kısa zamanda, hepsiyle çok sıkı kaynaşması, hiç durmadan tartışabilmelerinden kaynaklanıyordu. Her birinin değişik ilgileri, bir araya geldiklerinde bir potaya atılıyor. Bilgilerinin sürekli zenginleştiğini ayırdıkça, bağlılıkları artıyordu.

Şimdi guruba bir de Henry'nin girişi, konuları büsbütün çeşitlendirip zenginleştirmişti.

Roma'yı... Eski uygarlığın özgün ürünlerini olduğu kadar, Rönesansın, Barok'un ayrıntılarını da ondan öğreniyorlardı.

Öğrendikçe tutkuları artıyor.Hepsinde önlenemez bir İtalya özlemi yanıp tutuşuyordu.

Henry, Pisa'yı anlatmaya dalmıştı.

Medici'lerin kendileri kadar ünlü bu Ortaçağ Atlantisi, hepsini büyülemişti.

Akademiyi... Kuleyi... Sokakları... Alanları... Evlerin mermer işlemeleriyle, tavanların yaldızlı nakışlarını, bir ressamın fırçasından dökülen renklerde önlerine serince, Cemil dayanamadı;

- Var mısınız, bu tatilde bir İtalya yapalım.

Ricardo, ağlamaya başladı.

Bir an, şaşkınlıkla yüzüne baktılar.

Hepsinin gözleri aynı yaşlarla doldu.

Bunca yurtseverliğe karşın, yurdundan yoksun kalmanın derin acısını ilk kez böylesine somut bir biçimde duydular.

Kupa usullacık köşeyi döndü.

Madame Fanni, küp bacaklarını divana uzatmış, sokağı gözlüyordu. Sesi bütün evi çınlattı;

- İl est arrive!..

Üst kattan yağan ayak sesleri, ortalığın karıştığını anlatmaya yetecek kadar yoğundu.

Esküf, merdivenleri sallayarak koştu.

Araba durduğu an kapıyı açtı.

Vefik ağır ağır indi.

- Bonjour!..

- Bonjour!.. Bravo!.. Just le temp!.. Entrée!..

- Merci!..

Gözlerinde sevincin yakamozları dansediyordu. Yana çekildi. Vefik'in elini kavrayarak;

- Hazırlanıyor, - diye fısıldadı. - Sahneye çıkarken bu kadar zorlanmıyordu. Kıza ne yaptın?

- Sizin gibi kardeşleri olan bir adam ne yapabilirse o'nu? Mama Fanni yukarda mı?

- Salonda! Dört gözle seni bekliyor. Ağzını açar açmaz ilk kendisini sorduğunu söylemezsem.

- Sanırım çok sevinir.

- He!.. Sevinen de olur, üzülen de!..

Merdivenlere sararken;

- Öyle ya, - dedi gülerek. - Tıpkı arabulanlar kadar, kızıştıranın da olması gibi.

Mama Fanni, Vefik'i görür görmez, bacaklarını sarındı. İki eliyle tek bacağını kaldırmaya uğraşıyor. Kıpırdatamıyordu. Vefik bir koşuda yanıbaşında bitti. Ellerini yakaladı. Öptü, başına koydu. Usullacık divana otururken yatıştırdı;

- Lütfen!.. Rahatsız olmayın!..

Fanni, arkasına yaslandı. Vefik'in yüzünü avuçlarının içine aldı. Kendine doğru yaklaştırdı. Anne sevgisinin ince dikkatiyle, yüzünün her hücresini uzun uzun inceledi. Yüzü renkten renge girdi.

- Yavrum, - dedi hemen sonra. - Çok üzüldüm. Çok kaygılandım. Hergün sizde olmalıydım. Anneciğini hiç yalnız bırakmamalıydım. Lâkin, şu kırılası ayaklar yüzünden üç kez zor gidebildim. Yazık!.. Kendisi muhtac-ı himmet bir dede, - Nerde kaldı, gayrıya himmet ede!.. Misali, el gibi yerleştim divana. İnsanın gerekli organı durdu mu, kafası da durmalı. Ne gezer!.. Tersi oluyor. Kafam tıkır tıkır işliyor. Her sabah uyanır uyanmaz yapılacakları sıralıyorum. İş yapmaya geldi mi, Annik!.. Esküf!.. Ve şimdilerde bir de Tonet!.. Diye bağırmaktan gırtlağım yırtılıyor.

-Varlığınız, hepimizin en büyük desteği, efendim. Zahmetiniz annem üzerinde en etkin ilâç!.. Keşke hep yanınızda olabilse. Sevgisini, kendi yaramazlıklarımın özründen bilirdim. Mama Fanni'deydim, hep en geçerli gerekçem ve güvencem olmuştur. Sınırsız saygısını yeni öğrendim. Son onurlandırışınız onu, öyle etkilemiş ki, anlatamam. Sürekli yineliyor; Birlikte ölünmüyorsa, yaşanmalı, buyurmuşsunuz. "Gidişini farkedemedim. Hep söylediği üç lâkırdılık sözü düşündüm. Haklı!" Diyor. "Başkalarına hüzün cefası olmanın manâsı yok. Dikilmeli ve taşımayı öğrenmeliyim."

- Ah canım!.. Daha çok acı çeksin istemedim ki!

- Biraz kendine geldiyse, sayenizde. Hiç teselli kabul etmiyordu. Hiçbir biçimde direnmek istemiyordu. Kendini öyle salıvermişti ki, Zairos Paşa bile, koyu koyu başını sallamaya başlamıştı.

- Biz galiba başka tür kadınlarız Vefik. Şanssızız diyemem. Belki tek başına taşınamayacak kadar büyük mutluluk da pek iyi değil. Sühendan taşıyamadı. Oysa öncesi vardı. Vefikciğim, sürüldü! Kadın gülüyordu. Kavramadı dedim. Zulüm gördü, kılı bile kıpırdamadı... Farketmediğini düşündüm. Mutluluğuna yaslanırmış. Ölümü görünce, çözüldü. Ve şaşılacak şey, gücü ve cesareti o zaman ortaya çıktı. Efendisinin ardından çekti gitti. Meğer, sahip olduğumuzu bilmeyen bizlermişiz.

- Mutluluğu taşımak neden zor olsun?

- Sorumluluğu büyük de ondan yavrum. Örnek capcanlı ortada. Annene bir bak!.. Paşa'yı yitirince, öz çocuklarını unuttu. Hadi ablaların için kaygılanmaması doğal. Raziye de, Bahriye de evli barklı kadınlar. Kendi mutluluklarını kurdular. Bir bakıma uzak oluşları daha iyi. Acıyı soğutmasa da, katlanılır kılar. Oysa siz öyle misiniz? Sadiye, minnacık bir bebek... Sen, hem analık hem babalık edecektin. Yani hem katlanacak, hem dayanacak hem avutacaksın. Bizimkilerin yöntemi tek... Yaraya tuz basmak. Görev yüklerlerse, acıyı bal eyleyeceklerini sanıyorlar. Onca derdin içine saldılarsa gerekçeleri bu. Canını çıkardı acımasızlar.

- Değil!..

- Ah yavrum!.. Çok mu acı çektin?

- Farkedemedim ki!..

- Desene istedikleri oldu. Ne zaman, ucundan tutuverin. Çocuğuma bu kadar çok yüklenmeyin, diyecek olsam; koşturması, düşünmesinden iyidir diye kestirip atıyordu. Gene de, durmadan seni anlatması belli ediyordu ki, gözü hep üstünedir.

- Bir tek hocama borçlansaydım! Ödeme[illegible]nudu taşırdım. Öyle çok insana minnet duyuyorum ki...

- Alacaklısın. Hepimize unut ve güven verdin.

- Keşke, her şeyi onların gizli desteği olmadan becerseydim de, ben de biraz kendime güvenebilseydim.

- Bu iyi işte!.. Osmanlı bir kez daha haklı çıktı. Bunca ekâbir, hiç utanmadan, bir minnacık çocuğun başına çöksün.. Acısının pota-

sında babasını dökünceye yumruklasınlar da, herifçioğlu azımsasın!.. İnsanı zorda sınama bu değilse, nedir? Hoş geldin Refik Paşa!..

- Gölgeleri olmanın çilesi buysa efendim!.. Aslı düşünülemez bile. Öyle ağır, acılı ve zor ki!..

- Yine de olası. Kanıtı dimdik ayakta. Annenle Sadiye'nin sana yüklemesi, biraz da bundan. Sana öyle güveniyorduk ki! Yanıltmadın! Doğrusu, beni hep bir tek annen, kaygılandırdı. Kendimi bir tek onun yerine koyabildiğimden. Sevenin ölme hakkı olmalı. Yazık ki yasak!.. Ohannes'siz bir yaşam mutsuz, anlamsız ve değersiz. Fakat mecburi! Ne fena!.. Ona o sözleri ettimse, kendi derdimin acısından ettim.

- Anladığı açık. Kendini, mutsuzluk gayyasında tek ve yalnız sayma çaresizliğinden kurtuldu. Sanırım, paylaşmak acısını hafifletmediyse, taşınır kıldı. Çünkü ilk kez o gün suçluluk duydu. Ve galiba boşluğu aşması gerektiğini de ilk kez sayenizde düşündü.

- O kadarcık yararım olabildi mi?

- Yaşama gücü bağışladınız. Sözlerinizin yüzeysel bir avutma olmadığını biliyor. Güveni dostluğun bile çok çok ötesinde. Tanımlaması, anlatması olanaksız. Belki, sadece duyumsanabilen bir şey.

- Mutluluğunu yitirenle elde tutabilenin arasındaki bir şey ama. Salt sevgi!.. Biraz düşünsen, kolay bulurdun.

- Şu son aylarda düşte miyim, yaşadığım gerçek mi ayıramıyorum. Bir an durup da, düşünme fırsatım olmadı. Durmadan koşuyor... Çırpınıyor... Seyirtiyorum. Hep acelem var. Ve hiç zamanım yok!.. Ne ki, Yediler, Kırklar benden yana. Nereye uzansam erişiyor... Neye başlasam, kendiliğinden bitiyor. Çok talihli olduğumu ancak kavrıyorum desem, inanır mısınız?

- Hem haksızlık ettiğimize, hem de hakettiğine inanırım. Haksızlığımızı bağışla!.. Paşa bizim sevgimiz... Güvenimiz... Bağımız... Her şeyimizdi. Her zaman, her şeyi herkesten önce düşünmekle yetinmez. Yapıverirdi. O kadar erken ve zamansız gitti ki, hepimiz dehşete düştük. Sanki imame koptu, tesbih dağıldı. Efendilerin

hiçbiri, bunları anlatmaz... Anlatamadıklarından. Dolaylı övgülerden çıkartılacak sonuçlar da gerçeğe uymaz. Kadınefendilerin en eskisi olduğuma göre, söz hakkı benim. Tanıdığımda hepsi lise öğrencisiydi. Bunca yıl hiç pörsümeyen bir sevgi yaşadıysa, babanın hüneri. Hiç göstermez... Hiç göstermeyiz... Ölüm haberi anneni ne duruma getirdiyse, hepimiz öyleyiz. Senin talih dediğin talihsizliğin de bu. Paşa'nın gölgesinde yardım etmeyi unutmuşuz. Yokluğu herkesi canının derdine düşürdü. Can telâşındaki başkasına destek olabilir mi?

- Özgeçi, babamın kuşağının karekteri. Ama, bu kadarı fazla. Gördüğüm bunca yardımı yadsırsam, önce kendimi küçültmez miyim?

- Sen yine öyle bil!.. Lâkin, bırak biz de birazcık vicdanımızı temizleyelim. Bunları sana, kalanların anlatması gerek. Fakat, herkes öyle yıkıldı ki, her biri senin becerine sığındı. Şimdi amcalık taslıyorlarsa inanma. Seni babanın yerine geçirmeye uğraşıyorlar. Üstelik eski güçleri de kalmadı. Ohannes hocan, ağzını açsa, acısından hüngürdemeye duruyor. Musurus Paşa, Henry Layard'a özenerek Londra'ya yerleşti. Maxime du Camp ise Parisliydi, Parisli kaldı.

- Du Camp'lara ne olmuş, - diye kapıdan girdi Marie-Antoinette.

Madame Fanni, o'nu tepeden tırnağa süzerken;

- Asitanemize bir melek göndermişler. O'nu hangi tapınağın Meryem'i yapacağımızı tartışıyorduk!..

- Annemle babam, bana, gerçek Meryem'in, Asitane'ye yıllar önce yerleştiğini anlattı. Mutluluk arayan, onun işaretini beklemeliymiş.

- Ben gördüğümde, onlara sorarım. Her ne kadar bu ayaklarla değil Paris'e, şuradan şuraya gidemiyorsam da, bakarsın onlar buralara geliverirler.

- Söylediğine göre, daha önce de gelmişler.

- Geldiler geldiler! Hey tanrım! Ne güzel, ne unutulmaz günlerdi!.. Hiç anlatmadılar mı?

Vefik de, Marie-Antoinette'e katıldı.

- Hayır!..

- Aceleniz yoksa, anlatırım.

Aynı anda birbirlerine baktılar. Aynı anda;

- Lütfen!.. - Diye yaşlı kadını kışkırttılar.

- Herkes buradaydı, - diye başladı. - Baudelaire'le Ricardo da gelseydi, takım tamam olacaktı. Baban, fellik fellik Ricardo'yu aramış... Yerini bilene rastlamamıştı. Ama, Baudelaire el altındaydı. Midilli'de, Musurus'larda saklanıyordu. Galiba Les Fleurs du Mal'den hüküm giymiş. Tutuklama kararı çıkar çıkmaz, Maxime, Hristo Efendiye koşmuş. Hristo, hemen ellerine bir belge tutuşturup, Marsilya'ya göndermiş. Ordaki gemilerden biri de kaptığı gibi, Midilli'ye, Musurusların konağına atıvermiş. - Dedikten sonra, yutkunma gerekçesiyle ilgilerini denetledi.

Sustuğu an, ikisi birden;

- Sonra? - Diye atılınca, südürdü;

- Baudelaire, küp küp şarabı bulunca, Cennet'ine kavuştuğu inancıyla döktürmeye başlamış; *Anası, Lâtin eğlenceleriyle Yunan şehvetinin, / Midilli, ya sevinç ya huzur ya da neşenin, / Güneş kadar sıcak, karpuz kadar serin, / Gecelerin süsü ve görkemi şanlı günlerin, / Anası, Lâtin eğlencelerinin ve yunan şehvetinin.* İstanbul'a gelse, Kapitülâsyonlar var. Fransız zindanına gitmesi işten değil. İzmir, Selânik gibi Bursa da kaçağa tehlikeli. Adada yan gelip yatmakta. Kostaki'nin anası, o zamanlar sağ. Hristo yine Paris'te... Zavallı, ağabeyinin emaneti, oğlunun arkadaşına saçını süpürge ediyor. Ozan, belki de yaşamının en güvenli günlerini geçirmekte. Maxime, Ricardo'yu bulmaktan umudunu kesince sevgili Lucienne'i de alarak İstanbul'a geliyor. Raslantı bu kadar olur. Henry Layard, İngiliz elçiliğinde danışman. Okul takımının Osmanlıları Bâb-ı Âli'de kâtip. Bir araya geldiklerinde devlet içinde devlet sayılırlar. Hepsi kafa kafaya verip uğraşa didine bunu İstanbul'a getirecek yöntemi bulmuşlar. Kendilerince uygulamaya da girişmişler. Akılları sıra mama Eleni'yi ayyaşın elinden kurtaracaklar. Nerde!.. Bunlar her

şeyi ayarlayıp da, çağırtacakları gün, Midilli'den bir habercı çıkageliyor. Araya sora Kostaki'yi buluyor. "Anneniz, konuğunuzun çok hasta olduğunu söyledi," dedikten sonra, belge yerine bir bilezik gösteriyor. Zavallı kadın, oğluna gizlice haber göndercbilmek için, Rum gemiciye kolundaki bilcziği vermiş. Kostaki son derece sakin, bileziği alıyor. Adama teşekkür ediyor. Ve bir metelik bile vermeden sepetlemeye kalkışıyor. Gemici bileziği geri isteyince de, kıyameti koparıyor. Adamcağız, bütün Bâbıâli kalemini karşısında görünce, neye uğradığını şaşırıp sıvışıyor. Ah, olayı anlatırlarken yanlarında olmalıydınız da babalarınızı görmeliydiniz. Her biri her birinin kılığına girerek öyle taklitler yapıyorlardı ki, değme aktör ellerine su dökemez. Hem kendilerini, hem bizi gülmekten kırıp geçirdiler. Kostaki'nin cimriliği zaten dillere destan! Buna bir de, bahşiş uman fukara gemicinin acılı düşkırıklığı eklenince ortaya Moliere'in L'Averc'ına benzer bir komedya çıktı. Belki de Vefik Paşa, Cimri'yi o anının desteğiyle bu kadar güzel çevirdi desem yalan olmaz. Yine dê haberi araştırdılar. Doğru çıkınca etekleri bir tutuştu ki, görmeye değer. İşleri nasıl ayarladılar... İzini kimden kopardılar bilmiyorum. Fakat, Zairos'u da alarak bir hafta kayıplara karıştıkları bugün gibi aklımda.

Marie-Antoinette;

- Annem o zaman sizde kalmış.

- Kocası, birden sırra kadem basınca, koskoca kentte yapayalnız kaldı. İstanbul'da bildiği tek Parisli'ye onur vermesin de ne yapsın?

- O günleri anlata anlata bitiremiyor. "İnsanın ve Doğu'nun gizemini tadabildimse, Fanni sayesindedir," der her zaman. "Bana, gerçek dostluğu öğretmeseydi, hayatımın en büyük hatasını işler... Derhal İstanbul'u terkederek babanızı asla bağışlamazdım. Oysa, o gerçek dostluk, mutluluğumuzu üstüne kurmam gereken temel imiş. O zaman ve sonra Fanni'nin sevgisiyle yakınlığı olmasa nerden bilecektim.

- Yaşamayı öğretenler, hep böyle abartırlar. Asıl borçlu olan da, övgülerle utanmak zorunda kalır.

- Evet, haklısınız. Biz, bunu değerlendiremeyecek kadar genciz, - dedi yumuşacık Vefik. - Şimdi, geçerli olan öfkelerimizle, sevinçlerimiz. Akıl başa geldiğinde de, yitirdiğimizi aramaya koşuluyuz.

Marie-Antoinette;

- Annem de bana verdiğiniz dairede mi kaldı?

- İki genç ve yalnız kadın neden ayrı dairelerde kalacakmış ki?

- Ama, bütün ayrıntılar, uyuyor.

- Babanla birlikte bize geldiklerinde orda kalırlar.

- Hep sizde değiller miydi?

- Olur mu? Bunların dostluğunun arasına biz giremiyoruz kızım? Duvarlar nasıl girebilirmiş? Bütün konaklarda, birer daireleri vardı. Bağlarbaşı'nda bile... Demek anlattı.

- Olayı değil. Geldiklerini biliyorduk. Besbelli burayı çok sevmiş. Girer girmez bana da aynı daireyi verdiğinizi anladım. İnceliğinize ancak aynı davranışla yanıt verebilirdim. Olmadı.

- İnsan evlâdından karşılık bekler mi?

- En azından aynı inceliği hakeder değil mi?

- Tamam!.. Kesiyorum. Gidebilirsiniz.

Vefik oyalanıyordu. Mama Fanni, her zaman olduğu gibi, kontralto sesiyle konağı çınlattı;

- Annik... Esküf!..

Kızlar daha son hece ağzından çıkarken, hızla salona daldılar. Bir an azarlayan bakışlarla süzdü onları;

- Kendiniz réfuser etmedikçe, bunun buralarda sivtineceğini bilmiyor musunuz?

- Önceden kararlaştırmıştık, - diye kızlardan önce atıldı Vefik. - Bugün Kâğıthane'ye gidecektik.

- Çok istiyorduk, - dedi Annik. - Babamı Kurul'a çağırdılar. Bakalorya sonuçları konuşulacakmış. Uzun süreceğinden, nöbete ben gireceğim.

- Ben de, Soeur Murielle'in asistanlığını yapmak zorundayım. Hazırlık sınıflarına seçme yapacak.

- Anladın mı evladım!.. Şansına küs... Bugün, caka satamaya-

caksın. Kavalyeliğini yapacağın hatun tek. Gecikmeseniz iyi olur. Herkes dönerken, siz giderseniz, kızıma laf gelir.

- Annem yemeğe çağrılıyordu. Kızlarını kaçırınca tıpış tıpış gelirler, demiştim.

- Hocanın dönüşü belli değil ki!..

- Beni düşünmeyin, - dedi hemen Esküf. - Okuldan iniveririm.

Annik,

- İstersen biz de gündüzden gideriz. Babam, işi bitince gelir. Ben bir koşu haber veririm.

- İşte bu!.. Gerisini biz çözümleriz.

Direnmenin anlamsızlığını biliyordu.

Mama Fanni, çoktan elini uzatmıştı.

Eğildi. Saygıyla öptü. Marie-Antoinette daha doğrulmadan koluna girmişti.

Arabaya bindikleri an, Annik kapıya yapıştı. Elindeki kumanya sepetini uzatırken;

- Kıra hazırlıksız giderseniz, kıkırdarsınız, - dedi. - Kızcağız dün bütün gün uğraştı. Balık Pazarı'na kendi gitti. Tek tek her şeyi kendi seçti. Değerini bil!..

Vefik kaçırmasına bırakmadan elini yakaladı.

- Sen de gel!.. Mama Fanni'yi bize bırakır, ordan geçeriz.

- Deli mi ne? Eline, Peri Padişahının kızıyla başbaşa kalma fırsatı gelmiş, yanına cadaloz arıyor. Ben, Tonet'in yerine olsam, arabadan iner giderim...

- Yağma yok, - diye güldü Marie-Antoinette. - Bir aydır Kâğıthane'ye gideceğiz. Her kezinde birer nedenle vazgeçildi. Şimdi nerdeyse kesinleşmek üzere. Gereksiz alınganlıklarla vazgeçmemi Peri Padişahı bile umamaz...

- Bu kıza da, hiç iyilik yaramıyor. Tam ecnebi!.. Aklından geçeni, ağzından çıkarıveriyor. Oysa biraz nazlansa... Biraz alınsa, pervaneler uçuşacak yöresinde, - diye söylene söylene elini kurtardı. Kupa'nın kapısını çarptı. Vefik'in bir şey söylemesine kalmadan; - Çek, arabacı, - dedi.

Göz açıp kapayıncaya, Tarlabaşı'ndan Kasımpaşa İskelesi'ne

indiler. Kıyı boyunca uzanan toprak yola daldılar. Bahriye Nezareti, gravür sadeliğiyle Haliç'e kurulmuştu. Kulaksız Mezarlığının serin selvilerinin gölgesinde, Hasköy'e ulaştılar. Kasrın çevresinden dolandıklarında Güneş, Eyüp sırtlarında oynaşarak suya serpilmeye başlamıştı. Haliç altın tozuna bulanmak, tarihsel niteliğine bürünmek üzereydi.

Marie- Antoinette, İstanbul'un bu yüzünü ilk kez görüyordu. Gerçi, Melling'in Voyage pittoresque de Constantinople'ü babasının en değerli hazinelerinden biriydi. İstanbul özlemine düştükçe, gravürleri teker teker elden geçirir... Bir masalın büyüsüne kapılıp giderlerdi.

Özellikle Ayvansaray Kasrı'nı görür görmez ellerini çırparak;

- Bu Ayvansaray, - diye bağırınca Vefik'in sıçraması çok hoşuna gitti. - Değil mi?

- Evet de, ne zaman geldiniz?

- Gelmedim. Melling'in albümünde görmüştüm. Hem de kaç kez. Öyle hoşuma gittiydi ki, ayrıntılarını ezberledim diyebilirim.

Halıcıoğlu da geride kalınca Kâğıthane deresi ışılamaya başlar... Mesire kendini ele veririrdi. Sütlüce çayırları şimdiden dolmuştu.

Gün yarıyı bulmak üzereydi.

Yol, gittikçe kalabalıklaşıyordu.

Çimenler, denize kadar inmiş. Yeşilin üstünde ak papatyalarla, al gelincikler düş fırçalarına, toprağı tuval eylemişlerdi.

- Besançon kırlarında bahar gezintisinde gibiyim. İçimden çığlıklar atarak koşmak geliyor. - Dedi elinde olmaksızın Marie-Antoinette.

- Arabayı durdurayım mı?

- Biz buna bahar çılgınlığı deriz.

- Ne zararı var? Biz, çılgınların ermişliğine inanırız. Şaman esrikliği iliklerimize işlediğinden, bu inancımızı İslâmiyet bile söküp atamamıştır.

- Ciddi olamazsınız!..

- Tersine, eğer içinizden geliyorsa, çok ciddiyim!.. Bizim en

büyük bilgelerimiz... Örneğin Mevlâna, güpegündüz, pazar yerinde çığlıklar atarak dönmeye başlar. Yalnız çarşılı değil, kent yöneticileri bile, ermişliktc yeni bir *Miraç*'ı kutlamak amacıyla yerlere kapanırlar.

- Ne derin bir hoşgörü Tanrım!.. Bizde de hemen tutup zincirlere bağlarlar. Bugün bile!..

- Yapmayın, güzel hastanelcriniz, iyi doktorlarınız olduğunu bilmeyen yok.

- Saraylar, kasrlar, konaklar da erişilince güzeldir. Ama oraya kadarki yolu düşünmek bile korkunç! Kimlerle, nelerle karşılaşılır? Hangi güçlükler aşılmalıdır? Hani nerdeyse, düşünmek başarmaktan zor diyeceğim...

- Haklısınız. Üstelik bir yere varmak da yetmiyor. Kalabilmeli orda. Eskiden buraları, çok daha görkemliymiş. Kıyılarda fabrikalar... Sırtlarda köşkler ve lâle bahçeleri varmış. Yazık ki, şimdi sadece kır çiçekleri sürgün ve bir de bu ulu ağaçlarla yetinmek zorundayız.

- İnsanın ürettiği hiçbir güzellik, şu görünenden üstün olamaz. Bakın Allah aşkına. Çimenler yemyeşil. Bembeyaz papatyalarla, pespembe gelincikler, onları okşaya okşaya masmavi suya kadar indiriyorlar.Daha ne isteyebiliriz? Üüüf!.. Çok acıktım. Lütfen, bulduğumuz ilk gölgeye sığınalım.

Ulu çınarın, koyu gölgesine hasır serildi. Hasırın üstüne sofra kuruldu. Sofraya çeşit çeşit yiyecekler dizildi. Kumanya sepeti, Zekeriya sofrasından bereketliydi.

Kâğıthane deresi, çağıl çağıl akıyor. Sandallarda söylenen şarkılar, dallarda ötüşen kuşlarla yarışıyordu. Balıkçılar, sipariş üzere balık tutuyorlardı. Sazan ya da yayın isteyene dereden... İstavrit meraklılarına denizden.

Mangallardan mis gibi et, balık kokuları yayılıyor. İnsanın iştahı kabardıkça kabarıyordu.

Bir çırpıda, sofranın üstündekileri silip süpürdüler.

Kalanı, arabacıyla uşağa bırakarak, dere boyunda yürüyüşe çıktılar.

Dere kıyısındaki söğütler, çakıllarda zıplayan berrak suyla oynaşıyorlardı. Hemen arkalarında saf tutmuş dutlar, dimdik bir saygıyla, nöbete girmişlerdi. Ihlamurlar, insanın içini bayıltacak kadar güzel kokuyordu.

Doğa, bestesini yapmış... Orkestrasını kurmuş... Pastoral senfonisini, çalmaya çoktan başlamıştı.

Sessizliğin olağanüstü melodisini rahatsız etmemek için, herkes ayaklarının ucunda yürüyordu.

Durakladıklarında, bütün notaların içlerine işlediğini sezdiler.

Dönme vaktinin eriştiğini ayırdılar.

Kendilerini arabaya attıklarında, İstanbul kırının yaz kokularına bulanmışlardı.

Tonet, usullacık elini uzattı.

Vefik incitmekten korkarak tuttu.

Doğa, parmaklarından damarlarına akmaya başladı.

Araba ne zaman yürüdü... Kâğıthane'den Beşiktaş'a nasıl geldiler? Ayırımına bile varmadılar.

Tonet, çalışma odasına girdikleri an çığlığı bastı;

- Olanaksız!..

Vefik kaygıyla sağa sola bakındı.

Konuğunu ürkütecek hiçbir şey yoktu. Yine de kolundan hafifçe çekiştirerek kapıya yönelirken;

- Babam özenerek yaptırmıştı, - demekten kendini alamadı. - Rahatsız oldunuzsa!..

- Tam tersine!.. Bağışlayın, kendimi tutamadım. Sanki bir anda evime babamın çalışma odasına girdim.- Açıklamasıyla, masayı, koltukları, şamdanları okşadı. Kitaplığın önünde durdu. Gözleri kıvılcımlar saça saça masanın arkasına yöneldi. Altın varaklı deri cildi çekti. Kapağı özenle kaldırdı. İnce ve okunaklı harflerle yazılmış özlemle, sözcüğüne uzun uzun baktı. Sonra, bildik, *Ch. Baudelaire* imzasını okşadı. Gözlerinde ince bir buğuyla, başını kaldırdı. Parmağının bir kıvrılışı, kitabı ortasından açıverdi. Vefik'e doğru uzatırken; - Görmüş müydünüz?

Baudelaire'in pek çok şiirini ezbere biliyordu. Ama, Gezi'nin

Maxime du Camp'a adandığından haberi yoktu. Bakar bakmaz, çağrışımların ürpertisine kapıldı.

Hele, bazıları, sevinçli kaçmaktan rezil bir ülkeden, / Bazıları beşiklerinin dehşetinden, ve bir bölümü; / Münecimlik taslar bir kadının nemli gözlerinden, / Sirse'nin tehlikeli kokusu ve acımasız ölümü... Dizelerini okuyunca, belleğinde belli belirsiz resimler canlandı. Defterler aklına geldi. Onlarda ayrıntısını izlediği olayları anımsamaya çalıştı. Hangi dizenin, hangi olay ya da tartışmayı içerdiğini bir türlü çıkaramıyordu.

Marie-Antoinette, yanıbaşından uzanmış, birlikte okuyordu. Sayfanın üstündeki belli belirsiz izi aynı anda gördüler. Daha dikkatli bakmak amacıyla eğildiklerinde, başları birbirine değdi. Gözleri nemine aldırmadan kenetlendi. İki dizenin arasında ayırdıkları gözyaşı izi, kirpiklerinde belirdi.

- Nasıl bir dostluk olmalı, - dedi genç kadın. - Hem bir ömür boyu sürmüş. Hem, hiç örselenmemiş. Sanırım, birbirlerini hep taşımışlar. Hem de, erişilmez bir sevgiyle. Ahmet Vefik Paşa'nın ölüm haberini aldığı gündü sanırım. Odasına kapanmıştı. Annem, bir türlü yaklaşamıyordu. Prova dönüşü beni gönderdi. Ansızdan odasına girdim. Babam, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Dehşet içinde sarıldığımda, *Elem Çiçekleri,* elinden düştü. Eğilip bir kapışı... Koklayıp bir göğsüne basışı vardı... Sanki, hüznünü bana aktardı. Hiç unutmuyorum. Tam burası, - diye izi gösterdi. - Islaktı.

- Bu dizelerin çağrışımını hiç öğrenemeyeceğiz. Sanırım hepsini kapsayan bir olay ya da tartışmanın gizemini saklıyor. Ve bizimkiler gizlerini açmamaya kararlı olmalılar. Babam, babasını gömdükten sonra, konuklarla ilgilenmişti. Paşa amca ölünce, babanız gibi, buraya kapandı. Yazık ki, hiçbirimiz yoklamadık. - Der demez durakladı. - Yalnız değildi de ondan. Ohannes Hoca'yla birliktelerdi. Şetaret Kalfa, iki kez yoklamak istedi. İkisinde de kovuldu. Ağlıyorlar, diye çırpınmıştı da, bunadı sanmıştık. Babam ve Ohannes Hoca! En yakınları da olsa, ölüme ağlasınlar! İnanılmaz gelmişti. Doğruymuş.

- Haksız değiller. Kim olsa kaybına yanar. Ve kimbilir Baude-

laire öldüğünde, ne kadar acı çektiler? Teselli olurlar mıydı? Bilemeyiz. Yazık ki, o zaman biz yoktuk. Bunlar büyük adamlar. Her biri ülkesi için büyük işler yapmışlar. Ve o, dünyanın en büyük ozanlarından biri. Okul arkadaşları. Gençliklerinin en saf ve temiz yanı. Ve kısacık bir ömre, kalıcılığın bütün ehramlarını sığdıracak kadar ivecen. Delilikten esrikliğe. Serserilikten, saygınlığa. Öğülmekten, cezalandırılmaya geniş bir serüven. Kırk altı yaş nedir? Belki bir başlangıç. O bitiriyor. Dost ölümünü kaç kez tanıdınız. Kimse sizin kadar iyi bilemez. Yitirmenin derin hüznü gözyaşlarından başka tanımlanabilir mi?

- Yazık ki, ölüm ne tanınıyor, ne tanımlanıyor. Gerçekliğini, dinmez bir sızı olarak yüreğinize saplıyor. Sisifus gibi katlanmaya koşulusunuz.

- Anlamaya çalışmak olanaksız. Yaşamaya kalkışmak herhalde anlamsız olur. - Derken gözü, Hugo ve Balzac ciltlerine ilişti. Uzanmadan işaret etti. - İmzalı değil mi?

- Sanırım sizinkiler de!.. İnanır mısınız, babam sadece kitaplarını gösterirken değişirdi. İmzaları, kutsal bir dostluğun gizini açıklarcasına, çok yakın saydıklarına gösterir... Gözleri ışıl ışıl tepkilerini beklerdi.

- Ne güzel tanımladınız. Davranışları bile simetrik. Babam da aynı davranır. Operda ilk aryamı söylediğim gün, *Le Père Goriot*'sunu bana armağan etti. Gerçekten sevindiğini bundan daha iyi gösteremezdi.

Kapı usullacık açıldı.

Şetaret Kalfa, yaşmağını çöze bağlaya;

- Ohannes Hoca Efendimiz teşrif buyurdular feem! Beklemelerini rica eyleyeyim mi?

- Hoca gelmiş, - diye hemen çevirdi Vefik.

Elem Çiçekleri'ni okşayarak aldığı yere yerleştirdi Tonet. Duraksamadan Vefik'in açtığı kapıdan süzüldü.

Şetaret Kalfa çoktan, önlerine düşmüş. Salona doğru tin tin yürümeye başlamıştı.

Gözümüz yollarda, Reşit Bey'i bekliyoruz.

O gittiğinden beri, Elçilik yoz kovana döndü.

*Dinner*ler, *soupée*ler, *soirée*ler, *réception*lar suyu çekilmiş değirmen gibi kurudu. Resmi ve genel toplantılar dışında ne biz çağırmaya cesaret edebiliyoruz..Ne insanlar bizi çağrılıyor.

Her tür ilişki tam bir *diplomatque routine* düzeyine indi. Reşit Bey zamanının sıradışı samimiyeti, o'nunla birlikte tatile çıktı sanki.

Halimize baktıkça, kul ve vazife ilişkisindeki ehemmiyet de kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Haydi ben, *kethüda*lıktan yeni yükseldiğim için tecrübesiz sayılırım. Zaten, defteri bana bırakmaları da buna dayanıyor. Allah ikisinin de gönlüne göre versin, yeterince görgü kazanıncaya, pişirmek istiyorlar. Lâkin, Ruhiddin Efendi yılların *âmedçisi*. Yakında *Beylikçi*liği gelirse, kimse şaşmayacak. Bildiğim, *şagirdlikleri* aynı günlere rastlıyor. Gerçi, Reşit Bey'in *terakkisi* daha hızlı. Yine de, *İşgüder* olarak en yakın arkadaşını seçmesinin gerekçesi olsa olsa kalemin en zekisi olmasıdır.

Biz kullar, elbette birbirimizle çekişiriz.

Efendimizin gözüne daha fazla girebilmek için yapmayacağımız iyilik de kötülük de yoktur. Ancak, bütün bu çekişmelerin bir

tek gerekçesi vardır. Yüce Efendimizin daha çok huzur ve güven içinde bulunması.

Bu nedenle de, birbirimizle yarışırken, Efendimizi incitecek en küçük bir davranıştan iki nedenle çok sakınırız. Biri, Sultanımızın incinmesinin bedelini hem rakibimiz, hem biz öderiz. Rakibe atılan kemend, aynı zamanda bizim boynumuza dolanır. Onu gidertip yerine geçtiğimizde, her işi ondan iyi yapmaya koşuluyuz. Kul, efendisinin pişmanlığını önlemek için vardır. Eskiyi aradı mı, yeninin işi biter. Ve bu gerçek, kalemin şakirdliğinden neferliğine... Kalfalığından halifeliğine her basamakta sürekli anımsatıldığı gibi... İnsan eskidikçe, gördüğü ve duyduklarını *Hâcegânın* sözlerini doğrulayan küpeler olarak kulaklara takılır.

İkinci gerekçe ise, *Halife-i ruy-u zemin*'e sunulan hizmetin Tanrı'ya ibâdetle eşdeğer olmasıdır. Bireysel kin ya da çekememezliğin Tanrı katındaki yeri belli değil mi?

Bu nedenle, erişkin kullar, birbirlerini eleştirseler... Birbirleriyle çekişseler de, Devlet-i Âliye ile Hükümet-i seniyeye zarar vermekten sakınırlar.

Elçiliğin bugünkü durumuna bakarak, Reşit Bey'in değerini daha iyi kavradığımız ortada. Ruhiddin Efendi ile ne zaman konuşsak, vardığımız sonuç aynı.

Dışişlerde vazife alacaklar, çok zeki, bilgili ve becerikli olmak zorunda. Ancak, *ecnebilerle* ilişkilerde, bu kadarı yetmiyor. Aynı zamanda, kavrayış ve çabuk karar alma kabiliyeti de şart.

Ruheddin Efendi, *routine* işlerde gerçekten eşsiz... Derin bilgi, engin görgü ve keskin dikkatiyle vukaata hakim. Hiçbir işi hiçbir biçimde aksatmıyor.

Hamd-ü senâlar olsun ben de en küçük aksaklık ve eksikliğe meydan vermemek için, sabah ezanıyla yollara düşüp akşama kadar koşuyorum.

Her akşam, alışkanlığımız üzere toplanıp günün özetini çıkardığımızda, hep aynı gerçekle karşılaşıyoruz.

İkimiz de, kalem alışkanlığının dışına çıkamıyoruz.

İşte, Reşit Bey'in hepimize ve belki de herkese üstünlüğü budur. Gerektiği an, imkânsızı gerçekleştirme kıvraklığını Tanrı bir tek o'na bağışlamış.

Ve yüce Efendimiz, bunu ilk bakışta saptamışlar.

Kalemde yükselebilmek, pek ağır sınavları aşmakla mümkindir. Bunun için de, bilgi, görgü, bağlılık, yetkinlik ve zekâ gereklidir. Amenna ve saddakna!..

Ne ki, herkes deha sahibi olabilse, Reşit Bey gibileri de sıradan kul sayılmaz mıydı?

Durumun, hem yakın tanıkları..Hem de, en azından olduğu gibi sürmesinin yükümlüleriyiz. Allah şâhidimiz. İş başa düşünce eskinin iki katı koşturuyoruz.

Yine de o'nun yarısına erişemiyorsak, herhalde suç bizde değil. O'nun mayasının çok başka oluşundan gelen bir üstünlüğün, kaçamaksız belirtilmesi.

Kısa sürede kurduğu dostluklar... Uyandırdığı ilgi... Ve yaklaşımındaki içtenlik, Elçiliği, Paris'in en gözde uğrağı haline getirmişti.

Şimdi, örene benzedi.

Çocuklar da olmasa, insana hasret kalacağız.

Sayesinde, hemen her şey, alışkanlık halinde.

Ödenek..Rüşvet..Bahşiş.. Ödül ve armağan bile!.

Aylardır, Reşit Bey'in belirlediği mikdarları fazla aşmadan, artıra eksilte kendim dağıtıyorum.

Kime ne verileceğini ezberledim.

Yer ve zaman geldi mi, usullacık aktarıveriyorum.

Ya, çevreye, sezdirmeyecek kadar ustayım. Ya herkes bir musluğa yanaştığından, görmüyor.

Bakanların her biri... Hatta bazen birkaçı için birden, başka hükümdarların temsilcisi gibi tanıtılıyor.

Hükümet değişiklikleri üzerinde, Çar kazandı... Gilyom yitirdi..Metternich hortladı.. Wilhelm iyi yemledi, gibi utanç verici yorumlar yapılabiliyor.

Meclis üyelerinin hangi ülkelerle ticaret ve sanayi ilişkileri içinde olduğu, apaçık konuşuluyor.

Önergeler üzerinde kâr hesapları yapılıyor.

Söylentilere göre, hemen her tasarı, paylaşılan çıkarlara göre yasalaşıyor. Birbirine ölesiye karşı parti ve grupların, birden uzlaşıvermesi ateş olmayan yerde duman tütmez meseline cuk oturuyor.

Gazeteler, hükümdarlar arası gözdelik yarışında.

Bazen yandaş olması için ödeneğe bağlanıyorsa... Bazen karşı olmaması için bahşişe boğuluyor.

İlk zamanlar, saygı, ilgi ve bazen de dehşet içinde okuduğumuz haber ve yorumlar etkisini yitireli çok oldu.

Şimdi her birine, kendi ödenek listemizdeki rakam kadar değer veriyoruz.

Bu işin en zor yanı bana ait.

Onca değerli adama fiyat biçmek kolay mı?

Allahtan, uluslararası ölçeklerde bir narh var!..

Tek tehlike, çok sıkışan bir hükümdarın, ansızın piyasayı yükseltmesi.

Siz, yüce Efendinizin namusunuza emanet eylediği altınları koruyacaksınız. Herifler peşkeşlerini artıracaklar. Bu, öyle kıldan ince, kılıçtan keskin bir pazarlıktır ki, *Sırat Köprüsü* yanında hiç kalır.

Çok yükselirseniz, sonra, inerken alçalırsınız...

Fazla yüklenirseniz, alınganlığa, kapı aralarsınız...

Reziller!..

Dehşetli küserler!..

Geçmişin güzel günleri bir anda unutulur.

Bir kaç franklık hasislik yüzünden, en yakın dostunuzu, en amansız düşmanınıza dönüştürürsünüz.

Hristo hınzırının kâfir aklıyla pek güzel belirttiği üzere, *herif-lerin dinleri, imânları para!..*

Düzen kâr üstüneyse, mizân âr üstüne olur mu?

Olmayanda, Osmanlı neylesin?

İş başa düşmektedir.

Hem herkesten çoğunu verecek..Hem piyasayı kızıştırmayacaksın ki, ertesi ay ek ödenek istemeyesin.

Umarım sonunda başım belâya girmez.

Allah'tan, dert, bir tek benim başımda değil.

Bütün *mutemetler* aynı ödemeleri yapmak zorunda.

Herhalde, Londra'da Halil Rıfat... Berlin'de Fuat... Viyana'da Ali Efendiler de aynı durumdadırlar.

Reşit Bey'le birlikte, Namık Paşa'nın konuğu olarak Portsmounth'a gittiğimizde, Halil Rıfat Efendi, az mı dert yanmıştı? İngiliz keferesinin etkin Times'ına bir türlü Çar'dan yüz çevirtememişlerdi. Petersburg çil altını saydı mı, mahalle külhanı kesiliyormuş. Bakanlar ne söz... Cehennem ateşlerinde yanası Kral Dördüncü Gilyom'a bile sövmekte duraksamazmış.

Gel de tam Reşit Bey'lik bir sorun, deme!

Yazık, Namık Paşaları parlak geçmişine karşın bizler gibi sıradan bir kul. Her geçen gün ve yaşanan olay bizim ne kadar talihli olduğumuzu bir kez daha kanıtlıyor.

Reşit Bey dönse de, aklımız başımıza gelse.

Yoksa, biz bu işlerin altından kalkamıyacağız. Zira, yukarılarda başlayıp biten pazarlıklar, git gide yayılmakta. Nazırlar ve milletvekillerinden başlayan ilişkiler, gün günden memurlara kadar inmekte.

Hangi memur, müdür ve nazırın hangi elçilikten ne kadar aldığını, ötekiler biliyor mu, bilemem. Lâkin, Hristo sayesinde, Efendimiz, her bir zarfı, kendi kutsal elleriyle doldurmuşcasına haberli.

Biz, mülk-ü şâhanede, her türlü yozlaşmayı rüşvet ve yolsuzluğa bağlıyoruz ya... Buralarda hak, hukuk, a[illegible]et ve erdem vaazlarıyla ortalığı çınlatanların işlerini görünce, Fuzuli'nin sade bizden çıkması tuhafıma gidiyor.

Hani nerdeyse, Vefik Efendi'nin, *onların günahı bize mübah... Bizim mübahımız onlara günah,* demesini onaylayacağım.

Hele Hristo kâfirinin koca başını sallaya sallaya; *Bu tam bir düzen farkıdır,* deyişi içimi iyice çürütüyor.

Bir onunla yetinse, neyse.

Bir de; *Tarım düzeninde, komşunun tarlasına girmek neyse, ticaret ve sanayi düzeninde gir-me-mek odur,* diye bilgiçlik taslamakta.

Ruheddin Efendi'yle benim andavallılar gibi bakıp kalmamız pek hoşuna gitmiş olmalı.

- Öğretildiğine göre; - diye açıklamaya girişti. - Tarım düzeninde, herkesin toprağı bellidir. Bakarsın... Sürersin... Ekersin... Biçersin... Bilgin, becerin ve emeğine Tanrı acırsa, harmanını yığar çubuğunu yakarsın. Yılı kurtarmışsındır. Gerçi şimdilerde, biçilen de dolaşıma sokuluyor. İnsandan insana ulanıyor. Ama, tarımdan gelen, bütünüyle insanın yeme, içme ve giymesine dönük. Buna ustalarımız, insanın kendini yeniden üretmesi diyorlar. Oysa, ticaret ve sanayi düzeninde, durum tam tersi. Kendini üretmenin hiçbir değer ve anlamı yok. Çünkü, ucunda kâr yok. Sermaye üretebiliyor musun? İşte o zaman yaşama hakkın var! Peki, sermaye nasıl üreyecek? Ucuza üretip pahalıya satarak. İşte, daha işin besmelesinde komşu tarlasına girdin gitti. Bir değeri, nasıl ucuza üretirsin? Sömürü yoluyla... Peki pahalı satmanın koşulu? Aynı!.. Kişi kendi tarlasını sömürerek ne elde edebilir? Sadece kendini yeniden üretmeyi. Yani, ucunda yaşamak var da, kâr yok. O zaman, kârı başka tarladan kapacaksın.

- Bu senin dediğin hırsızlık olmuyor mu? - Diye sorduğumu sonrdan anladım desem yeri.

- Hayır efendim, - diye babalandı zındık. - Kâr oluyor. İşte, iki düzen arasında, Vefik Efendi'nin pek güzel özetlediği fark da bu. Birinin, iş üstünde yakalasa öldüreceği, ötekinde beceri sayılıp, kârla ödülleniyor. Biz eski kafa olduğumuz için, buna hırsızlık deyip çıkıyoruz. Eloğlu, ticaret diyor, çöküyor, komşunun tarlasına.. Sanayi diyor çörekleniyor. Sömürdükçe semiriyor... Semirdikçe sömürüyor. Nasılsa, düzeni, bütün yasalarını bunun en doğru davranış biçimi olduğu üzerine kurmuş. Bir kez yaşama biçimi haline geldi mi, senin hırsızlık dediğini yapmayan ya da yapamayan en azından enayi sayılıyor.

- Ee, bu yeni bir düzen değil ki!.. - Dedi bu kez Ruheddin Efendi. - Bizim *dağ kanunu* dediğimiz şey. Gücü gücü yetene. Peki güçsüzlerin güvencesi? Ya da insanlık dediğimiz şey?

- Kaç para?

- Olur mu?

- Olmuyor mu?

Donup kalmıştık.

Yakınıp durduğumuz neydi?

Bu küffar diyarında, her şeyin özel çıkar üzerine kurulması değil mi?

Birden, ikimizde de şafak attı.

İmana gelesi koca kâfir ile, kendi çocuklarımızın, başından beri duasını bildikleri büyü demek buydu! Gel de; *Ol mâhiler ki, derya içre, deryayı bilmezler*, deme!

Reşit Bey bir an önce, dönse de, öğrendiklerimizi bir gözden geçirse. O'nun keskin zekâsı, bir bakışta gerçeğin özünü yakalar. Varsa, bizim düşünmediğimiz noktaları bulur çıkarır. Yoksa, o güzel biçemiyle, öyle güzel kaleme alır ki, Efendimiz, bütün gizleri çözer.

Bu kadar geciktiğine bakılırsa, yüce Efendimiz, Cezair işinden hoşnut kılmış olmalı.

Bana kalsa, Paris'te bulunmamızın pek bir anlamı kalmadı. Lâkin, Efendimizin yüksek düşüncelerine akıl sır erer mi? Frenk diyarındaki devamlı elçilikleri çoğaltma kararı verdilerse, tartışmak ne haddimize.

Reşit Bey, bu yüzden Asitane'ye gitmedi mi?

Her olasılığa karşı, *arîza*larda yazılmayacak bütün bilgileri, ağızdan kulağa aktarmakta. Tez geri varıp sürdür der ise, koşa koşa gelir. Şimdilik dur da, gerekeni bir iyice düşünelim buyurursa, oturur kalır.

Kul kendiliğinden davransın yazılı mı?

Bir kez haddimizi bilmeyip, *şirazeden çıkarsak*, biz de bu kâfirlere döneriz.

Yarın bunun hesabı sorulmaz mı?

Tanrı bizi bu tür âfetlerden korusun!.. Amin!..

Hristo kâfiri aldırmıyor.

Bilgi toplama diye, her akşamüstü yitiklere karışıp, körkütük dönüyor. Kâfirin içmesine karışamayız.

Herkes, kendi odununu, kendi cehennemine taşır.

İçimizde bir o, bir de çocuklar iyi.

Haldır haldır, *baccalauréat*'ya hazırlanıyorlar.

Başlarını kaşıyacak zamanları yok.

Ne salon gezileri, ne ev toplantıları kaldı.

Hey gidi, geçmiş zaman!..

Toplaştılar mı, elçilik kuş yuvasına dönerdi.

Şimdi de toplaşıyorlar.

Ama, ne sesleri duyuluyor, ne nefesleri.

Ayaklarının ucuna basarak sessizce geliyorlar.

Her birinin koltuğunda bir çanta.

Defterleriyle kitaplarını açtılar mı, dalıp gidiyorlar.

Vasili, tam zamanında sofrayı kurmasa, yemeği bile unutacaklar. Allah korusun, tam ergenlik çağında yeterli besin alamazlarsa zayıflarlar.

Agop Efendi de Reşit Bey'le birlikte gittiğinden, çocukların bütün sorumluluğu üçümüzün üstünde.

Zaten ikide bir yüreğimizin ağzımıza gelmesi de bu yüzden. Kendi oğullarımız için o denli kaygı duymuyoruz. Cemil ve Ohannes, bize emanet. Bir şey olur da, emanete hıyanet etmiş duruma düşeriz diye üzerlerine titriyoruz.

İnanılır gibi değil. Hristo;

- Bu çocuklar pek yaman tartışıyorlar, - deyince yüreğimiz ağzımıza geldi. Aynı kaygıya düşmüş olmalı ki; - Bunun sonu kötü olabilir, - diye sürdürmekte; - Kişi bir kez tartışmanın tadını aldı mı, yerli yersiz fikrini söyler. Bizim göreneklerimizde, su küçüğün, söz büyüğün. Rab - İsa korusun, alışmış kudurmuştan beterdir. Döndüklerinde her biri kalemin gözde kâtibi olacak. Mülk-ü şâhanede kaç tane Fransız lisesi mezunu var?

Lafı dolandırıyor ama, nereye getireceği belli.

Allah etmesin!..

Efendimize çok yakın kullar olmak, yazgıları.

Katlarında da alışkanlıkları gereği, boş bulunup lafa oturuverirlerse, başlarına gelmedik kalmaz.

Bu çocuklara, bizimkinden başka bir yaşama biçimi aşıladığımızı, kim nereden bilecek?

Reşit Bey burada olsaydı.

Bir oturum da, çocukların geleceği için yapar, enine boyuna tartışırdık.

Hay Allah!..

Galiba biz, hep Reşit Bey'e yaslanmışız.

Onsuz kaldık. Öksüz gibiyiz.

Beterin beteri varmış.

Tam bunaldığımız anda, Londra'dan âmedçi Nuri Bey, çıkagelmez mi?

Dediğine göre, Reşit Bey'le *becayiş* eylemişler.

Efendimiz öyle buyurmuşsa elden ne gelir?

Hemen, yeni elçimizi, Paris *sociétés*ine tanıştırma hazırlıklarına giriştik.

İlk *réception*un davetiyelerini, çağrılılara, teker teker ellerimizle dağıttık.

Kral ve prenslerinkini Ruheddin Efendi sunacaktı. Saray'dan alı al, moru mor döndü. Hristo'yla beni kaş göz işaretiyle dairesine çağırdıktan sonra kayboldu.

Odasına girdiğimizde, ahlayıp pohluyordu.

Selâmımıza yanıt bile vermeden;

- Korktuğum oldu, - dedi. - Davetiye'yi uzattığım an, Reşit döndü mü, diyerek sevinçle ayağa kalktı. Özlemiştik. Hemen araba gönderelim. Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Kem küm etmeye başladım. Zeki adam. Bir terslik olduğunu hemen anladı. Durumu açıklayınca, olmaz, dedi apaçık. Biraderimiz Efendiniz, hatadan arınmıştır. Kendilerinden bir ricamız olmuştu. Sanırım Reşit, kendi-

ne ilişkin olduğundan bildirmeye çekindi. İnceliğine hayranız. Lütfen, Efendiniz, saygıdeğer biraderimize bildiriniz ki, Reşit'ten başka Elçiyi kabule hazırlıklı değiliz, dedi çıktı. Şimdi ben bunu, adamın yüzüne nasıl söylerim? Söylemesem, görevimi savsamaz mıyım? Allah aşkına, bir şey deyin.

Doğrusu gerçekten zor bir durum söz konusuydu.

İş sadece Beylikçi Nuri Bey'e söylemekle bitmiyor ki!.. Kralın sözlerinin kelimesi kelimesine Efendimize iletilmesi gerek. Hem de Bâb-ı Âli geleneğine göre, Nuri Bey tarafından.

Hristo, hiç düşüncesizi;

- Bütün ahlayıp oflamalarının nedeni bu muydu?

- Daha ne olsun?

- Oho!.. Neler olmazdı ki!..

- Dahası da mı var?

- Dahasını bırakın şimdi!.. - Diye patladım. - Önce önümüzdekini bir çözelim.

- Yahu sizi buraya iki Hükümdarın arasını bozun diye mi gönderdiler, düzün diye mi?

- Elbette, düzün diye, - dedim saf saf.

- Öyleyse, niye araya girmeye çalışıyorsunuz. Kâfir Kralı, ağzındaki baklayı dökmüş. O'nun yanıtını ancak Efendimiz verebilir. Hemen inelim aşağıya. Nuri Bey'e iletelim. Belki de, kendi varıp anlatır.

- *Récéption* n'olacak diye can havliyle atılmışım. Onca masraf edildi!.. Onca ekâbir çağrılandı!.. Şimdi sayım suyum yok deyip iptal mi edeceğiz?

- Neylersin sandık emini, - diye alay etti pis kâfir. - Madem bu kadar ince hesaba oturdun. Kuyruğu verdik, danayı kurtardık, sevinciyle kına yaksana!..

Bir kez ağzına düştün mü, yandın.

Hele pişekârlığa sıvan da, kavuklu bir nice laf üşürmekte, gör. İyisi bu kadarı yüklenip vartayı atlatmak.

Ben de öyle yaptım;

- Gecikmeyelim. Neden hemen söylemediniz, derse haklı olur.

Paldır küldür alt kata, çalışma odasına indik.

Nuri Bey, üçümüz birden karşısına dikilince, irkildi. Halimize bakar bakmaz, olağandışı bir durumun varlığını kavradı.

Ruheddin Efendi, başına gelenleri, tek sözcüğünü atlamadan anlatmaya koyuldu.

Efendimizin kul seçmede *isabeti akıllara sezâ!*..

Nuri Bey'in, dışişlerinde pişmiş, deneyimli ve bilgili bir kul olduğu apaçık.

Ruheddin Efendi'nin sözünü hiç kesmedi.

Yüzünde tek kıl oynamadı.

Bakışları hiç değişmedi.

İşgüderi, soluk soluğa, sözlerini bitirdiği an, aklın ve kulluğun, o, olağanüstü özgeçisiyle;

- Hemen yarın yola çıkar... Yüce Efendimize bizzat iletirim. Nasıl uygun görürlerse, öyle buyururlar!..

Birden rahatlayıverdiğimizi görünce gülümsedi;

- Reşit Bey, hepimizin *ideali!* Bir efsane. Çok kısa zamanda, ilişkileri düzeltmesinin gizi ortada. Derin ve içten bir dostlukla sarılmasa, söylence doğmazdı. Bütün *hariciyeciler* gibi, kuşkuculuğumuz, uzaktan hoş gelen davul sesini düşündürmüş olabilir. Ancak, karşılaştığımız olay gösteriyor ki, o, klâsik elçiliğin çok üstünde. Efendimizin bu zor zamanlarında, yüce Allah'ın bir bağışı. Kimbilir, daha ne büyük hizmetler edecek? Bunu çabuklaştırmak, boynumuzun borcu. O yüzden, hiçbir hazırlık görülmeden, atla varıp anlatmak en iyisi.

Nuri Bey'i ilk kez yakından tanıdım desem yeridir.

Kalemde, halifemiz iken, hiç de yakın ve sıcak biri gibi gelmemişti. Oysa şu davranışıyla, ömrüm boyunca sevgi ve saygı duyacağım bir kardeş kazandığımı sezdim.

Kalemin, ilişkilerde, rütbe ve kıdemi her şeyin üstünde tutması, tanımayı da tanınmayı da güçleştiriyor. İnsan kendi düzeyindekileri daha sık ve kolay sınavdan geçirebiliyor da, alt ve üstündekiler

konusunda yanılıyor. Bu yüzden olsa gerek, kul değerlendirmesinde, herkesten sonra bir de Efendimizin kendi gözlemleriyle davranması çok iyi!.. Bizim yanılgılarımızı düzeltecek bir yüce *miyâr* olmasa, kimbilir ne çok yanılırdık?

Kul hatasız olmaz, boşuna mı denilmiş?

Şu ana kadar, Nuri Bey'in asla Reşit Bey'in yerini dolduramayacağını düşünmekle hata etmişim. Üstelik katmerli hata. Reşit Bey'in yerinin doldurulabileceğini düşünmek en büyüğü... Yere Batası Louis Philippe, şamarıyla onu doğrulttu. Yaban katında bile yerini kimse dolduramaz! Ancak, Devlet hizmeti hiçbir zaman kişilere bağlı olarak yürütülemeyeceğine göre; Şöyle ya da böyle, gidenin yerine mutlaka biri gelecek. Onda da, kişisel hatamı doğrultmanın zamanı geldi. Öyle bir *selefe,* ancak böyle bir *halef* yakışırdı!..

Ayrılık ölümden beter!

Vakit gelmişse, direnmek neyler?

Henry içi yana yana yol hazırlığındaydı.

Oysa, Paris'e ne kadar çabuk ve kolay alışmıştı.

Maxime'in kuzeni'ni, çok kısa sürede Henry ile değiştirmeyi başarmış..Tarih ve sanat'a ortak ilgileri, Vefik ve Charles'la sımsıcak kucaklaşmasını sağlamış... Ötekiler ayırımı kıskanacaklarına, tersine kışkırtmışlardı.

Her olayı izleme tutkuları, işlerine yarıyor... Değişik etkinliklere, ayrı guruplar halinde katılıp ortak tartışmalara giriyor... Bir taşla pek çok kuş vuruyorlardı.

Çocukluk Paris'inde yitirdiği mutluluğu bulmuştu.

Sinyor Rebellini'nin kolejinde aradığı dostluk, Saint Louis lisesinde karşısına çıkmıştı. Orada kendini okumaya vermişti. Tarih kalıtlarını gezdikçe kapıldığı büyü, Binbir Gece Masaları'nın gizemiyle birleşmiş... Doğu *hülyasına* dönüşmüştü. Kolej arkadaşlarının çoğu, İngiliz, Hollandalı ve İsviçreli tüccarlarla, İtalyan soylularının çocuklarıydılar. Durmadan okuyan... Ortaçağ sanatının görkemi... Doğu masallarının gizemi hakkında sürekli bir şeyler anlatan bu garip Hugenot'ya, çoktan kaçık damgasını vurmuşlardı.

Derslerde başarılı olmasına şaşıyor.. Yaklaşmaktan ürküyorlardı. Oysa Maxime'in arkadaşları, yüksünmeden yüreklerini sunuvermişler... Ayrılmayı burun sızısı haline getirecek kadar tutkularını paylaşmayı bilmişlerdi.

Bu nedenle, Paris'te kalmayı düşünüyordu.

Yüksek okula gidecekse, Sorbonne, biçilmiş kaftan sayılmaz mıydı? Böylelikle elde ettiği dostluğu dört yıl daha pekiştirmeyi kuruyordu.

Yalnızlığı tanımış... Anlayışsızlık ve horlanmanın her türünü görmüş... Mutluluğu yaşamaya başlamıştı.

Yeniden yitirmeyi göze alamıyordu.

Büyük dayı Sir Benjamin Austen'in, çağrılarına kulaklarını tıkamıştı. Londra'dan gelen her mektubu, okurokumaz teyzesine veriyor;

- Lütfen, gideceğim günü siz bildirin, - diyordu.

Lücienne du Camp, mektuptaki; *Artık büyüdün... Bir an önce koleji bitirip bir meslek sahibi olmalısın...* Öğütlerine kendi de katıldığından pek önem vermiyordu. Kaç kez, oğluna da aynı şeyleri, kendisi söylememiş miydi? Üstelik Henry, Maxime'den tam 5 yaş büyüktü. Fakat; *Teyzene yeterince yük oldun!..* Tümcesini okur okumaz küplere biniyor ve hemen o gün kâğıda kaleme sarılarak; *Kardeşinizin torunu, size ne kadar yükse, kardeşimin oğlu, bana o kadar yüktür! Onlara, Henry'nin buradaki mutluluğunu... Dilerse Üniversite bitinceye Maxime'e ağabeylik edebileceğini... Eşimin de bu düşünceme sevinçle destek olduğunu yazdım. Henry, Maxime ve arkadaşlarıyla çok iyi anlaştı. Paris'i ve sanırım bizi de çok sevdi. Marie-Anges'la, Peter izin verir.. Siz de uygun görürseniz, burada kalabilir..*Diye yanıtlıyor... Hemen ardından, Floransa'da oturan kardeşiyle eniştesine, Paris'te göreceği yüksek öğrenimin ne kadar yararlı olacağını anlatan uzun mektuplar yazıyordu.

Londra ve Floransa'dan yeni mektupların gelmesi, bir aydan fazla zaman alıyordu. Aile, mektup düellosuna dalmışken, gençler, dostluğun tadını çıkarıyorlardı.

Ne var ki, Peter Layard, kurnazlığı çabuk kavradı.

Henry'yi Floransa'dan uzaklaştırmasının nedeni, sanata düşkünlüğüydü. Austen'lerin tek kalıtçısı, Sinyor Rebelli'nin okulunu bitirir bitirmez ressam olmaya karar vermişti. Austen'lerse, Londra'nın en eski hukuk bürolarından birine sahiptiler. Her zaman geçerli önleme başvurdular. Henry, derhal Londra'ya gönderilecek... Sir Benjamin Austen'in, etkin gözetim ve yönetiminde aile geleneğine uygun eğitim görecekti. Elbette giderken, doğum yeri Paris'e uğrayıp teyzesinde eğlenerek, kuzin ve kuzenlerini tanımasına kimse ses çıkarmayacaktı. Ama, aylar geçtiği halde, Londra'ya vardığı haberi yerine, teyzesinin oyalayıcı mektupları gelince, eski hastalığın yeniden başgöstermesinden ürküverdi.

Paris, astmını azdırdığı için, onda, her hevesliyi baştan çıkaracak usta bir fahişeyi çağrıştırıyordu. İnsanı nasıl koynuna aldığı... Bütün değerlerinden soyutlayarak, ne zaman kendine bağladığı bilinemezdi. Bilinen, genç heveslinin bambaşka biri olup çıkacağıydı.

Peter Layard, kaygılanmıştı.

Hastalığına aldırmadan Paris'e gidecek... Henry'yi kolundan tuttuğu gibi Londra'ya götürüp, dayısının güvenli ellerine teslim eyleyecekti. Tam kararını uygulamaya hazırlanıyordu ki, Austenlerin yakın dostu, William Hamilton imdadına yetişti.

İskoç bilge İtalya gezisini bitirmiş... Cenevre - Paris yoluyla Londra'ya dönüyordu.

Konuğu, Henry'yi sorar sormaz, mektuplardan edindiği izlenimleri anlattı. Bilge kaygılarını paylaşınca, Henry'nin dayısına teslimini de üstlenmek zorunda kaldı.

Henry, Hamilton'la burun buruna geldiği an, yeni bir kaçamağın olanaksızlığını anladı.

Bir kez daha teyzesine sığınamazdı.

Ayrılık kaçınılmazdı.

Allahtan, Hamilton'un Paris'te, epeyce işi vardı.

Başta Victor Cousin, göreceği kişiler... Cousin'in felsefe bölümünde vereceği konferans... Ve Vikont Louis Bonald, Pierre Laromiguiére, Royer-Collard ve Auguste Comte'la toplantıları vardı.

Kazandıkları sürenin engin coşkusuyla, hepsi birden, bilgenin ardına düştüler.

Bir yanları, ayrılık acısıyla yanıp kavrulurken, bir yanları mantığın ayrıntılarına banıp savruluyordu.

Her toplantıya katılma isteklerini;

- Hangi mantıkçı, on *havari* daha istemez? - Diye karşıladı. - Felsefeye bu kadar az değer verilen bir çağda, hazır dinleyiciden kaçılır mı?

Bilge özgeçisinin sadeliğine vuruldular.

Ohannes, kendini tutamadı;

- Bu üçü neyse ne, - diye Charles, Henry ve Vefik'i gösterdi. - Ama biz, derin düşüncelerinizi kavrayamazsak, bağışlayacaksınız.

- Düşünce, durgun suya atılan taş gibidir. İlkin minnacık bir halka oluşturur. Kimi sadece onunla yetinir. Çünkü görüşü o kadardır. Oysa biraz sabırla izlese, o küçük halkanın hem büyüdüğünü... Hem de çoğaldığını görecektir. Eğer, ufku araştıracak kadar genişse, bütün denizi kaplayan bir dalgaya dönüşmesine tanık olur.

Uygarlık ve bilgi birikimi, birkaç tümceyle önlerine seriliyermişti.

Bilgelerin açıklamaları bile anlam yüklü.

Her söz, bilginin bütün kovanlarından süzülmüş.

Söylenen ilk kavrayan Vefik oldu.

- Keşke sizi izleyebilsek!

- İsterseniz, neden olmasın?

- Bilmeyi kim istemez?

Hamilton dikkatle Vefik'i süzdükten sonra;

- O kadar çok ki, - dedi. - İstemeyeni kınamak zor. Çünkü bilmeyi istemek, bedel ödemeye başlamaktır.

- Bilmemek bedellerin en büyüğü değil mi?

- Bilmek de öyledir. Hem de bedellerin en ağırı..O kadar ki, bazen, bilmemeyi öğrenmek için ödenebilir.

Refik, ender girişimlerinden biriyle;

- Yanılmıyorsam, birinde bilinçsiz korku etkin!.. Diğerinde bilinçli ve özgür istenç! - Diye kestirdi ilkin. Sonra; - İnsan istemeyi biliyorsa, bilinçlidir. Bilinçse, aynı zamanda özgürlük.

Hamilton, sevinçle doğruldu.

Yaş farkını silen bir içtenlikle;

- Çok güzel, - dedi. - Tam özetlediğiniz gibi. Ne ki, salt bilinç ya da bilinçsizlikle çözümlenmiyor. Keşke, sade kişinin kendine bağlı olsaydı. Bir de kendi dışındaki baskılar var!.. Küçümsemeler..Horlamalar..Suçlamalar.. Kısıtlamalar... Kandırmacalar... Hatta cezalar.

- Bütün bunlar, aklı ve mantığı yok edebilir mi? Bilincinde özgür olanı tutuklayacak zından... Aklını tutsak kılanı özgürleştirecek yasa var mıdır?

Bittiğini sandıkları tartışmanın yeni başladığını o zaman ayırdılar.

Hamilton, Refik'in omuzunu okşayarak;

- Biraz izin ver, - dedikten sonra, defterini açtı. - Çok önemli bir şey söyledin. Unutmam... Yine de, defter bellekten iyidir. Önce bunu not edeyim. - dedikten sonra, her sözcüğü yüksek sesle yineleyerek yazmaya başladı. - Bilincinde özgür olanı tutuklayacak zından... Aklını tutsak kılanı özgürleştirecek yasa var mıdır? - Refik'in başını sallaya sallaya onaylamasından hoşnut, defterini kapattı. -

Çok güzel belirttin. Aklı ve mantığı hiçbir şey yok edemez, Çünkü yaşam, doğal bir aklın ürettiği olağanüstü mantığa dayanır. Varlıkların tamamı, elbette ister ezen olsun ister ezilen... İster yönetici ya da yönetilen insan da bu mantığa uymak zorundadır. Doğa'nın aklı ve mantığı çoğun açıkça görülmez... Felsefe ve bilimin akla ve mantığa dayalı önermeleri o görünmeyenin soyutlanarak gösterilmesi anlamını taşır. Öğrenen ve bilen, elinden geliyorsa, onu yaşama uygular. Soyut tekniğe dönüşür... Somutlaşır. Çünkü, artık yaşamın araçlarından biridir. Tohumun ekmeğe ulanması soyut bir önermeyse... Ekip biçmekten pişirip yemeye somut bir tekniktir. Bunun bilinmesi... Bilinmemesi... Ya da bilmezlikten gelinmesi kimseyi etkilemez. Yaşananı herkes iliklerinde duyduktan sonra, varsayım ya da önermelerin ne anlamı olur ki?

- Anlaşılan, baskı da korku da yersiz!..

- Hem de nasıl!..

- Öyleyse engellemek niye? - Diye sordu Kostaki! - Yitirilen onca emek, değer ve zamana yazık değil mi?

- Hem de nasıl!.. - Diye yineledi Hamilton. - İşte aklın ve mantığın ödevi burada başlıyor. Özgürlük denilen düşünme yetisinin üretken..Yasak ve kısıtlamaların zararlı bir tüketen olduğunu her insana kanıtlamak. Bu hem bireylerin, hem, toplumların erginleşmesi demektir. Ancak o zaman, kendini yönetici sananların, akıl ve mantığın yerine, korku ve baskıyı geçirme hevesine bir set çekilebilir. Çünkü, baskı ve zulüm toplumlar için zaman kaybı... Devletler için boşa uğraş... Yöneticiler içinse, akılsızlık, mantıksızlık ve aymazlıktır. Ne yazık ki, bunca uğraşa karşın, günümüzde de, bu yeteneksizliği sergileyen pek çok. Baskı ve yasağı yasallaştırmaya kalkan, düşünür, yazar ve bilginlere de rastlamak olası. Kant öylelerine ne güzel söyler; *Ey, yetenekli ve geniş görüşlüler! Yeteneğinizi kutsar, insanlığınızı överim. Ama, yaptığınızı beğenemem. Akla, saldırını-*

zın sonuçlarını düşünseniz, siz de beğenmezsiniz. Düşünce özgürlüğünü kısıtlamaya kalkıyorsunuz : Oysa kısıtladığınız, dehanızın bütün atılımlarıdır. Sizin ileri sürdüğünüz görüşler yaygınlaşırsa, bakın, iş nerelere varır; Düşünce özgürlüğünün karşısına ilkin hukuk çıkar. Bir üst güç... Devlet, egemen ya da yönetici, düşünceyi alabildiğine özgür bırakır da, konuşup yazmayı yasaklar. Bu davranışın hukuka uygun olduğunu düşüne çok. Ancak, hiçbirinde şu sorunun yanıtı yok. Düşüncelerine katılığımız ya da karşı olduğumuz kişilere düşüncelerimizi ileterek topluca düşünmediğimiz zaman, gerçekten düşünmüş olur muyuz?

- Neden olmasın, - dedi gülerek Vefik. - Bizim Nasreddin Hoca'nın hindisi, tam tanımladığınız gibi.

- Hoca'yı da, hindiyi de bilmem ama, - dedi yaşlı Hamilton; - Tanım çok güzel! İnsan düşünceyle insandır. Düşüncelerini söz ve yazıyla aktaramayan bir insan, suskun bir hayvandan başka bir şey değildir. Kant haklı; *İnsanların düşüncelerini paylaşma özgürlüğünü kısıtlayıp yasaklayanlar, düşünme özgürlüğünü de yok ettiklerini görmüyorlar. Oysa, düşünce özgürlüğü, tüm yasal yükümlülüklerine karşın, insana ve yasağa bağlı bütün kötülüklere çare olabilecek tek değerdir.*

Gençler, sözcükleri, birer vantuz gibi emiyor... Yine de yetinmiyorlardı. Yanlarında çantaları olsaydı... Az önce o'nun yaptığını yineler, dinlediklerini not ederlerdi. Bilge haklıydı. Defter, gerçekten bellekten iyiydi. Onca tartışma izlemiş... Not almak hiçbirinin akına gelmemişti. Salt bellek, bunca süzme bilgi birikimini bütün anlamlarıyla kavrayabilir miydi? Yazmış olsalar, üzerinde tartışacakları bir kaynak bulunurdu. Yazık ki, iş işten geçmişti. Ünlü Kantçının yaptığını yapmak için kaç fırın ekmek yemeleri gerektiğini hesaplarken, irkildiler. Adam, aşır duası eden hafız benzeri ezberden okuyordu. O nedenle;

- *İkincisi,* - diye başlayınca, dikkat kesildiler; - *Düşünce özgürlüğü, sadece kafanın içine tutuklanınca, vicdan baskısı bütün görkemiyle gündeme gelir. Özellikle din alanında, bazı yurttaşlar, bazılarının koruyucusu olarak ortaya çıkar. Kanıtlar ve deliller yerine zorunlu ödevler formülleşir. Kuşku, en büyük tehlike sayılır. Kişisel araştırma korku nedeni olur. Artık, aklın, tümüyle çöplüğe atılma günü gelmiştir.*

Hamilton, kollarını bütün genişliğiyle açarak;

- Güle güle insanlık... Hoşgeldin Hoca'nın hindileri! - diye kahkayı bastı. - İşte mantığın insanı getirip dayadığı gerçek bu. Ve bunun tadını bir kez alan, düşünmeden edemez. Hindi gibi değil ha!.. İnsan gibi!.. Düşündüğünü açıklar yani. Yerine göre bağıra bağıra sözle... Yerine göre satır satır yazıyla. Açıklanmayan olsa olsa inanç... Paylaşılmayan aşk olabilir... Düşünce asla!..

Yaşlı bilge, *zihin cimnastiğinin* hızında yorgun düşmüş olmalı. Gökyüzünün derinlerinde, kendi sesinin yankısını ararcasına daldı. Gençlerse içine düştükleri felsefe deryasında, boğulma dehşetiyle donup kalmışlardı.

Derin suskuyu yine Hamilton bozdu;

- Tartıştığımız bir küçük ayrıntı. Kant okyanusunda bir damla. Bütün yapıtlarını okumanızı ne çok isterdim.

Refik bir kez daha atıldı;

- Okumak yasak değil a!.. Yarın başlarız.

- Yazık, - dedi Henry. - Bensiz okuyacaksınız.

Charles;

- Nedenmiş? Alırsın kitapları... Çekilirsin köşene... Başından girer, sonundan çıkarsın. Sıkıştın mı, Sir, yanı başında. Çökersin dizinin dibine. Şurası şöyle miydi? Dedin mi, en doğru açıklama hazır. Bir de bizi düşün. Bir yerini anlamadık mı, kırk gün kırk gece düğün... Bu Vefik, aklına yatkın bir sonuç alıncaya hepimizi tartış-

maya koşar. Görürsün bak, ortaya koyduğumuz bütün varsayımları onaylatmak için bizi bir de Londra'lara sürükler!

- Hay yaşa bire Charles Efendi kardeşim!.. - dedi Vefik. - Hay aklınla bin yaşa yahu! Bu fikirler, onca tasayı çekerken, neden ortaya çıkmadı? Londra dünyanın öteki ucu değil ki!.Hem de atlar geliriz.

- Gelir misiniz? - Sorusu, her sesinde kuşku, umut ve sevinci aynı bayrağın dalgalarına yayıverdi.

Hepsinin ağzından, coşkuyla, bir tek sözcük çıktı;

- Elbette!..

- Şimdi rahatladım işte, - dedi Henry'den önce Hamilton. - Sizi tanıdıktan sonra, babasına verdiğim sözden pişman olmuştum. Hiçbir okul, aranızdaki sevgi ve dayanışmanın sağladığı birikimi veremez. Bağınızı Manş bile çözemiyorsa, üzülmek yersiz. Zaman zaman buluşur, arayı kaparsınız. Olmadı, kalem kâğıt var. Yazışırsınız.

- Öyle ya, - diye tamamladı Maxime. - Büyükler, bizi nasıl ayırdılarsa, birliğimizi öyle koruruz. Posta idaresi biraz da bize çalışır.

- Söz ama, - dedi boynunu bükerek Henry. - Bunlar gibi, gözden ırak, gönülden ırak deyip çıkmayacaksınız.

Vefik, hepsinin adına, hepsinden önce yanıtladı;

- Özdeyişimizi kötüye kullanma. Biz zaten, gözden, gönülden ırağız. Öksüzlüğümüzü sayenizde gide:.yo uz. Borcumuzu ödeme fırsatı çıkar da durur muyuz? Yeter ki sen yaz.. anıtı hazır!

- Amma uzattın bire Vefik Efendi, - dedi alayla Ricardo. - Sadaka koparamamış dilenciye döndün yahu! Henry Efendi bizi gözden gönülden ıramasın da!

- Mümkün mü?

- İnsanoğlu, çiğ süt emmiş, - diye atıldı Cemil. - Belli m'olur?

Bakarsın can ciğer kuzu sarması... Bakarsın ağulu baldıran dolması. Neden mümkün olmasın?

- Öyleyse kendimizi yoklayalım, - dedi bu kez iyice rahatlayan Henry. - Vazgeçebiliyorsak, çekiveririz kuyruğunu. Yok, özlem ağır bastı... Gelip gidemiyorsak, mektubun başına öyle bir çörekleniriz ki!

- İşte bu!.Anlaştık.

Babasının defterine dalmıştı.

Birden çözdüğü bir gizle irkildi.

Refik Paşa, sanki salt gözlemciydi.

Gerektiği yerlerde bile, kendini siliyordu.

Daire-i Mahsusa, alışkanlığı diye düşündü.

Hemen, bilinçaltında beliren bir yadsımayla irkildi.

Babasının, çocukken de, gölgeleri sevdiği besbelliydi.

Sürekli arkadaşlarını... En fazla da Ahmet Vefik'i öne çıkarıyor... Kendisini onda içermiş. Arkadaşları arasında hiç ayırım yapmıyor. Tam tersine, her şeyi en ince ayrıntısına kadar kaydediyor. Kim, neyi, nasıl, yaptı? Kim, kime, ne zaman, neyi nasıl söyledi? Birden eliyle alnına vurdu.

"Bunu özellikle yapıyor!.. "

Kendini Ahmet Vefik Paşa'yla özdeşleştirmiş.

Özenme mi? Öykünme mi? Yoksa, sürekli koruma ve kollamanın getirdiği bir bütünleşme mi?

Hangisi olursa olsun!.. Yazdıklarını, dostunu gömerken söylediklerivle çözmeli. Her şey öylesine apaçık ki!..

Ahmet Vefik, en uygun simge.

Hem, herbiri... Hem, hepsi.

Yerine, durumuna bağlı.

Konumu değişmiyor.

Dimdik... Kaskatı.

Yetkin ve etkin.

Yalın akıl.

Yoğun duygu.

Yetkin cesaret.

Ya da toplu bilinç.

Keşfi ne kadar ilginç.

İçi, birden aydınlanıverdi.

Bütün gizler anında çözüldü.

Derin derin soluduğunu ayırdı.

Hakkındaki övgüler boşuna değildi!..

Her şey bir anda anlam ve önem kazandı.

Her ayrıntı, buluncunda yeniden değerlendi.

Derin bir acıyla, yüce bir öğüncü aynı anda yaşadı.

Sanki o an hem babasıyla, hem arkadaşlarıyla bütünleşti.

Ve, kendi sorumluluğunun ağırlığıyla sarsılmaya başladı." Birinin vekilliğini beceremezken, hepsinin eksiğini gidermeye kalkışmak mümkün mü?"

Yine de, onlar gibi davranacaksın Vefik oğlan.

Sen elinden geleni ardına komadan debeleneceksin.

Oldu, ne iyi!..

Olmadı mı, gerekçen hazır. Dedenle babanın yolundan sıvışıverirsin. Senden sonraki de kendini bir denesin. Kaç yüzyıl birikmiş baskıyla... Kaç bin yıl katılaşmış kulluğu aşmak kolay mı? Onca zaman uğraşan büyüklerin... Bunca zaman didinen çevren, neyi düzeltebildi?

Baban ve deden tanık.

Gencecik birer kalem efendisi olarak yola çıktıklarında, bir tek amaçları var. Değişip Avrupalılaşmak. Hem de, *Halife-i ruy-u zemin* olan Pâdişah'ın buyruğuyla.

Sonuç?

Avrupa nerde, sen nerdesin?

Şuncacık benzeşme varsa, gizli örgütler n'oluyor?

İngiliz, ikiyüzelli yıl önce, *Püriten ve Presbiteryen* kulüplerde örgütlenmiş. Kralın kellesi baltada yonga... Hoşgeldi Cumhuriyet!..

Fransız, yüzyıl var ki, *Jacoben* kulüplere üşüşmüş. Ordan yallah sokağa..Kralın başı, teker meker Giyotin'e.. Yaşasın Cumhuriyet!..

Sen böyle bir şeyi düşleyebilir misin?

Ne gezer!..

Aklında, Devrim mirasının, Osmanlıcası.

Hürriyet!.. Müsavat!.. Adalet!.. Uhuvvet!..

Ulu Hakan Abdülhamit Han, alın da, başınıza çalın dese, bütün barutun bitecek.

Özgürlük, yurttaşın işine yarar.

Dilediğince çalışacak... Gücü yettiğince üretecek... Onuru elverdiğince kazanacaktır.

Kul özgürlüğü neyler?

Kalemde iş... Kazandan aş... Ulufeden maaş alan özgür olsa ne, olmasa ne?

Herkes zalime kulluk eyleyecekse, zaten eşit.

Kardeşliğimiz, Tanrı'nın emri. Müslümanlar din kardeşi. Hıristiyanlarla Yahudiler de!..

Bir tek adalet uğruna yola çıktınsa, müftüsü, kadısı yargının işlevi ne?

Hiç düşündün mü?"

Kendi sorusunun derinliğine dalıp gitti.

Dedesiyle babasının anlattıkları, bambaşka bir dünyanın gerçekleriydi. Biri dikkatle gözlemiş, öteki özdeşleşmiş. Ne var ki, ikisi de uygulayamamıştı. Şimdi sıra sende, diyorlar.

"Hadi, yekin bakalım.

Ne yaparsan elinle, o gelecek seninle!.. "

Dedeni artık anımsayan yok. Ya o'nun döneminde, zulüm böylesine yoğun değildi. Ya değişim ivme kazandığında kimsenin düşünmeye zamanı zamanı kalmıyor.

Oysa, onlar çekilip gidince, bir Abdülhamit Han kalıyor... Bir de, O'nun adına, O'nun Daire-i Mahsusa'nı yöneten baban. Hükümdarın yakını ve güven kaynağı. Devlet-i Âliyenin, gözü, kulağı... Hakanın eli ayağı... Yerdeki karıncadan, gökteki şahine her şeyi görecek, duyacak ve gerekeni yapacak.

Can yakmasın, mümkün mü?

Değil!..

Yine de gizem sürüyor.

Canı yanan borçlanmaz ki, alacaklıdır.

_Öyleyse, kargışlayacağına, neden alkışlıyor?

Ya, kötülüğü önlemiş... Ya iyiliğe yardım etmiştir.

Abdülhamid hükmünde sürülen ömür ikisini de alkışlar.

Zulüm egemense, kötülük etmemek bile iyiliktir.

Demek, babası bu üstünlüğü yakalayabilmiş.

Ve anlaşılan o ki, O'nun gibiler çok az.

Üstelik yöntemi son derece basit.

Dört başı bayındır özgeçi.

İşte giz bu!..

Örneği.

Uyabilirse, uygulayabilir.

Zor, fakat, güvenli ve zevkli.

Babasının kolaylığı çok... Yaban elde beş yalnız çocuk. Erkenden yüklenilen sorumluluk... Değişen bir çağın birbirine kenetlediği tohumla ürün... Ve, seçkin bir çevre.

"Paris, birikimlerine kimbilir nasıl analık etti?

İstanbul bize, aynı sütü emzirebilir mi?

Babam, *Jön Türk*'lüğü, liseye girerken edinmiş... Ben, bitirirken öğrenmeye çalışıyorum.

O, yaptığını, arkadaşlarının becerisine yükleyecek ölçüde özgüven sahibiymiş... Ben arkadaşlarımın yelinde hazan yaprağıyım. O benim yaşımda, değişimin itici gücü... Ben o'nun yaşında, tutucu rolündeyim."

Düşüncelerinin ürküsünde ürperdi.

Bir süre anlamsız anlamsız çevresine bakındıktan sonra; "Yazık!" diye acındı. "Babamı ancak keşfediyorum."

Geçmişle günü birleştirme kaygılarına dalmıştı.

Girişte patlayan gümbürtüyle ayıldı.

Defteri gizlediği an kapı açıldı.

Yaygarayı koparan Cevat'tı.

Sevinçle yerinden fırladı.

Coşkuyla kucakladı.

Arkası geliyordu.

Cevat'ın arkasında, İshak Sukuti vardı... Hiç tanımadığı, zayıf, orta boylu, cin bakışlı, keskin hatlı biri gölgesini koridora yaymıştı. Düşman bakışları elindeki fenerin ışığına karışan Davut Ağa da en arkada en küçük davranışlarını kolluyordu... Efendisinin sevindiğini görür görmez, bir anda yitiklere karıştı.

Cevat her zamanki gibi, gümbür gümbürdü.

- Dadı yatmış ama, kapıyı sağlama almış. - Dedi, o'nu görür görmez. Sonra Davut Ağa'nın savuştuğunu ayırarak; Arnavut'a söz anlatmak, deveye hendek aşırtmaktan zor yahu! Bu saatte zaptiyeye bile kapı açmam, demez mi? Gülmekten öle yazdık!. Bu saatte kapı açılmaması gereken zaptiye gerçekten. Adamı aldıklar mı, Fizan'a postalayıveriyorlar. Hani, nedenimiz önemli olmasa, dönüp gidecektik. Güvenliği bunca sağlam görünce, hevesimiz büsbütün arttı. Direttik!.. Allahtan, biraz yaklaşınca beni tanıdı da danışmaya razı oldu.

- Hoşgeldiniz!.. Buyrun, - diye yer gösterdi. - Dadı iyice evhama kardı. Kapıları kendisi kilitlemese gözüne uyku girmiyor. Her gece böyle!.. Bir sezgisi mi var? Korkusu mu, çözemedim. Çok yaşlandığı için ses de çıkaramıyorum.

- Sanırım önlemi kendine. Efendileri, ardardına gidince, sıranın kendine gelmesinden korkuyor. Aklı sıra Azrail'in önünü kesecek. Belki de kesiyor? Baksana, bu gidişle hepimizi gömecek. Biz de tutmuş telâşına takılıyoruz.

- Oyalanabiliyorsa, bırakın, - dedi otururken Sukuti. - Son

demlerini rahat geçirsin kadıncağız. - Sonra ayakta dikilip kalanlara gözü takıldı. Bir an kıpkırmızı kesildi; - Lafa dalınca, tanıştırmayı unuttum bağışlayın, - dedi. - Yüzbaşı Süleyman Askeri Bey!.. Çok eski arkadaşımdır.

Vefik, belleğinde bir yakınlık ararken;

- Adınızı duymuştum. - Diye mırıldandı. Ne var ki, bir türlü nerede, ne zaman anıldığını çıkaramıyordu.

Cevat, uzatmadan, konuğunun kimliğini açıkladı;

- Babanın yardımcılarından. Şimdi, Edirne'ye Üçüncü Ordu'ya atanmış. Gitmeden, seninle vedalaşmak istedi.

- Çok teşekkür ederim efendim. Onur verdiniz.

- Teşekkür etmesi gereken benim efendim, - dedi aynı incelikle Askeri... - Sukuti Ağabey olmasa, rahatsız edemezdim. Bir bu gecem vardı. Her ne kadar tanışmıyorsak da, hem selâm, hem de Edirne'de bir kardeşinizin bulunduğu haberini bırakmak için kendisine uğradım. Dostluğunuzu biliyordum. Sağolsun, *merâmımı* öğrenince; dur, dedi. Epeydir ben de görmemiştim. Talimhane'ye bir uzanalım. Cevat'ı yakalayabilirsek, söylemek istediğin her şeyi kendin söylersin. Şansımız varmış. Elimizle koymuş gibi bulduk. Babanıza minnet borcum var. Hem bana, hem babama yaptığı iyilikleri unutmam olanaksız. Şimdiye çoktan gelmeli. En azından kendisine ve size olan duygularımı belirtmeliydim. Yapamadım. Yazık ki, O'nun gibi olamıyoruz. O hiç üstlenmese bile, iyilik öldükten sonra da sürüyor. Her şeyi bilme *mevkiindeydim*. İnanın, uzun uzun araştırmasam, kimliğini öğrenemezdim.

- Onlar başka insanlardı, - dedi Sukuti. - Anlaşılıyor ki, baban, o başkalardan da bambaşka biri. Çok ilginç. Karda yürümüş, izini belli etmemiş. Ama, yaşamı boyunca, o kadar çok insana, öylesine büyük iyilik etmiş ki!.. Hızır Aleyhisselâm mübarek. Ne zaman sözü geçse, herkes borcunu anımsıyor.

Vefik, gözleri sevgi ve özlem ışıltılarıyla dolu dolu;

- Olanakları neydi ki, neyle başardı? Bilemem! İçim, salt övünmek için olsa gerek, hemen kabulleniyor. Mantığımsa, bir insanın bu kadar ağır yükü kaldıramayacağında diretiyor.

- Daire-i Mahsusa, - dedi o zaman Süleyman Askeri. - Devletin gizli yüzüdür. İçerde ve dışarda Devlet-i Âliyi ilgilendiren ya da ilişkisi varsayılan her şey, ilkin orda toplanır. Karşılaştırılır... Ayıklanır... Temizlenir.. Süzülür... Çoğun gerekli önlem önerilerek, Hakana sunulur. Onayı ya da buyrultusu alınıp, gereği yapılır. Hem de, sessiz sadasız. Hiçbir kanıt bırakmadan. Hiçbir bilgi sızmasına izin vermeden. Hiçbir engeli gerekçe saymadan. Bu ödev ve yükümlülükten ötürü bütün işleri gizlidir. Gizliliği, güçle çarparsanız, açığın kaç katı olabileceğini anlamak kolaylaşır. Bu büyük *kudret*, doğru adamın elinde, doğru dürüst çalışırsa, akıl almaz iyilik... Eğri adamın elinde eğri büğrü çalışırsa, havsalaya sığmaz kötülük işleyebilir. Paşa, doğru bir adamdı. Hem işine, hem Efendisine karşı, hep doğru davrandı. Pek çok *jurnali* asılsızlığını kanıtlayarak sundu. Pek çok önlemi, yanlışlığını ispatlayıp durdu. Bu soylu davranışı, bütün *daireye* örnek oluşturdu. Hiç kimse, aldığı ihbar ya da üstlendiği görevi enine boyuna tartıp, doğruluğuna imân etmeden işleme koymaz oldu. Abdülhamit'in bu durumdan, hoşnut olmayacağı kesin. Ne var ki, ödev, son derece önemli ve o ölçüde zor. Yapılacak en küçük yanlışın doğuracağı tehlike, açık işlenecek en büyük kusurdan bin kat büyük. Zorba can yakmaktan da kan dökmekten de sakınmaz. Yeter ki, kendi erkini güçlendirsin. Zaten, zaman zaman, yılgınlık üretmek amacıyla bu yöntem, her devletli tarafından kullanılır... Özellikle içerde, korkuyu egemen kılma açısından çok da yararı olur. Çünkü, insanlar, genellikle ateş olmayan yerden duman tütmeyeceğine inanır... Bu yüzden de çoğun, kendi kuyruklarını alevden uzak tutmaya özen gösterirlerse, baskıdan korunacaklarını sanırlar. Eh, pek haksız sayılmazlar. Çünkü, baskının amacı budur. Toplumu, topyekun korunmaya yönlendirmek.

Cevat, gözleri çakmak çakmak yadsıdı;

- Ödleğin hakkı mı olurmuş? Bence, bütün kötülüklerin anası korkudur. Çünkü, düşünmeyi önler. İnsana bağışlanmış o üstünlük ortadan kalktı mı, geriye salt içgüdünün davranışları kalır. O zaman elbette direncin yerini kaçış alır. Siz incelik gösterip buna kaçınma

diyorsunuz. Tutun ki öyledir. İnsan, kendi güvenliğini kurtarmak adına kaçınırken, başkalarınınkini tehlikeye atmıyor? Ve başkaları da aynı biçimde davrandığında, büsbütün güvensiz kalmıyor mu?

- Zaten zâlimin amacı da bu, - dedi Süleyman'dan önce davranan Sukuti. - Teker teker kişilerin yüreğinde kök salan güvensizlik, toplumsal yılgınlığa dönüştü mü, gel keyfim gel. Kimin ne zaman ve neden acı çektiği ne bilinir... Ne araştırılır... Herkes, her şeyden kaçınır. Ve, korku, dağları bekler.

- İstediği kadar beklesin. Ecele yararı var mı?

- Olsa, ölüm olmazdı, - dedi gülerek Süleyman. - Var!.. Yine de korkunun hakkı verilmeli. İnsanın aklını evcilleştirir. Direncini törpüleyerek, teslimiyetin güven otlağına salıverir.

- Siz insandan değil sürüden söz ediyorsunuz. - Dedi Vefik. - Otlağa saldığınız kuzu, kurt, celep ve kasap üçgeninde ne kadar güvenlikteyse!..

- İnsan düşünen varlıktır, - diye atıldı Sukuti. - Düşünce çalınıp, korku armağan edilince, insanlığı kalıyor mu?

- Sağolun, - dedi o zaman Vefik. - Rahmetli pederin üstünlüğü, çobanlığıymış desenize!..

Sukuti, yan gözle Cevat'a bakarak gülümsedi;

- Gelirken size söylemiştim, Süleyman Bey, - dedi. - Bu Sultanililer, ne size ne bize benzerler. Kartezyenlik iliklerine işlemiştir. Buna biraz zekâyla, kültür de bulaştı mı, ört ki ölem!. Babası olsa, adamın kuyruğunu ele getirirler. Ayıkla şimdi pirincin taşını bakalım.

- Sultanili buysa, aslında yetişene neden şaşalım? - Dedi hemen Süleyman Askeri. - Abdülhamid'in bunca zaman kimle aşık attığını daha iyi anladım. Demek ki, Refik Paşa'dan iyisini bulmak olasız. Hem işini iyi bilen, hem yaptığını güzel yapan kaç adamı var Efendimizin? Gelenin işleri çığırından çıkarma korkusu olmasa, katlanır mı? Nur içinde yatsın. En büyük dersi oğlundan alacağım aklıma gelmezdi. Demek, vazgeçilmez olmanın kuralı tek. İşini iyi yapacaksın.

- Hem de, herkesin yapabileceğinden daha iyi, - diye pekiştirdi Sukuti. - Hele gizli iş çeviriyorsan.

- Haklısınız!.. Çünkü, açıkta her zaman savunma olanağı vardır da, gizli işin hatası, candır. İçerde olduğunda, yine de kurtuluş yolları vardır. Olmadı korkuya sığınırsın. Dışardaysa senden kurdu pusuda beklemektedir. Ayağın sürçmeye görsün. Sen canı verir kurtulursun. Efendin de, varlık nedenin devlet de, rezil olur.

- Sakın, zulmün asıl gerekçesi, bu olmasın?

Süleyman Askeri, gözbebeklerinde yanıp sönen beğeni yıldızlarını salıverdi. Vefik'in gözlerinden içeri süzülen sıcak sevgi, yüreğine doldu.

- Tam Paşa rahmetli, - dedi içtenlik ve sevgiyle. - Hınk demiş burnundan düşmüş. Biz, bir çuval laf etmeye alışmışız. Hiç yüksünmeden dinlerdi nur içinde yatası. Sonra bir soru sorardı ki, asıl söylenmesi gereken apaçık ortaya çıkardı. Elbette, zulüm ve zorbalığın nedeni budur. Tarih açık!.. Kim isterse bakabilir. Haksızlık, yolsuzluk ve zulmün yücelttiği bir tek devlet yok!.. Tersine, hangisi, büyüyor, genişliyor ve yükseliyorsa, hak, hukuk ve adalet öyküleri, gökleri tutuyor.

- Haklısın yahu!.. - Diye güldü İshak Sukuti. - Devlet-i Âlinin temeli adalet üzre kurulu, diye ezberletmediler mi daha *mahalle mektebinde?* Hani nerde, Müslüman tüccara karşı Hıristiyan tâciri haklı bulan Kadı Çandarlı Halil? Nerde, Hızır Bey Çelebi? Süleyman Askeri'nin gösterdiği yerde mi? Mollaların masallarından fışkırmış devler mi?

Cevat, bir süre Süleyman Askeri'nin başını sallayarak onaylamasına baktı. Sonra, doğrudan Galatasarayı Sultanisine girmişlerin kapatılmaz eksiğiyle irkildi;

- Hızır Bey Çelebi'ye n'olmuş?

Vefik, İshak Sukuti'nin konuşmasına fırsat vermeden;

- Bir dakika, - diyerek; - Bunlar gerçekten ölüm uykusuna yattılar galiba? Konuklarımız gelmiş, - öfkesiyle yerinden doğrulmuştu ki, kapı usullacık açıldı.

Uşak, gözkapaklarında derin uykulardan uyanmışların şişkinliği... Devinilerinde mahmurluğun ağırlığı... Ve yüzünde gecikmenin utancıyla, ayaklarının ucuna basa basa içeri girdi.

Gümüş tepsinin üstüne sıralanmış *Saksonya* fincanlarla, dövme bakır cezveleri her birinin önünde tutarak, şekerli, orta ve sade kahvelerini sundu.

Yine ayaklarının ucuna basarak kaybolur olmaz, Cevat'ın ivecenliği odada çınladı;

- Eee!..

- Hızır Bey Çelebi, İstanbul'un ilk *kadısıdır*. Tarihin tanıklığına göre, ilk hükmü yağma yasağı olmuştur.

- Ne var bunda? Ordu kalabalıksa, yağma hep yasaklanır. Sipahilerden, beylere bir şey artsın diye alınan önlemin nesi âdil oluyormuş? - Diye kesiverdi Cevat.

- Zaten ben de, bunu atlayacaktım, - dedi Sukuti. - Bu dediğinde yerden göğe haklısın. Asker, üşüştü mü, komutanlara pay kalmaz. İsa Bey Çelebi'yi tarihe armağan eden bu kararı değil. Osmanlı'nın tarihi boyunca öğüneceği bir yargılamasıdır.

Uşak, bir gölge gibi boş fincanları aldı. Meyve sinisiyle, fincanlarla aynı takımdan meyve tabakları ve gümüş bıçakları aralarına yerleştirerek hızla çıktı.

Cevat, iyice meraklanmıştı;

- Şunu fıtık etmeden anlatıversen olmaz mı abi? İkidir yarım bırakıyorsun, - demekten kendini alamadı.

- Söylenceye göre, galiba Fatih külliyesinin yapımında, Sinan-ı Aatik de denilen, Mimarbaşı Sinaneddin Yusuf Ağa'nın yardımcısı Rum mimarlardan biri, mermer sütunlardan birini fazla tıraşlamış. Durumu öğrenen Fatih Sultan Mehmet Han da, tutmuş adamın elini kestirmiş. Rum mimar, el gittikten öte, neylesin? Tutmuş, can havliyle mahkemeye başvurmuş. Hızır Bey Çelebi, ossaat davayı kabul etmiş. Çağrıyı alan koca Fatih, mahkemeye girer girmez, görkemle divana doğru yürümeye kalkışmış... Aklı sıra, geçip has köşeye oturacak. Hızır Bey, daha ilk adımında, siz sanıksınız, diye gürlemiş.

Kadı katında sanıklar şurda ve ayakta durur... Fatih şaşkın, dikilip kalır. Rum mimar ondan daha da şaşkın, nereye bakacağını bilemez. Dinleyiciler... Yargıcılar ve yazıcılar, put kesilirler. Bizansı fetheden kutlu hükümdar, bir kadısının önünde süklüm püklümdür. Yargıcılar Kurulu, put kesilmiştir. Hızır Bey, büyük bir özgüvenle sorguya başlar. Mimarın, şikâyeti doğru..Murat oğlu Mehmed Han, elini kestirmiş midir? Kestirmiştir!.. Gerekçesi var mıdır? Mimar kubbeyi sütuna uyduracağına, sütunu kubbeye uydurmuştur. Fatih, mimar ya da yapı ustası mıdır? Değildir!.. Sütun kubbe hesaplarından anlayabilecek ölçüde matematik bilir mi? Yazık ki, bilmez!.. Bilenlere sormuş, anlayanlardan soruşturmuş mudur? Gerek görmemiştir!.. Peki adamı mahkemeye verip yargılatmış mıdır? Yaptırım buyurarak elini kestirmiştir ya! Çelebi işi daha fazla uzatmaz. Bir eliyle kara kaplı kitabını... Diğeriyle kara sakallarını karıştırarak düşündükten sonra; Hüküm ki, diye tane tane konuşmaya başlar. Madem, Sultan Murad Hüdavendigâr Han oğlu Mehmed, hiçbir yasal temele dayanmaksızın bir insanın elini kestirmiştir!.. Şer'i şerife göre, kısas gerekir. O'nun dahi, eli kesile... Ve, ömrü boyunca, mesleğini işlemekten yoksun kalan adama, kendi özel hazinesinden maaş bağlaya... Yer yerinden oynar. Hızır Bey Çelebi celladı çağırmış... Fatih Sultan Mehmet süklüm püklüm kolunu sıvamaya başlamıştır. Rum mimar, dizüstü çöker... Başlar höngürdemeye. Hükümdarı mahkûm eden bir adalate, öteki elim de feda olsun, davamdan vazgeçtim, diye döğünür.

- Enfes bir komedi, - dedi yeniden Cevat. - Danışıklı döğüş diye buna denir.

Sukuti'yle Süleyman gülüverince, sustu kaldı.

- Buraya kadar öyle, - diye sürdürdü Sukuti. - Üstelik müthiş bir propaganda malzemesi... Ancak, biraz sabreyleyip, gerisini de dinlersen hem, Hızır Bey'in büyüklüğünü anlar... Hem de olayın, gerçek bir trajediye dönüşmesini dinler... Hem de tarihin hükmü olarak hâlâ hepimize örnek oluşturmasının gizini çözersin.

- Tamam abi!.. Buyur!..

- Siz davadan vazgeçebilirsiniz, diyor Çelebi kadı!.. Ödence hakkınızı bağışlamak, gönlünüze kalmış. Ama, kamu vazgeçemez. Efendi, bir hükümdardır. Düşünmeden verdiği bir kararla bugün bir kişiye zarar verdi. O da o'nu bağışladı ve aralarındaki *husumet* bitti. Bir hükümdar, *akıl*, *hakim* ve *selim* olmalı... Her kararı, mutlaka âdil bulunmalıdır. Bunun için de, sağlam gerekçelere dayanmalı... Yargıya varmadan, bilenlere danışılmalı... Enine boyuna düşündükten sonra bir hüküm vermelidir. Kaldı ki, yargı, *Şer'an*, yargıcın işidir. Hükümdar, uygulayıcıdır. Hükmünü yasanın önüne geçiremez... Çünkü, kişinin hatasından, zararı yine kişi görür. Hükümdarın kusuru, kamuya zarar verir. Bu zulümdür... Ve Tanrı, zâlimi cezalandırır. Kurtuluş yok!.. Fukara mimar, deliye döner. Bizans'ın fatihi... Tanrı'nın kutlu komutanı, zalim bir hükümdar sıfatıyla, elini vermek üzeredir. *Şefaat* diler. Hıristiyanın şefaati Müslümana neyler? Gelsin *kelime-i tevhid!*. Cellat, Fatih'in elini kesecekken, cerrah Rum'u sünnet eyler... Bütün masraflar da, Fatih Sultan Mehmet'in, özel kesesinden çıkar.

Cevat da Vefik de, İshak Sukuti'yi büyük bir ilgiyle dinlemişlerdi. Sözünü bitirir bitirmez;

- Breh!.. - Dedi Cevat. - Bir hükümle, kaç ders birden. *Adalet* boşuna *mülkün temeli* olmuyor. Bir Rum *reaya* Hakanı dava edebiliyor. Bir Kadı, kısasa kısas uygulamakta bir an bile duraksamıyor. Ve dünya egemenliğine soyunan Devlet Başkanı kul şefaatine boyun eğiyor. Bu insanların karşısında hangi zor engel oluşturur? Hangi zâlim dayanabilir ki? Elbette Bizans düşer... Ve elbette, Engizisyon zulmünde inim inim inleyenler, Osmanoğlu'nu kurtarıcı olarak bağrına basar.

Süleyman Askeri, başıyla onayladıktan sonra;

- Bir de bugünkü halimizi düşünün, - dedi yumuşacık. - Kurtarıcı olarak kucak açanlar, kurtulmak için dayak atıyor.

- Suç onlarda mı? Kurtardıklarını, yeniden kurtuluş arar hale getirende mi? - Dedi yumuşacık Vefik.

Cevat, coşkuyla atıldı;

- Başkalarını geçelim bir kalem. Kendimize bakıvermek yeterli. Genç yaşımızda, keyif çatmak duruyorken, tehlikeli girişimlerde bulunmak neyin nesi? Her birimiz seçkin birer kuluz. Babası varlıklı olanın zaten tuzu kuru. Olmayan, çoktan babasını aşmış. Diplomaları duvara asıp... Rütbeleri yakamıza takarak, yoksulun tepesine tüneyiversek, işimiz iş... *İnkılâp* ya da *ihtilâl* bize zaten sahip olduğumuzdan fazla ne verecek?

- Sadece biraz onur, - dedi Sukuti. - Kulun teslimiyetinde küçük bir delik açacak kadar onur. Bakarsın o delikten *hürriyet* havasını ciğerlerine çekenler, daha fazlasını da isterler.

- Bir nefeslik özgürlük uğruna, yaşamını kumara süren ilk değiliz, - dedi Süleyman. - Son da olmayacağız. Bizden önce becerememeyen... Hatta bütün gücü eline geçirmişken, Hakan'ın tuzağına düşen de az değil. Bizim öğrendiklerimizi, o önceden biliyor. Sınanmış ve sınamış. Nur içinde yatsın Paşa da!..

- Desene, birbirlerine denktiler, - dedi Sukuti. - Kimbilir onların çekişmesi ne kadar incelikli bir olaydı?

- Anlatılır gibi değil. Tam anlamıyla aynı ipte oynayan iki cambazdılar. Zekâ ve kurnazlık... Bilgiyle zorbalık... Ve sevgiyle nefret ürkünç bir düellonun patlayan silâhları gibiydi. Nur içinde yatası, başını durmadan aslanın ağzına sokuyordu. İlkin, kulluğun çaresizliği olarak algıladım. Zamanla, çekişmenin inceliklerini ayırmaya başladım. Paşa, kulluğa aykırı hiçbir davranışta bulunmuyor. Ama Hünkârın vehmine de hiçbir biçimde teslim olmuyordu. Hakan bu duruma öfkeleniyor. Fakat, boşluğunu dolduramıyacağını biliyordu.

- Amerikan Sirkindeki aslanla terbiyecisi gibi desene, - diye atıldı Cevat. - Adam, kellesini şak diye aslanın ağzına sokuveriyor. Ve o vahşi hayvan, öyle, put gibi bekliyor.

- Evet!.. Tam anlamıyla, bir ölüm oyunu. Ve bütün bir ömür süren dehşetli bir çekişme.

Sukuti, her sözcüğün üstüne basa basa;

- Desene aslan, zincirlerinden boşanabilir!.. Yazık!.. Paşa'nın bıraktığı boşluğu doldurman için, kimbilir ne acılar çektirecek?

Süleyman sallarken;

- Hiçbir acı dolduramaz ki, - dedi kesinlikle. - Yanlış baskı, sadece acı doğurmakla yetinmez. İster istemez korkuyu da çoğaltır. Zalimin dehşeti arttıkça, zulmün miktarı kabarır. Zaten, Onca yılın Abdülhamit Han'ı, yerini doldurabileceğine tırnak ucu kadar inansaydı, Azrail'in hükmünü mü beklerdi? Şurda üç ay olmadı bizi bırakıp gideli. Daire, talana uğradı. Artık bundan sonrasına katlanmak, devlete değil, zulme hizmet olurdu. Kıt'a görevi istedim. Allah Fehim Paşa'dan razı olsun. Bir Refik Paşalı'dan daha kurtulmak adına,kendisi aracılık etti. Edirne'ye gidiyorum. Bir emriniz olursa!..

Vefik Askeri'nin yüzüne şaşkınlıkla baktı.

- İnanınız, anlattıklarınızı ilk kez duyuyorum. Babamın Daire-i Mahsusa nazırı olduğundan elbette haberim var. Çok önemli bir işlev üstlendiğini bilmiyordum.

- Artık bildiğine göre; - dedi bu kez de Cevat. - Nasıl bir mirasın sorumluluğuyla başbaşa kaldığını iyice anlamışsındır.

- Bize, mirasın sorumsuzluk yüklediği öğretilmişti. Hani, *mirasyedi* denirdi?

- Denmesine yine denir de, bizim gibilere pek sökmez, - dedi anında Sukuti. - O yüzden şaka bile edemiyoruz ya! O tür gelenekleri değiştirmek ödevi bizim. Bir an önce, örgütlenerek zulmün önüne geçmeliyiz. Babanın bir avuç insanla yaptığını, biz kitleyle yapmak zorundayız. İstanbul'un dışına taşmanın fırsatı doğdu. Süleyman Askeri Bey, Edirne'ye gidiyor. Yatkın gördükleriyle bağlantı kursa diyoruz. Sana yakınlığı açık olduğuna göre, yazışmanız dikkati çekmez. Ne dersin?

- Bence denemeye değer, - dedi o an Cevat. - Bakarsın, bizim gibi düşünen çok da, biri başlasın diye bekliyordur. Rastlarsa, mirasyedi olamasak bile, miraskodu, olur çıkarız.

- Ya da tersine, - diye yanıtladı Vefik. - Baltayı taşa çalıp mirasyedi bile olamadan, pek çok insanın başını yakarız.

Süleyman Askeri, Vefik'in öngörüsüne bir kez daha hak verdi;

- Önümüze gelene örgüt önerirsek, hiç kuşkusuz olacağı bu. Çok güvenilir ve denenmiş olmadıkça, kimseyi tehlikeye atmamak babanızın en büyük özelliğiydi. Siz de yansımış.

- Biz de bu yüzden buradayız zaten, - dedi Sukuti. - Edirne'de, sivil kesimden güvenilir *zevat mevcutsa*, Süleyman Bey'in bilmesi işleri çok kolaylaştırırdı.

- Talât ağabey var, - diye karşıladı o'nu Vefik. - Telgraf okulundayken velisi babamdı. Galiba uzaktan akrabalığımız da var. Çok canayakın ve zeki olduğunu biliyorum.

Üçünün bakışları da aynı kıvılcımlarla ışımıştı.

Süleyman hepsinden önce davrandı;

- Memur mu?

- Yerli memur. Edirne'den geldi. Okul biter bitmez, yine oraya döndü. Galiba kendisi istemiş. Babamın pek hoşuna gitmişti. Eline diplomayı geçiren, köyünden kaçmaya çalışır. Bu evine dönüyor, diye övdüğünü iyi anımsıyorum.

- Paşa kolay beğenmez, - dedi hemen Süleyman. - O'nu *teshir ettiğine* göre, sağlam biri olmalı. Sağolun!.. Sizden selâm götürmek daha baştan anlayış sağlar.

Cevat, yüzünde coşkunun bütün mimiklerini oynatarak;

- Desene çok yakında, bir şubemiz olacak, - diye atıldı. - Sonunda biz de, kendi dar kabuğumuzu çatlatıyoruz.

- Bir yerden başlamak zorunlu, - dedi ağır ağır Sukuti. - Süleyman Bey'in çıkışı, o anı çabuklaştırdı. Bu yıl, Tıbbiye bitiyor. Mülk-ü şâhânenin dört bir yanına en azından yüz doktor gidecek. Bir o kadar da subayı saydınız mı, *Cemiyet* kaç yerde birden filizlenecek bir düşünün.

Hemen hepsi, dalıp gitmişlerdi.

Süleyman Askeri, fısıltısıyla sessizliği yırttı;

- Biz, Rumeli'de ilk tohumu atalım da!..

- Size dikkat edin, denilmez, - diye başladı İshak Sukuti. Canlanıvermişti. - Dikkati, ustasından öğrenmişsiniz. Daha başlarken suyu kaynağından içmeye kalkışmanızdan belli. Ama, taşra çok ka-

palıdır. En küçük belirti, binbir yorumla herkesin bildiği olur çıkar. Herkesin bildiğini de Fehim Paşa'nın kulakları duymasın, olasız. Efendisinin dişlerine taze kan sürmek için okulları hallaç pamuğu gibi atmakta zaten. Bir de yaygın bir tehlike yakalarsa, çekeceğimiz var.

- Madem nasılsa başlanacak, - dedi Cevat. - Tehlikeyi göze almak kaçınılmaz. Zorbalığa karşı çıkan, kurban olmayı bilmeli. Elbet, *hafiyeler* de boş durmayacaklar.

- Onlardan yana tasanız olmasın, - diye güvence verdi Süleyman Askeri. - Çoğu, *âşina*. Paşa'nın döneminde ayakçılık bile edemeyenler, şimdi *jurnal* doldurmakta. Her birini bin arşından tanırım.

- Pire *erkân belletmek* haddimiz değil, - dedi Sukuti. - Bağışla. Çocuk yaşta askeri okula yazıldın. Yaşamının tamamı burda geçti sayılır. Taşranın ele karşı taş gibi durgun görünür. Sakın aldanma. Çünkü içine girebilen volkan ağzına düştüğünü sezmekte gecikmez. Dışa suskusuna kanıp da, içe coşkusunu körükledin mi, bütün bakışların seni gözlediğini... Bütün dikkatlerin seni izlediğini çok geç kavrarsın. En iyisi, ilk uyuşmadan sonrasında yerlileri Talât Bey'e bırak. Seni bir o bilsin. Ötekiler de o'nu.

İshak Sukuti, tereciye tere satmayı bilenlerdendi.

Sözlerinin başında sıkıldığını belli etmemeye uğraşan Süleyman, sonunda büyük bir beğeniyle onayladı.

- Haklısınız!.. Böylelikle, hem çalışma alanım genişler. Hem gizlilik iki kat artırılmış olur.

Vefik, son sözlerinin de tükendiğini anladı.

Doğrulmalarına olanak vermeden ayağa kalktı.

- Geç oldu, - dedi yumuşacık. - Dinlenmek isterseniz, odalarınızı göstereyim.

Tanrı, yüce Efendimizi korusun!..

Tam zamanı ve yerinde, gerekeni buyurmakta eşsiz. Bağış ve ödülünde eşitsiz bir hükümdarın kulluğu talihimiz.

Louis-Philippe ile bütün Fransa *ekâbirânının* isteklerini kırmadılar. Bir zaman daha Paris'te oyalanmamıza izin verdiler.

Hem dostlarıyla, dostlarımızın gönüllerini hoşnut kıldılar. Hem, Devlet-i Âliyenin istemlerini de bir an geciktirmediler.

Besbelli, sorunlar, İngilizlerin oluru ile çözülüyor.

Avusturya İmparatoru, Rusya Çarı ve Fransa Kralı her girişiminde, Londra'nın iznini tartıyor. Metternich, boşuna mı *İngilizler onaylamasa!..* Talleyrand durduk yerde mi; *dört yıl oya gibi işlediği dostluk*, diyor? Nasselrod, hiç nedensiz mi, Çar'ın bütün dikkatini Londra'ya yoğunlaştırıyor?

Mutlaka, bir bildikleri var.

Biz geç anlıyoruz. Oysa giz, açık.

Devletler hukuku da, insan ilişkileri gibi.

Hatta, ondan bile daha katı özellikleri var.

İnsan *idrâk ve vicdan* ile bazı çıkarlarını bağışlayabilir.

Devletlerse, salt akılla en küçük çıkarına şahin kesilmeli.

Yoksa, hiç önemsemeden bağışladığı bir armağan, günü gelir, ödentiye dönüşen bir haraç sayılır.

Gelmeden bellediğimiz.. Ve, şu kısa zamanda, iliklerimize değin yaşadığımız bir gerçeği belirtmem kaçınılmaz.

Devletler hukukunun bir tek yasası var; *Kuvvet!..*

Gerisi *lâf-ı güzâf!..*

Pirlerimizin; *Varsa pulun, âlem kulun... Yoksa pulun Cehennemdir yolun!..* Özdeyişi, tam bu işlere biçilmiş kaftan. Bir insanın ayağı sürçer... Gülen olur... Tutan da bulunur ya!.. Bir devlet köhnedi mi, tamamı üşüşür. Büyük, küçüğün önünü kesiyorsa, Kelile ve Dimne'nin, Aslan'ına özendiğinden.

Buralara gelip de, gerçekleri yaşamasaydık, Avusturya, Rusya ve Fransa'yı dev aynalarından seyreyleyerek ölecektik.

Ne *gaflet,* Tanrım!.. Ne *dalâlet!..*

Biz, onları, *Düvel-i Muazzama,* sanırdık.

Meğer, hepsinin asıl efendisi İngiltere imiş.

İngiltere'nin onayı olmadan, tek adım atılmıyor.

Olunca da, her devlete, her istediğini dayatmak kolay.

Hakkı olsun, olmasın ateşi cürmünden fazla yer yakıyor.

İngiltere Devlet-i Fahimesi, bir zamanlar *Efendimizin* oturduğu posta kurulmuş. Artık, âlemin *kral yapıcısı,* kahrolası İngiliz kefaresi.

Ya köhnedi... Ya değer vermediklerinden, kraliçeleri Victoria'ya bile danışmıyorlar. Bazen Lord Palmerston... Bazen de Lord Grey'in bir işareti devletlerin yazgısını değiştirmeye yetiyor. Kral-lar geliyor... Hükümetler gidiyor... Barış ya da savaş kararları veriliyor. Sınırlar bozulup yeniden çiziliyor.

Bakalım, yaşadıkça daha neler göreceğiz?

Keşke, Hristo Efendi de bizimle gelseydi!..

Burada yaptığı gibi orada da gözümüzü açardı.

O uyarıncaya, şaşkınlığımızın nedeni, bilgisizliğimizdi.

Fransa'nın, yeri Cehennem olası Napoleon'u hem, korlara düşesi Franz'ı, hem de *Zebâniler paralayası* Aleksandr'ı, teker teker sopadan geçirince, gözümüzde büyüyüvermişti. Meğer, onların kofluğundanmış.

İngilizlerin koca George'u vaktinde yetmese, halleri bitik. Canlarını da, mülklerini de kurtaran o. Besbelli gözlerimizi, Metternich'in ünlü Viyana konferansı kamaştırdı. Ne yanlış!..

Oysa, Napoleon budalasını yenen General Wellington'du.

Waterloo, olmasa, Kutsal İttifak neye yarar?

Kâğıt ne zaman süngünün hakkından gelebilmiş?

Hiç unutulmaması gereken, tek ve geçerli gerçek bu.

Metternich istediği kadar canbaz... Talleyrand dilediğince kurnaz... Nasselrod, umduğunca bilge olsun.

Yenilmiş bir devleti kim, ne kadar koruyabilir?

Mal meydanda... Ağzıyla kuş tutsa, bizim kadar!

Her yenilginin ardından, yenen isteklerini dayatıyor.

Biz, araya devletler sokuyoruz. Sözde büyüklük gösterip dayatana yapma, etme, biraz *hamiyetli* ol, diyorlar.

Bunun anlamı çok açık.

Sakın iyi parçalara dokunma.

Yoksa, kaptığını da biz yutarız.

Yengi sarhoşunun eli ayağına dolanıyor.

Sonra *suret-i haktan* görünüp, bize dönüyorlar.

Siz de fazla uzatmayın canım!.Oraları zaten işe yaramaz. Ödenceyi epeyce indirttik... Borç da veririz... Olay kapanır.

Bunun niyeti kötü!

Hırsını biz törpülüyoruz.

Aradan çekilirsek, canınıza kasteder.

Bunun açıklamasını belleyeli yıllar oldu.

Haddimizi aşıp buyruğundan taşarsak, eşkıyayı yeniden donatıp üstümüze salıverecek.

Kırk katır mı istersin? Kırk satır mı?

İster istemez boyun eğilir.

Mülk-ü Şâhaneden bir parça kopar.

Düvel-i Muazzama'nın kudreti daha da artar.

Görüşmecinin zekâ, hüner ve itibarı dünyayı tutar.

Oysa, bütün bunlara ne gerek, ne de gereksinim var.

Ama, uluslararası ilişkiler, gösterişsiz olmuyor.
Devletler oturup başbaşa söyleşse!
Al takke, ver külâh uzlaşabilse!
Kimbilir dünya ne güzel olur!..
Her devlet, hem hakkını, hem haddini bilir.
Ne, büyüklerin tafrası... Ne küçüklerin safrası kalır.
İnsanoğlu, dünya nimetlerini paylaşıp derin bir nefes alır.

Görünen, bilinen ve yaşananlar o ki, bu düş uykulara yaraşır. Çünkü, insanlar da, devletler de üstünlük taslamaktan bir türlü vazgeçmiyorlar. Hristo kâfirinin *şeyh-i ekberi* Sainte Simon adlı kefere, tutkuya *sömürü* diyormuş.

Bir kezinde ağzını açtırdıydık da ettiği laflar gözlerimizi fal taşına dönderdiydi. Bizim özendiğimiz her şeyi yeriyordu. Nur içinde yatası Koçi Bey'in Murat Han'a önerdiği, eski düzeni savunuyordu. Bunlara göre, bütün kötülüklerin kaynağı *özel mülkiyet* imiş. Yüce Efendimiz bunu duysa, kimbilir nasıl öfkelenir. Daha bundan otuz yıl önce, kendi yüksek istençleriyle tanıdıkları *mülkiyet hakkı*'nın kefere bilgelerince yerildiğini, kim katlarına sunabilir? Hristo'nun umurunda mı? Akşam üzeri toplaştıkları meyhane midir, *école* müdür belirsiz *berhanede* sabahlara kadar tartıştıkları olurmuş. Üstelik *l'Organisateur* ve *Globe* gazetelerindeki yazıları da ezberler. Ödenek dağıtımında, kayrılmasını istemese de, yakınlığından ötürü kolladığımızı bilir. Bir şölende, Pierre Leroux ve Hippolyte Carnot'nun hepimizle tanışmasını da sağladığından, büsbütün üsteliyor. Onlara göre, *insanın insanı sömürmesi, doğaya aykırı. Çünkü, herkes eşit doğuyor... Öldüğünde de bu kural bozulmuyor.* Bizim çıplak doğduk, çıplak öldük, dediğimiz *lâtifeyi* bunlar kurama çevirmişler. Hani, derinlemesine düşünülürse, haksız değiller. Mülk-ü Şâhânede onca yüzyıldır süregelen düzen, karşımıza Frenkçe çıkınca, afallamak neyin nesi?

Efendimiz, yere batası eşkıyanın isyanını bastıran Rumeli Voyvodalarına *mülkiyet hakkı* bağışlamasalardı, tam onların istediği gibi sürüp gitmeyecek miydi düzenimiz? Ama, derinliğine düşünür-

sek, bunun kulları hizmetten çok çıkara yönelttiğini kabul zorunda kalırız. Hırsızlık ve yolsuzluğun ocakta bile doruğa çıkmasının nedeni bu tutku olsa gerek. Sırtına devlet *urbası* giyen eşkıya, elindeki devlet silâhını, kötüye kullanmasın, olasız. Hristo'yla pirlerinin anlattığı *sömürü*, başka bir şey... *İnsanlardan azar azar koparılan, ama, bir havuzda biriktiğinde deryalar denizler oluşturan* bir canbazlık. *İnce zenaat!..* Oysa bizimki düpedüz soygun. Yolsuz, eninde sonunda yozlaşmaya koşulu. Tıpkı bizde olduğu gibi, ilkin mal mülk edinme diye başlayan hevesler, olmadık kepazeliklere dönmekte. Mal mülk arttıkça, masraf çoğalmakta. Masrafın büyümesi, soygunu büsbütün azıtmakta. Ahali korkudan gözünü yumsa ne? Onda tükenince soygun gelip Efendimizin kapısına dayanmakta. Yüce Efendimiz de, gereğini yerine getirmekte duraksamamışlardır. Kullarla oğullarının kendi yozlaşmalarına kurban gitmeleri, bir bakıma iyi olmuştur. Yeniçeri, son iki yüzyıldır, Devlet-i Âlinin kılcal damarlarına işlemişti. Daireler onların elindeydi. Mansıplar onlara verilmişti. Medrese dahi, suhtesi softasıyla onlara teslim olmuştu.

Medrese, Hüdavendigâr Murat Han zamanında, bilim üretsin diye kurulmuştu. Bu o kadar öyleydi ki, Cennet muştulu Fatih Mehmet Hân-ı sâni, medresesinde hünkâr kasrı ister. Yeri Cennet olası Molla Akşemsettin hazretleri, *burada hükümdar bilimdir. Gayrisi ya çömezliği kabullenip öğrenir.. Ya yoksun kalır,* der demez pişmanlıkla diz çöker.

Bu bilimin yengisidir.

Ve bilim kazanırsa, kazanan devlet oluyor.

Galiba, gerilememizin asıl nedenini ilk kez bu kadar açık görebildik; bilimin düşüşü.

Gerçek ne kadar yalın ve kısa!..

Ve insan bir kez ona yaklaştı mı, nasıl coşuyor?

O gece, sabaha kadar gözümü kırpmadan düşündüm.

Bilim devleti denetlerken yükseliş başdöndürücü... Ne zaman ki devlet bilimi denetliyor, düşen kendisi.

Birden önümde tarihin gizi açıldı.

Fatih'in diz çöktüğü medrese, Hakanın önünde eğildiği an, iş bitmiş.

Erdem, kişisel çıkarla yer değiştirmiş.

Bilimle din, denetlerse var olacağı, gücün, buyruğuna girmiş. Oysa, bilim, dünya düzeni adına, haksızlık, yolsuzluk ve zorbalığı önleyerek gelişmeyi sağlamak... Din ahiret güvenliği için, *hurafe ve bâtılı* engelleyerek imânı sağlamlaştırmakla yükümlüdürler. Erdemle eşdeğerde olmalarının nedeni budur.

Bu yüzden koşullar ne olursa olsun, biri,; *Çök bakalım çömez!* Diğeri; G*ururlanma Pâdişahım, senden büyük Allah var!* Demeyi bilmelidir.

Bu insanlığın doğal yasasıdır.

Tersinde, dünya tersine döner.

Tanık ya da kanıt aramak yersiz.

Halimiz ortada!..

Binyılların doğrusunu, kendi ülkemizde yitirip... Ölü bir k*âfir*'in sözlerinden keşfetmek de bizim utançlı yazgımız.

Hele, Hristo imansızının; *Okuyun da, devlet, devlet diye tepinip durduğunuz nesne nasıl olmalı öğrenin*, diye önümüze koyduğu bir *risale* büsbütün yüz kızartıcı.

Saint-Simon Efendi'nin, *toplumları bilgeler yönetmeli,* sözü o kadar eski ki! Sokrat'tan Mevlâna'ya.. İbn-i Rüşd'den Bedreddin'e bunu önermeyeni yok. Tümü, *zorbalar yönetmeli,* diyenlerin hışmına uğramış.

Beni asıl etkileyen, Leroux'un anlattıkları oldu.

Bilge Saint-Simon, daha sonra düşüncesini yumuşatmış. Bilgeler yanına, mesleklerinin en iyilerini de eklemiş. En iyi fizikçi... Kimyacı... Sanayici... Bankacı ve çiftçilerin oluşturduğu bir kurulla sorunların daha iyi çözümleneceğini öne sürmüş.

Utançtan yerlere batmakta haksız mıyım?

Biz akılsızlar, bunlara öykünmeye tepinirken... Onların en bilgeleri de bizim geçmişimize özlem duyuyor!..

Akıl, havsala alır gibi değil.

Uygarlık da Güneş'e benziyor.
Gözünü kırpmadan bakabilirsen, aydınlanıyorsun.
Bir neden uydurdun da, kaytardın mı, gün yitti.
Karanlıkta seyirt ki, yeniden yakalayabilesin.
Elbette, aklın eriyor, gücün yetiyorsa.
Tıpkı, şimdi, bizim yaptığımız gibi.
Gel de, talihine yazıklanma!..
Her yanım buza kesti.
Katıldım kaldım.
Sonra birden ürperdim!..
İçimin derinlerinde bir şey ışıdı.
Aklıma gelenler gözlerimi kamaştırdı.
Uykum da, uyuşukluğum da bir anda geçti.
Yataktan, dehşet ve *hayşet* içinde sıçradımm.
Sanırım, kendi sorularımın yanıtlarını bulmuştum.
İçime doğanı, aklımın *mihengine* vurdum.
Fatih Sultan Mehmet Hân'ın *menkıbesi ne* çok.
Kadı önünde sanık..Hoca önünde çömez... Ve Peygamber muştusuyla, Tanrı katında kutlu!

Din, bilim ve insanın gereksindiği üstünlüklerin tümünü benliğinde toplayanların işi zordur. Çünkü, kendi erimlerinin doruğuna eriştiklerinde, erdemle gücün arasına sıkışıp kalırlar.

Erdemi seçerlerse, cennet paylaşılır.
Gücü yeğlediklerinde, iktidar avuçlarında.
Ve kesin bir kuraldır ki, iktidar paylaşılmaz.
Sultan Fatih, Bizans'a girdiği an, gücü seçer.

Topraklar tımar hakkı... Gedikler Ahi beratı... Medrese mollanın fetvasındaysa, erkin bütünlüğü laf!..

Osmanoğlu, *arşa çıksa,* paylaşmaya koşulu.

Nur içinde yatası, babamın dedesinden aktarıp durduğu, *nizâm-ı âlemin mutluluğu,* bu olmalı.

Yeri geldi de, anıları Kastamonu'ya kaydı mı, bu ikinci İstanbul seferimiz, dermiş. Dedelerinden biri Ahi Baba seçilip Divan'a girmiş ya!..

İlk fatihlik o'nun hakkı!..

Ardından da, Koçi Bey'e öykünüp eski düzeni yere göğe sığdıramazmış. O'na göre, bizim kâfir icadı sandığımız... Onların erdem sayıp öğündükleri seçim, *Oğuz Töresi* imiş. Ve Oğuz, ne zaman *töresinden* sapmışsa, eninde sonunda devleti batmıştır.

Şimdi şu aklıma gelenler ışığında haksız bulmak olasız.

Çünkü Oğuz'da, yalnız Ahiler değil... Tımarlı Sipahiler... *Mansıplı Kadılar*... Ve Sancaklı beyler de, kendi paşa, koca ve vezirlerini seçerlermiş. O zamanlar, Divan, *dört kuvvetin,* tek merkezi imiş. Öyle olunca da, soy, bilim, sanat ve kılıcın birleştiği yerde, kim üstünlük taslayabilir?

İster istemez, her konu, her sınıfın inanç, düşünce ve çıkarlarıyla uzlaşacak. Yoksa, bir tekinin bile katılmadığı karar geçersiz. Her bir Divan üyesinin, her bir fikre inandırılması kolay mı? Hele bir de, hiçbiri ötekini değiştiremiyorsa!..

Tek tek bütün sınıf çıkarlarını uzlaştıracak... Tek tek bütün *ustaları* inandırarak onaylatacaksınız.

Bunun gerektirdiği bilgelik, erdemden başka ne olabilir?

Ve mutlak iktidar, bu ortaklıkla ne kadar bağdaşır?

Herhalde, birinin gücü, ötekilere yetinceye kadar!

Bunlar, tarih ve talih çanının çaldığı anlar olsa gerektir.

Ve bütün hüner, doğruyu seçebilmektedir.

Galiba, Bizans'ın düşüşü, *eşref saat* imiş.

Ve yüce dinimizin kutlu komutanı, Fatih Sultan Mehmet Han, erdem yerine, gücü seçmiş.

Bizans'ı fetheylediği gün, Divân'ı *fesheylemiş.*

Sanırım, Devlet-i Âliyenin *İkinci Fetreti* o an başlamış.

Uykum büsbütün kaçtı.

Kendi düşüncelerimden ürktüm.

Gerilemenin ipucunu yakalamıştım.

Kılıç hakkını kutsal saymayı benimsemişiz.

Oysa, her bir şeye insan haklarından bakılmalı.

İşte, kâfir oğlunun ustalarından öğrendiğimiz bu.

Hünkâr, erkin bedelini, Divân'a ödetti sansın. Borçlanan, yüce Devlet olmuş.

Ve tıkır tıkır işleyen, teker teker aksamış.

Seçilmişin yerine atanmış geçmiş... Divan ezilmiş.

Akıncı payı, ücretliye yetmemiş... Ordu bozulmuş.

Emek, hak ve değerini yitirince, gelişme durmuş.

Yetkisiz kalan bilim, tabu kalıbında donmuş.

Kulluğa zorlanan eşit, dağa *celâli* olmuş.

Devlette onulmaz yaralar açılmış.

Ahali çaresiz dertlere düşmüş.

Mülke kargaşa üşüşmüş.

Hakan, kul gücüne güvenip dayatmış.

Türkmen, töre hakkına dayanıp diretmiş.

Bileşip dünyaya hükmeden ayrışıp birbirini yemiş. Erkin gücü vurmaya... Halkın hakkı kırmaya yetmemiş. Bunun sonu belli! Şeriat zedelenmiş... Zeneat gerilemiş.. Siyaset kirlenmiş.

Ama Hakan güçten, Türkmen haktan geçmemiş.

Bir kez, egemenliği tadan, tiryakisi olurmuş.

Bizimkilerin de başı dönmüş.

Sipahi şamarından, kurtulan, onikibin nefer, kul... Ağası, Paşasıyla yüzbin eşkıyaya dönüşmüş.

Kılıcı düşmanına ziyan diye Hakanı pek hoşnutmuş.

Tartışan yerine, tapınan kimi hoşnut kılmaz ki? Ali Osman, genel kuralın dışında kalabilsin.

Sonunda olan olmuş.

Aykırı, en uca gelmiş dayanmış.

Halife-i Ruy-u zemin, Sultan-ı âlemi mübin Süleyman Hân-ı sâni, zenaat ve siyasetten sonra, dini de kullarına teslim eylemekte duraksamamış.

Dönme, yobazdan boktur!..

Türkmen altı yüzyıllık Müslüman.

Kul ise, kâfir oğullarından devşirilmiş.

Hem de kâfirin en koyu ve bağnazı olduğundan reaya kalanlardan. Pek çoğu Ortodoks Hıristiyan.

Bu da, köhne Bizans'ın, genç fatihi Osmanlı'yı, kıskıvrak ele geçirmesinin başlangıç tarihini oluşturmuş.

Zenaatin gelişme kaynağı üretim, ticaretin kazanç tuzağı tüketimine dönüşmüş.

Dünya ve âhiretin güvencesi bilim, saf berraklığını yitirip Ortodoks hurafe ve safsatalarına bürünmüş.

Ve siyaset, hükmü tartışılmaz Tanrı vekiline yakınlık yarışında, adam yeme sahteciliğine gömülmüş.

Ve Devlet, uçurumun başından dibine vurmuş.

Yeniçeriliğin kaldırılışı, Devletin aymasıdır.

Bizans, bir daha topa tutulup... Bu kez, bire kadar kırılır.

Ne var ki, Devlet-i Âliye de boşlukta kalır.

Hizmete ademi çoktur da, buyurmaya okur yazarı yoktur.

Osmanoğlu neylesin?

Gözünü yeniden Anadolu'ya diker.

Köhne Devleti, yüklenip kaldıracak can nerde?

Sıra, yeniden Anadolu Türkmenine gelir!

Kastamonulu, Merzifonlu, Çorumlu, Nevşehirli bahçıvan yamaklarının torunları... Yani bizler!.. Azbiraz okur-yazarız diye teker teker ayıklanır... Üçer beşer Avrupa'ya yollanırız. Ki, her bir şeyin püf noktasını belleyip, Devleti yeniden, eski güç ve görkemine ulaştırıverelim.

Hay Allah *müstehakımızı* versin!..

Bunca uzak yol tepip bunca uğraştan sonra, araya araya bulacağımız, kendi geçmişimiz değil miymiş!..

Düşündükçe, gülesim geliyor.

Hem de içim kan ağlamaktayken.

Hay Allah, bu keferelerden razı olsun!

Aklımı nerden alıp, nerelere sürüklediler.

Ağızlarına sağlık!.. Ne güzel buyuruyorlar; *Miras hakkı kaldırılmalı*, imiş!.. Mubarekler sanki, Kur'an'ı âzim-üş-şânın Furkan Suresini okuyorlar. Göklerin ve yeryüzünün sahibi, ortak ve evlât edinmeyen Tanrı ise, miras zaten haram.

Dinimizin bu açık buyruğu, Oğuz'da, hatta Bizans'ta da, geçerli. Bizde daha düne kadar *özel mülkiyetin* izi bile yok ki, mirastan söz edilebilsin. Bu eğer çarpıklıksa, kendilerinden kaynaklanıyor. Osmanlı, Budin'e girince, mülkiyeti tanıyor. Nur içinde yatası, Şeyhülislâm Ebussud Efendi Hazretlerinin, salt o yöre için töreyi yasa kılması bu yüzden. Şimdi bu Avrupalılar da, kötülüğünü görüyorlar ki, karşı çıkıyorlar.

Ne denir? Başımızla beraber.

Ancak, bunu, yüce Efendimize, önerecek deliyi nerden bulacağız? Daha dün, bu keferelere özenerek Voyvoda ve mültezimlere mülkiyet ve miras hakkını tanımışlar. Pâdişah sözünden döner mi?

İşimizin pek kolay olmadığını biliyoruz.

Reşit Bey'in buyurduğu gibi, kötüye kurbanız.

İyi hoş da, bile bile kötüyü hazırlayana kim akıllı der?

Yine de, ortaya çıkan gerçekleri bir iyice tartışmalıyız.

Eğrisi, doğrusuna denk geldikten sonra, yine söylenmesi gerekiyorsa, aramızdan biri seçilir. İlk ortaya atan ben olduğuma göre de, şimdiden hazırlansam iyi olur.

Sultan Mahmud-u sâni Han Hazretleri, dikine gideni hiç bağışlamazlar. Koskoca Yeniçeri Ocağı'nı top ateşinde kebap eyleyen bir hükümdar, fukara Abdürrezzak Bahir'i n'işlemez?

Pir Sultan Abdal ne buyurur?

Görelim bakalım, n'ic'olur olsun!..

Zaten bu kâfir bilgelerinin bizim pirlere özendikleri belli. Biz kendimizden eksiklenip, neden geri duracakmışız?

İşte, savlarının bam tellerinden biri daha;

Bütün iş araçları ortaklaşa ve kademeli işletilen toplumsal kurumlarda toplanmalı ki, herkes kendi yeteneğine göre yer edinebilsin.. Ve her çalışan gerçekleştirdiği işe göre ücret alsın.

Bizim Simavnakadızade Şeyh Bedreddin, bunlardan dört yüzyıl önce, bunlardan daha keskinini deyivermiştir;

Yârın yanağından gayrı, her şey ortak!..

Kâfirler, Bektaşi tekkelerinin bunları yüzyıllardır *gülbânk* eylediğini nereden bilsinler?

Her biri, başımıza Börklüce kesilmekte.

O, İzmir'de papazlara ne anlattıysa... Bunlar, Paris'te bize onları yineliyor.

Oh olsun!..

Kendi değerlerini yâdellerde aramaya çıkanların bulacağı da ancak bu olabilir.

Kendi eksiğini ele tamamlatmaya kalkanın gülünçlüğünü kim, kime nasıl anlatabilir ki?

Ben, bunları söylemeye kalksam, ilkin Hristo höykürür. Ademin bütün bilgeliğini, Abdal Musa'nın sazına takıvermeye yürek ister. Ardından bizimkiler, yanılmış olmayasın, derler. Hiç bizde olsa, buralara almaya gelir miydik?

En iyisi, başka bir yöntem denemek.

Refik, geçenlerde Vefik'in, Hayyam, Yunus, Mevlâna ve öteki büyüklerimizden bazı dörtlükleri Fransızcaya çevirdiğini... Arkadaşlarına okuduklarında, şaşkına döndüklerini söylüyordu. Onlardan birkaçını edineyim. Yine ağzını açtığı bir gün eline tutuşturuvereyim... Hem kendi, okusun şaşsın. Hem de, okul diye yere göğe koyamadığı meyhanedekilere azbiraz caka satsın. Bakarsın, tamamı, Bektaşi *tığ-ı bendine ikrar* vermişler.

Yalnız, Saint-Simon *cenaplarının* Augustin Thierry ile birlikte, *Avrupa Topluluğunun Yeniden örgütlenmesi üzerine,* yazdıkları, bildiklerimizin hiçbirine uymuyor. Napoleon'un, İmparatorluk tutkusu yüzünden silâh zoruyla beceremediğini. Bunlar akıl ve sevgi yoluyla kuruverirler. Bir *Avrupa Parlamentosu*... Hani hiç de fena olmaz. Bu kez bizi dışarda tutamazlar. Devlet-i Âli her ne kadar köhnese de, Avrupa'nın yarısına sahip. Bir Avrupa Parlamentosu kurduklarında, üstümüzden nasıl aşıp da, Sırp... İtalyan ve Yunanı alacaklar? İster istemez, Efendimizin onurlandırmasını dileyeceklerdir. Oraya, ülke ve toplumların en yetkin insanları gideceğine göre, unuttuğumuz seçim, yeniden gündeme gelebilir. Bir de Avrupa parlamentosu diye başladığımız işi, kendi Meclisimizle tamamlar mıyız?

Ne güzel bir düş!

Zaten böyleleri uyanıkken görülür.

Gerçeğe yormaya kalksam, çıkar mı?

Buna bir inanabilsem, bütün uykulara değer.

Tutalım çıktı. Bunca *millet* bir arada yaşayabilir mi?

Neden olmasın? Roma, Bizans ve biz, Avrupa'ya el değiliz ki!.. Hem dilleri, hem dinleri... Hem de mezhepleri değişik milletleri kaç yüzyıldır bir arada yaşatmıyor muyuz?

Barış içinde bir arada, haydi haydi yaşarlar.

Bakarsın o zaman da, şu *sömürü* dedikleri şey biter.

Tanrı, mülk-ü şâhâneden uzak tutsun!..

Ya, her türlü haksızlık ve yolsuzluk ve adaletsizliğin kaynağı özel mülkiyetse?

O zaman, bunca gümbürtü... Ve onca parıltının gerekçesi tek; Gerçeği gizlemek.

Metternich... Nasselrod... Talleyrand... Reşit Bey gibi ünlü ve akıllı kulların onu buna vurup... Bunu şuna çarparak, dolap içinde dolap çevirmesi, öyle gerektiğinden.

Zaten bütün hünerleri de, yüz verecceğini doksandokuza indirip... Doksandokuz alacağını yüze çıkarmaktan ibaret.

Bir de bunu uzun gösterilerle, zor zahmet sağladılar mı?

Yeme de yanında yat!

Oysa, yeniksen, ha yüz vermişsin... Ha doksandokuz!

Yenilgiyi, yengiye çevirebilir misin?

Amacın, boş kasnağa, tokmak vurup öğünmekse, öğün.

Hünerleri yaptığımızı yapmaktan öte değil.

Wellington'un yengisinden pay kapma.

İngiliz, her büyük gibi cin mi cin.

Sözde, özgeçi gösteriyor.

Viyana'ya varıyor.

Metternich'e onur veriyor.

Paris'i zaptediyor.

İmparator'unu satan Talleyrand'a, Kral bağışlıyor.

Londra'ya çağrıladığı Çar'ın önünde, dizine bir bağcık, omzuna bir nişan takarak Nasselrod'u yüceltiyor.

Metternich söylence..Talleyrand, dev..Nasselrod büyücü.

Ve üçü de, İngiliz uşağı.

Uşaksız efendi, sahipsiz kul gibidir.

Ve efendinin anı da şânı da bağışı kadardır.

Bu yüzden eski efendilerimiz, pek eli açık imişler!

Biz de dağıtıyoruz. Ama, sadaka değil..İyiliğe karşı rüşvet kötülüğe karşı haraç. Artık, *lutf-u kerem,* bize!

Ah!.. Sadakamıza koşulan eski günler!..

Bir daha gelmemek üzre, nasıl geçip gitmişler?

Oysa *ol zemanlar,* krallar,Vezir eteği öper imişler!

Şimdi yeller esmekte, yerinde *ol saltanatın.*

Geçti Bor'un pazarı... Sür eşeği Niğde'ye!..

Belki bir iş eylersin, kapanmadıysa bahtın.

Biz ne talihsiz kullarız Tanrım!..

Dilenmeye gelen Krallara, *nasihat* edeceğimize, sadaka dilenecek kral arıyoruz.

Keşke, hiç doğmasaydık.

Devlet-i Âli'nin tarihini belleyene, bu *tenakuz* çok ağır! Biz kulken yüreğimiz yarılmakta.Efendi neylesin?

Onur da, bağış da, güç de o'nun.

Tükenmişse, ne gelir elden?

Hüzün, *teselli* eder mi?

Tarihin eski hükmüdür.

Bükülemeyen el öpülür.

Eğilip eğilip öpüyoruz.

Kurt düşeni yermiş.

Düşmüşüz bir kez.

Kinlensek ne?

Katlanacağız.

Başka çare yok.

Zor oyunu bozuyor.

Bizi kötüde kıstırmışlar.

Baskının eşsiz *akıncıları*, Cennet'e sefer eylemişler!..

Ülkeler açan *tımarlı sipahiler*, atlarından düşmüşler!..

Ordular bozan *yeniçeri*, öyle yozmuş ki, Efendimiz kendi eliyle topa tutup, yer ile yeksân eylemiş

Hazine tamtakır...

Kışlalar ören yeri...

Sınırlar Allah'a emanet...

Reaya başkaldırıyı tatmış...

Valiler egemenlik sevdasında.

Ve kâfire yalvar yakar olan biziz.

Gel de Koçi Bey'i, haksız bul bakalım!..

Âleme *nizâm* vermek için, düzeninin sağlam olmalı.

Olmadı mı, *Nizâm-ı âlem* sırtlandır... Leşine üşüşüverir.

Bu duruma sebep olanlar cehennem ateşlerinde yansın.

Bizi elde ettiğimiz kemik parçalarına sevinmek zorunda bırakanların hepsi, yattığı yerde yatamasın inşaallah!

Yarın, yattığımız yerde, aynı *beddua'nın* kemiklerimizi sızlatmasını istemiyorsak, gözümüzü dört açmalı... Elimizi tez tutmalı... Biran önce kefereyi aşmalıyız.

Yoksa, o başını alıp gidecek... Biz boynumuzu büke büke, yer ile yeksân olacağız.Top ve tüfengin karşısında, yalın pala n'ola? Hani otuz arşına üşüreceğin kılıç? Nerde kurşuna şerbetli gövde? Gülle gümbürtüsüne hangi yürek dayanır?

Alemi kendine uyduramıyorsan, sen âleme uyacaksın.

Uyduk!

Diktik, Gribeauval namlularını Yeniçeri kışlalarına... Verettik havan mermilerini baldırıçıplakların bağrına... Bire kadar kırdık, fesat ocağını. Ne kazanı kaldı... Ne keçesi... Ne de palası, haydutların.

Askersiz devlet... Silâhsız asker olmuyor.

Olmayınca, mülk korumasız kalıyor.
Silâhı çeken, kapımıza dayandı.
Ne çok yer yitirdik, Allah'ım!
Mora şimdi Yunan.
Tuna, Sırbistan.
Kırım, Rus.
Mısır, isyankâr.
Cezair *kan-ı revan.*
Kafkasya kaynar kazan.
On yılda, onbeş cephe açıldı.
On vilâyet, tam üç kez el değiştirdi.
Ve üç koca eyalet göz göre göre elden gitti.
Bu, başta yüce efendimiz, hepimize ders oldu.
Bir an önce, derlenip toparlanmamız gerekiyordu.
Haldır haldır *ıslahata* koyulduk. Ocağın yerine *Asakir-i mansure-i Muhammediye...* Ortaların yerine *mekteb-i ulum-u Harbiye...* Medresenin karşısına, *Tıbbiye-i Şâhâne* kuruldu.
Avrupa'dan, en iyi *zabitler...* En usta *tabipler* getirtildi. Helmut VON Moltke, bizde mareşal oldu. Avrupa'ya okumaya giden subayların birkaçı oralarda kaldı. Pek çoğu diplomasını alarak döndü. Şimdi kimi Harbiye'de subay adaylarına... Kimi de kışlalarda asker adaylarına ders veriyor.
Şu anda, genç, seçkin ve eğitimli sekizbin askerimiz var.
Yeniçeri ulufesinin kuruttuğu hazine, dolmak üzere.
Altın kokusu, besbelli keferenin başını döndürmüş.
Silâh tacirlerinin tamamı, çevremizde pervane.
Asakir-i Mansure'yi donatma hevesindeler.
Dinleri, imânları, aşkları, sevdaları para.
Kendi hükümetlerinden gizlediklerini bize açıyorlar.
Kazanç uğruna, yapmayacakları acımasızlık yok.
Azrail'i kıskandıracak silâhlar icadeylemişler.
Her biri, cehennem zebanisinden beter.

Böyle giderse, dünyanın sonu kötü.

Mertlik, namertliğe... Savaş, kıyıma dönüşmekte.

İmansızlar, bir *fersah*tan evler yıkan toplar.. Yüz arşından canlar yakan tüfenkler, satıyorlar. Parayı bastıran, istediği kadar almakta serbest. Ordusunu bunlarla donatan bir zalim ya da delinin insanlığa etmeyeceği eziyet... Çektirmeyeceği acı kalmaz.

Dünyamız, akıl ve erdemden nice yoksulsa... Çılgın ve zalimden yana onca zengin.

Öyle anlaşılıyor ki, yakında kimse eceliyle ölemeyecek.

Yere batasıların icatları, kitleleri toplu halde yok etmeye bire bir. *Maketler* üzerinde yaptıkları denemelerin onda biri bile insanı dehşete düşürmeye yetiyor. Bu gereçleri kullanacak bir zalimin yapabileceklerini *tahayyül* ettikçe bütün tüylerim diken olup bedenime batıyor.

Koskoca *Orduy-u Humâyun*'un, bir avuçluk Mısır askeri karşısında bozguna uğramasını, şimdi kavradım.

Bu silâhların annacında yiğitliğin hiçbir anlam ve önemi yok. Adem ejderhası olsan, yüz adımdan alnının ortasına kurşunu yer yemez sırtüstü gidiyorsun.

Kimin mermisi daha uzağı vuruyorsa, pehlivan o... Yengi anlam değiştirdi. Şimdi, sırtını yere getirmek, yok etmekle bir. Daha çok insan kıyan, savaşı kazanıyor.

Oysa, daha düne kadar savaş, mertlik *maratonu* idi. İki ya da daha çok insanın güç, hüner ve zekâ çatışması, tam bir er meydanı oluştururdu. Yenilenin *pes etme* hakkı kutsal sayılırdı. Şimdi, ölenin bütün hakları askıda.

Avcı, avına *vire* sorar mı?

Pususunu kurar... Yayını gerer... Okunu atar.

Diriyi neylesin? Besini ceset!

İnsan, hiçbir dönemde böyle horlanmamıştı.

Yazık ki, kendi icadına yenildi.

Artık, egemenlik ne akla, ne erdeme, ne güce ait.

Çağımızın efendisi makineler.

Ruhsuz... Duygusuz... Akılsız araçlar.

İnsanın yerini almakta.

Ve eğer onlardan yoksun isen, varolmak yasak.

Çaresiz, koşullara uyacağız.

Yoksa, eşkıya, kıyım kıyım kıyacak.

Madem, savunmaya zorlandık, gözümüzü dört açmalıyız.

Bu cehennem bıçkılarının en keskini... En tutkunu... En yeni ve etkini hangisiyse, onu almalıyız.

Paris seheri, ılgıt ılgıt açılmaktaydı. Yatağımdan fırladım. Giyiyinp kuşanmamla, Reşit Bey'in odasına dalmam bir oldu.

Çoktan uyanmıştı.

Gözleri, kan çanağına dönen gözlerime takılınca, irkildi.

- Hay'rola bir aksilik mi var?

Gövdemin ağırlığını tahtalarda gıcırdata gıcırdata yatağın yanına varıp, kıyısına oturdum. Yaylanıp doğrularak bağdaş kurdu. Ellerimi avuçlarının içine alır almaz, coşkum duruldu.

Akşamdan beri aklımda dönüp duranları bir bir aktardım.

Dünyada, dinlemeyi en iyi bilen insanlardan biridir.

Arada sorduklarıyla, başımın içini arı kovanına çeviren her şeyi sözcük sözcük ağzımdan aldı.

İçi boşalmış bir çuval benzeri pörsüdüğümde, omuzumu sığazladıktan sonra;

- Oh yahu!.. - Dedi. - İçimizde en derli toplumuz sendin. Bunca zaman hiç sesini çıkarmadan hep dinlediğini gördükçe, acaba gerekenden çok iş yüklediğimizden mi, diyordum. Allah, senden razı olsun. Biriktirip, eliyormuşsun. Hemen toplanalım. Enine boyuna bir kez daha tartışalım. Buyurduklarına aynen katılıyorum. Ama, akıl akıldan üstündür, denilmiş. Bakarsın bir arkadaşımız, bazı eklemeler, çıkarmalar yaparak daha da keskinleştirir. Böylelikle hepimiz gerçeğin *kühnüne* varırız.

- İyi de, her şeyi olduğu gibi anlatırsam, Hristo'yla Agop Efendiye ayıp olmaz mı?

- Doğru yahu!.. Bence de en çarpıcı yeri orası. En iyisi, toplantıdan vazgeçelim. Sen Ruhiddin Efendiyle de bir konuş. Bir yol, yöntem buluncaya açmayalım. Gizleyemeyiz de!.. Ayrı gayrımız olmayacağına andiçtik.

Ömrü uzun olsun, Ruhiddin Efendi, ağır görünür, fakat, işlek ve berrak bir zekâya sahiptir.

Yöntemi o buldu.

Hristo'nun yükünü aldığı bir zamana raslatıp ustalarına sırnaşıverdik. Tanrı yüreğini nurlandırası öyle bir coştu... Öyle bir büyüttü ki tartışmayı... Fırsat sayıp eteğimizdeki taşı döktük.

Ertesi sabah, ikisinin yüzündeki şaşkınlık aynıydı.

Ruhiddin Efendinin sayesinde, hem düşüncelerimizi aktarmış... Hem can yoldaşlarımızı incitmemiş..Hem de hepimiz aynı görüşte buluşmuştuk.

Keferelerin demokrasi deyip durduklarının *ne mene* bir şey olduğunu daha iyi kavramak da cabası.

Aynı fikirde buluşunca, durmak hımbıllık olurdu. Hemen kolları sıvamalı... Orduyu bir an önce, en iyi silâhlarla donatarak, Efendimize başkaldırana haddini bildirmeliydik ki, yaraşır kul olduğumuz kanıtlansın.

İşte burada işler karışıyordu.

Alman, Fransız, İngiliz tüfenklerinden hangisi diğerine üstün bilemiyorduk. Duyduklarımızla, tacirlerin anlattıklarını karşılaştırıyor... Anlamadığımız bir konuda uzmanlık taslamaktan bunalıyorduk.

Allah, Hristo Efendiden razı olsun.

İş görmekte üstüne adam bulmak olanaksız.

Bir akşam, gemici feneri gibi döndüğünde, yanında biri vardı.

Sallana sallana toplantı odasına daldılar.

Şaşırıp kalmıştık.

Orası bizim *mahremimizdi!*..

Çok yakınlarımız bile, habersiz giremezlerdi.

Hiç tanımadığımız biriyle paldır küldür dalması, hepimizi yerimizden uğratmaya yetti.

Kâfir oğlu, nasıl hoşnuttu anlatamam.

Besbelli kurduğumuz tuzağın öcünü alıyordu.

Yine de fazla uzatmadan;

- Johan Nicalaus von Dreyse!.. - Diye yanındakini tanıtınca, hayretimiz bir kat daha arttı.

Adamın adını, Moltke Paşa'dan duymuştuk.

Yanımızda Keçecizade Fuat Efendi de vardı.

Berlin'e gider gitmez, von Dreyse'yi bulunuz, demişti Mareşal... *Prusya'nın en iyi silâh ustasıdır. Yararlanacağınız bir dosttur.*

Alaman paşasının ağzından lâf dirhemle çıktığından, bugün gibi anımsıyorum.

Hristo, bu adamı nerden buldu?

İnsan, Hristo'yu iyice tanıdıktan sonra, talihine şükreder. Ne, nerde, neden, nasıl onun gözünde hiçbir değer taşımaz. *İnsan, arar, sorar, bulur, öğrenir, yapar!*..

Adamı oturtacak yer bulamadık.

Başta Reşit Bey, hemen çevresine toplandık.

Prusya, bizim gözümüzde Moltke Paşa demekti.

Bilemediğimizi, bilen... Yapamadığımızı yapan, bir büyücü!.. Meğer onların da yapamadıkları varmış.

Gel de şaşma!

Von Dreyse'nin söylediğine göre, sürgü mekanizmalı bir tüfenk geliştirmiş. Atışı mevcutlardan çok seri..İsabeti çok fazla imiş. Bütün denemelerde başarılı sonuçlar almış. Her şeyiyle seri üretime hazırmış.

Çok şaşırtıcı!.. Fakat mekanizmada kullanacağı saf çeliği bir türlü üretemiyorlarmış.

İngilizler kokuyu aldıkları için vermiyor... Fransızlar ise, o'nun

istediği üretim için, yüklüce bir avans gereksiniyorlarmış. Fabrikanın genişlemesi buna bağlıymış. Adam, kredi bulmak amacıyla Berlin'e dönerken Hristo'ya rastlamış.

Körün istediği bir göz, Allah iki tane birden bağışlıyor.

Reşit Bey, her zamanki kavrayış gücüyle, gözleri ışıl ışıl başını salladı. Sade, denemelerden Keçecizade Fuat Efendi'nin haberi olup olmadığını sordu. Olumlu yanıt alır almaz da;

- Gerekli avansı biz sağlarız, - diye kestirip attı.

Her ne kadar, silâhtan anlamasak da, seri ve isabetli atışın anlamını biliyorduk. Çağımızın en güçlü silâhı demekti. Ve, biz, buna, Prusya ordusundan önce sahip olacaktık!.. Moltke Paşa, sevinir mi, yerinir mi, bilemem.

Bildiğim, onbin tüfenklik siparişin avansını sağlamak için sabahın köründe Jean-Coude'un kapısını çaldığım.

Ben para peşinde koşuştururken, Reşit Bey, muştuyu, yüce Efendimize ulaştırmak amacıyla, özel kuryeyi çoktan yola çıkarmıştı.

Onun dönüşü, bu anlaşmanın, Paris'teki son görevimiz olduğunu ortaya koydu. Artık, ödevi dünyanın yeni merkezi Londra'da sürdürecektik.

Hemen yol hazırlıklarına başladık.

Londra'ya gideceğimiz, anında duyuldu.

Elçilik tam anlamıyla, arı kovanına döndü.

Kısa zamanda, ne kadar çok dost edinmişiz.

Bu gelişmede, çocuklar bizden artık hak sahibi.

Onları, Paris'in en iyi okuluna vermekle ne iyi ettik.

Hem iyi yetiştiler... Hem bizim yetişmemize yardımcı oldular. Şimdi, bütün bunları nasıl birden kesebiliriz? Memur çocuğu olmak ne zor. Başladığın bir okulu bitiremiyorsun.

Haydi biz, leyleğin son yavrusu misali, yuvamızdan atılıp *diyâr-ı küfre* düşmüşüz. Gurbet olduktan sonra, ha Paris, ha Londra... Ne farkeder? Toplarız göçümüzü... Düşeriz yollara.

Çocukları ne yapacağız?

Tam da *baccaloriat* evresinde?

Koyu koyu düşünmemize kalmadı.

Bu Hristo kâfiri, Paris'i, bize bile yeğliyor olmalı.

Öyle bir coşkuyla, gönüllü çıktı ki, Reşit Bey de içinde, ağzımızı açıp tek söz edemedik.

İster istemez, onları burada bırakacağız.

ONDOKUZ

Henry'yi, hepsi aynı anda gördü.

Üstünde kaydıkları rengi uçmuş çuha... Yaklaştığında ürküp uzaklaştığında korktukları dev zümrüt... İnsan elinin doğa harikasına dönüştürdüğü yeşil... Sevincin ışıltısında gölgelendi.

Henry, rıhtımda dimdik durmuş, hâlâ onları arıyordu.

Gördüğü an, gemi rıhtıma yanaşmış, palamar bağlıyordu.

El kol devinileriyle, babaların arasında zıpladı. İskele verilir verilmez, vapura daldı. Güvertede ilkin Hristo'ya çarptı. Coşkuyla boynuna sarılınca;

- Dur vre, - diye çırpındı Hristo. - Hedefi şaşırma.

- Teşekkür etmek istedim, - diyen Henry, hiç uzatmadı.

Hristo'nun boynundan çözülüp top gibi arkadaşlarının üstüne savruldu.

Bir an bu, sarmaş dolaş sevinç yumağına dalan Hristo, kendi kendine söylenerek, merdivenlere yürüdü;

- Gene iş başa düştü. Birbirlerini buldular ya!.. Şimdi top patlasa aldırmazlar. Davran Hristo kâfiri!.. Keratalar, yükü sana sarmaya kararlı. Bahir efendi hiçbir şeyi aksatmaz ama, ne olur ne olmaz. Sen kendi işini gör de emaneti sağlam teslim eyle!..

Hristo'nun gözetiminden kurtuluvermeleri, coşkularını büsbü-

tün artırdı. Kendilerinden başka ne bir şey görecek..Ne de duyacak haldeydiler.

Ayların özlemini, saniyelerde giderme tutkusundaydılar. Henry'yi ortalarına alıp, sımsıkı sarılmışlar. Güvertenin ortasında bir sevgi yumağı halinde dertop kaynaşıvermişlerdi.

Hristo, başını sallaya sallaya ambarın başına yürüdü.

Varsayımı doğrulandı. Gemi Kâtibi, elçilik kavasının ardında sıralanmış hammallarla o'nu bekliyordu. Rahatlayıverdi. Cebinden çıkardığı konşimento ile bagaj fişlerini Kâtibe uzattı.

Adam, kavasla hammalları ardına takarak, anbara indi.

İşi kolaylaşmış... İçi rahatlamıştı.

Denkler, sandıklar, kasalar teker teker adamların sırtında çıkmaya başlamıştı. Her parçayı, elindeki konşimentodan işaretleyerek, tamamı arabalara yükleninceye değin, başını kaldırıp bakmadı. Son paketi de götürdükleri an, çocukları çağırmak amacıyla, ağır ağır güverteye çıktı.

Onları bıraktığı gibi bulacağından öyle güvenliydi ki, yerlerinde yeller estiğini görünce dondu kaldı.

Birden terkedilmişlik duygusuna kapıldı. Sanki, bilmediği bir yerde yapayalnız kalmıştı.

Kavas, usullacık koluna dokunup da;

- Arabalar hazır ekselânsları!.. Emir buyrulursa, - der demez derin bir uykudan uyanırcasına silkindi.

Gözlerini boşlukta döndüre döndüre;

- Çocuklar? - Dedi, cılız bir sesle.

- Arkanızdan inen gurup mu? Çoktan gittiler!

Gerçekten de, o sırtını döner dönmez rıhtıma uçmuşlardı.

Birbirlerine anlatacak o kadar çok şeyleri vardı ki!

Bir yandan yürüyor..Bir yandan Henry'ye, tanıdığı herkes hakkında rapor veriyorlardı. O daha ağzını açıp;

- Maxime, - der demez, birbirlerini tamamlayarak anlatmaya

başlamışlardı;

- Maxime, sen gittikten sonra kabak çiçeği gibi açıldı. Bir kız yüzüne baksa, kıpkırmızı kesilen saf delikanlıyı kodunsa bul. Uçarı çapkını oynamakta ki, parmağın ağzında kala. Hani Kız Lisesi sübyanlarından Madamoiselle Garnier vardı ya!.. Bizim Charles Garnier'in küçük kızkardeşi. Anımsadın mı? İşte o'nunla pişirdi!.. Biz, kendimizden büyük yosmalarla meşki erlik sayalım. Maxime'le Ohannes, aşk pınarına dalıverdiler. Artık seninkilerde ne salon kaldı. Ne kulüp... Varsa yoksa, Jeanne ve Fanni!.. Biri Charles Garnier'yi aramıza katıp savdıktan... Diğeri, bizimle görünüp Hristo dayıyı atlattıktan sonra, yallah kumrularının tüneğine. Fromentine'ler iyi insanlar. Bunun garipliğine acıyıp buyur ediyorlar. Fakat, Garnier'ler, Jeanne'ın yosmalara özenmesini yasaklamışlar. Fukara Charles, mimarlık hevesinin kurbanı oldu. Sanat düşkünü ya, ister istemez bizim Charles'ın müridleri arasına katıldı. Bir adam, Charles Baudelaire ile Vefik efendinin tuzağına düştükten sonra, Ricardo Manti'nin jönlerine bulaşmasın yazılı mı? Bolca sanat, biraz siyaset derken, ağabey denetiminden kurtulan cici kız, yallah Maxime'in esirgeyen ve koruyan kolları arasına!.. Halimizi düşünebiliyor musun? Ohannes'ten sonra, ikinci kaybımızı da sineye çekmek zorundayız. Bu pundunu bulur, Fromentine'lere savuşur. Maxime fırsatın düşürdü mü, kızı kaptığı gibi, Fontainebleau'ya uçar. Elbette bizlere de, tamamını idare etmek düşer. Ne var ki, her zaman şansımız yâver gitmiyor.

Hristo, kurulduğu elçilik karosuyla yanlarından geçerken arabayı durdu. Kapıyı aralayarak;

- Allah muhabbetinizi artırsın, - Arabalar boşaltıcaya yetişmezseniz, Reşit Bey'e bulacağınız gerekçeyi hazır edin.

Henry, hepsinin yerine güvence verdi;

- Yolumuz uzun değil efendim. Yetişiriz!.. - der demez, araba kendiliğinden yürüdü. Hemen arkadaşlarına dönerek; - Yoksa foya-

ları meydana mı çıktı?

Bir yandan ilerlerken, bir yandan anlatmaya giriştiler;

- Az daha o da olacaktı. Geçen Pazar, *Jön İtalyan*'da toplantı vardı. Galiba, Ricardo, öncülüğe hevesleniyor. Bunun için de ağzının laf yapması zorunlu. Seninki, topluluk karşısında ilk kez söylev çekecek. Halimiz tam seyirlik. Bir hafta başımızın etini yedi. Hangimizi yakalasa, hedef çuvalı gibi karşısına dikip basıyor yaygarayı. Biz andavallılar, o konuştukça kendimizden geçmişcesine, basıyoruz alkışı. Üç beşimizi iyice benzettikten sonra, özgüveni pekişti. Meğer, başımıza iş açmışız. Makarnacı, cin olmadan Şeytan çarpmaya kararlıymış. Ezberi biraz yerleşince toplu gösterilere başladı. Beş dakika boşluk yakaladı mı, yandık. *Jön İtalyanlar!.. Aziz ve muhterem Kardeşlerim,* diye bir başlıyor. Hepimiz İtalyan sürgününe dönüşüyoruz. Çoğumuz Fransız... Bir bölüğümüz Osmanlı'ymış ne gam!.. O bildiğini okumakta berdevam. En azından arkadaşlar falan, de!. Diyecek olduk, ı-ıhh!.. Ezberini şaşırdı. En iyisi, bildiğini okusun. Başladık sürgünler gibi rol kesmeye!.. Alkış kıyamet, sıranın üstüne çıkardık mı? Tam tiyatro!.Taş mektepte, Kur'an dersine başlamış çömez benzeri, sallana sallana bir başlamakta... Durdurabilene aşkolsun. Sonunda, her sözcüğü hem biz, hem de kendi, *hıfzetti*... O zaman anladık ki, politikacının hası, ezberi güçlü aktörden başka bir şey değildir. Diyeceğini iyi belleyen, hem sözlerin vurgularıyla... Hem kitlenin duygularıyla çok rahat oynayabiliyor. Nasılsa, ayının kırk masalı var... Kırkı da ahlat üstüne. Politika masalı da, aynı!.. Ne var ki, anlatım ve deviniler değişince, ayrıymış gibi geliyor. Büyü ezberde... Ve, her hafız gibi, şaşırdın mı, büyü çözüldü. Eh, dostun darda yoksa, çekiver kuyruğunu. Hatır için, çiğ tavuk yiyeceğiz!.. N'olur, n'olmaz. Kürsünün yakınında sıralanıp, bir sürçmede, *souffler* verecek... Yeri geldiğinde, laf atarak, konuyu geliştireceğiz. Ezberimiz, provamız tamam. Pazar günü, herkes kulüpte. Maxime'le bunu, kodunsa bul!.Biri Jeanne'nı kapmış, pır

Fontainebleau! Öbürü, işmarı almış, yallah Fromentine konağı... İyi de, makarnacıyı nereye sığdıracağız? Öfkeden bir tavana çıkıyor, bir yere düşüyordu. Tam, ihanete uğramış, Mountparnasse dilberi. Bir delilenmekte ki!.. Avutmaya güç erişmemekte... Meğer, bunlara da bizden habersiz, özel görev vermiş. Tam söylevin ortasında, bizi de şaşırtacak bir çıkış yapacaklarmış. İkisi birden sıvışınca, şallak mallak ortada kaldı. Az daha ezberini unutuyordu. Biz ne safız!.. Avutmak için, dökmediğimiz dil kalmadı. Sanıyorduk ki, bu papaz adaylarının, aşk-u meşkle pek bir ilgileri olmadığından celâlleniyor! Meğer bu cinler başımıza geleceği önceden sezip kızların ardına sinivermişler. İş başa düştü. O'nu da, biz üstlenip yatıştırdık. Tam, dersimizi yaptık, diye sevinirken kavga çıkmaz mı? Biz, konuşmacının pişekârıyız ya!.Franz-Joseph'den dayak yemiş bir nice sürgün varsa, üstümüze hörledi. Tez davranıp hançerleri kavramasak, eşek sudan gelinceye sopa yiyecektik. Canımızı, sokağa dar attık. Ama, gel de makarnacı'ya laf anlat... Sanki, bunlar olsaydı, sürgün devrimcileri ıhtırıp, tepelerine tüneyecekti!..

Henry, gözlerinde belirip yiten bir özlemle;

- Anladım, - dedi. - Maxime, Jeanne'la avunacak ama, ayrılık, Ricardo'ya çok koymuş. Ya Charles?

- O bizden de yüreksizmiş. Albay çağırtıyor diye tutturdu. Başka zaman, çağırıyı, bin bahaneyle, savuştururken... Bu kez, kudurdu. Evvelki gün, hep birlikte, Lyon'a uğurladık. Keşke, bir kız da o'na bulsaydık! Tren kalkıncaya, hiçbir şeyin ayırdında değildik... Ardından el sallarken bir fena olalım!.. Ricardo'ya hak verdik. Dost ayrılığı kötü!.. Zorluğunu yeni anlıyoruz, desem yeri. Oysa biz, analarımızdan ayrılmış, fazla yüksünmemiştik. Babalarımızdan ayrılmış, gurubumuz daha da kenetlenecek diye sevinmiştik. Fakat, iş, birbirimizden kopmaya gelince, değişti. Dostluk, ne etkin bir kaynaşma... Ne vazgeçilmez tutku? Seni, zorla yollarken ciğerimiz dağlanmıştı. Kendimiz gelirken, yüreğimiz paralandı. Bedenimiz

burda. Ama, aklımız orda. Bilmem, doğru söylediğim için alınır mısın?

- Deli misin? Şu son aylardaki yaşamımı anlatıyorsun. Sersem gibiydim. Bakıyor, görmüyor... Dinliyor, duymuyordum. Bir şey sorulduktan kaç dakika sonra yanıtladığımı bilmiyorum. Bizimkiler, budalalığıma karar vermek üzerelerdi ki, sizinkilerin geldiğini duydum. Müjdemi almıştım. Birden canlanıvermişim. Elçiliğe nasıl koştum... Kavasları nasıl geçtim... Sizinkileri nasıl buldum bilemiyorum. Bildiğim, ancak, annemi karşılasam, bu kadar sevineceğimdi? Yoktunuz!.. Düş kırıklığım, sınavlardan sonra geleceğiniz umuduyla siliniverdi. Ne can,ne iyi insanlar! Bana hemen sahiplendiler. Nerdeyse her gün uğruyorum. Haber ve mektuplarınızı alıyor. Yanıtları veriyorum... Bizimkiler küplere biniyor. Sanıyorlardı ki, sırnaşıyorum. Davranışımı, *gentlemen*liğe aykırı buluyorlar. Takan kim? Sonunda, dayımın tehditlerini savuşturmak amacıyla, birkaç gün ara verdim. Sağolsun Reşit Bey!.. Gerçek bir deha!.. Durumu hemen anlamış. Elçilik adına, özel çağrı gönderdi. Sir John Austin'in balonu şıp diye iniverdi. Artık, elçilik kemiği yalayan it eniği değil... Devlet-i Âliye elçisinin özel çağrılısı saygıdeğer bir *gentlemen*dik. Redingotlar ısmarlandı. Peruklar yaptırıldı.Allandık..Pullandık..Lord cenaplarının dört atlı arabasına kurularak çağrıya *icabet eyledik!*.. O andan başlayarak ben savsasam, bizimkiler kışkırtıyordu. Savsamak ne mümkün? Uğramasam uyuyamıyordum. Çünkü, mektup bulamasam da, haber alabiliyordum!..

- Haber mi? - Diye atıldı Vefik.

Henry, pot kırmışların büyük şaşkınlığıyla;

- Hristo dayının, hergün rapor yazdığını bilmiyor muydunuz?

- Vay canına! - Dedi bu kez de Cemil. - İşe bak! Meğer gözlerini arkada bırakmışlar. Hay yaşa bire Henry Layard Efendi!.. Allah senden razı olsun!.. Tam zamanında uyardın. Sürpriz sorulara hazırlanalım. Hristo Dayı, işlediğimiz her haltı, ayrıntısıyla öğren-

miş ve bildirmiştir. Salonlardan bir şey çıkartamazlar.. Her daim efendi efendi bilgi yarışması yaptık. Belki, Ohannes'e azbiraz Fanni'nin hesabını sorarlar.

Ohannes, lafı Cemil'in ağzına tıktı.

- Bizde sevmek yüce Rabbın *lutfu* oğlum!.. Neyin hesabı verilecek? Zaten yüreğimizi Paris'te koyup gelmişiz. Öyle bir tırıllanırım ki, Babam sorduğuna, Hristo Dayı çaşıtlığına pişman ola!.. Siz asıl kendi çöpünüzü ayıklayın. Yediğimiz sopaları Osmanlılığa leke saydılar mı, bize takacak madalya bulamazlar.

Henry, keyifle yüzlerine baktı.

- Hani şu, hançere davranmasanız, makarnacıları ürkütemeyeceğiniz toplantıda yenilen dayak mı bu?

Ohannes, herkesin aynı anda ters ters baktığını görünce;

- He! - Dedi. - Herifler çok! Tamamı üşüşünce, kim neyleyebilir? Canı yanan eşek, atı geçer buyrulmuş. Sıyırırsın sedefli saldırmayı... Dürtükleyeceğin anlaşıldı mı? kaçanın anası ağlamamış. Duruverip de eşek sudan gelinceye sopa yeseler daha mı iyi?

- Gene her şeyi birbirine karıştırdın Ohannes Efendi birader, - dedi Vefik. - Bu Henry keferesine rezil eyledin bizi. Ya şunu doğru düzgün anlat. Ya da kes sesini otur aşağı.

- Değil mi ya? - Diye alay etti Henry. - Hazır, mangalda kül bırakmadan savurtup durmaktayken, foyayı meydana çıkarmanın âlemi ne?

- Hadi bakalım, - dedi bu kez de Cemil. - Ayıkla şimdi pirincin taşını. Madem, açık ettin, sonrasını da anlat bir güzel.

Ohannes, soluk soluğa yalanıyordu;

- Sonrasında iş çapraşık. Spagetti devrimcisi, Maxime'i, Jeanne'ın yanında kıstırmış. Açmış bayramlık ağzını... Yummuş seyranlık gözünü... Başlamış bir söylev de o'ncağızıma çekmeye. Fukara, kibar oğlan. Kıza da sataşır korkusundan gıkını çıkaramamış. Se-

ninki öyle bir coşmuş ki, beni ararken Fanni'ye çatmış. Oh olsun!.. Bizimki Garnier'lerin çıtkırıldım pilici değil ki!.. Ne olsa Osmanlı sayılır... Hadi ordan düdük, demiş buna. Oraya döğüşmeye mi gittin? Söyleşmeye mi? Kışkırtacağına, dersine iyi çalışıp yatıştırsaydın, kavga çıkmaz... Bir araba sopa yemezdin. Her zaman yanında Yeniçeri gezecek değil. Osmanlı nefesiyle borazan çalan... İtalyan sopasıyla danseder. Ricardo, beni gördüğünde bir tek lâf edebildi. Sakın bu kızla evlenme!.. Yoksa ömrün kararır. Deli!.. Şimdi, he, desin!.. Şimdi uçarım. Bu kızı Osmanlı'da bulmak olası mı?

- Dün bir, bugün iki. Bu ayrılık amma koydu sana yahu! Bir dediğin bir dediğini tutmuyor? - Dedi alayla Cemil. - Kendi tanıklığını yalanlıyorsun. Korkarım Agop amca, Paris'te neler oldu dediğinde, höngürdemeye başlayacaksın.

Kostaki, Ohannes'in sırtını sığazlayarak;

- Rahat bırakın çocuğu vre, - dedi. - Yine de iyi idare ediyor. Kolay mı? Aklını Paris'te, Madamoiselle Fromentine'nin bohçasına tıkmış gelmiş. Büsbütün şaşırtmayın. Kimbilir, Agop Amca'da ne aşk dedikoduları var. İşe dayım el attıysa, dudaktan kulağa aktarılanı bile duymuştur. Yeterince şaşıracak zavallı... Bir de siz üstüne varmayın.

- Öyle ya, altından çapanoğlu çıkabilir!..

Vefik'in, laf çarpması, Kostaki'yi kızdırmaya yetti;

- Çıkarsa, mızrağı salt beni mi vurur? Herkes, payına düşeni almasın yazılı mı? Her ne kadar Osmanlı'ysak, kaçanın anası ağlamaz, biliriz. Türkmen aptalı, yiğitliğe pala sıyırdıysa, güveninden. Nemize gerek. Varsın kavgasına, uğrasın belâsına.

- Vay başımıza gelenler, - dedi Vefik. - Hristo dayı kâfiri de, bu da domuzdan yana zaten. Hançerlerimiz olmayaydı da, makarnacılar bizi paralıyaydı, sevinecekmiş kâfiroğlu!.. Allah büyük!.. Sen de bizim elimize düşersin.

Henry, hepsini teker teker süzdükten sonra;

- Çok mu dayak yediniz?

- Dayaksız kavganın tadı mı olur? - Dedi anında Refik.

Refik kestirip atınca, uzatmak anlamını yitirmişti. Henry, her şeyi bir çırpıda öğrenmenin olanaksızlığını kavradı. Elçiliğe de pek bir şey kalmamıştı.

Eşyalarıyla yüklü arabalar, yanlarından geçmek üzereydi.

- Gelmeden herkesle vedalaştınız mı?

Kimi sorduğunu hemen anladılar.

Vefik, inadına söz dolandırdı.

- Teyzen, dünyanın armağınını yolladı. Kocaman bir sandığın var. Unutturma. Balzac'ın *le Lys dans la Valée*'siyle, Hugo'nun *les Voix interiérieures*'ünün adına imzalı nüshaları için de Charles'a teşekkür edeceksin. O'nun ricası olmasa, biz söylemeye çekinirdik. - Derken, göz ucuyla süzüyordu. Henry kıvranmaya başlamıştı. Asıl beklediğinin ne olduğunu hepsi biliyordu. Yine de, tadını çıkarmak istiyorlardı. Sonunda, ballandıra ballandıra anlatmaya başladı; - Yolculuk günü kesinleşince, dolanmaya başladık. Ne çok yere gidip ne çok insanla vedalaşmamız gerekiyormuş. Kişi, içindeyken ortamını kavramaktan yoksun. Ormanda bir ağaç mısın? Bozkırda bir diken mi, ayrılırken ortaya çıkıyor. Arkadaşlarımızın gölgesinde, koca bir ağaç denizinde imişiz de haberimiz yokmuş. Kimseyi unutmadan, sevdiklerimizle vedalaşım der demez, apışıp kaldık. İlkin, bir liste yapalım dedik... Ünlü ünsüz... Yaşlı genç..Büyük küçük... Kadın erkek, insanları bir sıralayalım da, sırayla vedalaşalım... Baktık baş olacak gibi değil. Sonunda tendimizi salıverdik. Salonlar... Şatolar... Çiftlikler... Konaklar... Köşkler ve evlerdeki bütün canlara hu çekmeye başladık. Günler, haftalar boyu dolandık. Her yere girdik çıktık. Herkesle helâllaştık. - Henry'nin iyice sabırsızlandığını ayırır ayırmaz; - Elbette senin sevgili Madame Belleyeaux'ünü ihmal edemezdik.

Henry duruluvermişti. Derin bir solukla birlikte;

- Sadece benim mi?

- En çok özlenen olduğuna göre!..

- Nerden belli?

- Karşılaştığımız havadan!.. Gideceğimiz çoktan duyulmuş. Paris yosmalarının anayasası belli; Dostun züğürdü çöpe... Eskisi öte... Ölüsü bir karanfile. Koketlerin gözündeki yerimiz o. Eskiden bedavaya kopardığımız öpücükler, birden altınla tartılmaya başladı. Sen, çok şanslısın arkadaş. Marie, bizi görür görmez, seni sordu. Bize rehberlik edeceğini sanmış. Onu görme gerekçesi sayarsın ummuş. Ağdalar yapmış... Pudralara batmış... Allıklar sürnüp rastıklar çekinmiş... Ne büyük düş kırıklığı... Başını omuzuma koyarak bir hıçkırışı vardı... İçim paralandı... Arkadaşımın aşkı olmasa, *teselli bâbında* koynuna girivereccktim. Ne iyi kız!.. Bizim yelloz Josephine yüzümüze bakmazken, o'nun sımsıcak sokuluşu ne hoş!..

Henry, işi iyie alaya vurduğunu hemen kavradı;

- Hay sizi bunca özlemle bekleyenin, - dedi aynı alayla. - Domuzdan post, Osmanlı'dan dost bu kadar olur. Arkamı döner dönmez, koketimi çalmaya kalkışmışlar.

- Çok şanslıymışsın! Marie, çok iyi, çok sadık bir kız. Kimler, nelerle yerini kapmaya uğraştı da, dönüp bakmadı. Sanki, gözünü açmış, seni görmüş. Henry, diyor da ağzından başka laf çıkmıyor. Sana öyle tutkun ki!.. Salt arkadaşın olduğumuz için hepimizi sıraya koyabilirmiş...

- Siz de fırsatı kaçırmadınız değil mi kâfirler?

- Yok yahu!.. Nemize gerek. Seni öyle çok özlemiş ki, pundunu bulsa, mama Belleyeaux'ü koduğu gibi Manş'ı aşacak. Bu koket takımı sevdaya düştü mü, neyleyeceği belli olmazmış. Monsieur Balzac'ın yalancısıyım. Ortalığı kırar geçirirmiş. Öyle, işler edermiş ki, bir yazarın bile düşlerinin erişemediği durumlar doğarmış. *Yosmanın hası, sevdaya mutluğunu bağışlayandır*, buyuruyor üstad. Biz, sağılmaya alışmışlar için, bir tuhaf söz. Bildiğimiz, yosmanın

hası, ineğini iyi sağandır. Yanılmışız!.. Şu senin Marie'nin, her şeye hazır halini görünce, hak verdik. Zaten, bunca iyi bilmese, onca efendiyi karşısına alabilir miydi? Anlayacağın Henry Layard Efendi, yüreğimiz ezim ezim ezildi kızcağızın haline. Hani, Hristo Dayı'nın, koltuk kovaltacağına güvensek, yüklenir gelirdik. Ne yazık, tam yolculuk arifesinde, yiğitliği yere çalmıştık. Bu da, Osmanlı'nın defterindeki bütün kredilerin kapanması demektir. O orda boynu bükük bekleyecek. - Cebinden ipek bir mendil çıkardı. Uzattı. - Sen burda, özlemi koklayacaksın. Bunu sana gönderdi. Al da, ağlar gözyaşlarını mı silersin... Koklar özlem mi giderirsin. Tepe tepe kullan. Şunu da aklına bir iyice yerleştir ki, bir gün işin düşer de, Paris'e giderseymişsin, sımsıcak bir kucak bulacağına güvenmeliymişsin!..

Henry mendili, hızla kaptı.

Sevinç ve tutkuyla derin derin kokladı.

Sonra usullacık kalbinin üstüne yerleştirdi.

Gözlerinden sevecenlik ve borç ışıltıları saçarak;

- Sağol, - dedi. - Lafı buraya getirinceye canıma okudun... Ama, değdi doğrusu. Demek unutamayan, unutulmuyor!..

- Ya!.. İşte öyle!.. İçimiz cız etti. Ona da, sana da bir sürpriz yapmayı çok istedik. Hristo Dayı'dan yüz bulabilsek, Madamoiselle'i Madame'dan çalacaktık. Ne ki, Jön İtalyan'daki olaya çok kızdı. Ona göre, hepimiz suçluyduk. Ricardo'yu, kendi konusunda derinleşmeye zorlayacağımıza... Kışkırtmada desteklemenin, suçlusuyduk. *Kişi, yoldaşının erdeminden sorumluymuş.* Biz, şakşakçılığı yeğlemişiz. Onca bilgi ve görgüden sonra, devrimciliği hafife almamız ise, hiç bağışlanamazmış. Göçmenlere komplo düzenlemek neyin nesiymiş? O yoksullar, kendi ülkelerinin iyiliğine bir şey yapmak adına bunca acıya katlanırlarken... Kendi oğullarının iktidar kavgasına araç edilmeleri yakışık alır mıymış? Bunu daha baştan düşünemediğimiz için, aklımız beş karış havada imiş!.. Kendi arala-

rında uzlaşamayan kitlelerin arasına girmekle, hatamız daha da büyümüş. Devrim, öyle uyduruk söylevlerle değil, dahice buluş ve uygulamalar... Özgeçinin doruklarını sunabilen özveriler... Ve insanlığın geleceğine bir şeyler katma bilinciyle yoğrulmalıymış. Öyle, ağzı her laf yapan, birkaç şavalak yandaş buldu diye, kitlenin öncülüğüne soyunuverirse, her şey yüze göze bulaşırmış. Cromwell ve arkadaşlarıyla, Danton, Mirebeau, Robespierre ve arkadaşlarının başarısı... Bütün ötekilerin başarısızlığının özünü kavrayamadıkça, ortaya atılmakla... Egemen önünde köçekliğe soyunmanın hiçbir ayırımı yokmuş!.. Oysa bizler, Fransa'nın en iyi hocalarından ders görmüşüz. Bunların nerdeyse tamamı, şöyle ya da böyle Büyük Devrim'e bulaşmış insanlarmış. Daha bir iki kuşakta, böyle yozlaştırılırsa, aydınlanmanın ne anlamı olurmuş... O'nun asıl akıl erdiremediği, Ricardo'nun önderlik savı..Ve bizim bunu bir ödül ya da armağan gibi düşünmemizmiş. Devrimcilerin, saf yarardan başka ne isteği olabilir, diyor. *Düşüncelerinin gerçekleşmesine, yaşamını adayan biri, nasıl olur da, çıkar umar? Candan aziz ne var? Uzlaşmazlık, ya kâr ya fiyaka tutkusundan kaynaklanır. Bu bencilliktir. Tüccar devrimci, olabilir. Yaşamı da içinde, özveriyi içine sindirebiliyorsa. Ama, hiçbir devrimci, tüccar ya da esnaf olamaz. Salt zarara dayalı bir işte, öylesinin işi ne?* Aklı almıyor. Dediği gibiyse, akla uymadığında haklı. Hele açıklamasını dinledikten sonra; Uzlaşma, her türlü kışkırtmanın ilâcıymış. Çünkü, tartışmayı sonuna kadar götürecek dayanıklılığı sağlarmış. Kışkırtma bile olsa, söz, sağlam bir bilgiye dayanmıyorsa, çürürmüş. Çürük söylevin de hiçbir etki, değer ve anlamı olmayacağı açık. Fikir yerine fiziğe yüklenildi mi? Devrimcinin bütün zayıflığı ortaya çıkıverirmiş. *Düşmana ne bulunmaz fırsat!* Biz azar bitti diye sevinmeye durmuştuk. Bir yanılgı daha!.. *Şükredin,* diye yeniden başladı; *O gün, oyununuza gelenler, sizden avanakmış.* Kendi arasında uzlaşmış bir grubun içine düşseydiniz. *Şöyle azbiraz bilgiye dönük üç soruyla karşılaşıver-*

seydiniz? Nasıl olacak? Kim yapacak? Neden, diye... Üç dakika sonra, şişer kalırdınız. Oysa, dağınık kitleninin içinde, birkaç dayanıksıza rastlayınca, Ricardo efendiye epey prim sağladınız. Artık, ayaktakımı arasında, vurucu güç olma özelliğini kazandı. Gioberti'yle Mazzini, tepe tepe kullanacakları bir avanak daha buldular. Bundan sonra kavga çıkarmak istedikleri her yere sizin Ricardo'yu göndereceklerdir. Biraz dayak yerse, belki aklı başına gelir diyeceğim. Ama, bu devrimcilik öyle bir sanattır ki, akılla başlayan akılla götürür. Yumrukla başlayan yumrukla.

Henry, umduğunu bulmanın kıvancındaydı.

Anlatılanları büyük bir ilgiyle dinledi.

- Hristo Dayı izin verse de, söyleşilerinize katılabilsem.

- Bizimle söyleşmez ki, - dedi Kostaki. - Yeri geldiğinde iki laf eder o kadar. Babaları yok ya, aklı sıra kulaklarını çekti. Sahi yahu!.. Uzlaşmanın yararını gördük. Hepimiz bir olunca, bir zılgıtla kurtulduk. Tek başıma olsaydım, akıllı uslu öğüt mü verirdi? Basardı köteği. Bakın bu bize ders olsun. Demek ki, dediği doğru. Bundan sonra, birliğimizi bozmayalım.

- Dinime bühtân eden, bâri müselmân olsa, - diye atıldı Cemil. - Herif bizi, öfkeli göçmenlerin arasında koyup savuştu. Şimdi de birlik beraberlik öğütleri şakıyor.

- Kaç kez özür diledim sizden. Öyle bir gürültü koptu ki! Bir an paniğe kapıldım. Sonradan toparlandım. Anında toparlandımsa da, iş işten geçmiş, üçünüz hepsinin hakkından gelmiştiniz.

Henry;

- Desene, İtalyanlar da, senin gibi, avlandılar?

- Galiba, bizim bıçak çekeceğimiz, hiç akıllarına gelmedi. Eli bıçaklı da olsa, üç kişi onca insana ne yapabilir? Biri yürekli davransa da, üstümüze yürüyüverseydi biz neylerdik?

- Ya birkaçını şişlerseydiniz?

- Kaçanın anası ağlamaz, diyene bak!

Henry, onca ayrılığın arasını, bir çırpıda kapatmaktan hoşnut, hepsini kucaklamaya davrandı;

- İyi ki denememişler de, biraz gürültüyle atlatmışsınız. Yoksa gerçekten başınız derde girerdi.

Elçiliği birden karşılarında bulunca şaşırdılar.

Babaları, kapının ağzına sıralanmış, onları bekliyordu.

Reşit Bey'den başlayarak tek tek herkesin elini öptüler.

Hammallar, son paketleri de taşımak üzereydiler. Vefik, Henry'nin sandığını ayırdı.

- Acele etme, - dedi. - Giderken götürürüz.

YİRMİ

Mabeyin'in mermer merdivenlerini bir çırpıda aştı.

Kendiliğinden açılan kapıdan girer girmez, Faik Bey'le yüz yüze geldi. Bir an gözlerini yüzüne dikerek, çağrılmasının nedenini öğrenmeyi umdu.

Saray görevlilerinin yüzleri mumyalaşmış... Gözleri ferini yitirmiş olmalı. Hiçbir ipucu yakalama olanağı yok.

Babasının yanında tanıdığı... Cenazesinde boynuna sarılıp hüngür hüngür ağlayan sevecen amca taş kesilmiş olmalı. Faik Bey'in yüzündeki buzdan kalıpla, gözlerinin buğulu camı birleşince tam bir yontuyu andırıyor.

İçinin derinlerinde beliren bir gülüşü, güçlükle boğazına hapsetti. Yutkuna yutkuna, ince bir baş işaretiyle dönüveren adamın ardına düştü.

"Sarayın gizemi bu olmalıydı."

Babasının duvar suskusunu şimdi anlamaya başlıyordu.

Yıldız Bahçesi'nden içeri giren herkes, derin bir sessizliğe tutuklu olmalı. Yoksa, bunca insana karşın, böylesine sessizliği sağlamak olanaksız.

Halıya bir iğne düşse... Boğaz'da bir sinek uçsa, herkes yerinden sıçrayacak sanki.

Kapının dıında şak şak öten subay çizmeleri bile, içerde keçe çoraba dönüveriyor.

Uzun geçitleri boydan boya kaplayan Hereke halıları, nalçalarla mahmuzların sesini daha çıkmadan yutuyor. Rugan ayakkabıların köseleleri büsbütün dilsiz.

Ayaklarının ucuna basa basa uçtular.

Başmabeyinci Tahsin Paşa'nın çakır gözlerini, gözlerinde buldu. Düz, donuk sarkıtlar yüreğinin bağını dondurdu. Korku ve umudun gel-gitine kapıldı. Dizlerinin bağı çözüldü. Paşa'nın bakışları, içinin derinlerinde dolanıyor... Kendinin bile bilmediği gizlerini devşirmek amacıyla beynini didik didik ediyordu.

Buz bakışlar kırılmaya durdu.

Direnci, kuşkunun üstesinden gelmişti.

Kendinden hoşnut, yüreğinin bütün kapılarını açtı.

Paşa'nın sarkıtlarına dimdik yanıt verince, rahatladı.

Gözleri birden çevrenin çizgileriyle dolmaya başlamıştı.

Maun masanın gümüş kakmaları... Atlas perdelerin altın pürçekleri... Ve ağaçlardan sızarak kristallerde yansıyan günün son ışıkları teker teker ayrıştı.

Paşa, ağır ağır yerinden doğruldu;

- Yüce Efendimiz, sizi emreylediler!.. - Açıklamasıyla, önüne düştü.

İçi ışıdı.

Yüzü alazlandı.

Korkuyu unuttu.

Kaygısı güvene döndü.

Umudun ufkuna kanat çırparca Paşa'nın ardına düştü.

Ayaklarının ucuna basarak ilerlediler. Usullacık açılan kapıdan Mabeyine girdiler.

Başkâtibin odasındaki loşluk, geçitte daha da koyulaştı. Mabeyine ayak bastıkları an, gecenin içine yürüdüler.

Bütün pencereler kapanmış... Bütün perdeler indirilmiş... Sanki bütün şamdanlar özellikle söndürülmüş... Taht, gölgenin en yo-

ğun odağına yerleştirilmiş... Hünkâr tam anlamıyla hortlak ürkütünçlüğüne bürünmüştü.

Birden cli ayağı buza kesti.

Yüreği ürkünün kıvılcımıyla hopladı.

Dalga dalga yükselen kaygı, yüzüne vurdu.

Gözlerini karanlığa alıştırma çabası boşa savruldu.

Kristallere sızabilen birkaç ışın kırıntısının, altına battığını ayırdı. Yansımalarda, çocuk belleğinin süsü, Selâmlık Resmi'ni yakaladı. Derin bir soluğun yelinde, dünle bugün harmanlandı.

Geçip giden zamana, aşkolsun!..

Devletin çerağını yağlı ise bulamış.

Bundan öte, dilerse günde bin güneş doğsun.

Karanlık tunç pençesini, Şarkın ufkuna dolamış.

Meğer, dün kadar yakın, mutluluklar yalanmış.

Masallar sona erdi, yalanın küpü dolsun.

Ne gökten elma düştü.

Ne murada eren var.

Kerevet yerle yeksân.

Yıkan Allahından bulsun!..

Oysa, o eski, Bayram Selâmlığı!.. Belleğin pınarından dupduru yüze vurmuş... Görkeminin ışıltısı, şimdi bile gözlerini kamaştırmıştı. İnsan ne acımasız. Yaşam, ne amansız oluyor? Saray aynı saraydı... Mabeyn aynı mabeyn... Hakan biraz yaşlanmış... Çocuk biraz büyümüş, hepsi bu!..

Ama, o günden beri, köprülerin altından, çok su akmış, besbelli. Nerede o yoğun kalabalık? Hani, yüreğini tıka basa doldurarak çocuk inadına, boyun eğdiren yalın teslimiyet?

Yıldız, o gün Peri Padişahını kıskandırmış olmalı.

O aydınlık, başka türlü bu karanlığa dönemez.

Kendi düşünün karabasanıyla sarsıldı.

Odanın buharlaşan loşluğu, her yanına yapıştı.

Terlediğini, neden sonra ayırdı.

Yapması gerekeni bulup çıkaramayınca, Başmabeyinciyi kolla-

mayı akletti. Tahsin Paşa, ellerini önüne kavuşturmuş... Gözlerini kalın Hereke halısının motiflerine dikmişti.

Hemen o'na öykündü.

Bakışlarını yere sapladığı an, Abdülhamit Hanın boğuk fısıltısı kulaklarında çınladı;

- Hakkında öğrendiklerimizi, beğendik. Atasına yaraşana ne mutlu!.. Yükleneni kaldırabilmekteymişsin. Aferin!.Babanın aziz ruhu huzur duyacaktır. Hamdolsun!.. Londra'dan çağrı gelmiş. Aferin!.. Gitmende yarar görürüz. Hamdolsun!..

Ses, başladığı gibi birden durdu.

Ortalığı sessizliğin yoğun sesi sardı.

Sanki, bütün sözcükler yeniden yankılandı.

Hakanın çok konuşmadığı bilindiğinden durakladı.

Bütün söyleyeceklerini, birkaç sözle tüketmiş olmalıydı.

Suskunun basıncı, hücrelerinin tamamını zonklatıyordu. Ne demesi gerektiğini düşünüyor... Bilemiyordu... Ne yapacağını araştırıyor, bulamıyordu... İmdat için, Tahsin Paşa'ya baktı.

Başmabeyinci, yitiklere karışmıştı.

Dehşet uçurumuna yuvarlandığını sandı.

Tutunacak dalı... Yapışacak eli kalmamıştı.

Gözucunun bütün açılarını, tek tek kurcaladı.

Koskoca adam, kararıp karanlığa karışmış olmalıydı.

İzini hiçbir yerde izine rastlamayınca, imdadın Hakandan geleceğini anladı. Gözlerini desen desen kaydırdı. Başını dizyem dizyem kaldırdı. Bakışları, tahtın altın ayaklarına çarptı. Rugan parıltısı, altın ışıltısına karışınca, durakladı.

Damarından kan çekilmiş... Dizinde derman tükenmişti.

Her hücresinden şorlayan ter, tenini suya basmıştı.

Soluğu sıklaşmış... Yüreği kütürtüye kesmişti.

Yılgının doruğunda kaçıp gitmeyi kurdu.

Yerinden kıpırdayamıyordu.

Aklı büsbütün karıştı.

Böylesi aczi varsayar mıydı?

Başa gelmeyince bilmek mümkün mü?

Kuytuda esip yağmak, ne kolay şeymiş meğer!..

Burada, tek başına, sıyrılıp çıkmak hüner.

Bir uyaran... Yol gösteren... Akıl veren de yok ki!..

Başını biraz dikse..Bakışlarını azıcık yükseltse... Yüz yüze gelecekleri kesin. Belleğinin aynasına bir izdüşüm yansıyor. Minik bir oğlan, yanında babasıyla, yürüyor. Her adımda, taht, biraz daha büyüyor. Baba birden duruyor, Oğlansa ilerliyor. Susku bugünkü susku..Boşluk o günkü boşluk... Ve koca tahtın önünde, yapayalnız bir çocuk. Tıpkı, şimdiki gibi. Kısacık bir şaşkınlık... Upuzun bir coşkunluk... Ve savrulan iki kol... Uzanan kemikli bir el... Sımsıcak öpen dudak... Tertemiz değen alın. Çil çil parlayan altın. Apaydın gülen bir yüz.

Yüreği şişiverdi.

Yıllar önce yaptığını yineleyemez miydi?

Gözlerini kaldırıyordu ki, boğuk fısıltı fırtına gibi esti.

- Soyunun hizmetleri çoktu. Devamı görevin. Musurus'a gereken emirler verildi. Başkâtip ailenle ilgilenecek. Kendini iyi hazırla. Devlet-i Âliyenin zorlukları artacağa benzer. Aklı erer kul gittikçe azalmakta. Paşa, biraz daha yaşasa, eksikliğini bu ölçüde duymazdık. Allahın takdiri. Bizi, bize koyduysa, boşluğu doldurmak zorunlu.

Yine birden sustu.

Uzayıp giden sessizlik, insanı ürpertiyordu.

Babasının, *lâf ağzından dirhemle çıkıyor*, yakınması beyninde çınladı. *Ne dirhemi?* Karşılığı kendiliğinden geldi. *Kerpetenle zor alırsın!..*

Birden suskuyu yitirdiğini biidi.

Belleğinde beliren sahneye daldı.

Bayram Selâmlığından sonraydı.

Çocuk takviminin *milâdı*, oydu.

Ahmet Vefik Paşa, ailecek köşke yatıya gelmişti.

Ya, ilk karşılaşma... Ya da, Başvekilliği öncesi günlerden birin-

de olmalıydı. Köşk, bir anda altüst olmuş... Coşku ve karmaşa, Vefik'i başıboş bırakmıştı.

Kadınlar önce haremde toplanmış... Sıcak kurabiyeleri, soğuk nar şerbetleriyle yuta yuta, özlem gidermişler... Paşalara koşturulan kahvelerin köpüğünü denetledikten sonra, Şetaret Kalfa'yla birlikte mutfağa taşınmışlardı.

Besbelli, akşama şölen vardı.

Önce onların peşinden sıvışmaya kalkışmış..Anında dadılarının tuzağına düşerek, mutfak seyrini kaçırmıştı.

Köşkün içindeki olağanüstü devini, ilgisini çekmesine karşın tutsaktı. Suratını asıp omuzunu çeke çeke oturuyordu ki, birden çevresinin boşaldığını gördü.

Bir kez daha yakalanmamak için, herkesi gözetledi.

Annesi, konuğu ve Şetaret Kalfayla, mutfaktaydı. Bir yandan şen şakrak konuşuyor... Sürekli aşçıların arasında gide gele akşam telâşını körüklüyorlardı.

Beşir Ağa, *mehtap safasının* eksiklerini tamamlamaya uğraşıyordu... Komşu köşklere ulaklar gidiyor... Bostanlardan arabalar geliyordu... Birden anımsadığı bir şeyle, arabaya atladığı gibi Üsküdar'a inmişti.

En son dadılarını gözetledi.

Onların tutsağıydı.

Madamoiselle Marienne'le, Missis Charlot, halayıkların başında, selâmlık salonuna kurulan sofrayı düzenliyorlardı.

Ayaklarının ucuna basarak odasından savuştu.

Doğru havuzlu odaya yöneldi.

Paşalar, doğru oraya kapanmışlardı.

Tam, geçitten kayarken, durakladı. İkisi de, odadan çıkmış... Usullacık Bahçeye yönelmişlerdi.

İkindi Keşişlemesi püfürdemeye başlamıştı.

Kapıdan nasıl çıktığını... Paşaların ortasına nasıl girdiğini, şimdi bile ayıramıyor.

Babasıyla Paşa amca nerdeyse birbirlerine yaslanarak yürüyor... Sözcüklerini sakallarına karıştırarak, fısıldaşıyorlardı.

O zaman, Karagöz seyredercesine eğlendiği halleri, şimdi anlam kazanıyordu.

Az konuşmayı, erdem sanırdı. Buna bir de karanlığı ekledi. Gün günden beter oluyor. Önümüze perde gerdi. Ne düşünüyor? Nasıl algılıyor? Tepkisi nedir, anlayan beri gelsin. Ele karşı, gölge sığınak olabilir. Ne olsa, bunun patenti Hristo Dayı'yla, bizimkilere ait. Elçilere yorum fırsatı vermemek diyelim. Bizi baykuşa çevirmesine ne buyrulur? Eskiden, ince ince sorar... Uzun uzun fikrimizi alırdı. Şimdi, her şeyi herkesten iyi biliyor. İçimden, Mabeyine girmek gelmiyor. Kendimi, sessiz işleyen makinenin parçalarından biri gibi görmeye başladım. İşin gözü kör olsun. Vekille yapılabilse, kâğıdı eline tutuşturuvereceğim. Ne mümkün!.. Günde on kez, katına çıkmaya zorunluyum. Her kezinde ayaklarım geri geri gidiyor. Her cuma olsa bile, selâmlıktan selâmlığa, etek öpenleri kıskanıyorum. Ben de, konuşkan sayılmam. Ama, bununki, dinlemek değil. Kendi gölgede bir İbiş... Biz kuytuda birer Memiş... Sesi, dipsiz kuyulardan uğulduyor... Ağzından iki çift laf almak için, bütün gün dikilmekten ayaklarıma kara sular iniyor... Oysa, insan konuşurken, karşıdakinin soluğunu duymalı. Bakışlarını, davranışlarını, tepkilerini ayırmalı ki, kendini ayarlasın... Nerde? Gün günden vesvesesi artıyor. Sanırım özgüveni zedelendi. Her elçi ziyaretinde önbilgi sunuyorum. Gider gitmez, karşılaştırmasını sağlamak amacıyla yineliyorum. Eskiden, tartışır, yorumunu sonra yapardı. Şimdi, ya elin dediğine önem veriyor. Aktardıklarımı küçümsüyor. Ya, önyargıyla önleme kalkışıyor. Aynı konu için bir başka elçi gelmeye görsün. Anında ikileme düşüyor. Adamların, hep birlikte Londra'da pişen aşı sunduklarını bir türlü kabullenemiyor. Elçiliklere hafiye sokmamı istiyor. Devlet-i Âliye o kadar iyiş dil bileni bulsa, vezir eyler. Mithat Paşa olayından beri, hepimiz sakıncalıyız. Her sözümüzden yüz anlam... Her davranışımızdan bin yorum çıkarıyor. Daire-i Mahsusa'nın özetlediği her bilgiyi, hafiyelerininkiyle karşılaştırma-

yı âdet edindi. Evhamını besleyecek her jurnal, ödül alınca, en aklı başında insanlar, hafiyeliğe soyundu. Yalan ayıklamak ne zor iştir bilmezsin. O tarakta hiç bezin olmadı. Bir gün benim işimi yapsan, yozanla korkanın acımasızlığına şaşarsın. Bir bahşişe dostunu satan mı? Öç uğruna komşusunu yakan mı? Korkusundan erken davranmaya kalkan mı ararsın? Dolu!.. Daha da acısı, bu safsataların çoğuna inanmaya hazır. Yalanlamak için göbeğim çatlıyor. Sorgulansın, diye buyuruyor. Suçsuzsa aklanır. Zulm ile adlin ayırımını hâlâ anlatamadım.Oysa ne kadar basittir. Suçlanana, suçsuzluğunu kanıtlatacağına... Suçlayana, suçu ispatlatırsın. Jurnalin ardı şıp diye kesilir. Baktım olmuyor, hafiye özentilerini sorguya alıyorum. İhbar azalınca, durumu kavradı. Belli etmiyor ama, hem kuşku duyuyor, hem vazgeçemiyor. Bu da benim gece gündüz çalışmamı gerektiriyor. Halimi düşünebiliyor musun? Sen, arada bir birinin nasırına basmanın ustasısın. Ünün de yardımcı. Şikâyetçin taş çatlasa işinle oynayabiliyor. Ya taşraya çıkarak nefesleniyorsun... Ya konağa kapanıp güzelliklere dalıyorsun. Benim o şansım da yok. Efendimizin gölgesinde, her an başımla oynamaya koşuluyum. Hem, haksızlığı önlemek, hem evhamdan sakınmak ne demek bilir misin? Allah'tan inancımız tam... Ve, Allah'a borcumuz, Halife'ye hizmetimizden artık. Ödeyebiliyor muyuz? Her zaman eksiğimiz olacak... Arada boşluk kalacaktır!..

Yele karışıp giden sözleri, tek tek anımsaması ne ilginç.

Kişi, içine bakabilse, dünyayı keşfeder.

Eski ermişlerin, ünlü erbaini bu olsa gerek.

Sessizliğin kanatlarında çıkılan bellek gezisi, gizin bütün ipuçlarını sunuveriyor.

- Doldurulacak!.. - Diye yeniden başlayınca irkildi.

Tam, kendi oyununun döngüsüne kapılmak üzereydi. İlkin, yanıldığını sandı. Fısıltıyı, el yordamıyla yeniden yakaladı. Yanılmıyordu. Babasınınki, birden uzaklaşmış... Hakan'ınki, dalga dalga benliğini sarmıştı.

Kendini zorlayarak kulak kesildi.

- Bu en başta senin ödevin. Şimdiden bilmeni... Kendini buna göre yetiştirmeni istedik.

Adam haklı!..

Suskuyla birlikte Paşa amcanın fısıltısı, kendi yerine yanıtlarcasına belleğinde çınladı.

Biz kuluz.. Şeri'at'a bağlıyız. Her zaman, her yer ve durumda, Tanrı'nın buyruğu, Peygamberininkine bile önceldir... Nerde kaldı vekili öncelik alsın!.. Senden büyük Allah var, boşuna mı söylenmiş? Yoo! Gerçeği sapmadan burnuna dayansın diye!.. Kul, Tanrı'ya baş eğer. İmama, uyar. Tamam! Ya, imam saparsa? Şer'an kıyam, farz. İslâm Şer'e dayanarak, Peygamber'e karşı gelmiş.Halife'yi kim takar? Bizim mezhebimiz bu.Oysa bunlar, atadan bebeye, devşirme yaltaklanmasına tiryâki. Kaç yüzyıldır, Tanrı'nın kulluğuna, köle sahipliğini yeğlemişler..Tâcın doğasında egemenlik var. Erk, kullanımla parlar... Eh, bunun için de, uygun fırsatla, uyarını bulmuşsan, neden zora sarasın? Tırman arşa kadar!.. Sen sahiplik taslarsın. İnsan mala karışır. Bir kez sen yükseldin, uyan alçaldı mı? Korkma!.. Erişilmezsin!.Kul için Tanrı neyse, köle için sahip o'dur. Ve insanoğlu bir kez, vekili aslının yerine geçirdi mi, iş bitti... Gayrı sıfat, bir mahya... O sahiptir, ötesi köle... Devşirme, neyleyebilir? Baştan seçenek yoksunu!.. Uymaya koşulu. Uyar. Bunun ödülüne de konar. Osmanlı, Türkmen Bektaşisini, nasıl köleleştirsin? Dileğine adak, buyruğuna budak değil ki? Alır eline kitabı... Bulur yerinde hitabı... Başını dikiverir..Seni yasaya uydurdu, iyi!.. Uyduramazsa, pundunu kollar gayri... Bir gün bir boşluğunu bulur bulmaz da, yallah!.. Kavuğunu başına çalıverir... Devşirdiğin köle, değil ki!.. Topa tutanda, kökü kazınsın. Atası, atana yoldaş... Anası, ananla kardaş..Mülkünün her taşına, senden artık can... Hükmünün her kâşına, soyundan çok kan dökmüş. Buyur, gözet dediyse... Bitir, tüket anlaman yanlış. Azbiraz, haksızlık ettin... Azbiraz çizgiyi aştın mı, Hakkın yasasını gözüne sokuverir. Her ne kadar vekil isen de, aslının annacında kul eşitisin. Şişer kalırsın. Haksızlığa saparak, yolsuzluğa batacak, hangi yönetim, denetim ister ki, Âli Osman kat-

lansın? Elbet köleyi yeğleyecek. Türkmen ağız çalanda,devşirme kul tutulur..Kulu azıtıyorsa, kışlası küle katılır..İnsanoğlu çift yaratılmış... Bunun biri eşitse..Öteki mutlak uşak..Eşitlik zor meslektir. Arayana köle mi yok!.. Hıristiyan dönme çaptan düşmüşse... Çerkes pagan emre âmâde!.. Öder akçasını... Sürer safasını.

Yeni bir uğultunun karmaşına düştü.

- Hüner iyiyi seçmekte. Baban rahmetli, gözü kadar kulağını açmakta da eşsizdi. Varisi olduğunu unutma!..

Yeni bir suskuyla, anı yolculuğuna hazırlanıyordu.

Burnunun ucuna dayanıveren kemikli ele doğru eğildi.

Dudaklarının ucuyla dokunup alnına götürdü.

Hakana sırtını dönmeden, usulca geriledi..

Kapı, yine kendiliğinden açıldı.

Kabul sona ermişti.

Tahsin Paşa, yanıbaşındaydı.

Böylesine sessiz ve çabuk olmaları ne ilginç.

Babasının devinilerini anımsayınca, gülümsedi.

Başmabeyincinin işaretiyle, kalem odasına yöneldiler.

Karşılıklı oturdukları an, derin derin soludu;

Paşa, bir süre yatışmasını gözledi. Sonra, Efendisine öykünen boğuk bir sesle;

- Aferin, - dedi. - Yüce Efendimiz, tutum ve davranışını pek beğendiler. Ne yalan söyleyeyim, Huzura sokarken çok korkuyordum. Biraz göstermeye vakit olsaydı. Ne yazık!.. Kapıdan girdiğiniz an, alınmanı buyurdular. Çaresiz, kendi başının çaresine bakacaktın. Doğrusu, âdap ve erkânını pek beğendim. İlk kabul, çok insana bildiğini unutturur. Eli ayağına çaynaşır. Hiç yapmaması gereken davranışlarda bulunur... Efendimiz, çoğun o ilk izlenime dayanarak değerlendirme yaparlar. İnsanın en açık hali, hazırlıksız bulunduğu an değil midir? Korkum ve üzüntü nedenim bu idi!.. Merhum, seni bu bölümden hep uzak tutmuştu. Resmi bir görev almadan, törenlere katılmanın yersizliğine inanıyor... Eğitimine engel olabilecek en ufak pürüzden sakınıyordu. Şu ana kadar hak verme-

miştim. Gerçi Şehzade efendilerimizle okul ve sınıf arkadaşlığından ötürü saray tanıdık. Zaman zaman gelip gittiğin biliniyor. Hatta, Şehzade dairesinde derste görülüp güvercinlikte saklambaç oynandığından da haberim var. Ama, o yoldaşlık, oyun..Efendimizin katı kutsal. Varlıkla yokluk, darlıkla çokluk, ölümle dirimin ayrıştığı yüce mâkam. Allah korusun bir hata işler de Efendimizi incitirsen, bütün emekler boşa gider, diye kaygılanıyordum. Yüzümü ak çıkardın. Varol!.

Yaşadığıyla, duyduklarını karşılaştıracak hali yoktu.

Dizleri hâlâ titriyor... Ensesinden sırtına yuvarlanan soğuk ter taneleriyle gıdıklanıyordu.

Başını sallamakla yetindi.

Ve hiç ayırımında olmaksızın, saray göreneğine uydu.

Paşa, masasının üstüne yerleştirdiği ruloları tek tek eline alıp, tane tane anlatmaya başladı;

- Bu, Londra Elçiliği, geçici kâtipliğine atanma belgenin aslı... Örneği bugün, şifreli telgrafla Elçiliğe geçildi. Yine de yanında götür. Musurus Paşa'nın usul ve erkân konusundaki titizliği dillere destandır!.. Aslını sunamazsan, maaşını vermez. Yeğenini parasız bırakmaya da gönlü elvermez. Saatler boyu azar işitirsin. Ayrıca, gerekli uyarılarda bulunuldu. Yine de, kendi meşrebinde amcalığı seni nasıl etkiler, bilemem!..

"Dayısı gibiyse, yandık," diye geçirdi içinden. "Hem çok sıkı bir denetim ve disiplin pençesinde bulunacağız... Hem Avrupa'nın bütün gizini öğrendiğimize inandırıncaya kadar, sıkı bir eğitim ve sınavdan geçeceğiz demektir."

Düşüncelerinden çabuk sıyrıldı.

Paşa, sanki düşüncelerini okuyordu.

- Efendimizin, öğrenimine verdiği önemi unutma! Pek çok gencimizi Avrupa'ya öğrenime gönderdiler... Pek çok okul açtılar... Bunların çoğunda Paşa merhumun emeği ve katkısı var. Gönderilenlerin iyi yetişmesi... Açılan okulların eğitim ve öğretim düzeyinin yüksek tutulmasına katkısı hep bilinir. Ama, bir toplumu bir an-

da eğitmek olanaksız. Neredeyse, altmış yıldır çağdaş eğitim düzeni uyguluyoruz. Avrupa'da öğrenim gören gençlerimiz açılan okullarda yaşlandı... Durmadan öğretmen getirtildi. Uygar dünyanın en yetkin hocaları bizim okullarda görev yapıyor. Yazık ki, bunca zamandır elde ettiğimiz sonuç deryada damla. Babanın başlattığı bir girişimi geliştirmeyi borç sayarsan, eğitimi nasıl yaygınlaştırdıklarını öğren. Ola ki, hiçbirimizin göremediğini gösterirsin.

Kuralı kavramıştı.

Saray, dinleyeni seviyordu.

Kulla Tanrı arasındaki *hulus-u kalple itaat,* bu olmalı.

Tanrı... Peygamberi... Vekili... Ya da temsil eden büyükler, bilgi, buyruk ve öğüt verecekler. Kul, köle, oğul gibi küçükler ise dinleyip uygulayacaklar. Böylece, mülk-ü şâhanede düşünce yerine inançlı bir sadakat egemen olacak.

"İyi de, inanç bağıyla, akıl özgürlüğü nasıl bağdaşacak?"

Kendi sorusunun dehşetiyle irkildi.

Devlet-i Âliye'yi yönetenler çıldırmış olmalı.

Olanaksızı, gerçekleştirmeye karar kılmışlar.

Ve başarısızlıklarının bedelini onlara ödeteceklerdi.

"Allah'ın yan baktığına, kul görmezlenmiş kusur mu?"

Ruloyu, hiç ağzını açmadan, başını hafifçe eğerek aldı.

- Bu, Sir Henry Layard'a, efendimizin teşekkürlerini havi özel mektup. Varır varmaz, kendi ellerinle teslimine koşulusun! Sanırım, Musurus Paşa ile Sir Henry'nin arasında kalacaksın. Artık, iki baba dostunu da incitmemek senin hünerine kalıyor. Benim önerim, hiç zaman yitirmeden, sorunu aralarında çözdürmendir. Birbirlerine nazları geçmez. Çekişme nedeni olursan, rahatın kaçar!.Efendimiz buyurmuşlardır!.Asitane'den yana için ferah olsun!.Buradakiler *Saltanat-ı seniye* emaneti. Sık sık yoklar... Varlığın dışında, eksikleri tamamlarız. Hiç üzülme!.. Babanın, hizmetten varlığa fırsat bulamadığını yüce Efendimiz herkesten iyi biliyorlar. Ömrü ve erdemi örneğimiz. Sende sürmesini sağlayabilirsek, hem devletimize has bir kul kazandırmış..Hem borcumuzun birazını ödemiş oluruz. Yüzünü ve yüzümüzü kara çıkarmadan döneceğine güvenim tam. Bir

an önce hazırlansan iyi olur. İyi raslantı, Marsilya üzerinden dolaşman gerekmeyecek. Limanda, Londra'ya yanaşacak bir İngiliz gemisi var. Yüklemede bir aksilik çıkmazsa, yarından sonra kalkıyor. Sana çok zaman kazandırır. Yine de, Marsilya üzerinden gitmeyi çekici buluyorsan, bekleyeceksin. Havalar bozarsa, Adriyatik tehlikeli olabilir!.. - Diyerek, bir kese uzattı. - Bu da yol harçlığın.

Öneri kılığına sokulmuş emirler bitmiş olmalı!..

Başkâtip yardımcısı Faik Bey, çoktan rulolarla, keseyi kavramış, yol göstermeyi bekliyordu.

Tahsin Paşa'nın elini öperek, Mabeyin kapısına yöneldi.

Kapıyı geçtikleri an, araba merdivene yanaştı. Rulolarla, keseyi öpüp başına koyarak kucakladı... Faik Bey'i etekledi. Bir çırpıda kupaya yerleşti. Araba, Yıldız yokuşundan koptu. Ulu çınarların arasından, kayarcasına Ihlamur Deresi'ne saptı.

"Hiçbir şeyi raslantıya bırakmıyorlar," diye düşündü.

"En küçük ayrıntı bile planlanmış. Bana düşen uymak!.. Artık savsamak olasız. Marsilya üzerinden seçimi lâf!.. Ya alay ediyorlar.. Ya, her şeyi bildiklerini, bildirmenin kibarcası.

İngiliz gemisinde kamaramın ayrıldığına, bahse girerim."

Yol çabucak bitti.

Beşir Ağa, kaftanını savurta savurta o'nu bekliyordu.

Arabanın içindekileri kucaklamasına kalmadan kaptı.

Söz dinletemeyeceğinin deneyimiyle, her şeyi almasına göz yumdu. Kapıdan girer girmez, Şetaret Kalfa'yı ayakta o'nu beklerken yakaladı.

Kaygıyla durakladı.

Bu iki emektar, olağanüstü durumlar dışında ortak telâşa düşmezlerdi. Biri kapının dışında, biri içinde nöbete girdilerse, mutlaka bir şey vardı.

Tam yol hazırlığındayken, aksilik çıkarsa iyi olmazdı.

Kaygıyla, haremc yönelmek üzereydi ki, dinginleşiverdi. Kaygılarının nedeni, gidiyor olmasıydı.

Ölümlerin ardında kalan son efendinin de, bilmedikleri bir diyara doğru yola çıkması, onları ürkütmüştü.

Sorumluluğun üstlerine kalması..Ve güç yetirememekten ödleri patlamış olmalı. Eğitimi, aile sorumluluğundan kaçışın gerekçesi... Marie-Antoinette'i de bunun suçlusu sayıyorlardı.

Hiç yadsımadan dinlemenin, en iyi yatıştırıcı olduğunu çoktan öğrenmişti.

Hem yürüyor, hem dinler görünüyordu.

Kalfa, yılgının dehşetinde, yakınıyordu;

- Ayol, nerden çıktı bu kokona? Ne söz dinler, ne lâf anlar!.. Müslüman konakını, Evropa panayırına çevirdi. Paşa efendiciğimin kutlu armağanı... Saygıdeğer *kerimelerinden* biri sayıp bağrımıza bastık!.. Has kızlar, haremde hanım hanımcık oturmaktayken..Bu yaban kazı, hot be hot her yere daloor. Ardınca sürüklenmekten içim dışıma çıkoor!.. Şaşıp kaloorum!. Fikrimce, Beyefendiciğimin konukseverliğini kötüye kullanoor. Bendenize kalırsa, Hanımcığım da kusurlu feem!.Bu konaktan, onca matmazel, mis, froylayn geldi geçti. En küçük bir rahatsızlığa meydan verilmedi. Çünküm, ne Paşacıklarım yüz verdiler... Ne hanımlarım, kızından artık tuttular. Kişi, yer ve haddini bilmeli değil mi feem!.. Herkes, kurallara saygı göstermeli. Bir gün hafakanlarım basıp boğulursam günahım boynunadır!.. Azbiraz dilini bilsem... Azbiraz dilimden anlasa!..

- Kimbilir, - dedi, o zaman Vefik; - Ne çok severdin!.

Kendi monoloğunun *şehvetine* öyle kapılmış..Zembereği, öylesine boşanmıştı ki, Vefik'in söylediklerini duymadı;

- Bir bakarım haremde... Hanımımın gül yüzünü şap diye öpoor... Oncağızım, bunu görünce bir sevinçlerime kapıloor... Bir sevecenliğe daloor... Aklerer, havsalaya sığar gibi değil!.. Dört nur topu gibi kız doğurdu... Büyüttü... Eğitti... Evropalardan gelen hocalara ders verdirdi. İkisini gelin eyledi. Hiçbirini, hiçbir zaman şımartmadı... O, bir öpüyorsa, hanımefendi kalkıp kalkıp beş sarılıyor. Elbette, yüz bulan, astarını da isteyecek. Üstüne üstlük anasına edemeyeceği nazı, bizim çekmemizi buyurmaz mı? Az daha bunca yıllık velinimetim, hamfendime çıkışma edepsizliğinde bulunacaktım. Kendimi zor zabdettim feem!.. Bize terbiye verenler nur içinde yatsınlar. Halayık hanıma sırtarabilmez öğütleri iliklerimize işlemiş. Emri

alınca, uymak alın yazımız. Bir zaman, o'nun hatırına sesimi çıkarmadım. Lâkin, o hanımımın gösterdiği şefkati göstermiyor. Küçük hanımefendiler varsa, çörekleniyor da, yoksa, beş dakika sonra selâmlığa koşuyor. Hanımefendiciğim belli etmiyor. Fakat, gören gözden kaçar mı? Bulmuş da yitirmişe dönüyor. Ne hakkı var o'nu üzmeye? Ne işi var, erkeklerin arasında? Üstelik kaç göç de yok. Her gördüğüne, Aydede *tebessümü*... Her önüne gelene, *boncur müsü!*.Neyleyim ben senin katmerli *boncurunu*? Bir papuç çıkarmak... Bir başörtmek olmadıktan... Diz çöküp iki rekât namaz kılmadıktan sonra!.. Hanımcığım, dünyalarım kibarı bir insandır. Ağzını açıp da tek söz söyleyemez. Küçükhanımefendiler biraz usul erkân öğretsinler bâri diyorum. Allahım günahlarını bağışlasın!.. Ağızlarını açıp bir şey diyeceklerine, ona özeniyorlar. Hiç böylesi başımıza gelmemişti. Hiç, kâfir ayağı bu kadar çok Müslüman başımıza değmemişti... Ohannes Efendi oğlum, epeydir uğramamakta. Paşa karındaşını savsadı bu aralar... Allah razı olsun, madama Fanni, her gelişinde uzun uzun hatırımı sorar. Bir gün deyivereceğim bunun ettiklerini. Ayağını konakımızdan kesemiyorsa, kulakını çeksin bir güzel feem!

Yaşlı kadın, bütün diyeceklerini bitirmiş olmalı. Derin bir soluk bırakarak, yorgunluğun sessizliğine dalıverdi.

Vefik, parmaklarının ucuyla, çenesini, yanaklarını okşadı dadısının. Yüzyılı çoktan geride bırakan kırışıkları incitmeden şap diye öptü yanağından;

- Tasalanma dadı, - dedi. - Rastlar rastlamaz azarlarım. Annemi ve seni üzmek neymiş anlasın.

Yüzünde, görevini yapmışların yayvan gülücüğüyle dikildi. Göz açıp kapayıncaya kayıplara karıştı.

Vefik, çalışma odasının rahatına kavuşuvermişti.

İlkin, göz göz elden geçirerek masayı düzenledi.

Babasının kısa ya da uzun gidişlerinden biliyordu. Annesi, kendince gerekli gördüğü her şeyi sandıklara doldurur... Her yolculuk öncesi, babasıyla çekişirlerdi. Aynı olayı bir anda yaşayıp kur-

tulmak üzere yürüdü. Tam hareme geçmek üzereydi ki, Marie-Antoinette'le yüz yüze geldi.

- Tamam!.. - Diye boynuna atıldı şaşırmasına bile zaman tanımadan. - Mektubu alır almaz sana koştum. - Biraz geriledi. Elindeki zarfı bir yelpaze gibi sallayarak; - Öğünebilirsin!.. - Dedi. - Kraliyet Opera ve Balesi'nin bu yıl sunacağı, Otello'nun Desdemona'sı yanında olmaktan çok mutlu!..

- Desdemona'nın mutluluk ortağı borcunu nasıl öder?

- Basit!.. Birlikte yolculuk sevinciyle.

Birden yüreği ağzına geldi.

Saray'da, düşlerini altüst etmişti.

Temsiller biteli yolculuk hazırlığındaydılar.

Çizdikleri *güzegâhların* tamamı, Paris'ten geçiyordu.

Ya, Viyana üzerinden gitmeyi tasarlıyorlardı. Ya, Milâno veya Marsilya üzerinden. Tek düşünceleri, yolu biraz daha uzatmak... Birkaç gün daha başbaşa kalmayı sağlamaktı. Ama, dolaylı da olsa, Hakan'ın buyruğu kesindi. Doğrudan Londra'ya giden gemiye binmesi gerekiyordu.

Bunu, Tonet'e, nasıl söyleyebilirdi ki!..

Buyruğu aklında evirip çeviriyor, çıkış yolu bulamıyordu.

- Emprezaryom en kısa zamanda Londra'da bulunmamı istiyor, - diye sürdürdü Tonet. - Şef, orkestrasyon için, solistleri tek tek dinlemek istiyormuş. Yol, umduğumuz kadar uzamazsa, alınır mısın?

Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş.

Birden, yüzü aydınlanıverdi;

- Öyleyse, ilkin Londra'ya gideriz. Paris'e oradan geçilir.

- Ne kadar iyisin!.. Nasıl gideceğiz.

Baklayı ağzından çıkarmanın sırası gelmişti.

- Yarından sonra kalkacak bir İngiliz gemisi varmış.

- Hemen yarından sonra mı? Şanslı olduğum açık. Doğrusu, bu kadarını ben bile ummazdım. Ne raslantı!..

- Hazırlanabileceksen, hemen yer ayırtayım.

- Konuk sanatçının hazırlığından ne olur? Birkaç sandık özel eşya. Eşe dosta birkaç armağan, o kadar.

- Öyleyse veda ziyaretlerine hemen başlamalısın. Yolculuk bekleniyor ama, kesinleşince, insan bir tuhaf oluyor. Eşe dosta hemen uğramazsak, yarın hiç vakit bulamayabiliriz.

- Ne düşünüyorum biliyor musun? Yarına *Kristal'de bir soupée* düzenlesek? Nazımızı çeken herkesi bir araya toplayarak, hepsine birden hoşça kalın, desek!.. Bugün ve yarın rahat rahat hazırlanmaz mıyız?

- Harika!.. Benim Cevat'a, senin Annik'e haber vermemiz çok önemli işi olmayanları toplamaya yeter.

- Biraz uzun tutarsak, işleri olanlar bile, birkaç dakikalığına uğrayıp bir güle güle derler canım!..

- Öyle ya, o saatlerde, pek çoğunun en önemli işi, nasılsa Beyoğlu'ndadır. Önce ya da sonra uğrayarak, bizi onurlandırır.

- İşte bu kadar!.. - Diyerek ondan önce hareme yöneldi. - Şayeste anneyle, Şetaret Dadı'ya veda etmedim. Yarın yine uğrarım..Fakat, görünmeden kaçarsam gücenirler. Hem belki kızlar da dönmüştür.

- Yoklar mıydı? Hay Allah, kimbilir ne kadar sıkıldın?

- Çok değil!.. Nihal'le Azade, herhalde yolluk, alış-verişine gitmişler. Sen Saray'dan istenmişsin!.. Dadı, kendini dünyanın dönüşünden sorumlu sayıyor. Beş dakikada bir konağı dolaşmasa rahat edemiyor. Annenle, gâh koklaşıp, gâh karşılıklı gülümseşerek, sürekli bir şeyler atıştırdık. Zavallı halayıklar, tepsi taşımaktan haraboldular!..

- Annem bunu haketti ama, sana yazık. Kızların ikisini birden yollamasaydı. Elinden gelse, İstanbul'u sırtına yükleyecek, - derken hareme girdiler.

Şayeste Hanım, sandıkların başına dikilmiş, daha neler sığdırabileceğinin hesabını yapıyordu. Vefik'in son sözleriyle birlikte, başını kaldırdı. Tonet'i görünce gözlerinin içi güldü;

- Ne kadar memnunum, bir bilsen yavrum!.. - Dedi anlaşılıp anlaşılmadığına bakmaksızın. - Rahmetli babası da aynı sözlerle, yerleştirdiğimin yarısını çıkarttırır. Sonra da, keşke işine karışmasaydım... Şunu, şunu aradım, derdi.

Vefik, annesinin sözlerini bir çırpıda çevirince Tonet;

- Birbirlerini ne çok sevmiş olmalılar. Halâ annenin gözünde her şeyin ölçütü baban, - dedi. - Çok ilginç!.. Oğlunu bile kocasının önüne geçirmiyor.

- E, bunların ustası Yunus, - diye güldü Vefik. - O da, *Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü,* der ya!..

Tonet, coşkusunu haremde çınlatarak;

- Tanrım!.Ne kadar yalın ve görkemli bir deyiş!.Sevgiyi böyle özetleyen, kimbilir ne çok sevmiştir?

Annesinin soran gözlerine, elinden geldiğince yakın çeviriyle yanıtladı.

Şâyeste hanım, Tonet'e sevecenlikle bakarak içini çekti;

- Ne kadar içten, ne açık bir insan!.. Kısa zamanda, dil bilip yol sormadan böylesine sevilmesi başka nasıl mümkün olurdu? Annesine hep özenmiştim. Kızı daha baskın çıktı. İsterdim ki, kızlarım onun gibi olsun. Umarım, sizinkilerde görürüz!..

Çeviri biter bitmez, Şâyeste Hanım'ın boynuna sarıldı Tonet. Tam yanaklarından öperken, Şetaret Kalfa yanıbaşında bitti. Sanki az önce söylenen kendisi değilmişçesine;

- Bunların *muhabbeti* de, kumru çatlatan feem! - Der demez, Şâyeste Hanım'dan kopan Tonet'i, boynunda buldu. - Hay Allah!.. Fettan kız!.. İnsanın gönlünü öyle kolay alıyor ki! - Hoşnutluğuyla, geldiği gibi yitti.

Tonet, herkesi sevince boğmanın güveniyle;

- Artık kızları yarın görürüm. İsterlerse erken çıksınlar. Toplantıya birlikte gideriz. - Diyerek kapıya yöneldi.

Vefik, o'nu geçirir geçirmez, Beşir Lala'yı ardına takarak, çalışma odasına girdi. İlkin bir kâğıdın üzerine kendisiyle Tonet'in adlarını yazdı. Sonra, çekmeceden çıkardığı bir tomar parayı ihtiyarın eline tutuştururken;

- Limana kadar zahmet eder misin lala? - Diye sordu.

Beşir Ağa, önemli durumlarda işe yaramanın güveniyle;

- Emredersiniz Beyefendiciğim, - dedi hemen.

- Sağol!.. Yüze göze bulaşsın istemiyorum. Yarından sonra,

Londra'ya gidecek bir gemi var. Tahsin Paşa hazretleri açık belirtmediler. Ama, sanıyorum, ya Mabeyin, ya da benim adıma kamara tutulmuş. Madamoiselle de acele Londra'ya gitmek zorunda. Bir kamara da o'na bulunmalı.

- Anladım efendimiz!..

Yel oldu, kapıya savruldu.

Göz açıp kapayıncaya, araba konağın köşesini döndü.

Artık, annesiyle rahat rahat çekişebilirdi.

Çekmeceyi kilitledi. Anahtarı yeleğinin cebine yerleştirdi. Ağır ağır hareme yöneldiğinde, kardeşleri geçide daldılar.

Onları görür görmez, işaret ederek gerisin geri döndü.

- Bakın, - diye anahtarı çıkardı. Çekmeceyi açtı. İlkin defteri çıkardı. - Konağın ve köşkün hesapları bu deftere kaydedilecek, - diye söze girdi. - Lala da, Kalfa da çok yaşlandı. Defteri kendim tutmayı yeğledim. Henüz yaşıyorlarken, vekilharç atamayı uygun görmedim. Sanırım, son demlerinde gücenmelerini siz de istemezsiniz. Rica etsem, ben dönünceye, hesapları tutar mısınız?

Azade, hiç duraksamadan;

- Ablamın hesabı benden iyi, - dedi. - Defteri o alsın. Ben yardım edeyim. Zaten anlaşıldığı kadarıyla, epeyce bir zaman iş başa düşecek. Enişte lerden biri burda olsaydı!..

- Efendimiz, sürekli ilgilenilmesi için Başkitabete, emir verdiler. Tasalanmayın!.. Sık sık, yoklanacaksınız. Aradaki zamanda, çıkacak pürüzlerin üstesinden gelirsiniz. Anneme ne kadar az sorun yüklerseniz, beni o kadar sevindirirsiniz.

- Sen meraklanma ağabey, - dedi Nihal. - Sayende, başa gelenin çekildiğini öğrendik. Senin yaptıklarını izledikten sonra, kurulu düzeni yürütmek zor olmasa gerek.

Üçünün de gözleri doldu. Vefik, sesinin tarazlanmasını önlemeye çalışmadan;

- Ne çabuk yaşlandık, - dedi.

Azade, belli belirsiz burnunu çekti;

- Ben buna katılmıyorum. Kısa zamanda ne çok şey öğrenmek zorunda kaldık, dersen, o başka.

- Öğrenmekle, yaşlanmak farklı değil ki, - dedi Nihal. - Vaktinden önce olgunlaşmak anlamında düşün.

Söyleşi uzayacağa benziyordu. Aynı anda oturuvermeleri Vefik'i çok şaşırttı. Kardeşleriyle epeydir, günlük olaylar dışında pek konuşmadığını anımsadı.

- Bağışlayın, - dedi. Ne kadar olgun birer hanımefendi olduğunuzu, ayrılırken farketmemeliydim.

- Öyle olmak zorundaydık ağabey, - dedi hemen Azade. - Bütün işler başına yığılıp kalınca, büyümeye koşuluyduk. Şimdi özgüven sahibiysek, babamdan çok sana borçluyuz.

- Babam sağken, güven, özgüveni önlüyordu. Ağabey'e destek olamasa da, yeni sorun açmama çabası, içimizdeki cevheri dışımıza çıkardı. Kadının bilgilisi sohbete yarar. Evde kalırsak, çekeceğin var.

- O dediğin eskidenmiş Nihal Hanım, - dedi hemen Vefik. - Zamanımızda bilgiye susayan kanamıyor.

- Yani sen bizi başından defetmeye kararlısın, - diye atıldı bu kez Azade.

- Osmanlı civanının tamamı ahmağa kesmedi ya!. Elbet iyiden anlayanı çıkacak... Bunlardan ikisi de size rastlayacaktır.

- Eh, bakarsın ellerini de çabuk tutmuşlar. Londralardan İstanbullara koşturmak nasılmış, görürsün.

- Mutluluğunuz için, oncacık yolun sözü mü olurmuş? Attika'dan bile öteye giderim.

- Bizimki de akıl!.- Dedi Nihal. - Hanım hanım oturmuş, Vefik Beyefendiyle çene yarıştırıyoruz. Görevlerimiz neyse göster de, çarşafımızı çıkarıp elimizi yüzümüzü temizleyelim.

- Bu kadar, - dedi hemen Vefik. Anahtarı uzattı. - Para burda. Sıkışırsanız, Tahsin Paşa'ya çıtlatacaksınız.

Artık, rahatça yola çıkabilecek durumdaydı.

Bu İngiliz keferesinin dilinde kilit var.

Saatlerce adamın yüzüne bakıyor da, ağzından bir çift lâf çıkmıyor. Gel de yere batası frengin cümbüşünü arama!..

Allah, baron Niemann'dan razı olsun!..

İmda erişmese, kös kös *protocole*'e uyacak... Kral... Başvekil ve Hariciye Nazırı köşeklerin keyiflerinin gelip de, *rendez-vous* vermelerini beklerken... Bu pis Londra'da, baca isi soluyup..Her yağmurda kömür tozuna bata çıka... Lâğım çayı Thames'in, leş kokusuyla midemiz bulandıkça, firuze Boğaz'ın düş ve özlemiyle kavrulacak... İngiliz keferesinin at suratında bulmaca çözmekten, helâk olacaktık.

Geldiğimiz gün, hoşâmediye koşması, ne incelik?

Gönlümüzün gamında güneşler doğdu.

Hüznümüz, sevince dönüştü.

Gurbet, sılaya kavuştu.

İçimiz dışımız ısındı.

Ferahladık!..

Azmimiz çoğaldı!..

Mukavemetimiz arttı!..

Gariplikten kurtuluverdik.

Dostluk ne güzel şey Allah'ım!..

Dünya ne kadar da küçükmüş meğer.

Bizim Bosna'dan, Paris, Viyana, Moskova ve Londra ne kadarcık yer? Bağırsak sesimize ses gelir.

Demek, mesafeleri koyan biziz. İşte burada, o Avusturya Elçisi. Biz Osmanlı Elçiliği erkânıyız. Reşit Paşa Elçi... Ruhiddin Efendi Başkonsolos... Ali Efendi'yle ben kâtibiz. Ama, gurbetten baba ocağına dönmüş kardeşler gibi, sarmaş dolaş oluverdik.

Bir anda, gençliğimizin en güzel günlerine döndük.

Biz kaleme devama yeni başlamıştık..Neiman mesleğinin başlarındaydı... Kader ağları dostluğumuz için örecekmiş.

Dünyada kıyamet alâmetleri o günlerde belirmedi ya!.. Bir daha kimsenin göreceğini sanmam. Napolyon devrilmiş... Viyana Konferansı, *Kutsal İttifak*'ını biz ve Papa dışında bütün Hükümdarlara kabul ettirmişti. Avusturya, dünyanın merkezi... Yere Batası Franz o merkezin sahibi... Velâkin, Prens Mettrnich kâfiri efendisiydi.

Bu yüzden, Viyana'nın haberi olmadan Avrupa'da kuş uçmuyor. Avrupa'da uçamayan kuş da, kendine başka bir dünya bulmak zorunda. Çünkü, Devlet-i Âliye de katıldı mı, yer yüzünde bir pençelik... Gökyüzünde bir kanatlık yer kalmaz. Bu yüzden, efendisine başkaldıran her beceriksiz keferenin düşü, kapağı *mülk-ü şâhaneye* atmak olur. Biz devşirmeye alışkınız. Kimini *dine döndürüp vezir* eylcriz... Kimini günü gelende kullanmak üzre besleriz.

Elbette bu tutumumuz, batası *Kutsal İttifak* ve onun efendisi Metternich'in hoşuna gitmez. Avrupa'nın kaynayan, kazanı altına odun atmakla bir sayılır. Ne var ki, yüce efendimiz darda olanı kollamayı kutsal görevi saymaktadır. Kendi *meşru* hükümdârına başkaldırmış olsa bile, sığınma isteyeni geri çevirdiği görülmemiştir. Çünkü, böyle bir davranış ne dine ne de Osmanlı soyunun geleneğine uyar. Bu da elbette, kalemin her gün dört elçilikle birkaç defa yazışmasına neden olur.

Şikâyete hakkımız yok!..

Kalemin müptedi ihtiyacı bundan kaynaklandı.

Mümeyyizler, gelen *tezkirelere* mi cevap verecekler? Açılan soruları mı karşılayacaklar? Başvuran konsoloslara mı muhatap olacaklar? Elçiliklere *nota* mı taşıyacaklar? Elbette *daire*deki yazışmalarla görüşmeleri tercih kaçınılmaz. Üstadlar, yerlerine çakılıp kalınca, her türlü ayak işleri, bizim üstümüze vazife oluyordu. Bâb-ı Âli'den Beyoğlu'na... Beyoğlu'ndan Bâb-ı Âli'ye canımız burnumuzda koşuşturuken homurdanırdık!..

Meğer o koşuşturmalar talihimizmiş.

Bugün, dünyanın her yerinde, garipliğimizi giderecek bir dost buluyorsak, o günlere borçluyuz. Çünkü, dünyaya yeniden nizâmât verilirken, en küçük bilgi bile, siyasetleri etkiler. Her devletin yekdiğeriyle ilişkilerini yürüten vazifelerde, gözü açık, ağzı sıkı adem ihtiyacının sebebi budur. Çünkü, *diplomatie*'nin asıl zor yanı, alâkasız görünenin ilişkisini kurabilmektir. Açık muzakereler, üstün zekâ ve kabiliyet gerektirmez. Nasılsa, her elçinin elinde, hareket hattını tâyin eden bir talimat mevcuttur. Müzakerenin seyri uygun gidiyorsa, hiçbir hududu aşmadan uzlaşma noktasını bulur. İşini görür. Ama, hudutlar zorlanmaya başladı mı, kurnazlık yoksa, zekâ bile işe yaramaz.

Bu yüzden, genç *diplomate*'lar pek gözdedirler.

Akıllı avcı olamazlarsa, pek lezzetli av olurlar!..

Hele ortalık karışık... İşler yoğun... Çevrilen dolap hadsiz hesapsızsa, *müptedi* ihtiyacı büsbütün artar. Bizim yetiştiğimiz Viyana Konferansı ile Hünkâr İskelesi sonrası zamanları da işte o günlerdendir. Reisülküttaplığın işleri birden çoğalınca, bir yandan bizim gibi okumuşlara kapı açılırken... Bir yandan baika dairelerde yetişmiş kâtipler daireye *becayiş* edildi.

Hepimiz Agop Hoca'nın *rahle-i tedrisine* çökerek, hem Fransızca... Hem *diplomatie* öğrendik. Sonra da, mümeyyiz efendiler gibi bir rahlenin başında *müsvedde* veya *tebyize* hazırlanırken, ayak işlerine sürülmeyi kim içine sindirir?

Biz de bir türlü sindiremiyorduk.

Haksız saymamalı!..

Çünkü, kan ter içinde ulaştığımız elçiliklerde hava birden değişiyordu. Koskoca konsolos ve kâtipler, ayaklara fırlıyor... Elçiliğin merasim salonları açılıyor... En itibarlı köşelere oturtup, karşımızda el pençe divan duruyorlardı. Her biri işinin ehli garsonlar şampanyanın biri bitmeden ötekini koşturuyor. Her biri peri padişahının sarayından alınmış huri misali hizmetçiler, yarı açık memelerini bıngıldata bıngıldata *biscuit*'ler, *canapée*'ler, karası tazesiyle havyar koşturuyorlardı.

Kadehler biribirini izledikçe, gözlerin bulanıp, ağızların gevşemesi tabii değil midir?

Kalem *müptedisinin* boşboğazlığından ne olur?

İnanmazsınız, bazen Sadrazam *telhis*inde olmayan bilgi, bir kâtibin dilinde bulunuverir. Hâriciyeciliğin *teferruat* sanatı olduğunu boşuna mı belirttim?

Sızdırılan bilgi kırıntısı... Adamının eline düşer de, iyi kullanılabilirse, anlaşmaların yapamadığını becerir. Reşit Bey'in dehasının asıl kendini gösterdiği saha da budur. Eline geçirdiği bir küçük bilgi kırıntısını hemen ait olduğu esasa raptedip, bir bakışta meselenin özünü, bulur çıkarır. Leb demeden leblebiyi anlayıp, susamadan su koşturanlar vardır ya!.. İşte öyle!..

Böylesi adamlar, nadir dünyaya gelirler.

Doğrusu, bu bakımdan da talihimiz yaver gidiyor.

Bana öyle geliyor ki, yüce Efendimizin kutsal düşüncelerinde yine tam isabet var. Belki, 7-8 yıl önce, Avrupa'nın kuvvet merkezi, Viyana idi!.. O yüzden olsa gerek mümeyyiz efendilerimizin, her sabahki ilk tembihi, Avusturya kâfirlerini hoş tutmamız... Ufak tefek ricalarını yokuşa sürmeden yerine getirmekliğimiz olurdu.

Kalemin emriyle birleşen elçilik itibarının, bazı akranlarımızı şaşırtıverdiğini, daireden ayakları kesilince anladık. Meğer, hududu aşmışlar!..

Söyledikleri incir çekirdeğini doldurmaz!..

Lâkin, âmirlerimize göre söylenmiş olması önemli. Çünkü, kalem erbabı, çizgiyi aştı mı, devlete zarar verir.

Baronla ilişkimiz sınırı hiç zorlamadı.

O, başkalarına gösterdiği itibarın aynını benden de esirgemediği halde, ağız aramaya girişmedi.Ben, öteki elçilik memurlarına söylediğim yalanların tekini bile o'na söyleme gafletinde bulunmadım.

Bu yüzden olsa gerek, o güzelim günlerde, pek kaynaşmıştık. Sonra o, Konsolos olarak Moskova'ya gittiydi. Demek sonra da Londra'ya elçi gelmiş. Tanrı yüreğine iman versin, çok bilgili, çok görgülü biridir.

Gösterdiği incelik yetmezmiş gibi, tam giderken;

- Tam zamanında, tam yerine geldiniz. - Demez mi? Şaşırmış olmalıyız. Gerekçesini açıklamak zorunda kaldı; - İngilizler, Fransa'nın ince entrikalarıyla, Çar'ın kaba baskıları arasında bunalmak üzereler. Palmerston, Thiers'e hem hiç güvenmiyor... Hem de çok çekiniyor... Ünlü demagogun, pundunu bulduğu an, Akdeniz'i kendi içdenizi ilân etmekte duraksamayacağına imân eylemiş. İngilizleri de bizi de sıcak sulardan sürüp atacağından emin. Suriye ve özellikle de Mısır'daki dolapları buna bağlıyor. Kudüs'ün kutsal Kemame kilisesindeki Lâtin rahipler, Fransa'nın Bağdat konsolosu olmasa, kubbeyi onarmaya kalkarlar mı? Sorusundaki öfke, anlatılır gibi değil. Hele, Fransız subayları olmasa, Mehmet Ali bir hiç, deyişi var ki, görmelisiniz!.. Majestelerinin Dışişleri Bakanı, bütün bu işlerin altında, Thiers'in parmağını görüyor. Ona göre, Fransa Başbakanı, aziz dostunuz, önce entrikayı kuruyor. Sonra buna dayanarak, bağlaşıklarından ödün istiyor. Amacı, Napolyon'un kılıçla yapamadığını, diplomasiyle gerçekleştirmek. İngiliz Hükümetine göre, Fransa, Hindistan yolunu tıkamaktan hiçbir zaman vazgeçmedi. Bunu başarmanın ilk adımı da, Akdeniz'de, kendilerinden başka güç bulunmaması. Allah'tan şimdilik buna güçleri yetmiyor. Tam bu sırada, Hükümdarınız hepimizi şaşırtan bir manevra yaptı. Çar'ın yüz yıllık emelini körükleyip Doğu Akdeniz'de değişecek *statüqua*'nun figuranları arasına onu da sokuşturuverdi. Hünkâr İskelesi sizden ne kopardı tam bilemiyoruz. Hepimizin tüylerini di-

ken diken ettiği açık. Çar, size yardım için, sıcak sulara inme yetkisine sahip. Fransa, ortalığı karıştırır da, böyle bir durum doğarsa, İngiltere'ye hiç yer kalmıyor. Biz yine kıyı devletiyiz. Doğrusu, Efendinizin kurnazlığına hayran olmamak mümkün değil. Çar'ın önüne attığı bir kemikle, Avrupa'yı birbirine düşürdü. Dikkatli davranır..Hindistan yolunu güvenceye alacak bir formül teklif edebilirseniz, Fransa ve Rusya'ya karşı sağlam bir koz kazanırsınız. - Önerisinde bulundu.

Dersimizi almıştık.

Kapıya kadar uğurlamak bana düştü.

Hemen ardından Reşit Bey'in odasında toplandık.

Çalışma düzenimizden habersiz Ali Efendi, ne edeceğini bilemez halde, ortamıza dertop oturmuştu. Agop İstanbul'da, Hristo Paris'te kalmamış olmalıydı ki!. Ali Efendi, Reşit Bey'in çalışma düzenini anlayabilsin. Olmadıklarına göre, iş başa düşüyordu. Biz, kalemin emr-i komuta düzenini yıkmıştık. Elde edilen her bilgi, mutlaka tartışma merceğinden süzülür. Özü herkesçe kavrandıktan sonra, *tezkire*ye dönüşürdü.

O yüzden, Ruhiddin Efendi;

- İngiliz keferesini Efendimizin yanına çekmek, sanıldığı kadar zor değil. Baron Niemann'ın dedikleri doğruysa, kahrolası kâfir kendi içinde açmaza düşmüş. Bir yanında, Fransız imansızı, buram buram Akdeniz tütüyor... Öte yanında Ortodoksları kızıştırıp duran Çar sapkını, her gün, ben de varım diye ötüyor. Besbelli, İngiliz ikisinin arasında papuççu muştasına dönmüş.Ah! N'olaydı da Orduyu Hümâyun daha çok... Yetişkin... Ve etkili olabileydi! Bu domuz iştahlıların topunu birbirine çalıp, çifte kavrulmuş Çorum leblebisi gibi çıtır çıtır yiyeydik. Ne yazık! Bizi, muhtac-ı himmette kıstırdılar. Ha askersiz devlet, ha köpeksiz köy!.. İster istemez her birinin kırılası kafasını ötekine tokuşturacağız! Söz, kılıcın işini nice görür? Tatlı dil, mızrağın yanında yılanı deliğinden çıkarır. Mızrağın yoksa, zehirli dil bedenini dalayıverir. Neyleyelim!.. Çare yok!.. Her birinin kursağına, bir kucak yem tıkacağız. Tıpkı, yüce Efendi-

mizin, bunlardan sıyırdığını, kahrolası Çar'ın önüne attığı gibi... Şimdi bize düşen, o yemi bulmak. Nerden, nasıl, ne ile, şu an kestiremişyorum. Ama, bulur da serpiverirsek, Devlet-i Âliyi bu çekişmenin içinden çekip çıkarabiliriz. Yoksa, emekler boşa gider. Çin afyonunu, Hint baharatına sarıp yutmak isteyen Nil'e banmaya koşulu. Yoksa, sabırtaşı tesbihe imame durur. Öyleyse Mısır'ı sağlam tutan, her hevesten pay yutar. - Deyince Ali Efendi, şaşkın şaşkın;

- İyi hoş da, Mısır'ı sağlamca tutmaya kuvvet ister. Buyurdunuz ki, bizde o yok. Ordu-yu Humayun daha dün, Mehmet Ali alçağının paralı askeri önünde tavşana döndü. Paşa Hazretlerinin Kütahya'da çektiklerini herhalde hiçbir kul bir daha göze alamaz. Askersiz çözümün ne olduğunu da kimse bizden iyi bilemez. Vereceksin!.. İyi de verecek ne kaldı, o belirsiz?

- Devlet-i Âliyeyi Osmani, hâlâ dünyanın en büyüğü, - diye karşılık verdi Ruheddin Efendi. - Maldan mal, puldan pul, verecek daha çok şeyi var. Zaten yüce Efendimizin, işaretleri açık. Cehennem'de cayır cayır yanası Çar kâfirinin önüne Akdeniz'i koyunca, olanların en yakın iki tanığı Beyefendi ile, Bahir Efendi. Seyid Ali Paşa'nın âsileri nasıl bire kadar kırdığını onlar... Kışkırttığı onca Rum, kan deryasına batarken, avucunu oğuşturarak seyreyleyen Çar'ın tanığı da biziz. Dinsiz Orlov, Roussin ve Ponsonby arasında az mı koşturduk sizinle..Fransız'la İngiliz'in sarayı bastığı gün, Pertev Paşa efendimizle Tarabya'ya Rus Sefaretine birlikte gitmiştik. Bilirsiniz, Efendimiz, bütün konuşmaların Orlov ve Butanyev'e aynen aktarılmasını buyurmuşlardı. Yüce Efendimizin aralarına nifak sokmayı başardığını o gün, orada görüp sevinmemiş miydik? Orlov, nasıl sırıtıyordu? Paşa efendimiz, Roussin'le Ponsonby'nin; "Rus askerleri hemen Karadeniz'e dönmezse, İstanbul'u terkedecekleri" tehdidini anlattığında Butanyev'in; *Keşke Majesteleri, çekip gidenin, hiçbir boşluk bırakmayacağını söyleselerdi,* - deyişini unutabilir miyiz? Bence nifakı derinleştirecek yem yine Akdeniz!..

- İyi de, İngiliz zaten Akdeniz'de.

- Yeri sağlam olsa, Neimann'la, Metternich'e özel haber gön-

derir... Ucundan bize de koklatır mıydı? Mısır ve Suriye'deki Fransız girişimleri rahatsız ediyorsa... Rus ortaklığı dehşete düşürüyor. Serüvenci Denizciler hiç bu kadar rahatsız olmamışlardı. Efendimiz oralarda tam egemenken, Hindistan ve Çin yolu hep açık kaldı. Şimdi, bu güvenceyi arıyorlarsa, neden vermeyelim?

- Verelim de, nasıl? İş orada çatallaşmıyor mu?

Söze girme zamanımın geldiğini, Reşit Bey'in bakışlarından anladım.

- Nuşirevan da, Nizamülmülk de; *Devlet asker, asker para, para vergiyle kaimdir,* buyurmuşlar. Hain Mehmet Ali'nin gelir kaynağı ne? Kölemen beylerinden aldığı *Haraç* askerini bir ay beslemez. Onca Orduyu donattığı para, hazineye aktarması gerekirken el koyduğu vergiler... Çaldığı elinden alınamaz. Harcadı... Fakat, kaynağı kurutulursa, tez zamanda bizden beter olur, dediğim an, Reşit Bey'in gözleri ışıldadı.

Besbelli yöntemi bulmuştu.

Gözlerimizi ağzına diktik.

- Birimizin mâliyeden anlaması ne iyi!.. Bilmece çözüldü. Bahir Efendinin buyurduğuna göre, Mehmet Ali sergerdesinin zorla el koyduğu vergiler olmasa, asker donatması mümkin değil. Geçmişi silelim. Olan oldu!.. O vermedi, Efendimiz sormadı. Peki şimdi, biz vergiyi kaldırsak, Mehmet Ali sapkını neyler?

- Aman, - diye yerimden fırladım. - Vergisiz devlet olur mu? Mehmet Ali'yi batıralım derken, Devlet-i Âliyi perişan eyleriz. Bir âsiyi ele getirmek uğruna, bütün ülkeyi ateşe veririz. Bunun günahı pek büyüktür. Üstelik yüce Efendimiz, geleneklere aykırı işe izin vermezler.

- Bütün vergilerin kaldırılması elbette mümkin değil. Devletin dayanacak yeri olmalı. Haklısınız!.. Asıl merakım, şu; Biz neden Ordu-yu Humayun'suz kaldık? O İskenderiye'den Kütahya'ya zafer çelengiyle yürümeyi nasıl başardı? Buyurduğunuz yolla... Parası vardı. Kısa sürede, iyi ücret ödeyerek döğüşken birlikler kurdu. Yeniçeri yaramız yeniydi. Tez zamanda, usta asker bulmak zordu. Yi-

ne onun yüzünden, ileri silâhlar almakta geciktik. Mısır geliri kaç orduyu donatır!.. Öyleyse, kendimize soracağımız sorular belli. Mehmet Ali, orduyu neyle besliyor? Kölemen beyleri, ondan eşkıya!.. Onları soyamayacağına göre, kaynağı ortada. *Yed-i Vahit* ve Gümrük Vergisi... Mısır ve Suriye limanlarından girip çıkan mal, 5 milyon Sterlin'i bulur mu? Geçer!.. Bunun *yed'di vahid ruhsatıyla,* Gümrük vergisi yarım milyon Sterlin demektir. İşte, paralı askerleri Kütahya'ya taşıyan küheylan. Biz neden binmeyelim? *Tekel ruhsatını* kaldırıp, Gümrük Vergisini biraz indirisek, değirmenin suyu kesilir. O zaman olacakların son örneği bizim Yeniçeri maceramız. Ders almayan, yaşamaya koşulur. Paralı asker, ücretini alamadı, Kazan kalkar. Ve bir defa da kalktı mı, Mehmet Ali haramisi dâra düşer ki!.. Seyrine can dayanmaz. Peki, Mısır n'lor? Kapanın elinde kalır desek, Mehmet Ali'ye yaramayanı kim kapar? İngiliz heveslense, Meternich, Thiers ve Nikola diş gösterir. Fransa iştahlansa, İngiliz, Avusturya ve Rus... Bence Mehmet Ali'nin çöküşü, Devleti Âliyenin uzun ve derin bir soluk almasını sağlar. - Dediğinde hepimizin sallabaşa döndüğünü görünce; - Şimdi bir de, tersinden bakalım, - diye sürdürdü. - Tekel ruhsatının kalkışıyla, Gümrük Vergisi'nin azalışı, Avrupa çıkarcılığının iştahını kabartır... Devletin bunca zaman kazanarak güçlenme fırsatının bedeli n'ola? Hazinenin uğrayacağı zararın kaç katını bulur dersiniz?

Elimde olmadan, karşılık verdim;

- Bütün Avrupa ile ticaretimiz, yılda 15 milyon Sterlin'i geçmez. 1 milyon Sterlin vergi kaybı demektir. Karşılanması zor bir para değil. Biraz tasarrufla daha bile fazlası sağlanır. Kaldı ki, Mısır ve Suriye'nin yıllık geliri bunun on katından fazladır. Asıl sakınca başka yerde. Bu uygulama, mâli ve ticârî dengeleri altüst eder. Tüccar, daha kârlı olduğu için yabancı malına rağbet eder. Korkarım bu, alış-veriş miktarını hayli artırır. Esnaf, daha az vergi ödediği için, daha ucuza satılan mallarla rekabet edemez. Kısa zamanda çöker. Esnafa borcunu hasatta... Çok zaman da mal karşılığı ödemeye alışan çiftçi, bocalar. Yabancı tüccarın dayatmasına açık hale geldi mi, tefeci eline düşer.

- Hristo'nun falını geçtin, - dedi gülerek Reşit Bey. - Gel de arama!.. Şimdi buarada olsa, bütün bunlar da sömürü ve zulüm olur deyip çatınırdı. Kendi halkını sömürmeden kalkınan... Zulümden kaçınarak iktidar kalan var mı? Hemen eski ve âdil düzen, demeye kalkışma. O zaman da, akınlarda sömürülen bizim akıncılarsa, zulme uğrayan sonraki reayamız değil mi? Efendimiz bizi niye seçti? Devletlerinin içinde bulunduğu zorlukları çözecek formüller bulalım... Ve bunları uygulayacak girişimlerde bulunalım diye mi? Yoksa, Avrupa konak ve saraylarında duyduğumuz dedikoduları aktarmak amacıyla mı? Yeter ki, edilecek iş, ürkütülecek kurbağaya değsin. Siz, Gümrük Vergisi'ni elinden alıverirsek, Mehmet Ali'nin çökeceğine inanıyor musunuz? Sorunun can alıcı yeri bu.

Ali Efendi, birden yerinden fırladı.

Çekmesine bırakmadan Reşit Bey'in elini kavradı. Derin bir saygı... İçten bir sevgi... Ve apaydınlık bir hayranlıkla, öptü. Doğrulduğunda dili çözülmüştü;

- Siz, Devlet-i Âliyenin çok uzun zamandır beklediği İsrâfil olmalısınız Beyefendi. Birden güvenimi artırıp, önümde ufuklar açtınız. Buyurduğunuz çok doğru. Geçen gün, kulüpte Rotschild dert yanıyordu. Mehmet Ali, sıkışmış olmalı. Bundan borç istemiş. Faizi yüksek tutunca anlaşmışlar. Ama, Palmerston, duyar duymaz engellemiş. Onlar yüksek politika yapacaklar diye, biz kârımızdan olduk, derken kıs kıs gülüyordu. Belli ki, *krediyi* ya Alman ya Fransız Rotschild'leri üzerinden açmış.

- Demek, paralı asker, Mehmet Ali haramisinin sermayesini tüketti, - demekten kendimi alamadım.

- İşte bu pek güzel, - diye ellerini oğuşturmaya başladı Ruhuddin Efendi. - Mehmet Ali alçağı batarsa, epeyce frenk bankerini ardından sürükleyecek demektir. Canıma değsin. Cezair olayında ettiğimiz zararın bir bölümünü ödemiş olurlar.

Ben, yine de;

- Ben korkarım, - diye atıldım. - Mülk-ü Şâhaneyi ticarete aç-

mak başka şey... Vergilerle oynamak ço daha başka. Sadece iç işlerde olsa bile vergi olayı, başlı başına tehlikedir. Kefereye elimizi verirsek, kolumuzu alamayız.

Reşit Bey, kendi içinde dinginliğin gülüşüyle;

- Tehlike bir olsa, hemen vazgeçelim. Değil!.. Bence, düşmanın tehlikesi, kulun hıyanetinden daha az. Çünkü o açık tehlikedir. Bilir, ama az, ama çok tedbirini alırsın. Kul, hep tedbirsiz yakalamakta.Öyleyse aynıyla karşılık vermeliyiz. Şimdi tam sırasıdır. Bir yandan, Suriye ve Mısır limanlarında tekel kurmak üzere... Öte yandan, borç arayacak kadar sıkışık. Borcu sağlar, Avrupa ipek ve baharat pazarını ele geçirirse büsbütün güçlenir. Hânedan-ı Osmani'nin yerinde, Kavalalı'nın oturması daha mı iyi? Bunu önlemek herkesten önce bizim görevimiz. Bir Celâli'ye boyun eğecek idiysek, bunca derdi niye çektik? Hepimiz, oğlu hazır Kütahya'ya kadar gelmişken, eteğine sarılır, tahta geçiriverirdik. Yok, bunu düşünmek bile istemiyorsak, onu bir an önce çökertecek girişimlerden kaçınmamalıyız.

Bu adam, kafasına bir şey koymasın.

Üstüne, öyle yürüyor ki, eninde sonunda herkes o'nun gibi düşünmeye başlıyor. Ali Efendi'nin gözlerinde beliren ışıltı, sanki bütün bedenine yayıldı. Galiba Reşit Bey'i bu kadar yakından şimdi tanıdı.

Hiç yüksünmeden yerinden kalktı.

Reşit Bey'in elini kavradı. Çekmesine kalmadan saygıyla öptükten sonra;

- Beyefendi!.. Devlet-i Âliyenin, bir nice zamandır aradığı kul mutlaka sizsiniz. Olayı kavrayışınız... Yararını zararını bir bakışta anlayışınız... Ve bundan öte, önlemini içinden bulup çıkarışınız, akıllara ziyan. Efendimizin sevgisi boşuna değilmiş. Oysa biz ham ervahlar, özüne bakmadan kötü kıskançlıklara kapılmıştık. Sanıyorduk ki, Devlet-i Âliye, kulu tek yetenekle sınar. Meğer, öyle olanı, zora koşmazmış. Bunca zamandır Londra'dayım. Onca elçi geldi

gitti. Duyduklarımızın çoğu eski. Fakat, ilk kez sayenizde önümüze bir yol açıldı. Bundan öte, beni bir kardeşiniz, oğlunuz ve kulunuz saymanızı dilersem, çok mu ileri gitmiş olurum?

- Ne münasebet!.. Yüce Efendimizle talihim, beni sürekli borçlandırıyorlar!.. Herkes, yerinde ve zamanında bulunmak gibi bir önsezim olduğuna inanıyor. Oysa, önsezi Efendimizin. Yarar ise, birlikte çalışmaktan hep onurlandığım kavrayışı geniş insanlara ait. Kendilerini o kadar kolay kıyıya çekiyorlar ki! Parsayı toplamak bana kalıyor. Teşekkür ederim.

Ali Efendi'nin, Hristo ve Agop'un yokluklarından doğan boşluğu dolduracağını hemen anladım. Ne var ki, Ruhiddin Efendi'yle üçümüz karar versek de, onların oluru olmadan daha fazla açılamazdık.

Tanışma faslı bitmiş olmalıydı.

Reşit Bey gözlerini hafifçe kıstığına göre, konuyu tartıyordu. Bizim gibi sıradan insanların bir defter dolusu hesabını o, bir göz açıp kapayana görüverirdi. Bu kez, epeyce uzattığına bakılırsa, vergi olayını Efendimize nasıl sunacağını araştırıyordu. Çünkü, bu çok tehlikeli bir girişimdi. Gelenekti ki, vergi konusu mutlaka baş yer. Ali Efendinin buyurduğu doğru. Reşit Bey gibileri, yüz yılda bir ya gelir ya gelmez. O başı da, bir sapkın vali için harcarsak, Allah muhafaza, devletimize en büyük zararı vermiş oluruz. Ne yapıp etmeli, o'nu Efendimizin gazabından korumalıyız.

- Ben mâli işlerden anladığıma göre, - diye söze başladığım kulağıma neden sonra yansıdı. İrkildimse de, söyleyenin ben olmasından idi. Sürdürünce, içgüdülerin bazen akıldan üstün olduğuna bir kez daha inandım. - Konuyu Efendimize açıklamak benim üstüme görev. İzin verirseniz, hemen yola düşeyim. Siz, resmi ilişkilere girişinceye yüce olurlarını alır, dönerim.

- Hiç heveslenme, - deyince boynumu bükmekten başka ne yapabilirdim. - İki devlet arasında anlaşma düzenlenirken kahramana da kurbana da gerek olmaz. O sizin dediğiniz, düşmanlık hallerindedir.

Ali Efendi dayanamadı;

- İki devlet arasında anlaşma mı?

- Peki biz bunca çeneyi niye çaldık? Sorusu, bize yol ve yordamını bulduğunu gösterirken, zavallı Ali Efendinin mahçup mahçup bakmasına neden oldu. Oysa o, zaman yitirmemeye kararlıydı; - Siz şimdi bana, bu tarz bir anlaşmaya karşı İngilizlerin neler verebileceğini anlatır mısınız?

- İngilizleri bırakın, - dedi Ali Efendi, - Fransızlar Mehmet Ali'yi bile verir. Önlerine öyle büyük bir kemik atıyorsunuz ki, üşüştüklerinde boğazlarına takılmaması mümkin değil.

- Öyleyse, hemen kolları sıvayalım. Boşa giden her günün, verdiği zararı kulaklarına fısıldayacak bir ağız olmalı. En yukardakilerin kulaklarına ama...

- Baron Rotschild'le David Urquarth'tan biri mi? İkisi birden mi daha iyi olur? Palmerston'un *loge*'dan biraderleridirler.

- Biri yeter!.. Asıl teklifi, resmen karşılaşacağımız ana saklayacağımıza göre, banker olmasın. Ya sezer, kâr umuduna düşer. Ya daha yüklü bir komisyon karşılığı bozar. Urquarth'ın bütün işleri bizde... Şimdilik, kabulleri çabuklaştırmakla yetinelim.

Gözlerini kısarak düşündüğü o kısa anda verdiği kararları ucun ucun kavramaya başlamıştım. Önce derin bir ürküye kapıldım. Hiç duraksamadan kellesini ortaya sürüvermişti. Sonra, böyle çaynaşmış bir yumağı ancak, o'nun gibi birinin çözebileceği güveni ağır bastı. İçim ısınıverdi. Olacakları sezer sezmez, gözlerim kamaştı.

Yüce Allah'ım!..

O anda hissettiklerimi imkânı yok anlatamam.

En iyisi, olayları kendi sırasında özetlemek.

Ali Efendi, anında Reşit Bey'e ayak uydurmayı başardı. Ertesi gün, daha öğle olmadan, Urquarth, yarım Türkçesiyle kavaslara selâm yağdıra yağdıra elçiliğe daldı.

Ali Efendi, hemen çalışma odasına alarak, onları başbaşa bıraktı. Kahve pişirtmeye hazırlanıyorduk ki, kâfirin *Dovning Street*'e doğru seyirttiğini gördük.

Besbelli geri dönecekti.

Çok geçmeden, döndü.

Rahat rahat kahvesini içebilirdi.

İş görürken, söze gerek mi olur?

Höpürdete höpürdete kahvesini içti.

Teker teker ellerimizi sıkarak çıktı gitti.

Biz haberi Reşit Bey'den aldık. Akşam yemeğini, *Tory* kulübünde, Urquard ve Palmerston'la yiyecekmiş. Henüz hiçbir resmi randevu söz konusu değilken, sağlanan bu görüşmenin, umutlarımıza yelken açtıracağı belliydi Çünkü Reşit bey giderken;

- Bu İngilizler, akıl satmaya amma da hevesliler, - dedi. Resmi görüşmeler başlamadan, danışma ihtiyacım duyulur duyulmaz, çağrı geldi. Allahtan *müptediliğimiz* çok geride değil. Pot kırmadan, dersimizi çalışabiliriz!

Hiç kuşkum kalmadı.

Kestaneleri İngilizlere toplatacaktı.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

EROL

TOY

Yitik Ülkü: Mustafa Reşit Paşa'nın Paris'e gidişinden, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişine kadar uzayan Tanzimat sürecini işleyen oylumlu bir roman.

Erol Toy, Azap Ortakları'nda Şeyh Bedreddin çevresinde işlediği devrim; **Kuzgunlar ve Leşler**'de Celâli İsyanları ekseninde irdelediği Devlet ve **Toprak Acıkınca**'da Kurtuluş Savaşı koşullarında ele aldığı dönüşüm sorunlarından sonra, **Yitik Ülkü**'de değişimi incelemeye çalışıyor.

YÝTÝK
9 909750 100064
ILETISIM

(KDV İçinde)